

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОНОНЕНКО ІННА АНАТОЛІЇВНА

УДК 351 (351.85)+316.7

ДИСЕРТАЦІЯ

«ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОШИРЕННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ»

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Науковий консультант – Колтун В.С., доктор наук з державного управління, професор

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Кононенко І. А. Теоретико-методологічні засади поширення екологічної культури в системі публічного управління. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – Механізми державного управління. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2024.

Дисертація присвячена теоретико-методологічному обґрунтуванню процесів поширення екологічної культури для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів реалізації такого поширення у публічно-управлінській практиці в умовах постійного нарощування екологічних загроз у державі.

У дисертаційному дослідженні *уперше* обґрунтовано авторську концепцію поширення екологічної культури (з подальшою дифузією) на засадах координації співпраці в системі публічного екологічного управління завдяки специфічному організаційно-функціональному механізму.

В основу наукової концепції поширення екологічної культури закладено формування, розвиток та використання потенціалу публічного екологічного управління (авторська модель «4S»), спрямовання на інтеграцію інтересів усіх суб'єктів публічно-управлінської діяльності, урахування напрямів їх взаємозв'язків та взаємовпливів (авторська модель «Піраміда співпраці») через запровадження відповідних механізмів (механізм управління процесами поширення екологічної культури, організаційно-функціональний механізм поширення екологічної культури), з метою поширення екологічної культури в суспільстві в умовах змін та на основі використання координаційних впливів.

Концепція ґрунтується на власній специфічній терміносистемі та орієнтована на отримання синергетичного ефекту від внутрішньосистемної

взаємодії; містить спеціальну методологію поширення екологічної культури та аргументацію композиції формування інтегрованих моделей; запропоновано науково-теоретичну концепцію дослідження поширення екологічної культури, що включає три блоки (теоретико-методичні основи поширення екологічної культури на засадах публічно-управлінської співпраці; аналітичні дослідження процесу поширення екологічної культури; емпіричні дослідження поширення екологічної культури) та містить концептуальну модель «Піраміда співпраці», що включає специфічний інструментарій і створення інформаційно-аналітичних блоків з екологічної проблематики, які здатні стати ефективними інтегрованими структурами та діяльність яких спрямована на забезпечення екологічної безпеки на локальному рівні й сприяння виникненню нових зв'язків і взаємодій усередині системи публічного екологічного управління; розроблено авторську модель поширення екологічної культури «4S», у складі якої принциповим є тісний взаємозв'язок між системою публічного екологічного управління, стратегією формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління і збереження екологічної культури.

Ефективне функціонування моделі «4S» передбачає: формування певних підсистем (аналітичної, діагностичної, експертної, АСУ), на кожному з яких покладені специфічні функції, та які представляють практичну частину її функціонування; розробку комплексу стратегічних завдань, які пов'язані зі структурними та управлінськими змінами; наявність системи забезпечення, до якої включені та деталізовані авторські складові (ресурсне забезпечення, нормативно-правове забезпечення, інформаційне забезпечення, методичне забезпечення, кадрове забезпечення, технічне забезпечення), необхідність підтримки представленої моделі на різних рівнях публічного управління; запропоновано механізм управління процесами поширення екологічної культури, що включає авторські складові

і базується на сучасних підходах до управління процесами формування екобезпечного простору та включає взаємодію всіх рівнів органів публічної влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства і передбачає реалізацію потенціалу суб'єктів екологічного управління за рахунок створення специфічних утворень взаємодії и різного рівня.

Представлено науковий конструкт організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури, елементи якого мають складну багаторівневу ієрархію та включають узгоджені підсистеми (стратегічно-цільову; результату/ефекту; організаційно-структурну і функціонально-змістову), суб'єкт (має повноваження чи компетенції, що дають змогу приймати управлінські рішення, обов'язкові до виконання) та об'єкт (процеси екокультурного розвитку і поширення екологічної культури та сукупність складових потенціалу), що враховує взаємодію в системі публічного екологічного управління.

Механізм ґрунтується на розробці відповідних наукової концепції, стратегії і тактики, проведенні дієвої екологічної політики, систематизації можливих ризиків, а також способів використання наявного потенціалу. Базу означеного механізму складають підсистеми методів (адміністративних, соціально-психологічних, ідеологічних), інструментів та важелів.

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, аналізується ступінь її наукової розробленості та вказується на зв'язок із науковими напрямками досліджень Київського національного університету імені Тараса Шевченка, визначено об'єкт, предмет, мету і основні завдання дисертації, викладаються теоретико-методологічні основи та емпірична база дослідження, охарактеризовано ступінь наукової новизни отриманих результатів, їх теоретичне і практичне значення та особистий внесок здобувача, представлено дані щодо апробації дослідження й

публікацій, у яких викладено результати дослідження і наведено відомості щодо структури та обсягу дисертації.

У першому розділі *«Поняття екологічної культури в системі публічного управління»* досліджено онтологію та генезис сутності поняття «екологічна культура», взаємозв'язок категоріального поля екологічної культури та публічного управління, розкрито специфіку й напрями розбудови дієвих механізмів публічного екологічного управління. Окреслено історичні аспекти розвитку екології як науки та конкретизовано її науковий базис. Представлено результати аналізу наукового дискурсу щодо визначення та детального опису поняття «екологічна культура», який триває і сьогодні, що пояснюється багатогранністю та багатоаспектністю представленої дефініції. Взаємозв'язок культури, суспільства та природи в сучасних дослідженнях демонструє важливість та необхідність підвищення рівня екологічної культури, що зумовлено передусім загальнодержавним значенням екологічних проблем як для суспільства в цілому, так і для локальних соціальних систем України. Розкрито різні підходи до визначення сутності екологічної культури, охарактеризовано ключові дефініції (екологічна культура, екологічна освіта, екологічне виховання).

У другому розділі *«Структурно-факторний аналіз потенціалу системи публічного екологічного управління як драйвера поширення екологічної культури»* розкрито парадигмальні чинники розбудови системи поширення екологічної культури, охарактеризовано специфіку та архітектуру потенціалу системи публічного екологічного управління в процесі поширення екологічної культури, концептуалізовано комунікативну систему поширення екологічної культури та її конструкт на локальному рівні. За результатами аналізу представлено та деталізовано загальну концепцію поширення екологічної культури в межах науки публічного управління. Під поняттям «дифузія екологічної культури» розуміється процес використання потенціалу публічного екологічного

управління на основі розбудови співпраці, що дає змогу пришвидшити процеси поширення екологічної культури і забезпечити їх проникнення на локальний рівень (дифузію). Формування потенціалу публічного екологічного управління (ППЕУ) – об’єктивно-причинне явище чи процес публічного екологічного управління, який спрямований на поширення екологічної культури та під впливом якого змінюються або якісні її характеристики, або рівень розвитку екологічної культури суспільства, що відображається в екокультурній діяльності.

У третьому розділі *«Праксеологічний вимір публічного екологічного управління у процесі поширення екологічної культури»* проаналізовано зміни системи публічного екологічного управління в умовах реформування, запропоновано поняття «екоактивна діяльність» у системі місцевого самоврядування як показник підвищення рівня екологічної культури суспільства, охарактеризовано структурно-динамічні перспективи розвитку та поширення екологічної культури в Україні. Надано характеристику наявного впливу публічного управління, сформованого в країні, на систему екологічної культури та проаналізовано динаміку окремих показників розвитку такої системи, що дало змогу провести розвідки щодо сучасного рівня розвитку окремих складових екологічної культури в Україні.

У четвертому розділі *«Інтегровані процеси поширення екологічної культури в Україні»* наведено ендogenous фактори формування та поширення екологічної культури на локальному рівні, запропоновано базові складові механізму поширення екологічної культури – стратегічне планування та комунікації, виокремлено пріоритети публічного екологічного управління в контексті поширення екологічної культури.

У п’ятому розділі *«Основні імперативи поширення екологічної культури в суспільстві»* надано стратегічні орієнтири та науково-прикладні рекомендації щодо поширення екологічної культури, доведено адаптивність організаційно-функціонального механізму поширення екологічної

культури, здійснено моделювання системи поширення екологічної культури. Визначено, що імперативи поширення екологічної культури є багатограними і виходять за межі індивідуальної поведінки, охоплюючи суспільні норми, інституційні практики та глобальну співпрацю. За своєю суттю поширення екологічної культури обумовлюється кількома критичними імперативами, зокрема: екологічною стійкістю й адаптивністю; збереженням біорізноманіття; ефективністю використання ресурсів і сталим розвитком; екологічною справедливістю; глобальною взаємозв'язаністю; пом'якшенням кризи та готовність до неї. Тож, розбудова ефективного механізму публічного екологічного управління передбачає передусім створення структурованої основи та процесів для розв'язання проблем навколишнього середовища, сприяння стійкості та забезпечення підзвітності.

Ключові слова: публічне управління, екологічне управління, екологічна політика, екологічна сфера, екологічна система, екологічна культура, екологічні цінності, екологічна освіта, екологічна свідомість, екологічна діяльність, екологічні ініціативи, екологічні ризики, державна комунікація, стратегічні комунікації, екологічний дискурс.

ANNOTATION

Kononenko I. A. Theoretical and Methodological Foundations of Dissemination of Ecological Culture in the Public Administration System. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Sciences of Public Administration in the specialty 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 2024.

The dissertation is devoted to the theoretical and methodological substantiation of the processes of dissemination of ecological culture for the development of practical recommendations on improving the mechanisms for realization of such dissemination in public administration practice in the context of constant increase of ecological threats in the state.

The dissertation research *for the first time* substantiates the original concept of dissemination of ecological culture (with further diffusion) on the basis of coordination of cooperation in the public ecological management system through a specific organisational and functional mechanism.

The scientific concept of dissemination of ecological culture is based on the formation, development and use of the potential of public ecological management (“4S” original model), the focus on the integration of interests of all subjects of public administration activities, taking into account the directions of their interrelations and mutual influences (“Pyramid of Cooperation” original model) through the introduction of appropriate mechanisms (mechanism for managing the dissemination of ecological culture, organisational and functional mechanism for the dissemination of ecological culture), in order to promote ecological culture in society in the context of change and through the use of coordinating influences.

The concept is based on a specific terminology system and is focused on obtaining a synergistic effect from intra-system interaction; it contains a special methodology for disseminating ecological culture and arguments for the composition of integrated models. The dissertation proposes a scientific and theoretical concept for

studying the dissemination of ecological culture, which includes three blocks (theoretical and methodological foundations for the dissemination of ecological culture on the basis of public-management cooperation; analytical research on the process of dissemination of ecological culture; empirical research on the dissemination of ecological culture) and contains the conceptual model “Pyramid of Cooperation”. This model includes specific tools and the creation of information and analytical blocks on ecological issues that can become effective integrated structures and whose activities are aimed at ensuring ecological safety at the local level as well as promoting new links and interactions within the public ecological management system. The original model of dissemination of ecological culture “4S” is developed. It includes a close connection between the public ecological management system, the strategy of formation, development and use of the potential of public ecological management and preservation of ecological culture.

The effective functioning of the “4S” model requires: the formation of certain subsystems (analytical, diagnostic, expert, and automated control system), which have specific tasks and represent the practical part of its functioning; the development of a set of strategic goals related to structural and managerial changes; the existence of a support system, which includes and specifies the original components (resource, regulatory, information, methodological, personnel, and technical support), as well as the need to support the presented model at different levels of public administration. The mechanism for managing the processes of dissemination of ecological culture is proposed. It includes the original components and is based on modern approaches to managing the processes of formation of ecologically safe space and includes interaction of all levels of public authorities, business and civil society institutions as well as provides for the realization of the potential of ecological management subjects through the creation of specific interaction formations and different levels.

The scientific construct of the organisational and functional mechanism for disseminating ecological culture is presented. Its elements have a complex multi-level hierarchy and include coordinated subsystems (strategic-target; result/effect;

organisational-structural and functional-content), subject (has the authority or competence to make binding management decisions) and object (processes of ecocultural development as well as dissemination of ecological culture and a set of potential components), which takes into account the interaction in the public ecological management system.

The mechanism is based on the development of appropriate scientific concepts, strategies and tactics, implementation of effective ecological policy, systematization of possible risks, as well as ways to use the available potential. The basis of this mechanism consists of subsystems of methods (administrative, socio-psychological, ideological), tools and levers.

The *introduction* substantiates the relevance of the dissertation research. It analyses the degree of its scientific development and indicates the connection with the scientific areas of research of Taras Shevchenko National University of Kyiv; defines the object, subject, purpose and main tasks of the dissertation; describes the theoretical and methodological foundations and empirical basis of the research; characterises the degree of scientific novelty of the results obtained, their theoretical and practical significance and the personal contribution of the researcher; presents data on the approbation of the research and publications that present the results of the research as well as information on the structure and scope of the dissertation.

The *first section* “*The Concept of Ecological Culture in the Public Administration System*” focuses on the ontology and genesis of the essence of the “ecological culture” concept, the interrelation of the categorical field of ecological culture and public administration, as well as reveals the specifics and directions of development of effective mechanisms of public ecological management. The historical aspects of the development of ecology as a science are outlined and its scientific basis is specified. The results of the analysis of the scientific discourse on the definition and detailed description of the “ecological culture” concept, which continues to this day, are presented, which is explained by the multifaceted and multidimensional nature of the presented definition. The interconnection of culture, society and nature in current

research demonstrates the importance and necessity of raising the level of ecological culture, which is primarily due to the national importance of ecological problems for society and local social systems in Ukraine. The dissertation reveals different approaches to the definition of the essence of ecological culture, and characterises key definitions (ecological culture, ecological education, ecological upbringing).

The *second chapter “Structural and Factor Analysis of the Potential of the Public Ecological Management System as a Driver of the Dissemination of Ecological Culture”* reveals the paradigmatic factors of the development of the dissemination system of ecological culture, characterises the specifics and architecture of the potential of the public ecological management system in the process of dissemination of ecological culture, conceptualizes the communication system of dissemination of ecological culture and its construct at the local level. The general concept of dissemination of ecological culture within the science of public administration is presented and detailed according to the results of the analysis. The concept of ‘diffusion of ecological culture’ is understood as the process of using the potential of public ecological management through the development of cooperation, which allows accelerating the processes of dissemination of ecological culture as well as ensuring its penetration to the local level (diffusion). Capacity building of public environmental management is an objective and causal phenomenon or process of public environmental management aimed at spreading environmental culture and under the influence of which its qualitative characteristics or the level of development of the ecological culture of society changes, which is reflected in ecocultural activities.

The *third chapter “The Praxeological Dimension of Public Ecological Management in the Process of Dissemination of Ecological Culture”* analyses the changes in the public ecological management system in the context of reforming. The concept of “eco-activity” in the system of local self- governance is proposed as an indicator of raising the level of ecological culture of society, as well as structural and dynamic prospects for the development and dissemination of ecological culture in Ukraine are characterised. The existing impact of public administration in the country

on the ecological culture system is characterised. The dynamics of certain indicators of the development of such a system is analysed. This allowed to conduct research on the current level of development of certain components of ecological culture in Ukraine.

The *fourth chapter “Integrated Processes of Dissemination of Ecological Culture in Ukraine”* presents the endogenous factors of formation and dissemination of ecological culture at the local level, proposes the basic components of the mechanism for dissemination of ecological culture – strategic planning and communication, and identifies the priorities of public ecological management in the context of dissemination of ecological culture.

The *fifth chapter “Main Imperatives of Dissemination of Ecological Culture in Society”* provides strategic guidelines as well as scientific and practical recommendations for the dissemination of ecological culture, proves the adaptability of the organisational and functional mechanism for ecological culture dissemination, and models the system of ecological culture dissemination. It is determined that the imperatives of ecological culture dissemination are multifaceted and go beyond individual behaviour, covering social norms, institutional practices and global cooperation. In essence, the dissemination of ecological culture is driven by several critical imperatives, including: ecological sustainability and adaptability; biodiversity conservation; resource efficiency and sustainable development; ecological justice; global interconnectedness; crisis mitigation and preparedness. Therefore, the development of an effective public ecological management mechanism involves, first of all, the creation of a structured framework and processes for solving ecological problems, promoting sustainability and ensuring accountability.

Key words: public administration, ecological management, ecological policy, ecological sphere, ecological system, ecological culture, ecological values, ecological education, ecological awareness, ecological activity, ecological initiatives, ecological risks, state communication, strategic communication, ecological discourse.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях, внесених до наукометричних баз даних:

1. Кононенко І. А. Екологічна збалансованість розвитку територіальних громад: актуальні аспекти. *Держава та регіони. Серія Публічне управління і адміністрування*. 2019. № 3. С. 229–234. URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-3-2019> **фахове видання**.

2. Кононенко І. А. Сутність, співвідношення, взаємозв'язок ключових категорій публічного управління. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 299–305. URL: <http://pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-4-2019> **фахове видання**.

3. Кононенко І. А. Управління змінами в умовах реформування в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Публічне управління та адміністрування*. 2020. Т. 31 (70). № 5. С. 133–137. URL: <http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/31-70-5> **фахове видання**.

4. Кононенко І. А. Сутність та значення потенціалу екологічної культури. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. № 16. С. 181–184. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/16-2020> **фахове видання**.

5. Кононенко І. А. Взаємозв'язок екологічної культури та системи публічного управління. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 247–251. URL: <http://pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-2-2021> **фахове видання**.

6. Кононенко І. А. Публічно-управлінські аспекти формування екологічної культури. *Держава та регіони. Державне управління*. 2021. № 1. С. 131–135. URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-1-2021> **фахове видання**.

7. Кононенко І. А. Сутнісна характеристика екологічної культури. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. № 23. С. 112–116. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/23-2021> **фахове видання**.

8. Кононенко І. А. Громадське екологічне управління в системі природоохоронної діяльності. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 1 (32). С. 24–28. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/potochniy-vipusk> **фахове видання**.

9. Кононенко І. А. Екоактивна діяльність в системі місцевого самоврядування як показник розвитку екологічної культури. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Публічне управління та адміністрування*. 2022. Т. 33 (72). № 1. С. 6–10. URL: <http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/33-72-1> **фахове видання**

10. Кононенко І. А. Основи формування екологічної культури суспільства. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 27. С. 31–34. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua/27-2022> **фахове видання**.

11. Кононенко І. А. Актуальні питання екологічної комунікації в системі публічного управління. *Держава та регіони. Серія Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 1. С. 31–35. URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-1-2022> **фахове видання**.

12. Кононенко І. А. Стратегічне планування в екологічній сфері. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 1. С. 7–12. URL: <http://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/issue/view/9> **фахове видання**.

13. Кононенко І. А. Стратегічна комунікація в екологічній сфері. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 1 (61). С. 25–30. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/212> **фахове видання**.

14. Кононенко І. А. Теоретичний контур комунікаційної системи поширення екологічної культури. *Наукові перспективи. Серія «Державне управління», «Право», «Економіка», «Медицина», «Педагогіка», «Психологія»*. 2022. № 5 (23). С. 90–106. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/issue/view/59> **фахове видання**.

15. Кононенко І. А. Співвідношення понять «екологічна культура» та «культурна екологія» *Наукові перспективи. Серія «Державне управління», «Право», «Економіка», «Медицина», «Педагогіка», «Психологія»*. 2022. № 6 (24). С. 115–124. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/issue/view/64>

фахове видання.

16. Кононенко І. А. Актуальні питання функціонування державної екологічної системи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: Право, Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 3. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_3_2022 **фахове видання.**

17. Кононенко І. А. Ефективність співпраці суб'єктів публічного управління в екологічній сфері *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 4 (64). С. 48–54. URL: <http://journals.maup.com.ua/index.php/political/issue/view/238> **фахове видання.**

18. Rudenko O., Mykhailovska O., Koziura I., Kolosovska I., Kononenko I. The latest tools of public administration in the process of solving socio-environmental problems at the level of local government. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*. 12(1). XXVII. P. 181–187. URL: <http://www.magnanimitas.cz/12-01-xxvii> **Web of Science.**

19. Guzonova V., Jakúbek P., Tytarenko O., Dekhtiarenko Y., Kononenko I. (2022) Management Of Effective Eco-Education: Problems And Prospects. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*. 12(2). XXIX. 67–72. 12/02-XXIX. – Magnanimitas **Web of Science.**

20. Rudenko O., Koltun V., Shcherbak N., Kononenko I., Konoplia Y. (2022). The Impact of Digital Technologies on Environmental Management in the Public Administration System of the Regions. *IJCSNS. International Journal of Computer Science and Network Security*. Vol. 22 No. 8. Pp. 235-241. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202208/20220829.pdf. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.8.29> **Web of Science.**

Опубліковані праці апробаційного характеру:

1. Кононенко І. А. Роль стратегічного планування у процесі розв'язання екологічних проблем. *Сучасна парадигма публічного управління. Збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції* (19–22 жовт. 2021 р.). ЛНУ імені Івана Франка, м. Львів, 2021. С. 154–157 URL: <https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/12/Suchasna-paradyhma-publ-upravl-3-1.pdf>
2. Кононенко І. А. Сутність та значення державної екологічної політики. *Соціогуманітарний вимір сучасних трансформацій. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 29 жовт. 2021 р.). Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. Суми: ТОВ НВП “Росток А. В.Т.”. 2021. С. 25–27. URL: https://reicst.com.ua/asp/issue/view/conf_gum_2021
3. Кононенко І. А. Ключові засади екологічної культури. Реформа децентралізації в Україні: здобутки та перспективи : матеріали міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2021 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андрєєвої, В. С. Колтун. Київ: ННІ ПУДС КНУ, 2021. С. 249–250. URL: <https://ipacs.knu.ua/pages/dop/273/files/a41c0d22-af8e-4e5c-b072-e08dde12cdc8.pdf>
4. Кононенко І. А. Екологічні пріоритети розвитку територіальних громад. *Європейський вимір публічного управління: матеріали V регіональної наукової конференції*; 17.12.2021 р., м. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. С. 5-6. Електронне видання. (навчально-наукова серія: “Публічне управління та адміністрування”. Вип. 16). URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/27079/yevropejskyj-vymir%202021.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Кононенко І. А. Актуальні аспекти управління в системі природоохоронної діяльності *Трансформаційні процеси в умовах війни та*

післявоєнного періоду. *Збірник матеріалів Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 10 черв. 2022 року). Чернігів: Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, 2022. С. 6–8. URL: https://reicst.com.ua/asp/issue/view/conf_mult_06_2022

6. Кононенко І. А. Сучасні напрями розвитку екологічної культури. *Modern research in world science. Proceedings of II International Scientific and Practical Conference* (Lviv, Ukraine 15–17 May 2022). 2022. С. 1119–1122. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/05/MODERN-RESEARCH-IN-WORLD-SCIENCE-15-17.05.22.pdf>)

7. Кононенко І. А. Шляхи формування екологічної культури в суспільстві. *Європейський вимір публічного управління: матеріали VI регіональної наукової конференції*; 16.12.2022 р., м. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. С. 72–74. Електронне видання. (навчальнонаукова серія: “Публічне управління та адміністрування”. Вип. 18). URL: <http://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/27064/yevropejskyj-vymir-2022.pdf?sequence=1&isAllowed=y>)

8. Кононенко І. А. Екологічна діяльність як складова екологічної культури. *Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний період*. Збірник тез круглого столу (м. Вінниця, 23 черв. 2022 р.) Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського. Вінниця, 2022. С. 148–151.

9. Кононенко І. А. Екологічна комунікація в сучасному суспільстві. *Європейський вимір публічного управління: матеріали V регіональної наук. конф.* 17.12.2021 р., м. Чернігів / за заг. ред. О. М. Руденко, О. В. Михайловської. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 74 с. Електронне видання. (навчальнонаукова серія: “Публічне управління та адміністрування”. Вип. 16). URL: <https://public.stu.cn.ua/wp->

content/uploads/2021/12/тези_2021.pdf https://pumo.stu.cn.ua/wp-content/uploads/2023/02/16_yevropejskyj-vymir-publichnogo-upravlinnya_2021.pdf

10. Кононенко І. А. Екологічні виклики сьогодення в Україні. *International scientific innovations in human life*. Збірник тез XII Міжнародної наук.-практ. конф. (Манчестер, Великобританія, 8–10 червн. 2022. С. 704–706. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2022/06/INTERNATIONAL-SCIENTIFIC-INNOVATIONS-IN-HUMAN-LIFE-8-10.06.22.pdf>

***Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації:***

1. Кононенко І. А. Державна екологічна політика в умовах децентралізації влади в Україні. *Геополітика України. історія та сучасність*. 2021. 2 (27). URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/>

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	21
ВСТУП	23
РОЗДІЛ 1.	
ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ	38
1.1. Онтологія та генезис сутності поняття «екологічна культура»	38
1.2. Взаємозв'язок категоріального поля екологічної культури та публічного управління	73
1.3. Специфіка та напрями розбудови дієвих механізмів публічного екологічного управління	89
Висновки до першого розділу	106
РОЗДІЛ 2.	
СТРУКТУРНО-ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ДРАЙВЕРА ПОШИРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	113
2.1. Парадигмальні чинники розбудови системи поширення екологічної культури	113
2.2. Специфіка та архітектура потенціалу системи публічного екологічного управління у процесі поширення екологічної культури	147
2.3. Концептуалізація комунікаційної системи поширення екологічної культури та її конструкт на локальному рівні	160
Висновки до другого розділу	179
РОЗДІЛ 3.	
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПУБЛІЧНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСІ ПОШИРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	184
3.1. Зміни системи публічного екологічного управління в умовах реформування	184
3.2. Екоактивна діяльність в системі місцевого самоврядування як показник підвищення рівня екологічної культури	232
3.3. Структурно-динамічна характеристика перспектив розвитку та поширення екологічної культури в Україні	243
Висновки до третього розділу	274

РОЗДІЛ 4.	
ІНТЕГРОВАНІ ПРОЦЕСИ ПОШИРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	
В УКРАЇНІ	279
4.1. Ендогенні фактори формування та поширення екологічної культури на локальному рівні	279
4.2. Стратегічне планування та комунікації як базові складові механізму поширення екологічної культури.....	300
4.3. Пріоритети публічного екологічного управління в контексті поширення екологічної культури.....	322
Висновки до четвертого розділу	358
РОЗДІЛ 5.	
ОСНОВНІ ІМПЕРАТИВИ ПОШИРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ	
В СУСПІЛЬСТВІ.....	363
5.1. Стратегічні орієнтири та науково-прикладні рекомендації поширення екологічної культури.....	363
5.2. Адаптивність організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури.....	395
5.3. Моделювання системи поширення екологічної культури	408
Висновки до п'ятого розділу	441
ВИСНОВКИ.....	451
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	460
ДОДАТКИ.....	499

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- АСУ** – автоматизована система управління;
- ВВП** – валовий внутрішній продукт;
- ВООЗ** – Всесвітня організація охорони здоров'я;
- ВСОП** – Всесвітня стратегія охорони природи;
- ГО** – громадська організація;
- ДБР** – Державне бюро розслідувань;
- ДП** – державне підприємство;
- ЄС** – Європейський союз;
- ЗМІ** – засоби масової інформації;
- Модель 4S** – System (система), Strategy (стратегія), Saving (збереження), Scale (шкала (масштаб) поширення екологічної культури);
- НАТО** – Північноатлантичний Альянс;
- НУО** – неурядова громадська організація;
- ОЕСР** – Організація з економічного співробітництва і розвитку;
- ООН** – Організація Об'єднаних Націй;
- ППЕУ** – потенціалу публічного екологічного управління;
- ППЕУ_р** – ресурсний потенціал публічного екологічного управління
- ППЕУ_с** – соціальний потенціал публічного екологічного управління
- ППЕУ_у** – управлінський потенціал публічного екологічного управління
- СЕО** – стратегічна екологічна оцінка
- США** – Сполучені Штати Америки;
- ЮНЕП (UNEP)** – Програма ООН з довкілля;
- ЮНЕСКО** – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.
- ISO** (англ. International Organization for Standardization) – Міжнародна організація зі стандартизації
- PR** (англ. public relations) – зв'язки з громадськістю;

SMART – Specific (конкретний), Measurable (вимірюваний), Achievable or Attainable (досяжний), Relevant (відповідний), Time Bound (обмежений у часі).

ВСТУП

Актуальність теми. Орієнтація національного курсу на системні трансформації, які б сприяли прогресивному розвитку держави, ставить перед теорією публічного управління важливе завдання щодо розробки новітніх механізмів, які здатні активувати поширення екологічної культури в суспільстві. Важливість цього завдання посилюється наявністю небажаних ознак як в екологічній безпеці країни, так і в рівні досягнення сталого розвитку. Гіпотеза про те, що поширення екологічної культури за рахунок наявного потенціалу системи публічного управління в межах співпраці між державою, органами місцевого самоврядування, бізнес-структурами та інститутами громадянського суспільства на засадах координації дасть змогу прискорити рівень культурного розвитку суспільства, стає досяжним напрямом та здатна доповнити теорію управління.

Відомо, що сучасна система публічного екологічного управління не зовсім відповідає реальним потребам населення, оскільки розвивається диспропорційно, а також не враховує логічного узгодження цілей суб'єктів. Тобто теоретичне переосмислення питань формування шляхів поширення екологічної культури викликано насамперед потребою адаптації до нових умов співпраці між державою, місцевим самоврядуванням та інститутами громадянського суспільства у процесі публічно-управлінської діяльності в екологічній сфері для досягнення цілей сталого розвитку у стратегічній перспективі. Однак вищевказане досі не знайшло повноцінного відображення в управлінській науці. Підкреслимо й те, що поєднання наявних практичних досягнень із теорією публічного екологічного управління становить складну проблему, оскільки передбачає врахування великої кількості факторів, що потребує подальших наукових розвідок.

Тут об'єктивно визнати, що екологічна ситуація у світі складна та потребує дієвих заходів щодо її покращення шляхом усвідомлення суспільством важливості та глибини екологічних проблем, оскільки держава

не здатна директивними засобами чи лише за рахунок провадження стратегічних програм позитивно впливати на екологічну ситуацію, що склалася. Перетин екології й культури, який віддзеркалює відносини між людиною та природою, набуває важливості на сучасному етапі становлення Української держави, оскільки від екологічної свідомості залежить не лише ставлення людини до природи як до унікальної цінності, а й подальше процвітання України у складі європейського співтовариства. За такого підходу набувають значення сутнісні характеристики екологічної культури та шляхи реалізації її основних цілей на сучасному етапі розвитку людства. Розбудова в Україні дієвого організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури, який би сприяв сталому розвитку суспільства, може стати важливим кроком у подальших змінах на шляху до добробуту населення.

Зазначимо, що складні завдання сталого екологічного розвитку неможливо вирішити без підвищення ефективності функціонування системи публічного екологічного управління, оскільки глобальні та локальні екологічні виклики, які стоять сьогодні перед суспільством, тісно пов'язані з публічно-управлінською діяльністю. Водночас теорія публічного управління майже не враховує можливості поширення екологічної культури на основі співпраці суб'єктів публічного екологічного управління, яка здатна забезпечити використання наявного в системі потенціалу.

У науковому дискурсі взаємозв'язок культури та природи в процесі розвитку суспільства досліджували такі вчені, як: В. Вернадський, І. Гердер, Е. Кант, О. Чижевський. Розробкою дієвих напрямів формування екологічної культури займалися такі науковці, як: М. Кисельов, М. Тарасенко, Б. Коммонер, В. Крисаченко, О. Мостяєв, Ю. Одум та ін. Екологічні цінності детально вивчали: В. Васютинський (екологічна психологія), О. Грезе, І. Кряж, А. Львовичкіна, І. Шлімакова та ін. Різні підходи до визначення сутності екологічної культури розробляли В. Васютинський, О. Грезе, Б. Савчук, Ю. Швалб, В. Іванова, Т. Іванова, О. Олефіренко, О. Пархоменко-Куцевіл,

Л. Прохорова, Т. Зав'ялова, О. Проніна, Н. Ільків, Л. Юрченко та інші науковці. Окремий внесок у дослідження екологічної культури зробили: В. Бабаєва, О. Біда, Г. Білявський, Г. Буканов, Ф. Вольвач, М. Дробноход, З. Запорожан, Ю. Злобін, С. Іваненко, О. Кортич, Ю. Кучеренко, В. Навроцький, Г. Пустовіт, Н. Рідей, Ю. Саталкін, Н. Семенюк, В. Сергєєва, В. Шевчук та ін. Серед досліджень перспектив розвитку людства в рамках єдиної планетарної системи слід виділити напрацювання представників Римського клубу, таких як: Б. Гаврилишин, В. Гесле, Х. Йонас, А. Єрмоленко, О. Леопольд, А. Печчеї та ін.

Різні аспекти управління, що стосуються теми дисертаційного дослідження, широко описані в роботах таких науковців, як: З. Балабаєва, Л. Гонюкова, В. Дрешпак, С. Дяченко, О. Зубчик, П. Надолішній, А. Колодій, С. Лукін, Р. Марутян, М. Миколайчук, Н. Обушна, М. Орлів, П. Петровський, А. Рачинський, Г. Ситник, Г. Єльнікова, Т. Борова, О. Касьянова, Г. Полякова, Ю. Одум, С. Приживара, М. Туленков, Г. Хакен та ін.

Управлінські проблеми в екологічній сфері висвітлювались, зокрема, у роботах: А. Андрусевича, Г. Білявського, О. Бондаря, Н. Малиш, В. Саталкіна, К. Ситника, М. Хвесика та ін. Головні питання, які стосуються культурного потенціалу у процесі суспільного розвитку, окреслюють В. Крисаченко, Л. Курняк, М. Тарасенко, П. Штомпка та інші науковці.

Науковий дискурс щодо проблематики комунікативного процесу висвітлено в роботах науковців у різних аспектах: В. Буренко, Н. Дніпренко, В. Плохих, К. Тригуб, Б. Гамільтон, А. Єрмоленко, С. Іванова, А. Зайцева, О. Михайловська, І. Сухенко та ін. Проблема охорони навколишнього природного середовища на різних рівнях публічного управління знайшла своє відображення у працях таких учених, як В. Аверченко, В. Бакуменко, А. Гетьман, В. Крисаченко, М. Хилька та ін.

Однак нагромадження різнопрофільної літератури сформувало певну суперечливість щодо трактувань деяких дефініцій, що мають відношення до екологічної культури в контексті сучасного наукового дискурсу.

Тому актуальним стає пошук шляхів поширення екологічної культури через використання наявного потенціалу системи публічного управління, в основі якого лежить дієвий організаційно-функціональний механізм.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота висвітлює результати наукових досліджень авторки, одержаних у межах виконання науково-дослідної роботи Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій запровадження інноваційних управлінських технологій у місцевому самоврядуванні» (ДР № 0123U102412). Особистий внесок здобувачки полягає в розробленні переліку показників поширення екологічної культури (системне мислення та цілісна перспектива екологічна свідомість, матриця стійкості, етична відповідальність, біотична цілісність та збереження, екологічна справедливість, екологічна грамотність, індикатори сталого розвитку, показник зменшення екологічного сліду, технологічні інновації та екологічної інтеграції, екологічна пропаганда та активізм, зв'язок природи та біофілії, впровадження циркулярної економіки, глобальне екологічне громадянство), що може слугувати основою для розуміння складної взаємодії факторів, які впливають на екологічну поведінку та свідомість у суспільстві.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретико-методологічне обґрунтування процесів поширення екологічної культури для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів реалізації такого поширення у публічно-управлінській практиці в умовах постійного нарощування екологічних загроз у державі.

Для досягнення поставленої мети вирішувалися такі *завдання*:

– визначити онтологічну сутність, зміст і природу, а також виявити базові компоненти екологічної культури як об'єкта публічного екологічного управління та розширити понятійно-категоріальний апарат науки управління в цьому контексті;

- виокремити основні принципи максимально ефективної співпраці суб'єктів публічного екологічного управління та запропонувати й охарактеризувати наукову концепцію поширення екологічної культури на основі використання сучасних підходів;
- запропонувати й обґрунтувати науково-теоретичну концепцію дослідження поширення екологічної культури;
- репрезентувати та розкрити архітектуру авторських моделей процесу поширення екологічної культури;
- концептуалізувати ідею формування та використання потенціалу публічного екологічного управління, виділити його структурні складові;
- розкрити науково-логічну послідовність зв'язку ключових понять публічного екологічного управління та пояснити залежність поширення екологічної культури від особливостей взаємодії в системі публічного екологічного управління;
- охарактеризувати сучасний стан системи публічного управління в екологічній сфері, провести оцінку міжнародних індексів з метою виявлення факторів впливу на процес поширення екологічної культури та обґрунтувати модель співпраці в системі публічного управління;
- дослідити наявні стратегії й тактики екологічної комунікації та визначити ключові завдання екологічної комунікаційної стратегії в публічному управлінні, а також чинники рівня впливу громади на екологічну сферу;
- розробити та обґрунтувати науковий конструкт організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури на засадах використання потенціалу публічного екологічного управління;
- запропонувати Програму поширення екологічної культури та представити підхід щодо поширення екологічної культури, який ґрунтується на самоорганізації системи.

Об'єкт дослідження – процеси формування, розвитку та поширення екологічної культури в системі публічного управління.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади екологічної культури в системі публічного управління.

Методи дослідження. Для реалізації мети й завдань дослідження в роботі використано комплекс методів, які ґрунтуються на сучасних теоретико-методологічних підходах, зокрема: *структурно-функціональний* – для виокремлення фундаментальних домінант функціонування системи публічного управління та державної екологічної політики, упровадження механізму поширення екологічної культури, а також для дослідження основних завдань системи публічного управління щодо екологічної відповідальності; *історико-генетичний* – з метою вивчення ретроспективи формування екологічної культури й ґносеологічного співвідношення ключових понять теорії публічного управління та екологічної культури; *системний аналіз* – у процесі обґрунтування взаємодії в системі публічного екологічного управління, механізму поширення екологічної культури, процесу управління поширенням екологічної культури; *дедукції, індукції, абстрагування та синтезу* – для формування передумов поширення екологічної культури, виділення ключових складових організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури, формування зв'язків між процесами поширення екологічної культури та публічним екологічним управлінням; *опитування* – з метою отримання даних щодо рівня екологічної культури серед громадськості та мотиваторів щодо його підвищення; *емпіричні* – у процесі дослідження факторів, що впливають на формування та реалізацію державної екологічної політики та оцінки проблемного поля публічного екологічного управління; *експертного аналізу* – для визначення закономірностей та проблемних аспектів поширення екологічної культури; *аналітично-статистичний* – для обробки та узагальнення статистичної інформації щодо розвитку публічного екологічного управління та екологічної культури громадян; *причинно-наслідковий* – для вивчення взаємодії між стейкхолдерами в системі публічного екологічного управління з погляду його результативності; *побудови гіпотези* – для обґрунтування ключових стратегічних напрямів поширення

екологічної культури; *графічний* – з метою візуалізації результатів дослідження; *аксіологічний* – у процесі формування системи екологічних цінностей, потреб, установок; *інституційний* – для визначення стійких форм взаємодії між стейкхолдерами у процесі поширення екологічної культури; *евристичний* – з метою пошуку розв’язання важливих екологічних завдань; *абстрактно-логічний* – для визначення змісту та характеру публічного екологічного управління, виділення закономірностей розвитку екологічної культури, якісних особливостей такого управління, формулювання висновків.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні результати дослідження, які містять елементи наукової новизни, полягають ось у чому:

уперше:

– обґрунтовано авторську концепцію поширення екологічної культури (з подальшою дифузією) на засадах координації співпраці в системі публічного екологічного управління (дасть змогу використати наявний потенціал такого управління) завдяки специфічному організаційно-функціональному механізму. В основу наукової концепції поширення екологічної культури закладено формування, розвиток та використання потенціалу публічного екологічного управління (авторська модель «4S»), спрямовання на інтеграцію інтересів усіх суб’єктів публічно-управлінської діяльності, урахування напрямів їх взаємозв’язків та взаємовпливів (авторська модель «Піраміда співпраці») через запровадження відповідних механізмів (механізм управління процесами поширення екологічної культури, організаційно-функціональний механізм поширення екологічної культури), з метою поширення екологічної культури в суспільстві в умовах змін та на основі використання координаційних впливів. Концепція ґрунтується на власній специфічній терміносистемі та орієнтована на отримання синергетичного ефекту від внутрішньосистемної взаємодії; містить спеціальну методологію поширення екологічної культури та аргументацію композиції формування інтегрованих моделей;

– запропоновано науково-теоретичну концепцію дослідження поширення екологічної культури, що включає три блоки (теоретико-методичні основи поширення екологічної культури на засадах публічно-управлінської співпраці; аналітичні дослідження процесу поширення екологічної культури; емпіричні дослідження поширення екологічної культури) та містить концептуальну модель «Піраміда співпраці», що включає специфічний інструментарій і створення інформаційно-аналітичних блоків з екологічної проблематики, які здатні стати ефективними інтегрованими структурами та діяльність яких спрямована на забезпечення екологічної безпеки на локальному рівні й сприяння виникненню нових зв'язків і взаємодій усередині системи публічного екологічного управління;

– розроблено авторську модель поширення екологічної культури «4S», у складі якої принциповим є тісний взаємозв'язок між системою публічного екологічного управління, стратегією формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління і збереження екологічної культури. Ефективне функціонування моделі «4S» передбачає: формування певних підсистем (аналітичної, діагностичної, експертної, АСУ), на кожен з яких покладені специфічні функції, та які представляють практичну частину її функціонування; розробку комплексу стратегічних завдань, які пов'язані зі структурними та управлінськими змінами; наявність системи забезпечення, до якої включені та деталізовані авторські складові (ресурсне забезпечення, нормативно-правове забезпечення, інформаційне забезпечення, методичне забезпечення, кадрове забезпечення, технічне забезпечення), необхідність підтримки представленої моделі на різних рівнях публічного управління;

– запропоновано механізм управління процесами поширення екологічної культури, що включає авторські складові і базується на сучасних підходах до управління процесами формування екобезпечного простору та включає взаємодію всіх рівнів органів публічної влади, бізнесу та інститутів громадянського суспільства і передбачає (за наявності сприятливих умов)

реалізацію потенціалу суб'єктів екологічного управління за рахунок створення специфічних утворень локальної взаємодії (союзів, асоціацій тощо), державної взаємодії (реалізація спільних проєктів, визначення напрямів співробітництва в екологічній сфері та укладання договорів тощо) і взаємодії на макрорівні (реалізація великомасштабних проєктів за участю міжнародних організацій, підписання угод про співпрацю з іншими державами тощо);

– представлено науковий конструкт організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури, елементи якого мають складну багаторівневу ієрархію та включають узгоджені підсистеми (стратегічно-цільову; результату/ефекту; організаційно-структурну і функціонально-змістову), суб'єкт (має повноваження чи компетенції, що дають змогу приймати управлінські рішення, обов'язкові до виконання) та об'єкт (процеси екокультурного розвитку і поширення екологічної культури та сукупність складових потенціалу), що враховує взаємодію в системі публічного екологічного управління. Механізм ґрунтується на розробці відповідних наукової концепції, стратегії і тактики, проведенні дієвої екологічної політики, систематизації можливих ризиків, а також способів використання наявного потенціалу. Базу означеного механізму складають підсистеми методів (адміністративних, соціально-психологічних, ідеологічних), інструментів та важелів. Функції механізму можуть бути деталізовані відповідно до умов зовнішнього та внутрішнього середовищ;

– представлено діалектиктичну єдність змісту ключових понять у контексті проблемного поля поширення екологічної культури, інтерпретовану в таких конструктах: *«екологічна культура»* – цілісна якість основних компонентів (інтелектуальний, ціннісний, діяльнісний) формування екологічної культури особистості окремої людини, що є частиною загальнонаціональної екологічної культури та передбачає наявність екологічної свідомості, світогляду та етики, які здатні відображатися у вигляді екологобезпечної життєдіяльності на глобальному та локальному рівнях; *«публічне екологічне управління»* – взаємодія в системі

публічного управління між його суб'єктами (органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, бізнес-структурами, громадськими лідерами) у процесі прийняття управлінських рішень в екологічній сфері та підвищення якості таких рішень; *«Піраміда співпраці»* – система, що змінює формальне ставлення до міжсуб'єктних відносин у процесі публічного екологічного управління та є практичним відображенням механізмів публічно-управлінської співпраці у визначеній площині взаємодії; *«потенціал публічного екологічного управління»* – наявні ресурси та засоби, що можуть бути використані в процесі поширення (дифузії) екологічної культури в публічно-управлінській системі та здатні доповнити і розширити екокультурний розвиток як суспільства в цілому, так і окремої громади чи особистості; *«дифузія екологічної культури»* – процес використання потенціалу публічного екологічного управління на основі розбудови співпраці, під час якої елементи екологічної культури отримують необхідну енергію, що дасть змогу пришвидшити процеси поширення екологічної культури і забезпечить їх проникнення на локальний рівень; *«формуванням потенціалу публічного екологічного управління»* – суттєве об'єктивно-причинне явище чи процес публічного екологічного управління, який спрямований на поширення екологічної культури та під впливом якого змінюються або якісні її характеристики, або рівень розвитку екологічної культури суспільства, що відображається в екокультурній діяльності; *«екологічна співпраця»* – співпраця в системі публічного екологічного управління, що має певний потенціал, містить ознаки самозбереження, самовідновлення та самовдосконалення функціоналу після відповідних збурень та за умови докладання зусиль у своїй цілісності та за окремими елементами; *«екологічна політика»* – координаційна основа в системі публічного екологічного управління, що здатна формувати, накопичувати, розвивати й рухати всі види ресурсів (фактичні та потенційні), які стосуються раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки, сприяння сталому розвитку та

в напрямі досягнення визначених цілей; *«механізм поширення екологічної культури»* – сукупність послідовних дій і процесів у системі публічного управління щодо формування комплексу різнопланових заходів щодо поширення екологічної культури серед громадськості шляхом формування сприятливих умов активізації взаємодії, які реалізують учасники механізму через поєднання сукупності методів, принципів, інструментів, функцій, завдань, важелів впливу; *«екологічна комунікаційна стратегія»* – передбачає певне керівництво в екологічній сфері в галузі ЗМІ та зв'язків з громадськістю, яке покликане працювати на поширення (дифузії) екологічної культури та підвищення рівня екологічного розвитку громад. В основі такої стратегії має бути закладена головна концепція позиціонування, яку органи місцевого самоврядування доносять до всіх суб'єктів публічного екологічного управління;

удосконалено:

- наукові положення моделі поширення екологічної культури в системі публічного управління через призму розуміння її цільового функціоналу, в результаті чого було визначено основні підсистеми потенціалу публічного екологічного управління (управлінський, ресурсний, соціальний); аргументовано необхідність координації процесу поширення екологічної культури (координація комунікацій між суб'єктами); обґрунтовано мотиви взаємодії у процесі поширення екологічної культури;

- концептуальні засади публічного екологічного управління на основі конвергенції його підсистем, що передбачає тісне поєднання кількох властивостей публічного екологічного управління в певній точці для подальшого використання на шляху досягнення мети (підвищення рівня екологічної культури); обґрунтування наближення елементів публічного екологічного управління один до одного з метою їх інтеграції та створення системи нової якості;

– систематизацію принципів побудови максимально ефективної співпраці (організаційної (визначення суб'єктів, що здійснюють організацію процесу співпраці; налагодження дієвих комунікаційних каналів співпраці з подальшою обробкою інформації; інформування всіх сторін співпраці); функціональної (бере початок від організації співпраці); структурної (включає оргструктуру координації та систему обміну інформацією); інформаційної (автоматизована система обробки інформації, що охоплює процеси збирання та обробки інформації, такі як зберігання, передавання та використання) на засадах партнерства як драйвера поширення екологічної культури з урахуванням специфічних принципів (динамічності, цілеорієнтації, координації, часового обмеження, безперервності, унікальності, системності, комплексності, забезпеченості, пріоритетності, об'єктивності, нелінійності), що дало змогу запропонувати авторський принцип *публічно-управлінської співпраці* (трисуб'єктності), який передбачає рівнозначну та рівномірну участь усіх суб'єктів такого управління в процесі поширення екологічної культури;

– підхід щодо поширення екологічної культури, який ґрунтується на самоорганізації системи та пов'язаний із дефіцитом ресурсів (потребує наявності певних вимог до системи). Зокрема, представлено схему організації публічного управління процесами поширення екологічної культури; структуру контуру самоорганізації управління процесами розвитку та поширення екологічної культури з аналізаторами та виконавчим елементом, що дасть можливість виявити розбіжності між нормами і контрольованими виходами в результаті виробленого рішення для кожного окремого процесу, а також вплив таких рішень на виконання поставлених завдань; контур самоорганізації системи (включає вимірювач) за допомогою якого можлива фіксація негативних та позитивних змін умов внутрішнього та зовнішнього середовищ для системи публічного екологічного управління; систему з додатковим контуром зворотного зв'язку, що дасть змогу оцінити якість функціонування процесу публічного екологічного управління вищими органами;

набули подальшого розвитку:

- науково-логічна послідовність зв'язку понять: публічне управління – публічне екологічне управління – взаємодія в системі публічного екологічного управління – потенціал публічного екологічного управління – координація комунікативної взаємодії – екологічна культура – поширення екологічної культури, що дало можливість пояснити залежність поширення екологічної культури від особливостей взаємодії в системі публічного екологічного управління;

- типологія синергізму публічного екологічного управління, що дало підстави: згрупувати його синергетичні детермінанти (управлінський, ресурсний, соціальний); розмежувати синергетичні ефекти та виділити авторський елемент у складі управлінської складової (*евристичний – система методів пошуку вирішення важливих екологічних завдань*); виокремити синергетичний ефект використання стратегій, програм і проєктів та ефект синергії взаємодії у процесі публічного екологічного управління;

- виокремлення складових потенціалу екологічної культури; шляхи узгодженості наявних стратегій, програм, планів, механізмів їх реалізації, соціального ефекту щодо поширення екологічної культури; маршрут досягнення порозуміння між стейкхолдерами публічного екологічного управління; напрями консолідації зусиль щодо формування стратегії поширення, розвитку екологічної культури серед населення, суспільної комунікації в процесі змін;

- конкретизація механізмів публічного екологічного управління та механізмів поширення екологічної культури на засадах формування екобезпечного навколишнього середовища, використання наявного потенціалу системи публічного управління, сучасних методів поширення екологічної культури і практик екологічного управління, які в сукупності спрямовані на забезпечення ефективності реалізації завдань публічного екологічного управління в аспекті поширення екологічної культури;

– стратегічні імперативи поширення екологічної культури на умовах інтегруючої взаємодії в системі публічного екологічного управління: інноваційно-інвестиційні (формування довгострокової інноваційно-інвестиційної політики в екологічній сфері, фінансування грантів, гарантії інвесторам); фінансові (розвиток механізму страхування екологічних ризиків; податкові пільги; приватно-державне партнерство, співфінансування екологічних проєктів); соціальні (підготовка кадрів, стимулювання екокультурної діяльності, соціальна політика, що орієнтована на вирівнювання умов життя); організаційні (розвиток системи контролю впливу на довкілля, ефективне регулювання в екологічній сфері);

– перелік показників поширення екологічної культури, що може стати основою для розуміння складної взаємодії факторів, які впливають на екологічну поведінку та свідомість у суспільстві: системне мислення та цілісна перспектива екологічної свідомості; матриця стійкості; етична відповідальність; біотична цілісність та збереження; екологічна справедливість; екологічна грамотність; індикатори сталого розвитку; показник зменшення екологічного сліду; технологічні інновації та екологічна інтеграція; екологічна пропаганда й активізм; зв'язок природи та біофілії; упровадження циркулярної економіки; глобальне екологічне громадянство. Використання таких показників у практичній діяльності забезпечить структуровану аналітичну основу для розуміння та поширення екологічної культури.

Практичне значення отриманих результатів полягає в доведенні основних положень, викладених у дисертації, до рівня методичних розробок та практичних рекомендацій. Результати дисертаційної роботи знайшли своє практичне застосування в діяльності окремих установ, що підтверджується відповідними актами та довідками про впровадження, зокрема: Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України (від 09.11.2023 р. № 481-01/05/4-23); Департаменту (Центру) надання адміністративних послуг виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної

адміністрації), Житомирської обласної військової адміністрації; Регіонального центру підвищення кваліфікації Київської області (від 13.11.2023 р. № 43-11/76); Всеукраїнської громадської організації «Асоціація малих міст» (від 14.11.2023 р. № 14-11).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові положення, висновки й рекомендації, які виносяться на захист, одержані авторкою самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано ідеї та положення, які є результатом роботи здобувача. Авторський внесок у працях, опублікованих у співавторстві, конкретизовано в списку публікацій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційної роботи доповідалися на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та круглих столах, серед яких: «Сучасна парадигма публічного управління» (Львів, 2021), «Трансформаційні процеси в умовах війни та післявоєнного періоду» (Чернігів, 2022), «Modern research in world science» (Lviv, 2022), «Політичні, правові та організаційні проблеми діяльності органів публічної влади та публічних службовців у воєнний та повоєнний період» (Вінниця 2022), «International scientific innovations in human life» (Манчестер, Великобританія, 2022).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 30 наукових працях, з них: 20 статей у наукових фахових виданнях України з державного управління та виданнях, внесених до наукометричних баз (3 статті у наукових виданнях, що входять до бази даних Web of Science), 10 наукових робіт в інших виданнях і за матеріалами конференцій та круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів із висновками до них, загальних висновків до роботи, списку використаних джерел (366 позицій), а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 507 сторінок, основна частина дисертації – 459 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

1.1. Онтологія та генезис сутності поняття «екологічна культура»

Як відомо, історія людства тісно пов'язана з напруженою боротьбою за самоствердження людини шляхом «перемог» над природою. Пізнання людиною природи виступає одним із засобів її перетворення відповідно до потреб людини. Тобто екологічна свідомість не виникла стихійно, а має змінити стихійний вплив людей на природне середовище. Отже, екологічний аспект свідомості людини має виконувати функцію обмеження втручання в природні процеси за допомогою екологічно допустимих умов (релігійні норми, звичаї, табу тощо).

На жаль, людські цінності продовжують поступово підкорюватися економічним інтересам, посилюючи технічну владу для задоволення економічних потреб, спричиняючи кризові явища. Важливою причиною посилення екологічної кризи є й те, що не оброблена людиною природа тривалий час вважалася такою, що не має жодної цінності [116].

Розробкою дієвих напрямів формування екологічної культури займалися такі дослідники, як: М. Кисельов [91] (філософсько-світоглядні та етнокультурні проблеми екології), Б. Коммонер [289] (екологічні закони взаємодії суспільства і природи), В. Крисаченко, О. Мостяєв [124] (засади сучасного розвитку екологічної культури), Д. Медоуза [352] (глобальна модель розвитку людства і природи), Ю. Одум [325] (ознаки кризового стану екологічної ситуації), І. Салтовський [225] (основи соціальної екології) та інші.

Екологічні цінності розкривали у своїх роботах: В. Васютинський (екологічна психологія), О. Грезе (екологічна свідомість), І. Кряж (екологічна ідентичність), А. Львовчикіна, І. Шлімакова (екологічна психологія) та інші.

Безперечно, варто згадати про вагомий внесок філософа В. Вернадського щодо дослідження масштабів впливу людини на довкілля (відображено в його роботах «Філософські думки натураліста», «Роздуми натураліста» тощо). Сьогодення вкотре доводить – науковець справедливо вказував, що людство здатне вижити за умови посилення відповідальності за розвиток біосфери загалом. За таких умов всі мають чітко розуміти, що таке екологічна культура та яка її кінцева мета. Отже, важливо усвідомити сутність деяких понять.

Поряд із цим, слід визнати те, що екологічна криза сьогодення спонукає до активізації пошуку новітніх шляхів вирішення проблем поступового знищення всього живого, що й спонукало до формування такої науки, як екологія (рис. 1.1).

Термін «екологія» було введено Е. Геккелем (1866 р.), який завданням екології вважав вивчення взаємодії різних організмів між собою та навколишнім середовищем [53]. Однак, на той час даного терміну науковці намагались уникати, оскільки він мав досить вузьке значення. Початок XX ст. вносить корективи у ситуацію, що склалась, та поширюється на географію рослин й тварин, водночас центральним об'єктом досліджень залишалися живі організми.

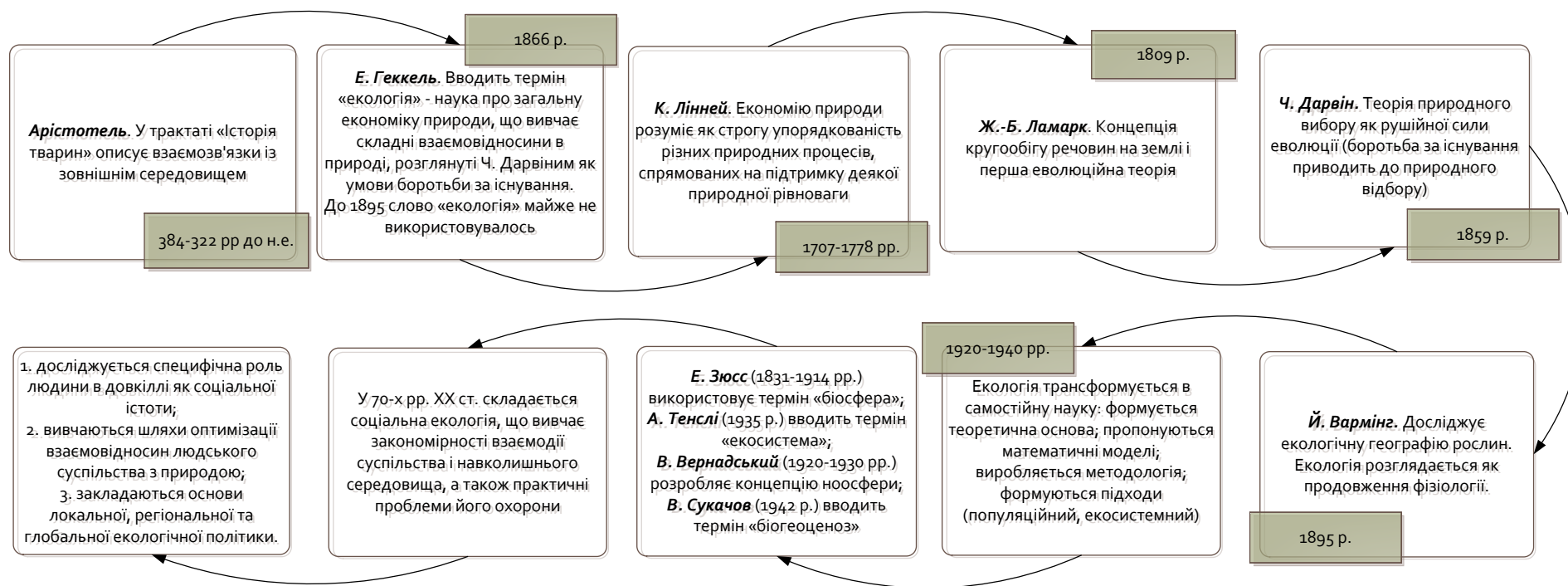

Рис. 1.1. Науковий базис щодо розвитку екології як науки

Джерело: побудовано авторкою

Також, продовжують розвиватись окремі напрями в екології, наприклад: 1) аутекологія (екологія організмів) – вивчає залежність між організмами певного виду та чинниками середовища [58]; 2) демекологія (екологія популяцій) – вивчає динаміку чисельності популяцій, внутрішньопопуляційні угруповання і їх взаємовідносини [32]; 3) синекологія (екологія угруповань) вивчає життя угруповань різних видів організмів; 4) біосферологія (глобальна екологія) вивчає біосферу як єдине планетарне ціле [132].

Не зупиняючись детально на історичних аспектах розвитку науки «екологія» зауважимо про те, що важлива роль у даному процесі відведена системному підходу (деталізовано автором у другому розділі дисертації), який дозволив встановити ієрархію рівнів існування живих систем. Зауважимо, що на даний час науковці досі не мають єдиної думки, щодо кількості рівнів існування живого [57], однак переважна більшість дослідників дотримується думки В. Вернадського, який виокремлював чотири рівні (організмівий, популяційно-видовий, біоценотичний та біосферний). У своїй праці «Біосфера» («La Biosphere», США) [57] вчений відобразив глобальні закони екології, а у наступній роботі [26] приходить до висновку, який локалізує суть сучасної екології, що за рахунок розтікання життя по планеті (розмноження) відбувається нарощування її енергії.

Ю. Одум переводить екологію на вищий щабель – ландшафтно-ценотичний (екосистемний). Саме поняття «екосистема» вводить у 1935 році А. Тенслі, та пропонує під ним розуміти: «сукупність комплексів організмів з комплексом фізичних факторів, які їх оточують, тобто факторів місцеперебування в широкому розумінні» [349]. У 1953 р. Ю. Одум у своїй праці «Основи екології» [324] формує структуру науки «екологія» у центрі якої знаходиться екосистема, що переводить аутекологію на новий щабель – синекологію та активізувало дослідження

енергетичних процесів розширюючи при цьому місце екології у системі інших наук. У концепцію науковець закладає уявлення про те, що всі види рослин і тварин (включно з людиною) на планеті рівноцінні. Водночас серед слухачів Єльського університету в якому викладав В. Вернадський був Г. Одум (молодший брат Ю. Одума). Відповідно до цього факту науковці вважають, що одумівська екологія по своїй суті співпадає з ідеями нашого співвітчизника В. Вернадського та знайшла свій розвиток у дослідженні проблем функціонування екосистем. Саме Ю. Одум сприяв визнанню екології як класичної науки, що була визнана у світовій системі природничих наук. Водночас в СРСР екологія, як і багато інших наук (генетика, кібернетика тощо) не мала прогресивного розвитку та розвивалися у вигляді окремих дисциплін.

Сьогодні науковці наголошують, що радянські екологи називаючи себе «біогеоценологами», створювали штучні (надумані) бар'єри. Разом з тим, попит на екологію визначався реальними потребами світового суспільства на тлі загрозливого погіршення стану довкілля, що був породжений історичними причинами.

Поширення проєктної діяльності в екологічній сфері активно почала реалізовуватись у повоєнний період. Водночас для такої діяльності характерним було ігнорування біологічних (екологічних) аспектів на тлі переконань, що проблеми в системі охорони природи наявні лише в світі капіталізму. Отже, в той час коли науково-технічна концепція була домінантою в СРСР, питання щодо розв'язання екологічних проблем ширились в усьому світі. У такому фокусі ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури) у 1972 році актуалізувала питання розбудови екологічної освіти та виховання, що сприяло появі Програма ООН з довкілля (ЮНЕП).

Однак, на жаль, поширювати екологічні ідеї в СРСР продовжили представники різних сфер діяльності, що не мали відношення до екології

(вчені технічного профілю, колишні партійні працівники тощо), внаслідок чого відбулася зміна суті екології. Подальше розширення наукового поля призвело до появи в наш час таких термінів як: соціоекологія [10]; неоекологія [240] та інших, що являють собою окрему монолітну систему. Водночас екологія продовжує розглядатися у досить широкому значенні, що включає в себе більшість наук про Землю. Так, Г. Білявський, М. Падун, Р. Фурдуй [14] визначають екологію як «науку про середовище нашого існування, про його живі і неживі компоненти, взаємозв'язки, взаємодію між цими компонентами – людиною, рослинним і тваринним світом, літосферою, гідросферою, атмосферою». Такий підхід піддавався логічній критиці з боку М. Голубця [38] однак треба розуміти, що даних досліджень недостатньо для формування об'єктивних та сучасних шляхів підвищення рівня екологічної культури в суспільстві.

В. Некос розглядає неоекологію (відрізняє її від екології) як «комплекс наук, що вивчають розвиток, функціонування та прогнозування розвитку антропосфери, розробляють можливості управління взаємовідношеннями та зв'язками в системі «природа-суспільство» з метою їх гармонізації і забезпечення екологічно безпечного співіснування» [159]. Тобто, фактично в науковому полі є певна одностайність щодо розуміння системи «природа-суспільство» та процесів, що в ній відбуваються.

У цьому напрямі К. Ситник пропонує термін «інвайронменталістика» [231], який є суміжним з англ. терміном «Environmental Protection» («охорона навколишнього середовища»). Незручність даної назви викликала необхідність створення більш короткого терміну, такого як «неоекологія». Водночас у складі неоекології відсутній біологічний блок, що на думку одних науковців, не доповнює екологію, а протистоїть їй, а на переконання інших – є логічним напрямом розвитку екологічної науки. Але, разом з тим, варто наголосити, що зміна будь-яких акцентів в

науковому полі веде до зміни її основи чи підміни понять (наприклад, боротьба дарвінізму і неодарвінізму), а отже, екологія та неоекологія – різні дисципліни, що включають різні поняття, будуються на різних концепціях та філософії. Так, з точки зору класичної екології абсурдними є вислови: екологічно чиста продукція, екологія транспорту, екологічно чисте підприємство тощо, а з позицій інвайронменталістики неприпустимо вживати словотворення: екологія рослин, екологія тварин [252], що додатково підкреслює різницю між екологією та неоекологією.

Екологія як наука в сучасній її інтерпретації вивчає не лише природу (живу та неживу), а й людину [41]. Водночас деякі вчені приділяють більшу увагу культурним і філософським аспектам даної науки, а інші – соціальним, екологічним, економічним напрямам процесу взаємодії суспільства з природою. Тож, саме у фокусі досліджень, які стосувалися екології, й утворюється поняття «екологічна культура», яке здатне вмістити в собі рівень сприйняття людьми природи навколишнього світу та ставлення людини до світу.

Однак для початку більш глибокого аналізу екологічної культури необхідно схарактеризувати поняття «культура» для чіткого розуміння його зв'язку з екологією. Як доречно вказує М. Тарасенко: «культура – це не тільки показник універсальності і свободи людини, але і в рівній мірі показник її відповідальності перед світом» [249]. Вважаємо за необхідне наголосити, що дані слова й досі не втратили актуальність, а також підкреслити, що відповідальність в масовій свідомості сама по собі не виникає, її необхідно виховувати. У такому випадку подолання екологічної кризи залежить не лише від економічної діяльності в країні, а й від удосконалення моральних якостей всього суспільства. Тобто екологія та культура нерозривно пов'язані між собою, причому рівень культурного розвитку відображає якість взаємодії людини з навколишнім середовищем. Зауважимо, що розробку та обґрунтування напрямів

реалізації процесів щодо підвищення рівня екологічної культури в суспільстві варто починати з осмислення цитати Л. Курняк, «культура – це та сфера людського буття, де варто шукати відповіді на екологічні проблеми, оскільки в її основі лежать життєві цінності, або, як не рідко кажуть загальнолюдські цінності» [128].

У розрізі представленої роботи вкажемо й на те, що у людей культура сформувалась як цілісна система засвоєних моделей поведінки, які характерні для членів суспільства. Водночас система поведінки становить спосіб життя будь-якої соціальної групи та виступає соціальним надбанням, яке передається від покоління до покоління окремими особами та організаціями. Також варто підтвердити й те, що дана спадщина закладається у свідомість не лише шляхом освіти, а й через тривалу, несвідому обумовленість, завдяки якій кожна людина стає людиною.

У контексті розв'язання визначеної у дисертаційному дослідженні проблематики зазначимо, що на думку більшості науковців поняття «культура» етимологічного походить від латинського culture (обробіток, догляд), а точніше від agro culture (обробіток землі) та означає «мистецтво впорядкування довкілля на основі певних цінностей». Пізніше культуру почали протиставляти природі та відносити до неї все, що створене людиною (науку, релігію, мову тощо). Сам термін «культура» вперше був використаний Цицероном (І ст. до н. е) та означав протиставлення «культури» «природі». Сьогодні існує більше кількохсот визначень поняття «культура», що сформувались в різних наукових школах [264].

Так, деякі науковці вважають, що поняття «культура» є протилежністю поняттю «натура» (природа), що набуло поширення у XVIII ст. Водночас на цьому етапі культуру в основному розглядали як: 1) міру соціальності суспільного життя й буття людини; 2) показник рівня розвитку суспільства і людини; 3) ступінь перетвореності первісного, природно-тваринного стану. А, наприклад, німецький філософ І. Кант,

назвав культурою здатність людини ставити перед собою високі цілі [265]. Поряд із цим, психолог З. Фрейд вважав, що культура є зовнішнім насильством над внутрішньою природою людини та акцентував увагу на регулятивній функції культури. На думку ж німецького філософа К. Маркса, у випадку якщо культура розвивається стихійно, а не направляється свідомо, вона здатна залишити після себе пустелю [259].

У 1982 році ЮНЕСКО (Спеціалізована установа Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки та культури) окреслила культуру як «те, як ми живемо разом». У дане поняття, відповідно до визначення, вміщено всі складові, які утворюють суспільство (мистецтво, науку, спадщину, спорт, освіту, місцеве самоврядування, релігійні традиції). У цьому випадку варто обов'язково враховувати, що люди, які працюють у культурній сфері, виступають певними «каталізаторами», що здатні генерувати та представити основні ідеї та цінності на шляху до прогресивних змін в суспільстві за рахунок: 1) поширення інформації; 2) створення просторів та інфраструктури для відкритого діалогу; 3) поєднання місцевого та глобального тощо.

Важливість статусу культури посилюється необхідністю зміни поведінки населення України, що стосуються процесу подолання екологічних проблем, вироблення культурних ідей, цінностей, які у кінцевому результаті мають бути спрямовані на підвищення рівня добробуту в державі. З цієї позиції культура може бути визначена як система, що містить перелік важливих елементів: переконання, звичаї, цінності, практики, які є спільними для особи або для групи осіб. У іншому контексті культура може визначати діяльність, що пов'язана з використанням інтелектуальних моральних та художніх навичок творчих людей для вирішення проблем, які стосуються добробуту. Отже, саме культура акцентує увагу на збереженні, а не споживанні [341] через що уможливорюється цілеспрямоване формування її потенціалу (авторська

пропозиція), що зведено до таких моментів як: 1) констатація потреби підвищення рівня екологічної культури; 2) визначення ресурсних джерел необхідних для цього та ступеня їх надійності; 3) здійснення даного процесу, який відповідає потребам у певний момент часу. Таким чином, деталізація складових екологічної культури дозволить цілеспрямовано формувати і розвивати її потенціал на різних рівнях публічного управління, оптимізувати систему координації розвитку такого потенціалу (за рахунок співпраці), знизити ступінь ризику настання небажаних екологічних подій і підвищити обґрунтованість та оперативність управлінських рішень, спрямованих на вирішення важливих питань екологічної сфери.

Варто підкреслити, що культурні правила й норми не успадковуються, вони формуються протягом життя з використанням навчання, культурної діяльності людини тощо та створюють унікальну культуру для кожного народу за рахунок накопичення унікальних культурних цінностей. Проте, зауважимо, що культура є продуктом колективної діяльності, а її сприйняття кожною окремою людиною залежить від того, до якого конкретного співтовариства ця людина належить. Визначальними підвалинами культури науковці все ж таки схильні вважати накопичені народом цінності, які, в першу чергу, стосуються духовної сфери. Тож, виходячи із наведеного вище, інший підхід до розуміння сутності екологічної культури ґрунтується на синтезі термінів «екологія» та «культура» та репрезентує її як частину загальної культури, що опосередковує відносини людини та навколишнього середовища [89].

Водночас варто додатково схарактеризувати соціальну екологію, яка тісно пов'язана з екологічною культурою та означає пробудження земного співтовариства, що роздумує над собою, розкриває свою історію, досліджує своє теперішнє скрутне становище та розмірковує про власне

майбутнє. Тобто, відповідно до філософського підходу, соціальна екологія досліджує онтологічні, епістемологічні, етичні та політичні виміри відносин між соціальною й екологічною підсистемами та активізує пошуки «практичної мудрості» та дієвих вказівок для соціуму, що перебуває у ході реальної людської та природної історії, щодо вирішення конкретних проблем і використання наявних можливостей. При цьому розвивається цілісний і діалектичний аналіз, а також соціальна практика, яку наковці описують як екокомунітаризм [340]. Так, виходячи із актуальності та нагальності вирішення проблеми підвищення рівня екологічної культури в суспільстві, зауважимо, що предметом: 1) теорії соціоекології є вивчення закономірностей взаємодії суспільства та довкілля і подальша розробка програми оптимізації їхньої взаємодії; 2) прикладної соціоекології виступає вивчення, моделювання та прогнозування соціоекосистем з метою їх оптимізації та управління екологічно збалансованим розвитком [242].

Разом із тим, науковий дискурс щодо визначення та детального опису поняття «екологічна культура» продовжується й сьогодні та пояснюється багатогранністю та багатоаспектністю представленої дефініції. Виходячи із міркувань, наведених в роботах [110; 107] для формування належного уявлення про сутність екологічної культури необхідно схарактеризувати дотичні наукові категорії та описати їх взаємозв'язок з екологічною культурою. Не вдаючись до глибокої деталізації поглядів багатьох науковців, надалі окреслимо лише певні ключові характеристики та взаємозалежності даних дефініцій.

Відтак, екологічна культура (в широкому сенсі) – сукупність соціально-етичних цінностей, норм, вимог, особистісних, моральних установок, правил, звичок, реалізація яких забезпечує екологічну безпеку та раціональне використання природних ресурсів [233]. Звернемо увагу насамперед на те, що центром такої культури особистості виступає

екологічна свідомість. Важливою складовою екологічної культури також є екологічна компетентність, що передбачає: 1) грамотне та гуманне ставлення до природи; 2) мобілізацію зусиль до розв'язання екологічних проблем; 3) співвідношення мети з потребами суспільства і природних співтовариств.

Сьогодні екологічна культура, що базується на екологічному світогляді, вже є не просто частиною загальної культури особистості, а й виступає мірилом її рівня. Тож, у науці виділяють декілька компонент екологічного виховання: 1) етично-моральний (установка на допомогу, турботу); 2) когнітивний (екологічний світогляд, в основі якого – екологічні знання, що отримані в процесі певних культурних практик; 3) поведінковий (життєві цінності як базис екодоцільного способу життя).

Тобто, у піраміді, що складається з таких підсистем як: «природа», «суспільство» та «культура», функціональними стовпами суспільної організації є: 1) організація людей для виробництва (політична економія); 2) організація природних ресурсів для виробництва (природне господарство) (рис. 1.2). Загалом культурна екологія вивчає взаємозв'язок між суспільством і його природним середовищем. Однак, географи та антропологи під «культурною екологією» розуміють різні, але взаємодоповнюючі поняття: 1) географи вивчають те, як соціально організована діяльність людини впливає на природне середовище; 2) антропологи, досліджують, як природне середовище впливає на соціально організовану поведінку (хоча, у крайньому разі, екологічний детермінізм вийшов з популярності серед більшості антропологів) [275].

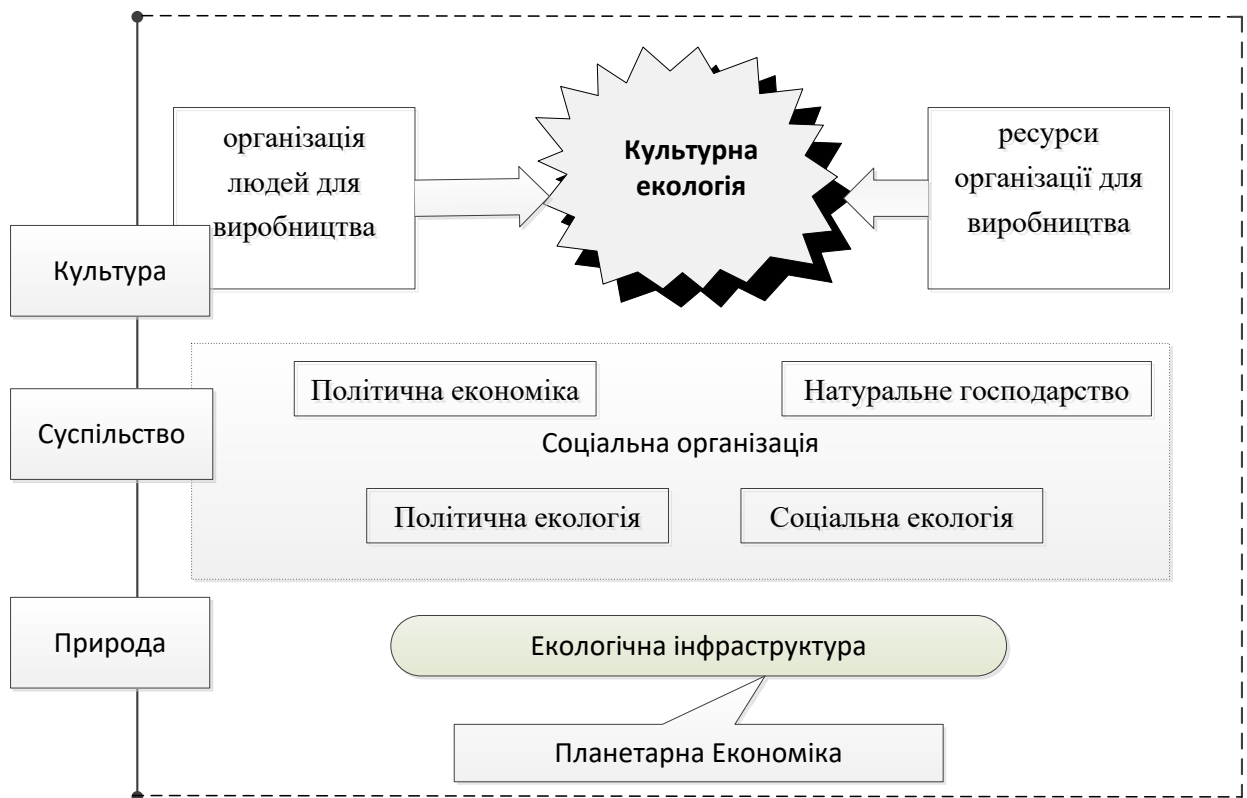

Рис. 1.2. Загальна модель взаємозв'язку культури, суспільства та природи

Джерело: побудовано авторкою на основі [273]

На цьому етапі також можна підтвердити, що автори сучасних досліджень єдині в думці про важливість та необхідність підвищення рівня екологічної культури, які викликані, в першу чергу, загальнодержавним значенням екологічних проблем як для суспільства, у цілому, так і для локальних соціальних систем України. Зокрема, підтвердимо, що у сучасних дослідженнях ключовим аспектом концепції сталого розвитку виступає ноосферно-екологічна культура, яка розглядається як складова оптимізаційного процесу відносин суспільства і довкілля [87]. Крім того, засвідчимо, що екологічна культура є багаторівневою динамічною системою, що складається із внутрішньої структури і системної єдності складових елементів, які забезпечують її здатність здійснювати встановлені специфічні функції [273].

Зауважимо, що *формування теоретичних основ та специфічних механізмів поширення екологічної культури*, які авторка пропонує у рамках представленого дисертаційного дослідження, в теорії управління є неможливим без деталізації змісту ключової категорії «екологічна культура», яка досі залишається маловивченою. Тож, у далі у дисертації спробуємо розкрити різні підходи до процесу формування екологічної культури, якими володіє наука на даний час.

Як вважає переважна більшість провідних дослідників в даній сфері, сам термін «екологічна культура» з'явився на початку 20-х років XX століття у працях представників американської школи «культурної екології». Як вже зазначалося вище, найпершим українським дослідником, хто почав вивчати проблематику екокультури є В. Вернадський, який точно мав рацію, коли вказував, що процес зародження якоїсь нової науки, не відповідає нашій логіці.

Вже сьогодні до екологічної культури цілком справедливо відносять знання основних закономірностей, взаємозв'язків в природі й суспільстві, емоційно-почуттєві переживання тощо. Слід вказати про те, що екологічна культура також передбачає інтеграцію окремих напрямів, таких як: екологічна свідомість; морально-естетичне ставлення; діяльнісно-практичне ставлення з виокремленням певних складових. Тож, екологічна культура, на наше бачення, досі не є поняттям, що має чітке визначення, однак, зауважимо, що в науці сформувались певні підходи щодо визначення її сутності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Підходи до визначення сутності екологічної культури

Автор	Екологічна культура – це...
1	2
Енциклопедія сучасної України	напрямок людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать природне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток сукупність

	певних дій, технологій освоєння людиною природи, які забезпечують рівновагу в системі «людина–довкілля»; як теоретичної галузі знань про місце людини в біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та функціональні блоки; як однієї з форм культури, здатності людини відчувати буття світу, пристосовувати його до себе [119]
Словник – довідник з екології	етап і складова частина загальносвітової культури; сукупність знань, вмінь, соціальних та інженерних норм, керуючись якими людина усвідомлює себе і відповідним чином діє як частина природного середовища і як суб'єкт, який відповідає перед наступними поколіннями людей за збереження середовища життя [130]
В. Крисаченко	здатність людини відчувати живе буття світу приміряти і пристосовувати його до себе взаємно узгоджувати власні потреби устрій природного довкілля [123]
О. Салтовський	сукупність знань норм стереотипів та правил поведінки людини в оточуючому її природному середовищі [224]
Л. Курняк	1) рівень сприйняття людьми природи, навколишнього світу й оцінка свого місця у світі, ставлення людини до світу; 2) процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу емоційно-почуттєвого і ціннісного ставлення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), заснований на гармонізації взаємозв'язків у системі «природа-людина» [128]

Н. Семенюк	тип життєдіяльності людини, що успадковується, та її взаємовідносин з навколишнім середовищем, що сприяють здоровому способу життя, стійкому соціально – економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини, і виступає регулятором екологічної діяльності [228]
Ю. Злобін	внутрішня суть людини та людського суспільства, що знаходиться «всередині нас і проявляється в певних діях щодо природи» [83]
М. Дробноход, Ф. Вольвач, С. Іваненко	адаптаційний чинник людини до змін умов навколишнього середовища, який ґрунтується на історичній взаємодії із світом природи, забезпечуючи гармонійне співіснування з довкіллям і виражається у наукових знаннях, способах практичного засвоєння моральних норм, ціннісних орієнтацій та культурних традицій [62]
В. Шевчук, Г. Білявський, Ю. Саталкін, В. Навроцький	здатність застосовувати екологічні знання і досвід у професійних і життєвих ситуаціях, керуючись пріоритетністю екологічних цінностей і непрагматичною мотивацією взаємодії з довкіллям на основі усвідомлення особистої причетності до екологічних проблем і відповідальності за екологічні наслідки власної професійної і побутової діяльності [269]

Джерело: узагальнено авторкою

Відповідно до приведеної таблиці 1.1 констатуємо, що погляди науковців та наявні трактування, на думку авторки дисертації, не суперечать один одному і, відповідно, можуть бути взаємодоповнюючими і

взаємоуточнюючими. На підтвердження цієї думки, наприклад, І. Попова [180] зазначає, що екологічна культура – це: 1) тип життєдіяльності людини, що успадковується; 2) відносини людини з навколишнім середовищем, що сприяють здоровому способу життя, стійкому соціально-економічному розвитку, екологічній безпеці країни і кожної людини. Тобто, дана позиція демонструє широке коло можливих трактувань щодо розуміння екологічної культури.

За іншого підходу, культурологічного, думку М. Бастун [9] у центрі екологічної культури – особистість з вільним вибором, яка самостійно обирає своє місце в загальній культурі (табл. 1.2). Також зауважимо, що відповідно до Концепції екологічної освіти в Україні, що була ухвалена у 2001 році, екологічна культура є найвищим виявом екологічно зрілої людини, а у ланцюгу компонентів екологічної освіти вона займає найвищий щабель «екологічні знання → екологічне мислення → екологічний світогляд → екологічна етика → екологічна культура».

Таблиця 1.2

**Ключові дефініції екологічної культури
(культурологічний підхід)**

Дефініція	Визначення
Екологічна культура	міра і спосіб реалізації та розвитку сутнісних сил людини, екологічної свідомості і мислення в процесі духовного й матеріального освоєння природи і підтримання її цілісності [39]
	є компонентом культури суспільства в цілому і включає осмислення засобів, завдяки яким здійснюється безпосередній вплив людини на природу та її духовно-практичне освоєння (знання, культурні традиції, ціннісні установки і т. ін.) [3]

	Виступає своєрідним кодексом поведінки, що лежить в основі екологічної діяльності. Складові: екологічні знання, пізнавальні та морально-естетичні почуття та переживання, екологічно доцільна поведінка у довкіллі [229]
Екологічне виховання	складний процес навчання, виховання і розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових та практичних знань і умінь, ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності, що забезпечують відповідальне ставлення до навколишнього і соціоприродного середовища та здоров'я [34]
Екологічна освіта	тривалий та міждисциплінарний за своєю суттю процес, що вивчає основні проблеми навколишнього середовища, надає можливість молоді застосовувати свої знання та допомагає учням розглядати навколишнє середовище в усій його повноті [140]

Тож, *екологічна культура* має міждисциплінарний характер та пов'язується із відповідальністю людства за збереження ресурсів Землі, з обов'язковим звітуванням за наслідками власної діяльності. Попри багатоманітність визначень і застосування різних варіантів пояснень представленого поняття можемо сказати про те, що сьогодні утвердилось два головних напрями щодо визначення екологічної культури суспільства: 1) екологічний (культура екологічної діяльності) – конфігурація всіх результатів, що досягло суспільство в збереженні та відновленні природних умов свого існування; 2) культурологічний (екологічний аспект розвитку культури) – історично виникаючі форми подолання небезпечних змін навколишнього середовища, викликаних предметно-перетворюючою діяльністю людини [211].

Як вже зазначалося вище, феномен екологічної культури з'явився у ХХ ст. та має сьогодні широкі межі в інтерпретації науковцями, однак, важливо наголосити, що екологічна компонента культури виявлялась від початку появи людини та проявлялась у вигляді екокультурних норм, заборон і дозволів. З іншого боку [222], у сучасному українському гуманітарному дискурсі поняття «екологічна культура» розпочато з введення в науковий обіг поняття «екологія культури». Термін «екологія культури» бере свій початок з давньогрецької («oikos» – означає «будинок», «житло», «місцеперебування»), має міждисциплінарний аспект та засвідчує зв'язок із соціальною екологією. Отже, хоча феномени «екологія культури» та «екологічна культура» стали сьогодні синонімами в певному науковому колі, однак вони від своєї появи відображають різні науково-дисциплінарні напрями.

Наукове обґрунтування базових та новітніх закономірностей щодо розвитку екологічної культури в суспільстві, дослідження принципів та чинників впливу на даний процес, дозволяють вирішувати проблеми суб'єктами різних рівнів публічного управління. Так, зокрема, зазначимо, що Н. Рідей та Ю. Кучеренко, посилаючись на Г. Білявського [211; 15], справедливо вказують, що: «Головною специфічною рисою екологічної культури є те, що вона не утворюється стихійно, а виникає шляхом формування умов, що сприяють розгортанню її принципів та спеціальним видом діяльності – екологічним вихованням».

На думку О. Біда [12] поняття «екологічна культура» вживається у двох напрямках: 1) розглядається як органічна складова всієї культури суспільства, що має ретроспективний характер і визначається як сукупність досягнень (матеріального та духовного розвитку), які закріплені у звичаях, етичних нормах, стереотипах, відповідній поведінці у природному середовищі; 2) як педагогічна складова для визначення рис особистості (екологічна освіта та виховання), що передбачає формування відповідних

знань, переконань, практична діяльність, що спрямована на вимоги раціонального природокористування. Тож, звідси, екологічна культура є ознакою свідомого та відповідального ставлення до природи.

Зазначимо, що екологічна культура може мати: особистісне (індивідуальне) трактування – прийнятий людиною спосіб гармонійної взаємодії з оточуючим природним світом (ціннісний підхід); глобальне трактування – узагальнений досвід людства (екологічна етика). У першому випадку науковці досліджують рівень сформованості екологічної культури особистості (як параметр оцінки) в плані екологічного виховання, яке включає певні блоки: цільовий (мета, завдання, принципи, закони тощо), змістовий (знання, уміння, навички, досвід тощо), технологічний (методи, прийоми, засоби тощо), результативний (моніторинг, аналіз тощо). Щодо другого варіанту (культурно-екологічний досвід), підкреслимо, що екологічна етика – це «вчення про етичне ставлення людини до природи, основане на сприйнятті природи як члена морального співтовариства, морального партнера (суб'єкта), рівноправності і рівноцінності всього живого, обов'язках людини перед природою, а також обмеженні прав і потреб людини» [22]. Так, багато уваги екологічній етиці та проблематиці співвідношення етики та екології, конкретизації досліджень соціокультурних чинників генези екологічної кризи, її загострення в сучасному суспільстві, аналізом легітимаційних, орієнтаційних і регулятивних функцій етичних норм і цінностей щодо таких соціальних систем, як наука, техніка, політика, економіка приділив А. Єрмоленко [75]. У своїх дослідженнях А.Єрмоленко екологію розглядає у двох напрямках, як науку та як довкілля та саме «довкілля» розуміє як похідну людської діяльності і культури. Відтак науковець ставить питання про спільну відповідальність щодо природи задля подолання екологічної кризи та виокремлює поняття «екологічний розум» та зазначає, що: «парадигмальні зміни у ставленні людини до природи: від відносної єдності людини з

природою (онтологічна) до втрати такої єдності в людській суб'єктивності (рефлексійна) та намаганні відновити втрачену єдність на новому рівні філософії мовлення як регулятивного принципу подальшого розвитку технологічної цивілізації (комунікативна)». Така думка цілком імпонує авторці дисертації та спонукає до пошуку місця і ролі даних процесів в екологічній культурі.

Поряд із цим, деякі автори вважають, що поняття «екологічна культура» на національному рівні має власні особливості. У даному контексті зазначимо, що українська екологічна культура бере свої витoki від землеробської культури, пронизує язичницькі природоцентричні погляди, християнство із властивими йому теоцентричними засадами, минає антропоцентричне ставлення до природи та сьогодні перебуває на шляху до природоцентричної екологічної етики, формування якої на сучасному етапі пов'язується зі сталим розвитком. Таким чином, головною метою екологічної культури варто визнати сприяння найбільш раціональним відносинам суспільства та природи, що спрямовані на відмову від антропоцентризму та збереження належних умов подальшого існування та розвитку людства.

Ще одним підходом, в межах якого здійснюється деталізація сутності та змісту поняття «екологічна культура» є позиція, відповідно до якої варто розглянути зв'язок з терміном «культурна екологія» (*cultural ecology*), що увів до наукового обігу (1955 р.) американський антрополог Дж. Стюард [222], вперше використавши його у своїй праці «Theory of Culture Change: The Methodology of Multilinear Evolution» (Теорія культурних змін: методологія полілінійної еволюції, 1955). Так, зокрема, культурна екологія вченим розглядається як методологія вивчення проблеми адаптації людини до розмаїття довкілля. Тобто така екологія має вивчати зміни, що відбуваються в навколишньому середовищі під впливом адаптації людини до його умов. При цьому, культурна екологія визначається також як знання

про навколишнє середовище, закладене в мові, цінностях, звичаях і матеріальних об'єктах, які передаються від людини до людини і від одного покоління до іншого в людській групі або суспільстві. Тож, культурна екологія описує систему управління, яка застосовує культурні цінності для контролю результатів, що впливають на зміни навколишнього середовища.

Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що культурна екологія, як система, включає в себе сферу пом'якшення та сферу адаптації, а також визначає цикл зворотного зв'язку, за допомогою якого можна контролювати катастрофічні зміни (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Елементи системи культурної екології в рамках сталого розвитку

Побудовано авторкою на основі [319]

Аналізуючи репрезентативні студії, Б. Савчук та Х. Шевчук зазначають [222], що: «в англomовному науковому полі переважно фігурує термін «Cultural Ecology» у його стюардському розумінні. Фактично як

синонімічне йому (але зрідка, переважно при обстеженні залишків старовини) використовується поняття «Ecology of Culture». Також автори вказують на той факт, що в українському науковому просторі таке поняття як «екологія культурна» переважно вживається у словниковій літературі та за своїм змістом фактично відповідає поняттю його англomовному відповіднику «Cultural Ecology». Водночас на основі ґрунтовного аналізу інформативних джерел, що стосуються освіти, навчання і виховання, громадської активності та тісно пов'язані з екологічною культурою (за запитом у пошуковій системі Google) можна стверджувати про домінування в інформаційному просторі поняття «екологічна культура».

Стосовно сучасного вектора досліджень зазначимо також, що за запитом «Ecological Culture» в пошуковій системі Google станом на грудень 2021 р. міститься більше ніж 88 000 результатів англійською мовою та понад 20 000 результатів українською («екологічна культура»). При цьому, щодо нюансів використання термінів «екологічна культура» та «культурна екологія» важливо зауважити – у книжках Google Books, відповідно до статистичних показників (рис. 1.4), вживають обидва варіанти.

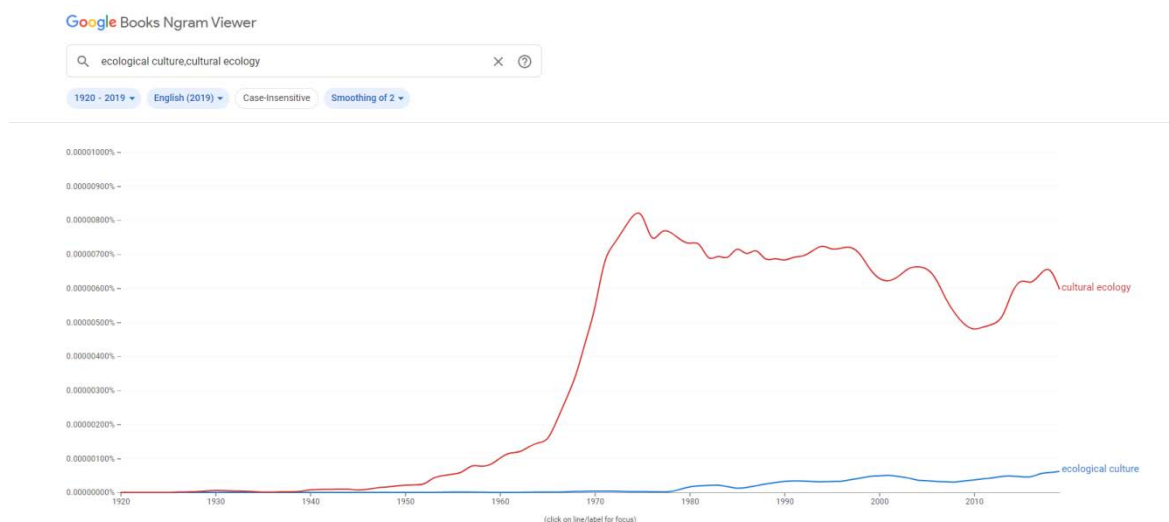

Рис. 1.4. Використання терміну «екологічна культура» та «культурна екологія» у книжках Google Books

Джерело: [282]

Отже, узагальнюючи результати аналізу матеріалу, що стосується визначеної проблематики, з точки зору авторки дисертаційного дослідження, можна представити систему взаємозв'язку екологічної культури та культурної екології у вигляді рис. 1.5.

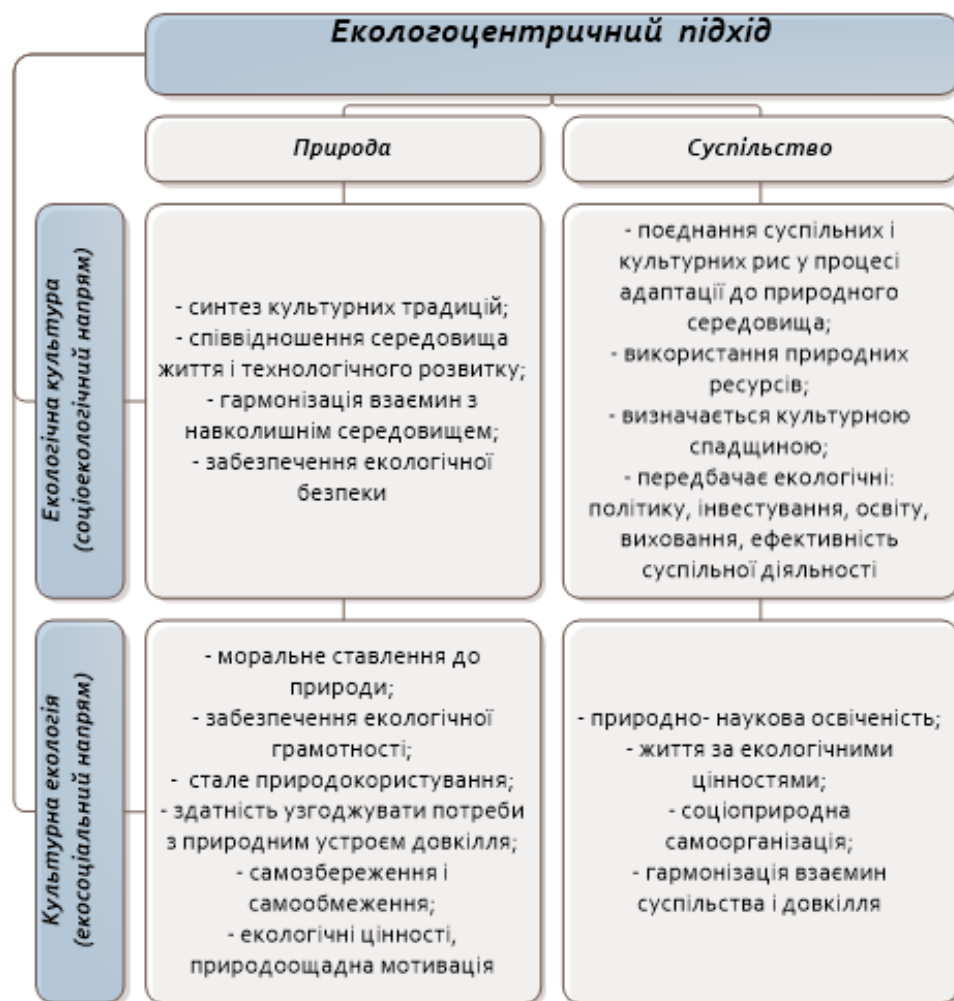

Рис. 1.5. Екологоцентричний підхід щодо взаємозв'язку дефініцій «екологічна культура» та «культурна екологія»

Джерело: побудовано авторкою

Аналіз наукової літератури дозволяє засвідчити, що екокультурний аспект завжди був присутній у дебатах щодо екологічного менеджменту сталого розвитку. Так, наприклад, Р. Палмер з командою науковців [336] вказують, що у процесі дослідження зміни клімату через призму культури особливої важливості набуває широке коло питань, серед яких і питання про можливі майбутні досягнення союзів між науковцями, політичними лідерами, економістами та митцями, чого жодна з цих груп не змогла б досягти окремо. Тобто, фактично мова йдеться про синергетичний ефект взаємодії, який авторкою буде деталізовано у другому розділі. Однак, вже зараз підкреслимо, що для підвищення рівня екологічної культури та її **поширення (авт. пропозиція)** необхідні певні умови: одні науковці вважають, що імпульсом при цьому є екзогенний механізм (певні зовнішні умови), інші причину вбачають у прагненні покращити стан зовнішнього середовища, що дозволяє стверджувати про ендогенний (внутрішній) механізм даного процесу.

Тобто, *екологічну культуру у межах представленого дисертаційного дослідження можна окреслити як:* 1) специфічний (оригінальний для підсистем) спосіб життя, в якому гнучко поєднані цінності, потреби, навички та потенціал поведінки, що відповідають екологічній дійсності; 2) спосіб, міра взаємодії суспільства (людини, групи людей) з довкіллям на засадах інтеграції наявного досвіду щодо збереженню природного оточення, поєднання розуміння, сприйняття та дії на шляху до формування відповідального ставлення до довкілля; 3) прояв відповідного способу життя.

Зазначене набуває актуальності у двох напрямках: 1) посилення екологічних загроз як на загальнодержавному так і на локальному рівнях; 2) продовження реформаційних процесів з урахуванням вимог системи публічного екологічного управління. Усі представлені вище наукові конструкти мають прив'язку до питання про те, що відомо широкому загалу відносно екологічної культури на рівні цілої держави та на рівні громад. Тут відіграє важливу роль ментальність, як етносопсихологічна ознака, що має

специфічні характеристики. Вона спрямовує колективні автоматизми, здатна поєднати архетипні утворення, зв'язує свідомість індивіда та колективну свідомість, зумовлює поведінку людей в конкретній системі координат. Ментальність також визначає способи розв'язання різноманітних життєвих проблемних ситуацій тобто, виступає у вигляді системи, яка функціонує як об'єктивна реальність.

Тут зауважимо, що співвідношення природних та культурних факторів давно привернуло увагу наукових досліджень різних сфер. Безперечно, географічні та природні умови впливають на культурне уявлення навколишнього середовища. Однак, важливо наголосити, що даний процес має зворотний вплив. При цьому специфікою української ментальності (визначається специфікою значень, образів, асоціацій тощо) варто визнати значний природний вплив. Тобто, саме природні впливи на український менталітет надто значні. Одночасно, у науці також виокремлюється поняття «життєве середовище» (відрізняється від понять «простір» чи «довкілля», що розглядається як місце застосування зусиль людини, які спрямовані на осмислення та цільову зміну умов власного існування. Важливо, що саме в екопсихології робиться акцент на тому, що: «на розвиток життєвого середовища спрямований еколого-орієнтований тип свідомості» [136].

Звідси, певним чином підсумовуючи представлене вище, визнаємо, що тісний зв'язок культури та навколишнього середовища пояснюється тривалістю та складністю відносин між ними. Відтак культура формує місток до розуміння природи людиною, що сприяє народженню реакції на екологію відповідно до цінностей та досвіду, а не до абстрактних уявлень чи наукових досліджень. У цій частині, згадаємо про практичні приклади: 1) більшість німців сприймають екстремальні погодні явища як свідчення екологічної катастрофи, яку вони самі влаштували; 2) американці вважають, що питання екології не надто важливі або не важливі взагалі та лише 38 % з них вважають, що воно є дещо важливим; 3) Швеція, перша країна у світі,

здатна переробляти до 99 % відходів, при цьому до довкілля потрапляє лише 1 % побутових відходів.

На підтвердження сказаного вище зауважимо – якщо суспільство надалі буде намагатися побудувати сучасну та прогресивну екологічну культуру, це створить важливу мотивацію для сталого соціального розвитку, оскільки, як неодноразово наголошувалося, екологічна культура виражає цінності сьогодення у відносинах між людиною та природою. Подовжуючи авторські обґрунтування необхідності поширення екологічної культури в Україні слід признати, що для того, щоб екологічна діяльність надалі сприяла формуванню відповідних знань, вихованню любові до природи та розвивала модель шанобливого ставлення до навколишнього середовища, необхідно реалізувати відповідні рішення, а саме: 1) розвивати еколого-культурну освіту та просвіту; 2) диверсифікувати їх форми шляхом поширення підготовлених для кожної окремої соціальної спільноти знань про екологічну культуру для підвищення рівня свідомості; 3) пропагувати побудову екокультурного способу життя серед населення; 4) використовувати наявний досвід розвинутих країн з адаптацією до національних умов не точково, а системно.

Необхідно вказати, що екологічне культурне життя є в усіх галузях індустріалізації та урбанізації (від виробництва матеріальних благ, торгівлі, послуг, архітектури, будівництва інфраструктури до повсякденної діяльності, розваг, мистецтва). Водночас екокультурний спосіб життя має стати звичкою кожного жителя нашої держави, і кожен громадянин позитивно здатен вплинути на розвиток власних територій у напрямку сталого розвитку [294].

Сьогодні вчені надзвичайно зацікавлені у вивченні наявних та розробці нових теоретичних аспектів та положень екологічної культури й культурної екології, що включають: походження, визначення, структуру, форми вираження, функціональність, шляхи розвитку тощо. Так,

переважна більшість дослідників у своїх працях уточнюють роль екосистеми, роль людини в екосистемі, а також характеризують відносини людини та природи в процесі життєдіяльності. Не зменшуючи значення всіх складових процесу підвищення рівня екологічної культури, у межах представленого дослідження, зазначимо, що люди повинні вміти використовувати знання про природу та закони руху в екологічному середовищі, виявляти прихильність до екологічного середовища через конкретні та реальні дії (практична діяльність), а також підкорятися нормам екологічної культури. За таких умов екологічна культура здатна стати не лише мотивом до сталого розвитку, а й невід'ємною філософією прогресивного розвитку сучасного світу.

За результатами теоретико-концептуальних обґрунтувань можна побачити, що серед різних підходів окреслюються базові компоненти формування екологічної культури: 1) інтелектуальний – відповідний рівень екологічних знань; 2) ціннісний – відповідний рівень екологічної свідомості; 3) діяльнісний – відповідний запас практичних умінь і навичок у процесі охорони природи. Таким чином, на основі представлених характеристик екологічної культури можна об'єктивно констатувати, що вона є невіддільною складовою загальної культури людини. Взаємозв'язок основних складових розвитку екологічної культури, що поєднує між собою різні рівні та передбачає розуміння складності глобальної системи, на думку авторки та у межах представленої наукової роботи можна візуалізувати за допомогою рис. 1.6.

Рис. 1.6. Взаємозв'язок складових розвитку системи екологічної культури

Джерело: розроблено авторкою на основі [190]

Тож, беззаперечним маємо визнати той факт, що екологічна культура знаходиться в точці перетину внутрішнього світу людини та природного довкілля, а цілями екологічної культури є створення бажаного устрою чи ладу в природі й одночасне виховання життєвих цінностей. *Таким чином, на думку авторки дисертаційного дослідження, екологічна культура являє собою цілісну якість основних компонентів (інтелектуальний, ціннісний, діяльнісний) формування екологічної культури особистості окремої людини, що є частиною загальнонаціональної екологічної культури та передбачає наявність екологічної свідомості, світогляду та етики, які здатні виражатися у вигляді екологобезпечної життєдіяльності на глобальному та локальному рівнях.*

У такому напрямі варто підкреслити, що у процесі оволодіння навичками практичної діяльності в сфері екології формується екологічний світогляд особистості, який виступає обов'язковою складовою екологічної культури. Як відомо, та про що вже було зазначено, екологічна культура спирається на кращі гуманістичні, екофілософські традиції культури та виступає важливою передумовою оптимізації й гармонізації системи

«суспільство-природа», а також виконує функцію самозбереження всього суспільства [119]. Належна екологічна культура на рівні громадянського суспільства – питання, до якого варто підходити комплексно та вести постійні розвідки щодо побудови дієвих механізмів пуюлічно-управлінської діяльності в екологічній сфері та пошуку шляхів залучення всіх можливих освітніх, фінансових, політичних та правових інструментів.

Цікавою є думка Н. Пустовіт, яка екологічну кризу пов’язує з руйнівною світоглядною духовністю людини. Тобто, вказується на те, що екологічна безграмотність людства вимагає не лише термінових дій, а й розробки стратегічно спрямованих заходів відносно розвитку та поширення екологічної культури серед суспільства.

Поряд із цим, світоглядний аспект екокультури являє собою загальну ідею взаємодії людини з природним оточенням, що підтверджується в працях науковців сучасності (екологічна свідомість описується як сутнісне ставлення до природи). Сьогодні досліджуються психологічні особливості сприйняття природи людиною та розкриваються окремі складові ставлення до природи. Так, до складу свідомості науковці відносять такі компоненти: знання про природні явища і закономірності, розуміння цілей, змісту і способів діяльності, оцінку зовнішнього і внутрішнього людського світу, самооцінку особистісної позиції у відносинах із дійсністю і людьми [94].

Отже, екологічна культура виступає у якості показника рівня екологічної свідомості людини. При цьому, головною рисою екологічної культури можна цілком справедливо вважати вміння передбачати наслідки власного впливу на природу та підпорядковувати діяльність вимогам раціонального природокористування. Як можна простежити, екологічна культура суспільства в цілому і особистості, зокрема, тісно пов’язані одна з одною. Тож, екологічну культуру можна визначити як специфічне світорозуміння, що характеризує гармонійну єдність суспільства, людини, природи.

На погляд авторки важливим є те, що екологічна культура має спільні характеристики у розрізі людських поколінь, серед яких: знання про природу та взаємозв'язок її з суспільством, способи її збереження, наявність певної поведінки чи діяльності з її охорони. Так, деякі науковці серед специфічних характеристики людини, яка оволоділа екологічною культурою, виділяють наступні: 1) спрямовує сили своєї діяльності на раціональне природокористування; 2) піклується навколишнє середовище; 3) не дозволяє його забруднення чи руйнування.

Водночас В. Сергеева та О. Семенюк [229], думку яких підтримує авторка, унікальність феномена екологічної культури вбачають в універсальній єдності можливостей мислити, вміти і могли. У якості центрального елементу становлення екологічної культури виступає єдність, яка включає, з одного боку, моральний досвід взаємодії людини з природою, а з іншого – відповідальність щодо розв'язання екологічних проблем. Водночас, зовсім іншим аспектом є екологічна діяльність, яка потребує правової основи, специфічної екологічної просвіти (знання законодавчих основ), сформованої світоглядної бази тощо, а також набуває практичного характеру. Тож, підсумовуючи певним чином ключові наукові положення, етапи формування екологічної культури доцільно представити у вигляді певної послідовності щаблів, що візуалізована на рис. 1.7.

Тож, безперечно, екологічна культура як елемент світогляду людини, за структурою є складним утворенням, всі компоненти якого можуть бути відображені в сучасному процесі публічного екологічного управління. Водночас система публічного управління також впливає на процес формування екологічної культури, а екологічна сфера, як об'єкт публічно-управлінських відносин прямо залежить від ефективності (результативності) такого управління. Однак зазначимо, що екологічна культура як соціокультурне явище впливає на природнє середовище і самотійно, й у процесі публічного екологічного управління [108].

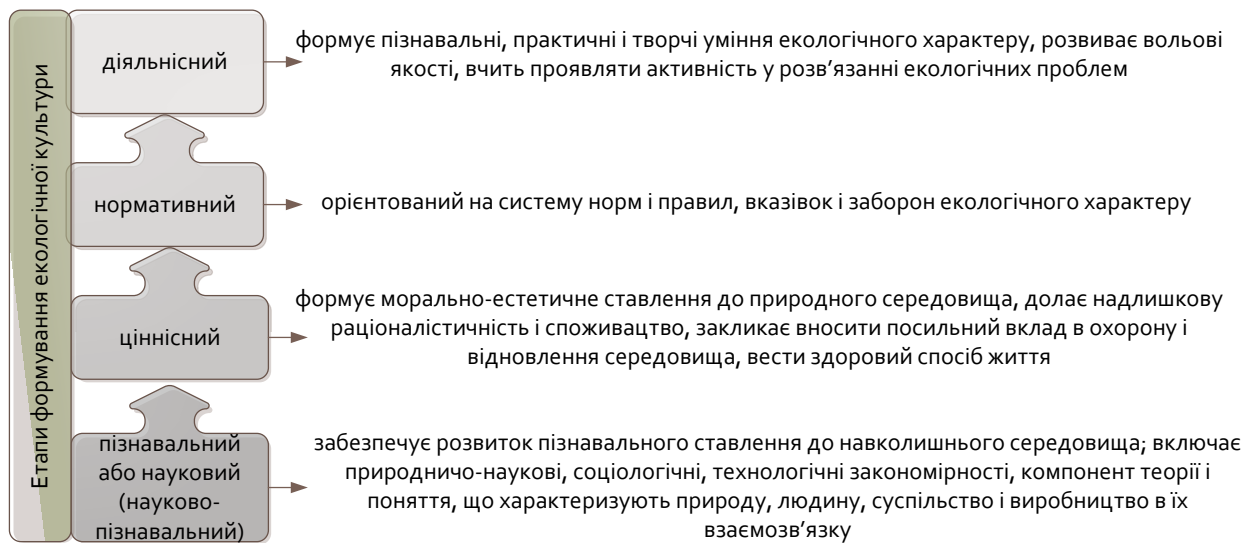

Рис. 1.7. Етапи формування екологічної культури

Джерело: побудовано авторкою

Виходячи з аналізу джерельної бази авторкою було встановлено факт великої кількості досліджень, які стосуються різних аспектів екологічної культури саме в педагогічних науках, що пояснюється специфікою її зародженням ще в ранньому віці, на початку контакту із природним довкіллям в основу якого покладено психологічні особливості людини. Зазначене визначає майже безкінечний пошук найкращої педагогічної стратегії формування основ екологічної культури, при цьому особливе місце у її формуванні відводиться когнітивній (інтелектуальній) складовій, що інтелектуалізує емоційну сферу. Тож, з одного боку уявлення про природу як про духовну цінність формує єдність природи і людини на психологічному рівні, а з іншого – духовна взаємодія між ними має вплив на розвиток особистості та її подальшої мотивації до дбайливого ставлення до природи.

Такі науковці як З. Запорожан [80], Г. Пустовіт [203] справедливо наголошують на необхідності розвитку інтелектуально-емоційної сфери, яка здатна зв'язати знання та почуття. Іншими науковцями було виділено тенденцію дослідження екологічного виховання як елементу соціалізації

особистості, що включає: уміння здійснювати соціальні ролі і позиції; наявність орієнтацій у вигляді оцінних суджень, провідних ідей, норм і соціально значущих мотивів поведінки; сформованість «критичного» мислення, уміння передбачити наслідки своєї поведінки, «екологічна рефлексія»; здатність емоційного, морально-естетичного переживання актів спілкування з природою [181].

До складових моделі екологічно культурної особистості відносять: 1) вимоги до особистості; організована мотиваційно-змістова сфера; 2) уявлення про цілісну тріаду сучасного світу («суспільство – природа – людина»); осмислення місця та функцій людини в ній; 3) наявність системи умінь, що санкціонують виконання соціальних функцій людини відповідно до її екологічної позиції [94]. Отже, зазначене підкреслює важливість формування екологічної культури з урахуванням вікових особливостей, що потребує обов'язкового використання такої складової як практичне залучення до екологічної діяльності. Тому авторка й акцентує увагу у представленій роботі саме на поширенні екологічної культури, оскільки зазначене уявляється як можливість щодо підвищення її рівня в суспільстві. Водночас подальший цілеспрямований вплив на розвиток екокультурної складової життя має враховувати специфічні особливості різних вікових категорій. Нажаль, сьогодні такий вплив в основному обмежується посиленням поінформованості у закладах освіти.

Якщо звертатись саме до освітньої складової, варто згадати, що у «Концепції неперервної екологічної освіти та виховання в Україні» вказано наступне: «актуальність екологічного виховання і освіти учнів як необхідної умови для утвердження нового екологічного мислення суспільства полягає в тому, що воно формує систему поглядів, переконань, які базуються на загальнолюдських нормах і законах розвитку природи, сприяє тісному взаємозв'язку майбутніх громадян із вирішенням конкретних екологічних проблем, передбачає цілеспрямоване систематичне засвоєння учнями знань

про взаємодію людини та природи» [190]. Відтак, на думку авторки, формування системи поглядів та переконань, про які йдеться в концепції та які базуються на загальнолюдських нормах і законах розвитку природи має бути цілісною, що не можливо без охоплення всього життя людини, впродовж якого необхідно спрямовувати зусилля не лише на збереження природного середовища в первинному вигляді, а й на його розвиток.

Водночас не варто забувати про те, що основою формування екологічної культури залишаються системи: теоретичних знань про взаємодію суспільства і природи та їх взаємозвязки; норм і правил ставлення до природи, умінь та навичок з охорони природного середовища тощо. Тож, для більш чіткої ідентифікації змісту екологічної культури варто зауважити, що основними формами організації роботи, які спрямовані на формування екологічної культури серед школярів є [258]: екологічні спостереження та екскурсії; уроки екологічного мислення, екологічні бесіди; екологічні гуртки; програвання ситуацій та їх обговорення; кількісні експерименти; екологічні акції, дні, свята та конкурси; екологічні клуби; створення або відвідування екологічних музеїв тощо.

Врешті науковці та практики виділяють певні методи (авторка акцентує увагу, що сюди входять не всі вікові групи) у процесі формування екологічної культури: 1) пояснення (метод емоційно-словесної дії, що базується на навіюванні, яке проникає непомітно в психіку, створюючи потрібні мотиви); 2) бесіда [11] (систематичне і послідовне обговорення знань при якому інформація відтворюється/сприймається у формі запитання-відповідь); 3) розповідь (монолог, що дозволяє уявити ідеальний образ та викликати радості від хороших вчинків/обурення від поганих); 4) метод прикладу [131] (вплив на свідомість (почуття, поведінку) особистості через наслідування, що базується на наочності та конкретизації); 5) переконання (вплив на свідомість або волю, що сприяє формуванню нових поглядів або зміні тих, що не відповідають

загальнолюдським та національним принципам/нормам); 6) вправлення (сутність полягає в багаторазовому виконанні потрібних дій та поступовому доведенню їх до автоматизму; результатом є стійкі якості особистості: навички, звички); 7) дидактична гра (характеризується елементами змагання/перегонів). Тож, синтезуючи усі обставини, що представлені та деталізовані вище, можемо візуалізувати (рис. 1.8) етапність становлення екологічної культури, що включає авторський щабель (здатність до поширення екологічних цінностей (здібностей) та розвитку культури участі).

Тож, надалі у представленому дослідженні *під екологічною культурою* будемо розуміти систему, що включає: 1) екологічну освіченість (підсистема знань, умінь), мислення, навички, світогляд, ціннісні орієнтири, виправдану поведінку, які ґрунтуються на відношенні до природи як до унікальної цінності; 2) здатність до створення, розвитку, поширення та захисту екологічних цінностей; 3) активну практичну участь в системі публічного управління (екологічний напрям) на різних рівнях впливу (буде детально обґрунтовано та схарактеризовано авторкою у наступних розділах).

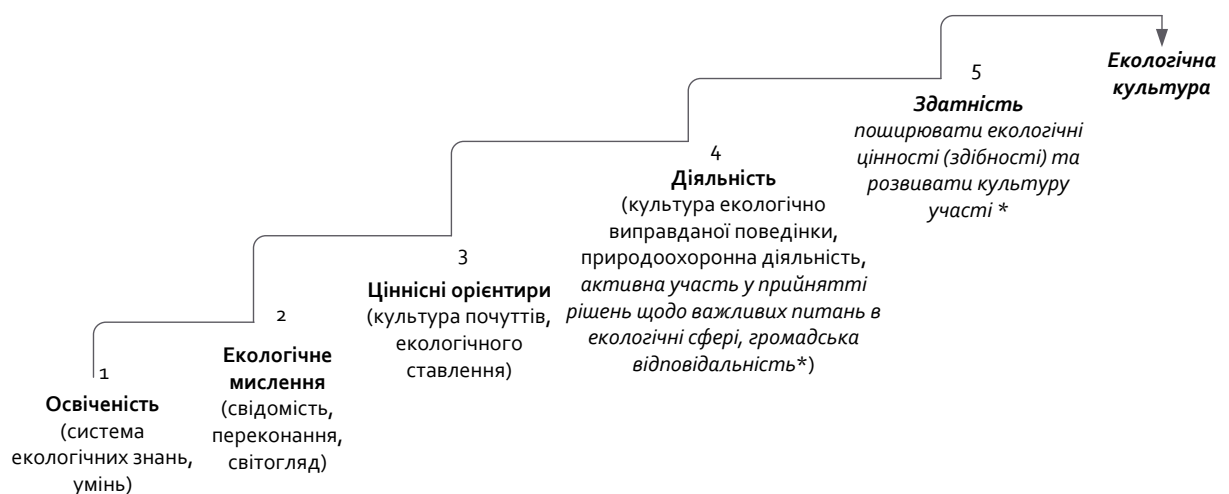

Рис. 1.8. Етапи становлення екологічної культури особистості

Джерело: запропоновано авторкою

*Авторська складова

Спираючись на представлені матеріали, варто визнати те, що сьогодні необхідно щоб люди (як самотійно, так і через систему публічного управління) були здатні не лише вміло виправляла власні помилки, а й передбачати їх, знаходити альтернативи шляхи їх розв'язання та налагоджувати стосунки між суспільством і природою. Тобто, важливо, щоб формування екологічної культури на рівні особистості відбувалося не лише у навчальних закладах, хоча зазначене є найважливішою компонентою, оскільки вже доведено, що набуті в цей час знання здатні перетворитися у тривалі переконання [48], а й на інших етапах життєдіяльності людини. Отже, саме тому й виникла потреба пошуку шляхів *поширення екологічної культури з використанням наявного потенціалу в системі публічного екологічного управління.*

1.2. Взаємозв'язок категоріального поля екологічної культури та публічного управління

Нинішній стан публічно-управлінської діяльності в Україні обумовлює пошук напрямів адаптації до зовнішніх умов шляхом підвищення ефективності існуючої системи управління. Тривалість даних процесів та їх подальша успішність прямо залежать від ефективності рішень, які приймаються на різних рівнях публічного управління при вирішенні нагальних проблем в різних сферах діяльності, включно з екологічною. Отже, сучасний етап розвитку країни вимагає посиленої роботи у напрямі налагодження дієвого взаємозв'язку між усіма управлінськими підсистемами. При цьому, у рамках представленого дослідження важливо розглянути та

деталізувати базові поняття, що стосуються взаємозв'язку публічного управління та екологічної сфери (публічного екологічного управління).

Зазначимо, що формування теоретичних основ підвищення рівня екологічної культури варто починати з дослідження наукового дискурсу щодо впливу на даний процес системи публічного управління. Так, наука управління має власну історію розвитку, зокрема різні аспекти широко описані в роботах таких науковців як: Г. Хакен (висвітлює питання самоорганізації); М. Туленков (розглядає сутність соціально-управлінських механізмів організаційної впорядкованості демократичної держави); С. Приживара (акцентує увагу на управлінні як специфічному виді діяльності); З. Балабаєва, П. Надолішній, А. Колодій (розглядають актуальні питання врядування); Г. Єльнікова, Т. Борова, О. Касьянова, Г. Полякова (опрацьовують напрями адаптивного управління) та інші. Водночас саме питання впливу на поширення екологічної культури системи публічного управління в науковому полі потребують більш глибоких розвідок. Надалі представимо детальну характеристику системи публічного управління, що дозволить у наступних розділах схарактеризувати дієвий організаційно-управлінський механізм поширення екологічної культури в суспільстві.

Так, М. Туленков [254] у своїх наукових роботах детально розглядає сутність соціально-управлінських механізмів організаційної впорядкованості демократичної держави та приходить до висновку, що «зміна соціальних якостей індивідів викликає зміни їхніх потенційних можливостей стосовно реалізації своїх особливих і загального інтересів у межах суспільної системи». На думку М. Фламанта, держава – це особливий соціальний інститут, що взаємодіє з громадянським суспільством [300]. Тобто науковець вважає, що громадянське суспільство «розчиняється» в демократичній державі. На противагу думки М. Фламанта, В. Остром [326], стверджує, що саме держава «розчиняється» у громадянському суспільстві [254]. Тобто соціально-

управлінський механізм взаємодії у даному фокусі розглядається як механізм розподілу повноважень між суб'єктами управління.

Слід вказати на те, що в основі визначення терміна «управління» лежить англійське слово *manage* (управляти), від якого також походить слово менеджмент (*management*). Так: 1) С. Приживара [184] управління розглядає як діяльність, предметом якої є діяльність інших людей, а метою виступає розвиток об'єкта управління; 2) В. Кноррінг вказує, що «управління є процесом, а система управління – механізмом, який забезпечує цей процес» [315]. Не зупиняючись на дослідженні великої кількості визначень, що класифікуються за різними групами, такими як: загальна, функціональна, процесуальна та суб'єктно-об'єктна [49], зазначимо лише про основні категорії, які стосуються контексту представленого дослідження, а саме: 1) *менеджмент* – процес, що складається з виконання певних функцій, спрямованих на досягнення цілей за рахунок раціонального використання ресурсів, та передбачає володіння так званим «мистецтвом управління»; 2) в підґрунтя *державного управління* закладено класичне розуміння управління в державному секторі, що було запропоноване М. Вебером, початкове трактування якого полягає у внесенні організуючих, впорядкованих починань у життя, існування суспільства, людей і навколишнього середовища; 3) *публічне адміністрування* є переважно організаційно-розпорядчим методом, а адміністрування є прерогативою виконавчих органів влади або чиновників; 4) *публічне управління* – це вплив суб'єкта управління (що володіє публічною владою) на об'єкт – суспільство (суспільні процеси, відносини) відповідно до покладених на нього суспільно значущих функцій і повноважень. Ключовою характеристикою теорії публічного управління є те, що вона розглядає людей з позиції активних учасників державного управління [146].

Зазначимо, що у контексті розвитку управлінських підходів, таких як нове державне управління (*New Public Management*) та добре врядування (*Good Governance*) також акцентується увага на публічному управлінні, що

походить від латинського «*publicus*» та в перекладі означає – суспільний, народний, державний. Уперше даний термін у 1972 році використав Д. Кілінг, вказавши, що: «публічне управління – це пошук шляхів використання ресурсів у найкращий спосіб для досягнення пріоритетних цілей державної політики» [314].

Так, наприклад, П. Надолішній досліджуючи питання теорії врядування вказує на відмінність між «врядуванням» («*governance*») і «урядуванням» (співвідноситься з поняттям «*government*», охоплює виконавчо-розпорядчу діяльність органів державної влади). Водночас А. Колодій розкриваючи сутність «урядування» і «врядування» співвідносить їх між собою та наголошує, що різниці між ними нема, оскільки ці слова є буквальним відтворенням змісту поняття «*government*», тоді як «*governance*» асоціюється з «публічним врядуванням». Тобто, публічне врядування є різновидом управлінської діяльності інституцій публічної влади, завдяки якій держава та громадянське суспільство забезпечують самокерованість усієї суспільної системи та її розвиток у певному, визначеному напрямку [72] (рис. 1.9).

Рис. 1.9. Схема взаємозв'язку ключових категорій управлінської системи

Джерело: сформовано та побудовано авторкою

У даному контексті, варто наголосити, що самоврядування в науковому дискурсі визначається як «форма управління, за якого суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва» [235]. Характерною особливістю сучасної системи самоврядування є те, що в її межах зовнішні управлінські впливи відсутні, оскільки суб'єкт управління одночасно виступає і його об'єктом. Наявність управлінського впливу у такому випадку є сутнісною ознакою соціального управління, що формують суб'єктно-об'єктні організаційно-управлінські відносини. Однак наявність чи відсутність зовнішнього управлінського впливу, чи виокремлення суб'єкта й об'єкта управління є лише випадком прояву соціального управління [110].

Авторка цілком погоджується з думкою науковців, які вказують, що самоврядування є особливим видом соціального управління. При цьому вплив на функціонування будь-якої соціальної системи здійснюється зсередини за рахунок широкого і активного залучення людей до вирішення своїх внутрішніх проблем. Таким чином, можна підтвердити висновки науковців про те, що управлінський вплив у системі самоврядування, з одного боку, набуває ознак самовпливу (зокрема на власну життєдіяльність), а з іншого – такий вплив залишається управлінським. При цьому участь у процесі підготовки, ухвалення, реалізації управлінських рішень, а також характер управлінських функцій у даному процесі виступають важливими соціальними якостями індивідів (як суб'єктів управління), оскільки управлінські рішення відображають інтереси громадянського суспільства саме тоді, коли таке суспільство приймає активну участь у всіх процесах.

Тож, кожен індивід одночасно належить до: 1) держави (є суб'єктом управління та здійснює управлінський вплив на суспільство, що виступає об'єктом управління); 2) громадянського суспільства (виступає об'єктом

управління та піддається цьому впливу). У першому випадку індивід є носієм власного і загальносупільного інтересу, а в другому – впливає на власний інтерес для його узгодження з інтересом інших індивідів, що в результаті приводить до узгодження й реалізації загального інтересу (пряме самоврядування) [101].

Наразі під прямим самоврядуванням (як видом соціального управління) розуміють цілеспрямований самовплив людей на власну життєдіяльність заради узгодження спрямованості та змісту спільних дій [45]. За такого підходу пряме самоврядування передбачає спільну участь у процесі розробки й реалізації управлінських рішень; однакове становище в цьому процесі; поєднання соціально-управлінських ролей у конкретній людині (носій і виразник власних інтересів) тощо [254]. Водночас пряме самоврядування хоча й передбачає максимальне залучення людей, однак зазвичай містить обмеження щодо організованої взаємодії, яке науковці пояснюють дією «закону економії часу», згідно з яким ефективність управлінського процесу завжди залежить від витрат часу [133], а залучення значної кількості людей вимагає не лише часу на узгодження їхніх позицій, а й професійної управлінської підготовки [46]. Тому організація взаємодії суб'єктів управління у процесі поширення екологічної культури має бути спрямована на підвищення рівня такої культури в суспільстві за рахунок використання наявного потенціалу. Зазначене має включати не лише відповідні заходи (організаційні, політичні, соціальні, господарські тощо), а й вдало поєднувати різні види діяльності (реалізація заходів, розподіл цілей, завдань і видів діяльності за виконавцями, терміни) [254].

Як відомо, демократична держава є соціально-політичною системою, тому місце і роль держави в організації соціального порядку (узгодженої взаємодії людей) має сприяти розбудові організаційної взаємодії громадськості (суб'єктів публічного управління) у процесі підготовки, ухвалення та реалізації управлінських рішень. Так, метою публічного

управління має стати подальший розвиток держави з використанням ефективних новітніх методів, технологій та механізмів управління в усіх сферах життєдіяльності суспільства, включно з екологічною.

При цьому, місцеве самоврядування та державне управління є складовими єдиного процесу публічного управління всіма суспільними справами. Однак, між ними є певні відмінності, основною з яких можна вважати державний суверенітет державної влади (верховенство, незалежність, рівноправність на міжнародній арені тощо). Водночас публічні владні повноваження органів місцевого самоврядування не поширюються на територію всієї держави. Відтак, місцеве самоврядування виступає дієвим соціальним механізмом, що здатний як безпосередньо впливати на владу так і відповідати інтересам громади. У загальному вигляді публічне управління визначається як: «вплив суб'єкта управління (що володіє публічною владою) на об'єкт – суспільство (суспільні процеси, відносини) відповідно до покладених на нього суспільно значущих функцій і повноважень». Водночас громадянське суспільство одночасно виступає як суб'єкт, так і об'єкт публічного управління [163].

На основі дослідження великої кількості публікацій у відкритих джерелах інформації, можна підтвердити, що провідне місце сьогодні серед об'єктів публічного управління посідає екологічна сфера, особливо в розрізі екологічної безпеки держави. Питання екологізації нашої країни були виведені на найвищий рівень у березні 2021 року після указу Президента України щодо введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про виклики та загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх реалізації» [187]. Також варто згадати, що до пріоритетних інтересів України, згідно зі Стратегією національної безпеки України, належить: «забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне

використання природних ресурсів» [169]. Отже, сприяння забезпеченню екологічної безпеки за рахунок підвищення рівня екологічної культури в державі, виступає важливим завданням усього сучасного суспільства та може бути реалізовано за умови ефективного публічного управління. Як відомо, метою екологічної безпеки є забезпечення сталого, а отже, й екологічно безпечного розвитку суспільства. Так, у розрізі подальшого дослідження можна констатувати наступне: 1) державне управління щодо забезпечення екологічної безпеки полягає в охороні життя та здоров'я людини, захисті природного середовища від загроз тощо; 2) екологічна безпека – процес, за якого державними й недержавними інституціями забезпечується екологічна рівновага та гарантується екологічна безпека; 3) екологічна безпека розглядається в глобальних, регіональних, локальних і умовно точкових межах та характеризує геосистеми (екосистеми) різного ієрархічного рангу (від біогеоценозів до біосфери загалом).

Важливо зазначити, що система публічного управління сьогодні хоча й має певні суперечності, однак у перспективі здатна забезпечувати належний рівень взаємодії інтересів держави й народу, спираючись на державну владу. В основі такої здатності лежить сприяння залученню громадянського суспільства до участі в громадських, суспільних та політичних процесах.

Підкреслимо й те, що сьогодні багато проблем в екологічній сфері виникають через неналежну діяльність не на глобальному, а на локальному (місцевому) рівні. Так, у жовтні 2021 року Професійна асоціація екологів України за результатами проведеного форуму, що був присвячений кліматичним викликам та на якому були присутні 152 управлінці, експерти та фахівці-екологи офлайн і 165 – онлайн. За результатами даної конференції було ухвалено резолюцію, в якій у першому пункті зазначено про не готовність усіх гілок влади до сприйняття європейських цінностей у сфері довкілля та зростання соціальної дистанції між спрямованими на

сталий розвиток громадами та бізнесом, і спрямованими на контроль та нагляд органами влади. Дані тенденції визнані потенційно небезпечними для держави [177]. Втім, частково вирішити такі проблеми можливо за рахунок розширення використання соціального партнерства як дієвого інструменту реалізації екологічної політики.

Цілком погоджуємось з Г. Букановим [23], який вказує, що «соціальне партнерство в сфері реалізації екологічної політики – це взаємодія державних органів управління у сфері екології, органів місцевого самоврядування, бізнес-корпорацій, інституцій громадянського суспільства з метою забезпечення екологічної безпеки регіону і задоволення екологічних потреб населення на основі принципів соціальної справедливості, субсидіарності і солідарності». При цьому, безперечно, ефективність партнерства в зазначеній сфері зумовлена специфічними чинниками, серед яких одним з найважливіших є високий рівень екологічної свідомості й громадської активності населення (складові екологічної культури). Тут, варто посилити акцент на тому, що екологічна культура передбачає відповідальне ставлення до природи та природних ресурсів, вміння розв'язувати екологічні проблеми та безпосередню участь у природоохоронній діяльності. Отже, на думку авторки, зв'язок між екологічною культурою та системою публічного управління є дуже тісний, що зачіпає екологічну безпеку та екологічну політику (рис. 1.10) держави.

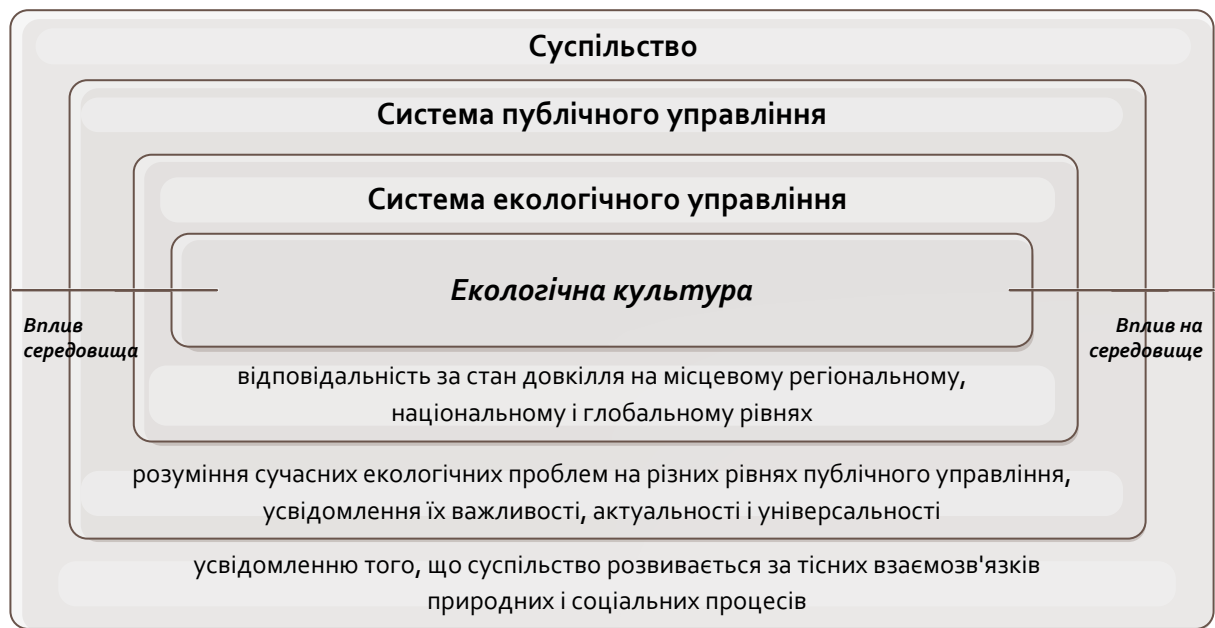

Рис. 1.10. Взаємозв'язок екологічної культури та публічного управління

Джерело: побудовано авторкою

Як бачимо, екологічне управління є підсистемою публічного управління та цілком справедливо може бути досліджуватись у якості публічного екологічного управління [153]. Тож у розрізі представленого дисертаційного дослідження авторкою запропоновано розуміти під публічним екологічним управлінням взаємодію в системі публічного управління між його суб'єктами (органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, бізнес-структурами, громадськими лідерами) у процесі прийняття управлінських рішень в екологічній сфері та підвищення якості таких рішень.

Водночас відносини між людьми у процесі розробки й реалізації управлінських рішень майже не відрізняються в державних структурах, приватних і в громадських організаціях. У цій відповідності варто окреслити становище суб'єктів управління в процесі підготовки, ухвалення та реалізації управлінських рішень (рис. 1.11). Тож, зазначимо, що до процесу розробки та реалізації управлінських рішень, які стосуються шляхів поширення

екологічної культури варто залучати всіх суб'єктів публічного екологічного управління, що дозволить використати наявний потенціал.

Далі варто підкреслити, що екологічна ситуація яка склалась в Україні потребує прогресивних змін в системі публічного управління, які сприятимуть вирішенню складних екологічних проблем (забруднення атмосфери, виснаження водних ресурсів, деградація ґрунту, сміття тощо). Думка про це не дає спокою як теоретикам, так і практикам з публічного управління, які намагаються не зупиняти пошук дієвих шляхів щодо пошуку ефективних публічно-управлінських механізмів, навіть у період дії воєнного стану. Такі шляхи не можливо реалізувати на практиці без усвідомлення суспільством значення та глибини екологічних проблем, а також без активної участі у процесах публічного управління, що здатні зрушити з місця екологічні проблеми у напрямку їх вирішення.

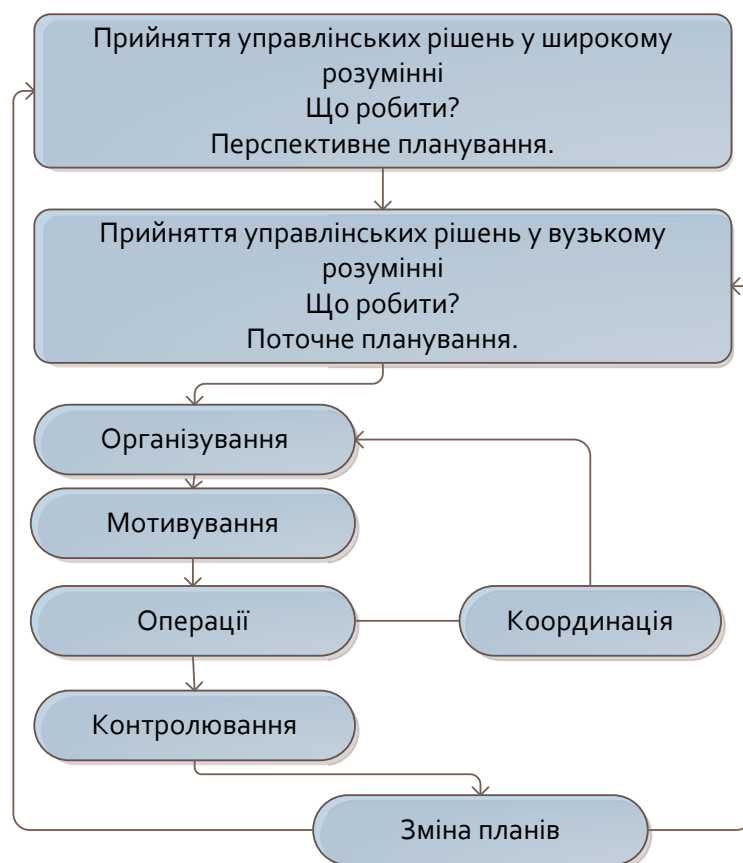

Рис. 1.11. Місце процесу прийняття та реалізації управлінських рішень у системі управління

Джерело: сформовано авторкою

У процесі подальшої демократизації перетин екологічної й культурної складових та системи публічного управління буде набувати все більшої важливості, оскільки від гармонійного поєднання всіх складових управлінської системи залежить подальший розвиток України як європейської держави. Зазначимо, що від ефективності функціонування системи публічного управління залежить також і ступінь екологічної культури суспільства, що характеризується ступенем осмислення важливості екологічних проблем і без якої неможливо покращити екологічну ситуацію.

Так, питання специфічних напрямів формування екологічної культури в суспільстві розглядали: М. Кисельов, С. Кравченко, Б. Коммонер, В. Крисаченко, Д. Медоуза, Ю. Одум, О. Салтовський, М. Тарасенко. Найбільш актуальним питанням екологічної культури в системі публічного управління присвятили свої роботи В. Бабаєва, Г. Буканов, О. Кортич та інші. Управлінські проблеми в екологічній сфері висвітлювались у роботах зокрема: А. Андрусевича, О. Бондаря, Н. Малиш, К. Ситника, М. Хвесика та інших. Також варто зазначити про важливість аналітичних звітів, які стосуються сфери охорони навколишнього природного середовища, екологічного врядування, дослідження процесів реформування тощо. Однак, як вже зазначалося авторкою, досі залишаються недостатньо розкритими можливості позитивного впливу системи публічного управління на розвиток екологічної культури.

Формуючи подальші шляхи поширення екологічної культури в суспільстві за рахунок підвищення ефективності публічного управління в екологічній сфері (публічного екологічного управління) зазначимо, що така його важлива складова як політика охорони середовища здійснюється саме через систему місцевого екологічного управління, оскільки саме на цьому рівні наближаються один до одного екологічні інтереси та культурні й екологічні традиції населення. Саме через зазначені деталі місцевим

органам влади як впливовому публічно-управлінському механізму у процесі взаємодії суспільства і природи необхідно сьогодні надавати особливого значення. Отже, на локальному рівні вже сьогодні варто починати формувати та розробляти шляхи подальшого розвитку та поширення екологічну культуру (культуру заощадливих екологічних потреб людини) [196].

Відтак результати розвідок авторки засвідчують, що переважна більшість сучасних науковців пов'язує вирішення екологічних проблем із підвищенням рівня екологічної культури, яка охоплює екологічний світогляд людини, а особлива роль в цьому процесі відводиться засобам масової інформації. Зазначене посилюється тим, що впродовж останніх років в Україні активно розглядається питання належного екологічного врядування, яке у своїй основі містить імплементацію Орхуської конвенції (стосується доступу до екологічної інформації, участі громадськості у прийнятті рішень з екологічних питань, доступу до правосуддя). Не зменшуючи важливість існуючих наукових розробок варто нагадати, що зміст поняття «врядування» продовжує залишатись предметом дискусій як у політичному, так і в академічному полі, а в загальному вигляді трактується наступним чином: «врядування – це спосіб, у який здійснюється влада в процесі управління державними економічними та соціальними ресурсами для розвитку» [5]. Не зважаючи на суперечливість наукових уявлень, підкреслимо, що особливим видом врядування вважається врядування в екологічній сфері (належне екологічне врядування, що стосується процесів у сфері охорони довкілля) у підґрунті якого, лежить інтеграція екологічної політики та реалізації природоохоронних владних повноважень.

Сьогодні науковці та практики продовжують акцентувати увагу на тому, що організації громадянського суспільства мають бути якнайширше залучені до розвитку цінностей належного екологічного врядування та бути відкритими у всіх аспектах своєї діяльності. Також, на думку експертів, яку

підтримує й авторка, важливим моментом залишається надто низька ефективність в частині поширення інформації владними органами щодо своєї екологоактивної діяльності, тобто майже зовсім відсутня належна система інформування громадянського суспільства (активного поширення інформації). Зазначене також підтверджується кількістю випадків отримання інформації щодо планів чи рішенню в екологічних питаннях місцевими громадами чи зацікавленими громадськими організаціями вже після їх прийняття. Такий важливий комунікаційний недолік, як правило, спостерігається і в ланцюжку «органи державної влади – органи місцевого самоврядування – інститути громадянського суспільства, бізнес». Водночас доступ до екологічної інформації частково забезпечується, однак залишається велика кількість прогалин у процесі її збору, що демонструє низьку ефективність комунікаційних процесів між зацікавленими сторонами. Відтак місцеві органи публічної влади: 1) не отримують достатньої інформації щодо здійснення реформ в екологічній сфері та не зовсім розуміють важливості імплементації європейських принципів і підходів; 2) не надають достатньої інформації про власну діяльність в екологічній сфері.

Не зважаючи на зазначене, сьогодні громадянам України надано всі можливості, що мають сприяти підвищенню рівня їх участі у процесі прийняття рішень в екологічній сфері. Водночас у даному фокусі не варто забувати про деякі проблеми, які можна окреслити наступним чином: 1) не всі рішення розробляються/приймаються за участі громадян; 2) остаточні проєкти рішень не є загальнодоступними; 3) результати громадського обговорення не завжди є доступними/зрозумілими щодо врахування пропозицій громадськості; 4) частка проєктів рішень, які пройшли громадське обговорення, часто залишається невідомою; 5) можуть не бути оголошені причини відмови від намірів щодо прийняття рішення. Отже, досі складно провести комплексний аналіз дієвості практичних заходів щодо

залучення громадськості до розробки та прийняття рішень на регіональному чи місцевому рівнях [180].

Відтак надалі варто зупинитися й на певних диспропорціях, а саме: за умови збільшення кількості доступної для громадян інформації (генеральні плани міст, стан екологічної ситуації в країні тощо) одночасно інша важлива інформація залишається непрозорою (питання планування окремих територій, погодження інвестиційних проєктів тощо). Також зазначимо, що лише невелика кількість громадян чи об'єднань громадян користується прогресивною онлайн-системою електронних консультацій з громадськістю (наприклад, яка представлена на офіційному вебсайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів), що підкреслює, з одного боку, низький рівень зацікавленості, а з іншого – недостатню спроможність змістовно коментувати представлені до розгляду проєкти. Також ускладнює ситуацію й відсутність публічного доступу до висвітлення коментарів чи окреслення пропозицій у системі. Отже, цілком справедливо можна підтвердити тісний взаємозв'язок публічного управління та екологічної культури в частині взаємовпливу, що потребує подальших досліджень та розробки дієвих пропозицій у напрямі усунення кризових ситуацій в екологічній сфері за рахунок поширення екологічної культури.

Відтак, на основі інформації, яка представлена вище, варто вказати, що процес децентралізації влади в нашій державі поки що не визначає чітких механізмів передачі певних функцій в екологічній сфері на інші рівні управління. Важливим є те, що певні дії публічного екологічного управління саме на місцевому рівні мають включати формування та розвиток екологічної культури населення, оскільки на цьому рівні взаємодія природи і людини набуває вирішального значення в подальшій життєдіяльності суспільства. За такого підходу одним із завдань екологічної політики держави є обов'язкове формування екологічної культури життя та

подальше її поширення із залученням різних рівнів публічного управління та з використанням новітніх механізмів. Зазначене породжує специфічні процеси, які мають бути чітко спрямовані на свідомість населення. Однак, на жаль, при цьому як правило не враховуються мотиваційні аспекти, що забезпечують екологічне спрямування життєдіяльності на місцевому рівні. Тож, враховуючи взаємозв'язки екологічної культури та різних рівнів публічного управління, авторка наголошує на важливості акцентування уваги на формуванні належних методів та форм публічного управління у сфері екокультурного розвитку. Відповідно до цього метою місцевого екологічного управління має стати не лише формальне виконання функцій у зазначеній сфері, а й створення та подальша підтримка належних умов функціонування неформальної системи екологічних ініціатив та екологічного самоврядування, як і є складовими системи публічного екологічного управління.

1.3. Специфіка та напрями розбудови дієвих механізмів публічного екологічного управління

Низький рівень екологічної грамотності притаманний як людству загалом, так і окремим групам людей (окремим територіям). Зазначене стосується не простого накопичення знань стосовно екологічної сфери, а й обов'язкового їх осмислення, удосконалення світогляду на їх основі, формування нових підходів до політичних, соціальних та інших питань щодо збереження природи.

Новітні системи екологічного управління мають у своєму підґрунті цілий перелік фундаментальних складових, до яких входять: екологічні закономірності; регулятивні закони; екологічна політика; стандарти, нормативи, ліміти; методології системного підходу; кадастри і механізми

(методи) управління. На рис. 1.12 Представлено класифікацію механізмів екологічного управління. Екологічне управління за останні роки трансформувалось, зазнало певних змін та стало досить розгалуженою і багатофункціональною сферою діяльності різних суспільних, державних, корпоративних та інших інституцій, у тому числі міжнародних. Воно може функціонувати як цілісна система (наприклад, державна), як окрема цільова функція (наприклад, управління екологічною безпекою), як функція, орієнтована на окремий об'єкт (наприклад, управління відходами) [93].

Реалії ж сьогодення засвідчують, що екологічне виховання є невід'ємним елементом сучасної культури та важливою складовою подальшого розвитку громадянського суспільства. Актуальність пошуку напрямів утвердження нового екологічного мислення в суспільстві посилюється вимогою формування новітньої системи поглядів та переконань, що в основі вміщують загальнолюдські норми й закони розвитку природи та, у подальшому, сприяють вирішенню конкретних екологічних проблем. Процес формування такої модерної системи має бути цілісним, що не можливо реалізувати без залучення до нього людини протягом всього її життя. Лише за таких умов можна стверджувати про існування шансу не лише на збереження природного середовища в первинному вигляді, а і на продовження його розвитку.

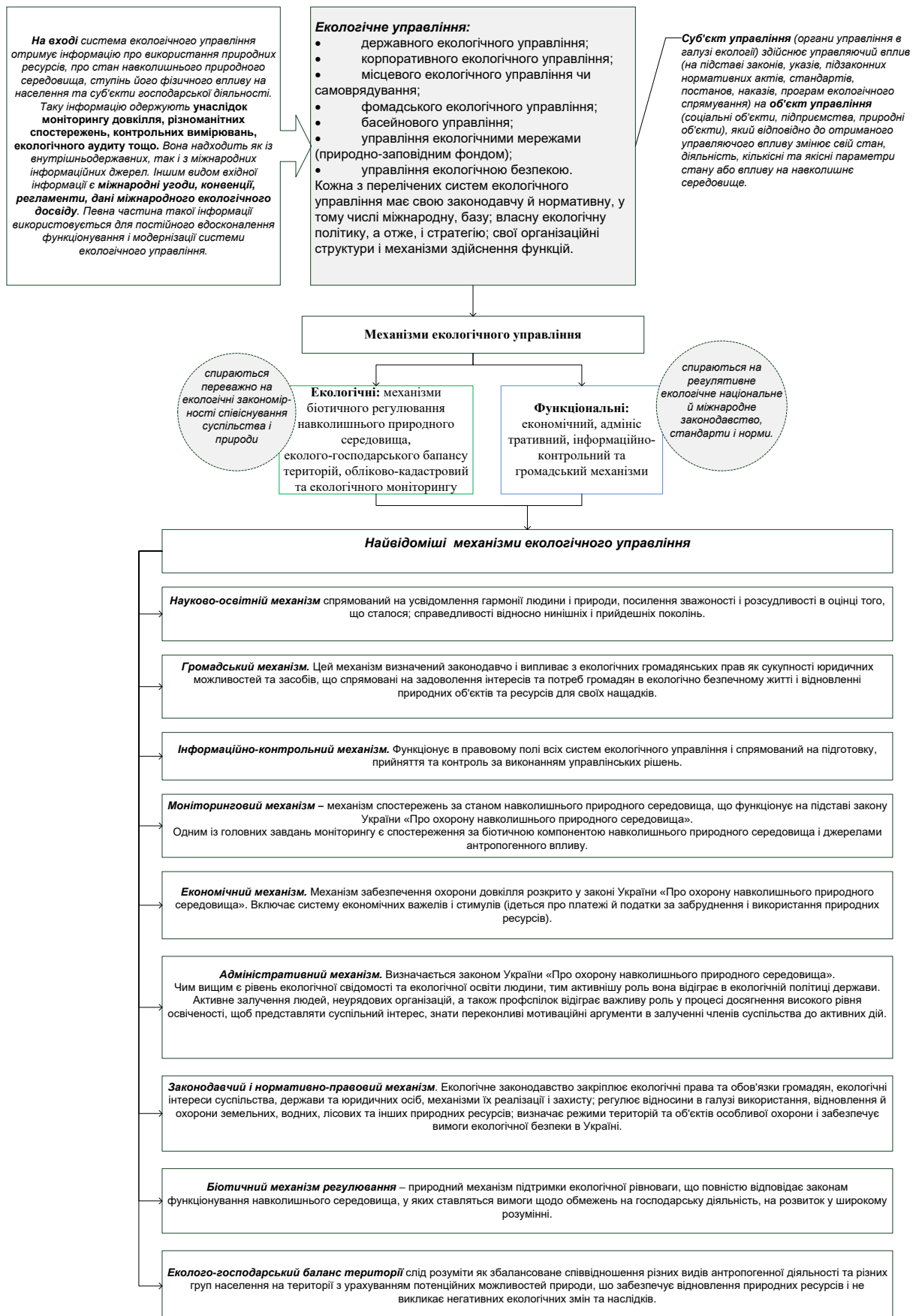

Рис. 1.12. Основні механізми екологічного управління

Джерело: побудовано авторкою на основі [93]

Важливі питання, що стосуються екологічної культури в суспільстві досліджували такі науковці, як В. Крисаченко (окреслює зв'язки між культурою, екологією та політикою, розкриває теоретичні та практичні питання екологічної культури), М. Голубець (характеризує структурно-функціональні зв'язки екології та культури), М. Хилько (актуалізує питання екобезпечного розвитку), та інші. Однак приховані можливості формування, розвитку та поширення екологічної культури суспільства потребують подальших досліджень. При цьому авторські ознаки орієнтації публічного управління на поширення екологічної культури обов'язковою вимогою належного рівня взаємодії та участі всіх суб'єктів публічно-управлінських відносин, які розглядаються в межах представленого дослідження (органи державного управління, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства, бізнес-структури, громадські лідери).

Також у наукових доробках дослідників підтверджується, що однією з головних рис екологічної культури можна вважати вміння передбачати наслідки власного впливу на природу та підпорядковувати діяльність вимогам раціонального природокористування. Тож, як вже зазначалося у даному розділі, екологічна культура є напрямом людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать природне існування сучасної цивілізації. При цьому основоположний принцип екологічної культури – відповідність соціального та природного в межах єдиної системи, встановлення якої в усіх сферах суспільного життя сприяє його екологізації та гармонізації самої суспільної системи [37; 123; 253; 125].

Важливо розуміти, що світоглядний аспект екокультури являє собою загальну ідею взаємодії людини з природним оточенням. Так, у працях багатьох дослідників екологічна свідомість описується як сутнісне ставлення до природи [94]. Однак, науковці також до складу свідомості відносять такі компоненти: знання про природні явища й закономірності, розуміння цілей,

змісту і способів діяльності, оцінку зовнішнього і внутрішнього людського світу, самооцінку особистісної позиції у відносинах із дійсністю і людьми.

Таким чином, підсумовуючи характерні особливості екологічної культури суспільства, які вже були описані, зазначимо, що екологічна культура загалом і особистості зокрема нерозривно пов'язані одна з одною. Варто нагадати, що екологічна культура населення складається з: екологічної освіченості; свідомого ставлення до природи; практичної участі в раціональному її використанні. Отже, об'єктивно, що екологічну культуру можна схарактеризувати як специфічне світорозуміння, що розкриває гармонійну єдність суспільства, людини, природи.

Авторка цілком переконана в тому, що визначення сутності проблеми еволюції людства видатним італійським вченим, мислителем та засновником Римського клубу А. Печчеї [174] не втратило актуальності досі. Підґрунтям таких проблем він вбачав у тому, що люди не встигають адаптувати культуру до змін, які самі ж вносять у світ. Також науковець вказував на важливість того аспекту, що джерела кризи знаходяться всередині людської сутності, а вирішення проблем має виходити зі змін внутрішньої сутності людини. Тож, доречно базовим принципом екологічної культури вважати принцип відповідності соціального та природного, який сприяє екологізації та гармонізації суспільної підсистеми в межах єдиної системи. Тобто, можна підтвердити позицію багатьох науковців, хто вважає, що екологічна культура сприяє формуванню нового типу особистості людини (людини епохи ноосфери), яка здатна вирішити проблеми екологічної кризи та виступає певним регулятором екологічної діяльності. Звідси, екологічну культуру (включає культурні традиції, моральні почуття та оцінку, життєвий досвід тощо) цілком справедливо вважають «кодексом поведінки», який і лежить в основі екологічної діяльності.

Такий підхід посилює важливість синтезу різних наук, серед яких: природничі, технічні, суспільні, гуманітарні, за рахунок чого можна знайти

найкраще вирішення екологічних проблеми. При цьому ядром екологічного мислення має бути розуміння того, що людство неспроможне встановити контроль над біосферою або реалізувати її штучне відтворення [247]. Зрушити з місця дане питання здатні ефективні комунікаційні процеси на всіх рівнях публічного управління, а також серед громадянського суспільства.

Зазначимо й те, що значно вплинути на рівень екологічного мислення здатне саме ефективне використання комунікативних стратегій. Також, можна стверджувати, про посилення уваги до вивчення екологічного дискурсу як «складної комунікативної дії» у науковому полі [236]. Екологічний дискурс науковцями визначається як сукупність вербальних та невербальних актів, метою використання яких є вплив на суспільну думку шляхом вербалізації знань про екологію та стан навколишнього середовища [214]. При цьому, у процесі дослідження соціальних екологічних кампаній, науковці виділили дві основні стратегії: дискредитація дій, спрямованих на заподіяння шкоди навколишньому середовищу і природі; популяризація дій, спрямованих на дбайливе ставлення до природи та навколишнього середовища. Кожна із наведених стратегій містить специфічні тактики, реалізація яких сприяє досягненню комунікативних цілей в екологічній сфері (формування екологічної свідомості; актуалізації екологічних проблем тощо). Не зменшуючи важливість проведених досліджень щодо визначення комунікативних стратегій авторка вважає за доцільне зазначити про те, що пошук шляхів їх удосконалення та адаптації до реалій сьогодення належним чином не висвітлюється у відкритих інформаційних джерелах. тож, надалі, при розробці та реалізації екологічних стратегій варто враховувати специфічні відмінності як вікових категорій, так і окремих територій.

На даному етапі також підкреслимо, що продовженням екологічної освіти, а також ключовим елементом екологічної культури (включає: наявність у людини екологічних знань, високої екологічної свідомості, екологічних переконань, а також практичні дії, які узгоджуються з вимогою дбайливого

ставлення до природи) виступає екологічна діяльність. Саме така діяльність має забезпечуватись безперервним процесом її підтримки шляхом розробки та реалізації екологоорієнтованих стратегій і тактик. Водночас варто враховувати й те, що формування, розвиток чи поширення екологічної культури в суспільстві може стати базисом національної самоідентифікації та забезпечить зміцнення та цілісність українського народу. Важливим аспектом при цьому є формування належного взаємозв'язку та спадкоємності поколінь.

Узагальнення теоретичних засад, що стосуються проблематики поширення екологічної культури в суспільстві дає підстави схарактеризувати у розрізі представленої дисертації, таку специфічну категорія як «соціалізація», яка виступає важливою умовою культурного розвитку як індивіда, так і суспільства в цілому. Соціалізація – це процес інтерналізації, діяльного засвоєння індивідом досягнень культури, цінностей, норм, зразків поведінки, перетворення їх в особистісні знання, переконання, установки, диспозиції, навички. Зазначимо, що важливого значення в межах екологічної соціалізації сьогодні набуває саме система екологічної освіти, що покликана долати антропоцентризм і біоцентризм. Уможливорює зазначене розвиток такого напрямку як екологічна етика, яка покликана захищати концепцію моральних взаємовідносин (моральних норм) між людиною і природою [248].

У такому фокусі, авторка вважає за необхідне представити *перелік агентів екологічної соціалізації*, що здатні вплинути на поширення екологічної культури в суспільстві: 1) сім'я з можливостями первинної соціалізації (пов'язана з механізмами емоційної прихильності, наслідуванням дитини зразкам поведінки батьків, схильністю до прийняття культурного світу дорослих тощо); 2) дошкільні заклади (формують первинні навички інтелектуальної та трудової діяльності, ставлення до себе і природи, закладаються підвалини екологічної культури); 3) інститути освіти; 4) трудові колективи, громадські організації, групи неформального спілкування; 5)

заклади охорони здоров'я, культури й освіти; 6) релігійні інститути; 7) засоби масової інформації, громадська думка; 8) природоохоронні органи, установи. При цьому, слід наголосити, що науковці одностайні в думці, що виживання цілих етносів залежить від зрілості їхньої екологічної культури, початок формування елементи якої виникає в різних сферах життєдіяльності суспільства (соціальній, духовній, економічній, політичній, моральній).

Тож, гуртуючись на проведеному авторкою аналізі літературних джерел доцільно виокремити актуальні шляхи підвищення ефективності процесу формування та поширення екологічної культури з урахуванням різних вікових категорій, до яких варто віднести наступні: використання додаткових матеріалів екологічного спрямування; проведення екологічних спостережень; мотивація та організація безпосередньої діяльності громадськості у вирішенні важливих питань з охорони природи своєї місцевості; проведення заходів на екологічну тематику з обов'язковою наявністю анонсів, що будуть доступні широкому колу населення; залучення не лише зацікавлених осіб чи організацій до процесу формування екологічної культури, а і якомога більшої кількості громадян тощо.

З вищенаведеної інформації можна зробити висновок, що в сучасних суспільно-трансформаційних умовах питання екологічної культури населення перетворилось на життєво важливе. Зауважимо, що на думку авторки перетин екологічної та культурної складових набуває важливого значення саме в умовах реформування, оскільки від подальшої ефективності системи публічного управління залежить і розвиток екологічної культури в Україні. Необхідність розбудови дієвих механізмів її формування пролягає через дослідження можливих перспектив розвитку екологічної культури на локальному рівні. Зазначене посилюється думкою фахівців в про те, що екологічна безграмотність людства вимагає не лише термінових дій, а й розробки стратегічно спрямованих заходів щодо розвитку та поширення екологічної культури серед суспільства.

Важливо й те, що цілеспрямований вплив на розвиток екокультурної складової життя суспільства, як зазначалося вище, обов'язково має враховувати всі специфічні особливості різних вікових категорій та культурних особливостей територій, оскільки екологічна культура спирається на кращі гуманістичні, екофілософські традиції та виступає важливою передумовою оптимізації та гармонізації системи «суспільство-природа» [119]. Так, наприклад, Г. Пустовіт вказує, що екологічна криза пов'язана з руйнівною світоглядною духовністю людини [258]. Дане твердження є цілком справедливим, оскільки сьогодні екологічна складова культурного розвитку як правило обмежується посиленням поінформованості. Тож, у процесі пошуку найкращих шляхів формування та поширення екологічної культури на рівні громад варто порушувати питання про комплексне залучення всіх можливих освітніх, фінансових, політичних та правових інструментів.

Тож у даному розділі авторка посилює акцент на необхідності *пошуку дієвих механізмів публічного екологічного управління*, які б зміцнювали здатність громадськості (як самотійно, так і через систему публічного управління) не лише вміло виправляла власні помилки, а й передбачати їх та знаходити альтернативи шляхи їх розв'язання. Хоча найважливішою компонентою формування екологічної культури є навчальні заклади [48] вважаємо, що варто порушувати дані обмеження та залучати й використовувати всі можливі ресурси та рівні публічного управління. *Саме тому вже сьогодні виникає нагальна потреба пошуку шляхів формування, розвитку та поширення екологічної культури на основі використання наявного публічно-управлінського потенціалу.*

Відтак, необхідність зміни світоглядної парадигми сучасного суспільства може пояснюватися різними показниками, серед яких: від'ємний приріст населення, кількість екологічних захворювань, рівень виснаження природних ресурсів та забруднення довкілля тощо. Вирішення ж більшості проблемних питань науковці та практики вбачають у формуванні принципово

нового виховання екологічної культури. Отже, можна стверджувати про те, що постійним піклуванням про екологічне благополуччя має бути пронизана вся система публічного управління.

Варто також згадати, що тривалий час ключовою причиною утворення екологічних проблем вважались недосконалі промислові технології, однак деякі науковці все ж таки переконливо доводять думку про те, що шляхом до розв'язання більшості проблемних питань екологічної сфери є саме належний рівень екологічної культури в суспільстві [123; 261]. Важливими елементами при цьому авторка визнає не лише підвищення екологічної грамотності, формування бережливого використання природних ресурсів серед населення, а й активну громадську позицію щодо збереження навколишнього природного середовища, яка присутня в системі публічного управління. Отже, розвиток та поширення екологічної культури – актуальне завдання сьогодення для публічно-управлінської системи в Україні.

Враховуючи складнощі сьогодення вкажемо на те, що процес формування екологічної культури в Україні визнається складним і довготривалим, а результат його все ж має відображати ступінь поширення умінь і бажання захищати та покращувати навколишнє природне середовище. Так, наприклад, на думку деяких науковців [229], з якою погоджується й авторка, унікальність феномена екологічної культури полягає в універсальній згуртованості можливостей мислити, вміти і могли. Отже, можна стверджувати, що екологічна культура передбачає інтеграцію інтересів усіх суб'єктів публічного управління. Зауважимо, що у науковому полі досі не сформовано єдиного погляду щодо структурних компонентів екологічної культури, тому у межах представленої дисертації до основних компонентів екологічної культури відносимо [94] візуалізовані на рис. 1.13.

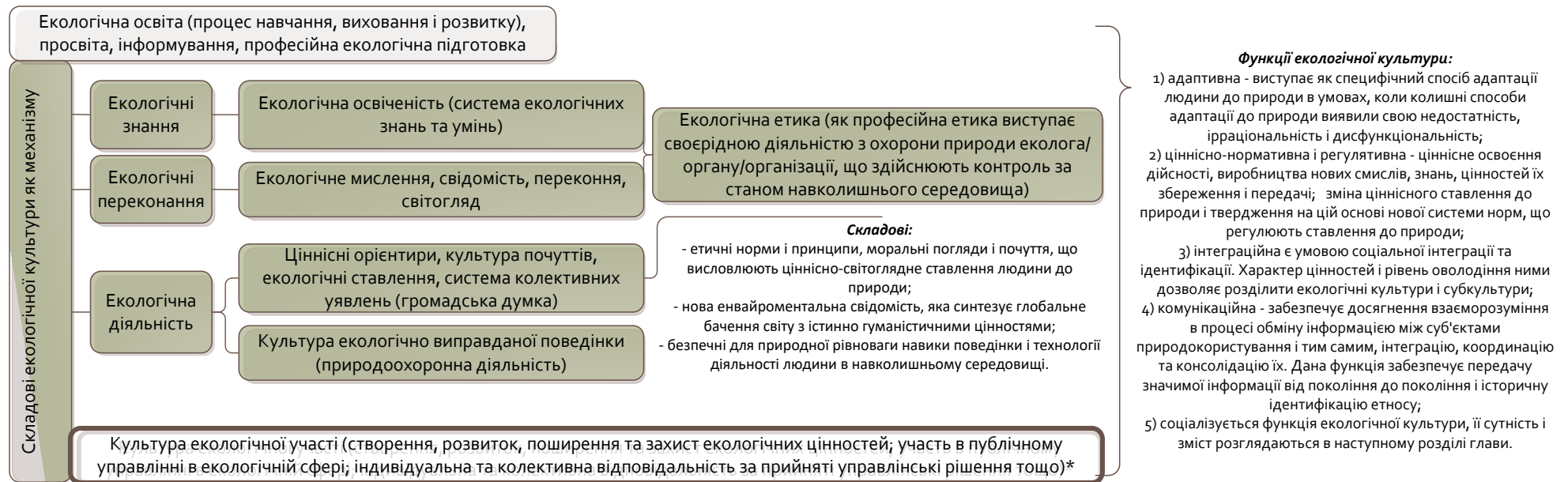

Рис. 1.13. Основні складові та функції екологічної культури

Джерело: побудовано авторкою

* запропоновано авторкою

Отже, тут і надалі авторкою запропоновано до переліку складових механізму формування та поширення екологічної культури включити *культуру екологічної участі*, що передбачає: створення, розвиток, поширення та захист екологічних цінностей; активну участь у публічному управлінні екологічною сферою; індивідуальну та колективну відповідальність за прийняті управлінські рішення, а також орієнтована на розвиток та використання наявного екокультурного потенціалу та здатна впливати на процес поширення екологічної культури в суспільстві. Враховуючи зазначене, підкреслимо також, що знання та уміння формують екологічну свідомість, а переконання та світогляд науковцями часто розглядаються як фундаментальні складові екологічної культури (рис. 1.14).

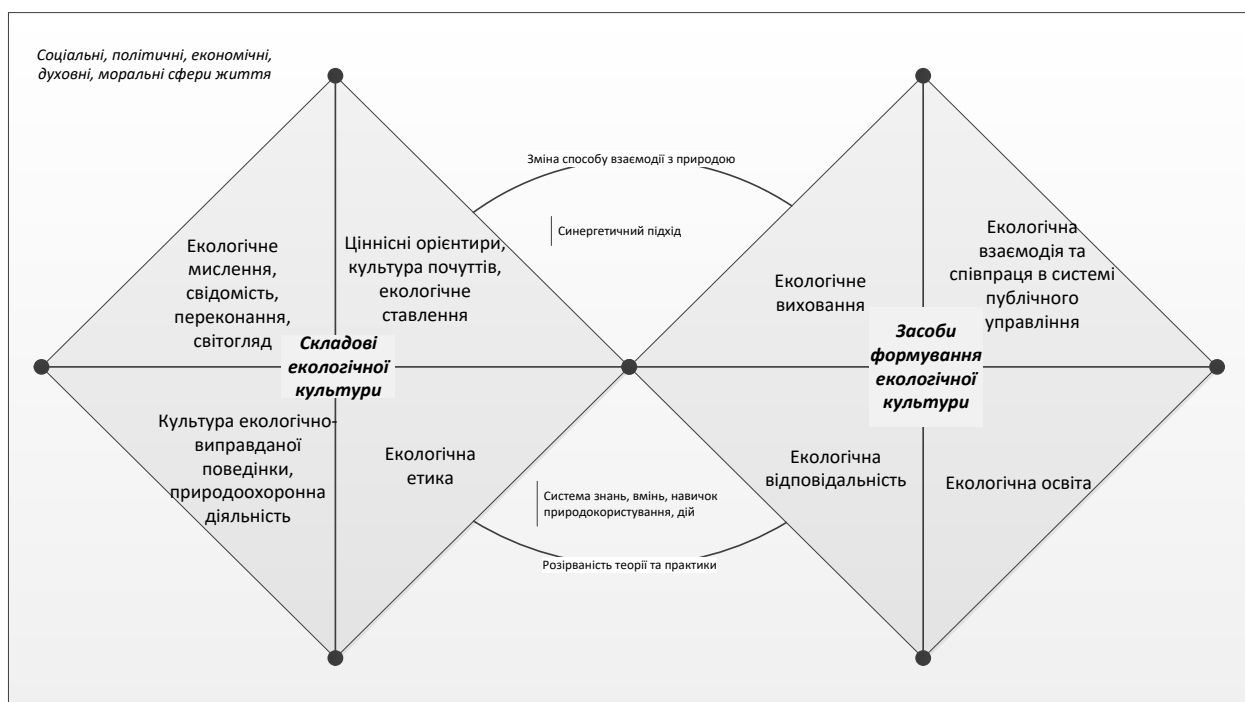

Рис. 1.14. Складові екокультури та засоби її формування

Джерело: побудовано авторкою

Зауважимо й те, що в сучасних умовах при формуванні та поширенні екологічної культури варто враховувати всі можливості системи публічного управління у забезпеченні та підтримці ефективності даного процесу. Отже,

культуру екологічної участі можна визнати важливою складовою екологічної культури.

Доведеним фактом вже є й те, що «культурна мудрість» використовується для захисту місцевого середовища, оскільки формується на основі культурно унікального способу мислення про світ. Сьогодні поширені культурні цінності визнані потужним інструментом у процесі збереження та захисту навколишнього середовища. Отже, екологічна культура як елемент світогляду людини, за структурою є складним утворенням всі компоненти якого можуть бути відображені в сучасному процесі публічного управління. Тож, з точки зору авторки, надалі варто зосередити увагу щодо визначення та реалізації шляхів підвищення ефективності процесу формування та поширення екологічної культури на різних рівнях публічного управління до яких можна віднести: розширене використання матеріалів екологічного спрямування з урахуванням культурних відмінностей різних територій (громад); проведення додаткових екологічних спостережень; організація безпосередньої діяльності громадськості у вирішенні важливих питань з охорони природи своєї місцевості; проведення заходів на екологічну тематику з урахуванням вікових категорій населення; залучення не лише зацікавлених осіб чи організацій до процесу формування екологічної культури, а й якомога більшої кількості громадян; використання набутого досвіду через вимушену міграцію громадян тощо.

В. Шевчук, Ю. Саталкін, Г. Білявський та ін. [268] пропонують загальну структуру науково-освітнього механізму екологічного управління (рис. 1.15), яка автором приймається за основу у рамках представленого дисертаційного дослідження. Науково-освітній механізм набуває важливості у фокусі поширення екологічної культури оскільки знаходиться у підґрунті формування екокультурних цінностей людини, тобто самого об'єкту поширення.

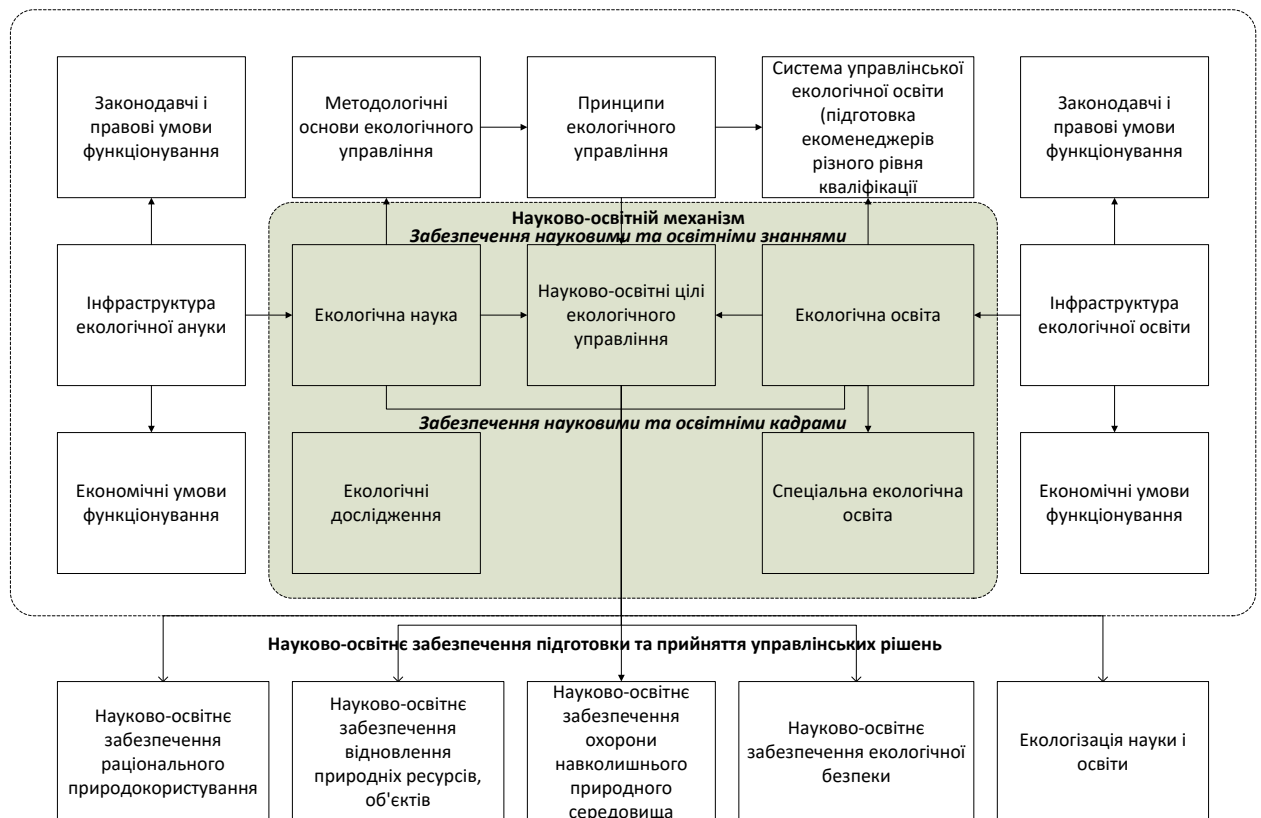

Рис. 1.15. Загальна структура науково-освітнього механізму екологічного управління [268]

Одразу варто вказати на те, що поширення екологічної культури в суспільстві може відбуватися за допомогою різних механізмів, серед яких:

1. *Обізнаність та освіта*, що передбачає розробку освітніх програм та просвітницьких кампаній задля інформування людей щодо екологічних проблем та мотивування їх до реалізації екологічних практик. Задля охоплення більш широкою аудиторії дані програми можна впроваджувати в школах, коледжах, університетах, на робочих місцях.

2. *Соціальні норми*, які відіграють вирішальну роль у процесі формування людської поведінки. Коли екологоорієнтовані практики стають загальноприйнятими, люди з більшою ймовірністю приймуть їх.

3. *Державна політика* має сприяти заохоченню до впровадження екологічних практик. Зазначене може включати як податки на екологічно

шкідливу діяльність, так і стимули для впровадження екологічно чистих практик та певні правила, які обмежують екологічно шкідливу діяльність.

4. *Технологічний прогрес* здатен допомогти соціуму легше засвоїти екологічні методи (наприклад, для зменшення викидів вуглецю можна встановити сонячні батареї та вітрові турбіни).

5. *Уподобання споживачів*: чим більше споживачів усвідомлюють вплив прийнятих ними рішень про покупку на навколишнє середовище, тим ймовірніше, що вони обиратимуть екологічно чисті продукти. Зазначене сприятиме створенню ринку екологічно чистих продуктів, що, своєю чергою, заохочує підприємства застосовувати екологічно чисті методи.

Таким чином, поширення екологічної культури в суспільстві може відбуватися через поєднання освіти та обізнаності, соціальних норм, змін у політиці, технологічного прогресу та споживчих уподобань.

Отже, наступним логічним кроком авторка визнає необхідність формування механізму управління процесами поширення екологічної культури в Україні. Такі процеси потребують зміни підходів управління від класичних до сучасних, що відповідають потребам сьогодення та мають бути підкріплені належним інструментарієм управління. У рамках формування екобезпечного простору між собою взаємодіють всі рівні органів публічної влади, бізнес структури та інститути громадянського суспільства. У випадку наявності сприятливих умов суб'єкти екологічного управління здатні реалізувати свій потенціал, встановлюючи стійкі стосунки з іншими суб'єктами. Основними формами локальної взаємодії є створення специфічних утворень, функціонування союзів, асоціацій тощо. В межах країни основними формами взаємодії можна виділити реалізацію спільних проєктів, визначення напрямів співробітництва в екологічній сфері та укладання договорів, реалізація спільних заходів між регіонами тощо. На макрорівні варто наголосити на необхідності реалізації великомасштабних

проектів за участю міжнародних організацій, підписання угод про співпрацю з іншими державами.

Успіх процесу поширення екологічної культури може обумовлюватися наявністю необхідних передумов, які для цього були попередньо сформовані. М. Енрайт [298] запропонував класифікацію мотивів виникнення регіональних об'єднань: 1) загальна зацікавленість регіонів у такій формі кооперації, що виникає внаслідок географічної близькості й наявності єдиних економічних, соціальних і культурних інтересів; 2) ідейні міркування, що є стимулом ідеї конституційного об'єднання; 3) мотив раціонального вибору (*rational choice*), при якому учасників цікавлять економічні аспекти, а також вони на основі аналізу доходів і витрат від членства в таких об'єднаннях форсують регіональне об'єднання.

У рамках представленого дослідження додатково обґрунтуємо наступні мотиви взаємодії у процесі поширення екологічної культури: 1) схожість рівнів культурного розвитку й зрілості соціально-економічного розвитку територій; 2) спільність екологічних проблем, що потребує об'єднання засобів для їх вирішення. На сьогоднішній день в Україні відсутні стійкі міжрегіональні коаліції, що спрямовані на вирішення екологічних проблем; 3) географічна близькість, що включає наявність загальної границі й історично сформованих зв'язків; 4) створення структур, яким поступово передаються окремі повноваження та необхідний інструментарій; 5) формування ініціюючого центру, для подальшої розробки та об'єднання дій; 6) створення умов для високих темпів поширення екологічної культури й подолання проблем в екологічній сфері. 7) усунення різноманітних адміністративних бар'єрів. 8) формування «демонстраційного» ефекту, що засвідчує позитивні зрушення в екологічній сфері, тобто здійснюється психологічний вплив; 9) забезпечення науково-практичного співробітництва, формування єдиної

інформаційної бази з досягнень в екологічній сфері, формування певних «вузів» поширення екологічної культури, ефективне інформаційне співробітництво (створення єдиних інтернет-ресурсів, організації конференцій, створення інфраструктурного комплексу створення центрів, які здатні забезпечувати взаємодію стейкхолдерів в екологічній сфері реалізація спільних пріоритетних проєктів, залучення інвесторів з інших країн шляхом надання преференцій. Механізм управління процесами поширення екологічної культури з використанням ключових важелів впливу візуалізовано на рис. 1.16.

Рис. 1.16. Механізм управління процесами поширення екологічної культури

Джерело: запропоновано та побудовано авторкою

Значний вплив на процеси поширення екологічної культури здійснює формування, розвиток й використання потенціалу. Для того щоб забезпечити розвиток екологічної культури населення, необхідна мережа сприяння органів влади у реалізації екологоорієнтованих проєктів, у якій повинні враховуватися

такі важливі аспекти, як безперервна кадрова підтримка, залучення фінансових ресурсів, інформаційна підтримка, правовий супровід тощо.

Відтак, подальші розділи дисертаційного дослідження авторкою будуть сформовані у декілька етапів, а саме: 1) констатувальний етап – вивчення вже існуючих підходів щодо розвитку та поширення екологічної культури за рахунок використання наявного потенціалу, проведення анкетування щодо різних аспектів формування екологічної культури; 2) формувальному – визначення шляхів удосконалення процесу розвитку та поширення екологічної культури на основі розбудови співпраці в системі публічного екологічного; 3) підсумковий – аналіз отриманих результатів, внесення коректив, що дозволять підвищити ефективність процесу поширення екологічної культури.

Висновки до першого розділу

Дослідження онтології та генезису сутності поняття «екологічна культура», а також взаємозв'язку категоріального поля екологічної культури та публічного управління дозволило сформулювати наступні висновки:

1. Встановлено, що екологічна складова свідомості людини хоча й покликана реалізувати функцію обмеження втручання в природні процеси на основі екологічно допустимих умов, однак досі має ознаки впливу задоволення економічних потреб та знецінювання обробленої людиною природи. На основі аналізу праць відомих дослідників констатовано, що людство здатне вижити за умови посилення відповідальності за розвиток біосфери загалом. Встановлено існування в науковому дискурсі певної

одностайності щодо розуміння системи «природа-суспільство» та процесів, які в ній відбуваються.

2. Доведено, що подолання екологічної кризи залежить не лише від контролю за економічною діяльністю в країні, а й від поліпшення моральних якостей всього суспільства. Зазначене дозволяє стверджувати про важливість питання розробки та обґрунтування напрямів активізації процесів щодо підвищення рівня екологічної культури в суспільстві. Встановлено, що система поведінки становить спосіб життя будь-якої соціальної групи та виступає соціальним надбанням (передається від покоління до покоління окремими особами та організаціями), яке закладається у свідомість шляхом освіти та через тривалу, несвідому обумовленість. Вказано важливість цілеспрямованого формування потенціалу екологічної культури в системі публічного управління, що має включати: вимогу підвищення рівня екологічної культури; визначення ресурсних джерел необхідних для цього та ступеня їх надійності; здійснення даного процесу у відповідності до потреб у певний момент часу.

3. Досліджено сутність, зміст та значення поняття «екологічна культура» та встановлено, що центром такої культури особистості виступає екологічна свідомість, а однією з важливих складових є екологічна компетентність (грамотне та гуманне ставлення до природи; мобілізацію зусиль до розв'язання екологічних проблем; співвідношення мети з потребами суспільства і природних співтовариств). Розкрито сутність та зміст поняття «культурна екологія», представлено її складові елементи в рамках сталого

розвитку. Представлено авторське бачення екологоцентричного підходу щодо взаємозв'язку дефініцій «екологічна культура» та «культурна екологія».

4. Враховуючи різні погляди науковців і найважливіші моменти щодо поняття «екологічна культура» та тісний зв'язки культури та навколишнього середовища було виділено базові компоненти формування екологічної культури (інтелектуальний; ціннісний; діяльнісний). Оскільки екологічна культура є невіддільною складовою загальної культури людини (екологічна культура знаходиться в точці перетину внутрішнього світу людини та природного довкілля), запропоновано *під екологічною культурою розуміти цілісну якість основних компонентів її формування (інтелектуальний, ціннісний, діяльнісний) в особистості окремої людини, що є частиною загальнонаціональної екологічної культури та передбачає наявність екологічної свідомості, світогляду та етики, які здатні виражатися у вигляді екологобезпечної життєдіяльності на глобальному та локальному рівнях.*

5. Встановлено, що екологічна культура виступає у якості показника рівня екологічної свідомості людини, а головною рисою екологічної культури можна вважати вміння передбачати наслідки власного впливу на природу та підпорядковувати діяльність вимогам раціонального природокористування. Визначено, *що: екологічна культура як елемент світогляду людини, за структурою є складним утворенням, всі компоненти якого можуть бути відображені в сучасному процесі публічного екологічного управління; система публічного управління впливає на процес формування екологічної культури, а екологічна сфера, як об'єкт публічно-управлінських відносин прямо залежить*

від ефективності (результативності) такого управління; екологічна культура як соціокультурне явище впливає на природне середовище і самотійно, й у процесі публічного екологічного управління.

6. Схарактеризовані методи формування екологічної культури особистості та представлено етапність її становлення, що включає авторську складову (здатність до поширення екологічних цінностей (здібностей) та розвитку культури участі). Запропоновано ***під екологічною культурою*** розуміти систему, що включає: 1) екологічну освіченість (підсистема знань, умінь), мислення, навички, світогляд, ціннісні орієнтири, виправдану поведінку, які ґрунтуються на відношенні до природи як до унікальної цінності; 2) здатність до створення, розвитку, поширення та захисту екологічних цінностей; 3) активну практичну участь в системі публічного управління (екологічний напрям) на різних рівнях впливу (буде детально обґрунтовано та схарактеризовано авторкою у наступних розділах).

7. Розкрито вплив системи публічного управління на процес підвищення рівня екологічної культури в суспільстві та її поширення. Для подальшого формування дієвого організаційно-управлінського механізму поширення екологічної культури в суспільстві представлено детальну характеристику системи публічного управління та взаємозв'язку ключових категорій управлінської науки (управління, менеджмент, державне управління, публічне адміністрування, публічне управління, нове публічне управління, добре врядування тощо), що дозволило підтвердити висновки науковців про те, що управлінський вплив у системі публічного управління, з одного боку,

набуває ознак самовпливу (зокрема на власну життєдіяльність), а з іншого – такий вплив залишається управлінським. Відтак організація взаємодії суб'єктів управління у процесі поширення екологічної культури має забезпечувати підвищення рівня такої культури в суспільстві за рахунок використання наявного потенціалу, що включає не лише відповідні заходи (організаційні, політичні, соціальні, господарські тощо), а й вдало поєднувати різні види діяльності (реалізація заходів, розподіл цілей, завдань і видів діяльності за виконавцями, терміни).

8. Представлено авторський погляд на систему взаємозв'язку екологічної культури й публічного управління та наголошено, що багато проблем в екологічній сфері виникають через неналежну діяльність на локальному (місцевому) рівні. Доведено, що екологічне управління є підсистемою публічного управління та *запропоновано розуміти під публічним екологічним управлінням взаємодію в системі публічного управління між його суб'єктами (органами державної влади, місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, бізнес-структурами, громадськими лідерами) у процесі прийняття управлінських рішень в екологічній сфері та підвищення якості таких рішень*. Окреслено інформаційно-комунікаційну систему, виділено ключові недоліки у ланцюгу «органи державної влади – органи місцевого самоврядування – інститути громадянського суспільства, бізнес», які потребують вирішення та акцентовано увагу на важливих диспропорціях, що дозволило додатково

підтвердити тісний взаємозв'язок публічного управління та екологічної культури в частині взаємовпливу.

9. Зазначено, що вплинути на рівень екологічного мислення особистості здатне ефективне використання комунікативних стратегій. Досліджено сучасні стратегії та специфічні тактики, реалізація яких сприяє досягненню комунікативних цілей в екологічній сфері (формування екологічної свідомості; актуалізації екологічних проблем тощо). Схарактеризовано категорію «соціалізація» у якості умови культурного розвитку як індивіда, так і суспільства в цілому та представлено авторський *перелік агентів екологічної соціалізації*, що здатні вплинути на поширення екологічної культури в суспільстві, а також виокремлено актуальні шляхи підвищення ефективності процесу формування та поширення екологічної культури з урахуванням вікових категорій.

10. Зроблено акцент на необхідності *пошуку механізмів публічного екологічного управління*, які б зміцнювали здатність громадськості (як самостійно, так і через систему публічного управління) не лише вміло виправляла власні помилки, а й передбачати їх та знаходити альтернативи шляхи їх розв'язання. Тут відводиться особлива роль *пошуку шляхів формування, розвитку та поширення екологічної культури на основі використання наявного потенціалу*. Водночас процес формування екологічної культури в Україні визнається складним і довготривалим, а результат його все ж має відображати ступінь поширення умінь і бажання захищати та покращувати навколишнє природне середовище. Запропоновано до переліку складових механізму формування екологічної культури включити

культуру екологічної участі, що передбачає: створення, розвиток, поширення та захист екологічних цінностей; активну участь у публічному управлінні екологічною сферою; індивідуальну та колективну відповідальність за прийняті управлінські рішення, а також орієнтована на розвиток та використання наявного екокультурного потенціалу та здатна впливати на процес поширення екологічної культури в суспільстві.

РОЗДІЛ 2.

СТРУКТУРНО-ФАКТОРНИЙ АНАЛІЗ ПОТЕНЦІАЛУ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ДРАЙВЕРА ПОШИРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

2.1. Парадигмальні чинники розбудови системи поширення екологічної культури

Органи державної влади, місцевого самоврядування, бізнес структури та все громадянське суспільство несуть у собі спільну культурну основу, існують в єдиному просторі та поєднуються публічним управлінням, тому підвищення ефективності співпраці щодо вирішення важливих питань екологічної сфери в даній системі є однією з передумов поширення екологічної культури в Україні та підвищення її рівня. Успішність такої співпраці визначається постійним діалогом та удосконаленням практики взаємодії, активною та свідомою участю населення в публічному екологічному управлінні. Загалом належні взаємовідносини у системі публічного управління між органами влади та інститутами громадянського суспільства сприяють встановленню необхідного балансу між державою і механізмами впливу суспільств на процеси захисту довкілля.

Підтвердженням того, що у відповідь на сучасні виклики, між культурою та екологією продовжують формуватися нові відносини є документальне закріплення даного процесу. Так, згідно з документами ООН (конференцією в Ріо-де-Жанейро з проблем довкілля): «необхідно спрямувати зусилля на збереження біорізноманіття всіх рівнів існування живого, на забезпечення функціонування систем біосфери, збалансованого розвитку суспільства». Тут також необхідно підкреслити, що зазначене потребує специфічного методологічного підходу до формування екологічної культури в суспільстві та розробки дієвих механізмів в

екологічній сфері. Враховуючи те, що людина не відмовиться від благ цивілізації, вважаємо, що відправною точкою процесу формування, розвитку та поширення екологічної культури все ж є управлінська функція координація. У такому випадку важливим завданнями можна вважати формування: сучасних принципів екологічної культури, що здатні поєднати відмінності різних територій; дієвих шляхів розвитку екологічної культури, які спроможні інтегрувати інтереси інститутів громадянського суспільства, бізнес-структур, органів місцевого самоврядування; новітнього погляду на процес поширення екологічної культури на локальному рівні тощо. Відповідну роль авторка тут відводить: концепції стабільності, самоорганізації, соціосинергетиці, адаптивному та діяльнісному підходам.

Зазначимо, що однією з реакцій на дану проблематику є концепція «стабільності», яка зосереджується на соціальних проблемах, що виникають унаслідок широкомасштабного використання природних ресурсів. Дані проблеми здатні вирішити лише нові соціальні організації (локальні та глобальні) та додатково має бути створена цілісна міждисциплінарна соціальна модель, у якій поєднуються знання між такими дисциплінами як: право, історія, соціологія, географія, освіта тощо. У цій відповідності, констатуємо той факт, що актуальності в науковому та практичному спрямуванні продовжує набувати пошук відповідей на питання: як людська діяльність впливає на навколишнє середовище; чому екологічна культура сьогодні набуває особливої важливості; як саме корелює екологічна культура та екологічна криза? Зазначимо, що науковці також підтверджують факт того, що рівень екологічної культури прямо пропорційний екологічній ситуації у світі та наголошують на важливості розвитку культурознавчого підходу до екологічної проблематики [128].

За таких обставин (оскільки надалі важливості для дослідження набуває синергетика) доцільно згадати про самоорганізацію, розуміння взаємозв'язку якої з управлінням з'явилося в суспільстві ще в античній

філософії. Самоорганізація не є управляюча ззовні адаптація до оточуючого середовища, а є сукупністю способів соціальної системи відповісти на виклики ззовні [179]. Так, першопочаткові витоки самоорганізації соціальних систем пов'язують з філософією Демокрита. Водночас Платон та Арістотель стверджували про необхідність створення в суспільстві ієрархічних організованих управлінських структур, стабільність яких має забезпечуватись державною владою. Сьогодні ж у науковому продовжує розвиватися теорія соціальної самоорганізації (соціосинергетики або гомосинергетики) в основу котрої покладено саме синергетику (*synergeia*) засновником якої у 90-і рр. XX ст. став Г. Хакен. Синергетика дослівно перекладається з грецької як співпраця, спільна діяльність та є міждисциплінарним напрямом в науці, що розкриває самоорганізацію як процес упорядкування елементів одного рівня в системі за рахунок внутрішніх факторів, без специфічного зовнішнього впливу, при цьому зовнішні умови можуть мати стимулюючий чи пригнічуючий ефект. Синергетика акцентує увагу на притаманності суперечностей суспільству та природі, часова стабілізація між якими забезпечується балансом параметрів культурного розвитку і систематично порушується активністю самого суспільства. Тож, у фокус уваги потрапляють переважно антропологічні кризи, які є найбільш розповсюдженими в наш час [179].

І. Письменний [175], розглядаючи сутність синергетичного потенціалу публічного управління формує наступні тези: 1) такий потенціал є прихованою енергією, яка за певних умов здатна або прискорити процес суспільного розвитку, або загальмувати його; 2) зумовлює вибір атрактора варіантів суспільного розвитку; 3) ґрунтується на процесах організації та самоорганізації як у суспільстві загалом так і в системі публічного управління. Тобто за такого підходу чітко прослідковується зв'язок між потенціалом, публічним управлінням, організацією та самоорганізацією, який можна вважати певною реакцією теорії та практики в пізнанні окремих

явищ суспільної діяльності. Водночас існують певні обов'язкові умови здійснення самоорганізації (системний підхід): 1) відкритість системи, яка забезпечується контактом між нею та зовнішнім середовищем (вільний обмін інформацією, матерією, енергією з навколишнім середовищем); 2) наявність початкового відхилення системи від деякого рівноважного стану (прояви флуктуацій); 3) узгодженість усіх процесів (синергія включає співробітництво та координацію). Для дослідження такої складної та неструктурованої системи як мережевий інформаційний простір науковцями використовується синергетична концепція соціосинергетики.

Так, зокрема, С. Попов зазначає, що «соціосинергетика – це теорія самоорганізації в системах різноманітної природи, вона має справу з явищами та процесами, у результаті яких у системі можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин» [179]. Відповідно до представленої теорії в результаті самоорганізації між частинами системи, що спочатку неупорядкована, виникає деяка форма загального порядку, в результаті чого з'являються одиниці наступного якісного рівня. Отже, дана теорія вивчає процеси як виникнення хаосу так і порядку в соціальних системах. Дана концепція також використовується у процесі вивчення складних і неструктурованих систем (наприклад, таких як мережевий інформаційний простір), а у її межах виділяють три групи позицій опонентів: 1) позиція тих, хто прагне діалогу; 2) позиція мовчазного неприйняття, «перехідні» позиції; 3) позиція тих, хто прагне суперечки [35]. Отже, перед соціосинергетикою постають актуальні питання, наукова розробка яких має сприяти пошуку шляхів вирішення глобальних цивілізаційних проблем [179].

Зазначимо й про те, що, на думку авторки, раціональним є використання ключових характеристик адаптивного підходу для формування організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури на основі удосконалення процесу співпраці суб'єктів

публічного екологічного управління, що буде запропоновано в наступних розділах. Зазначимо також, що теорію адаптації в наукових джерелах називають також стратегією пристосування та в більшості випадків розглядають у межах економічних систем або в межах окремих підсистем державного управління.

Теоретичні основи адаптивного управління висвітлювала в своїх роботах Г. Єльнікова, яка під таким управлінням розуміє «процес взаємовпливу, що викликає взаємопристосування поведінки суб'єктів діяльності на діа(полі)логічній основі, що забезпечується спільним визначенням реалістичної мети з наступним поєднанням зусиль і самоспрямуванням дій на її досягнення» [1]. При цьому, процес адаптивного управління включає такі важливі напрями: створення умов для кожного окремого учасника; врахування індивідуальних потреб та цілей; реагування на соціокультурні зміни; створення умов для вибору стратегії поведінки; посилення ролі самоконтролю; самостійний вибір пріоритетів; поєднання самоуправління зі співуправлінням, що допомагає усвідомити дії та позиції всіх учасників взаємодії. Отже, адаптивне управління є процесом прийняття та реалізації управлінських рішень, що передбачає використання керуючого впливу, який здатен забезпечити адекватне реагування на зміни параметрів ендогенного чи екзогенного середовища всіх суб'єктів публічного управління [113].

Варто зауважити, що у практичній діяльності відокремити адаптацію від звичайної діяльності суб'єктів управління дуже складно, що пояснюється постійними змінами у процесах та діях. У такому випадку необхідно враховувати важливість пристосування суб'єктів публічного управління не лише до наявних загроз, а й до позитивних змін.

Увагу авторки також привертає діяльнісний підхід, що включає послідовне включення в різноманітні види самостійної активної діяльності, яка спрямована на усвідомлення екологічних проблем, пошук шляхів їх

вирішення, діяльність по охороні навколишнього середовища. Фахівці з екопсихології вже давно вивчають механізми деструктивної поведінки людини на громадських територіях та розробляють шляхи й методи подолання даної поведінки, формування ставлення до середовища як до власної оселі. Тож, у відповідь на зазначене у XX столітті з'являється концепція сталого розвитку, яка спрямована на зміну вектору подальшої життєдіяльності, зміну світогляду, свідомості людей (як всього людства в цілому, так кожної людини окремо).

Спираючись на позиції діяльнісного підходу осмислення екологічної культури полягає у сприйнятті її як системи специфічних способів, засобів, механізмів адаптації людини до навколишнього середовища, при цьому виокремлюють такі ролі екологічної культури: 1) засіб приведення природного середовища у відповідність до потреб людини; 2) виховання високих гуманістичних цінностей у житті людини. Водночас в основі формування екологічної культури лежать такі важливі системи, як: 1) теоретичні знання про взаємодію суспільства і природи та їх взаємозв'язки; 2) норми і правила ставлення до природи; 3) уміння та навички з охорони природного середовища тощо.

Слід підкреслити, що у налагодженні дієвої співпраці в екологічній сфері зацікавлені різні суб'єкти публічного управління (рис. 2.1): громадськість, державні органи влади, органи місцевого самоврядування, бізнес-структури, інститути громадянського суспільства тощо. Зазначене зумовлюється очікуваними результатами від суспільної участі у процесі вирішення екологічних проблем. Водночас, як вказувалося у попередньому розділі розвиток складових екологічної культури повинен бути закладений «знизу» (від громадянського суспільства).

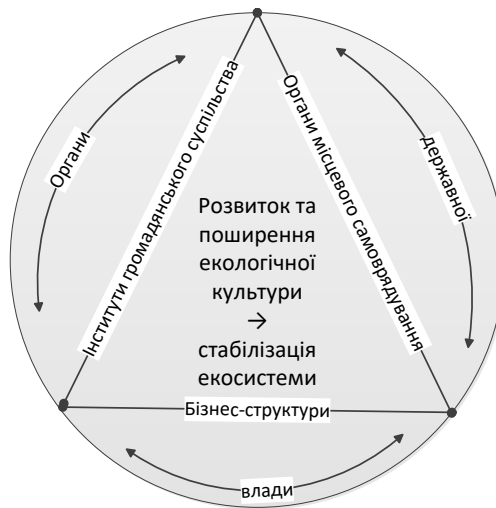

Рис. 2.1. Суб'єкти публічного екологічного управління

Джерело: побудовано автором

Зазначимо, що методологія поширення екологічної культури в науці публічного управління носить міждисциплінарний характер. У даному підрозділі дисертаційного дослідження ставиться наукове завдання обґрунтування доцільності координації співпраці в системі публічного екологічного управління в якості методологічної бази поширення екологічної культури. Задля реалізації зазначеного завдання необхідно:

- 1) схарактеризувати зміст та сутність методології, що дозволить закласти підвалини для подальших розвідок щодо наявних особливостей формування співпраці у напрямі поширення екологічної культури в суспільстві;
- 2) провести аналіз сучасних підходів, які формують методологічних засад дослідження екологічної культури в науці публічного управління;
- 3) визначити конкретні аспекти формування публічно-партнерських зв'язків в контексті їх подальшої імплементації в методологічну базу дослідження екологічної культури.

На думку авторки, використання публічно-орієнтованого підходу до дослідження екологічної культури дозволить врахувати не лише взаємозв'язки між елементами системи публічного екологічного управління, а й їх складну

внутрішню структуру, що здатні прискорити поширення такої культури та підвищення її рівня в суспільстві.

Зауважимо, що відповідно до напрямку представленої роботи, надалі доцільно запропонувати певну послідовність дослідження теоретико-методологічного базису, який передбачає використання системного, процесного, ситуаційного, інституційного, функціонального, синергетичного, конвергентного та ціннісно-орієнтованого підходів до вивчення природи поширення екологічної культури, а на другій – формування концепції дифузії екологічної культури за рахунок наявного потенціалу системи публічного екологічного управління.

Оскільки сучасні дослідження вимагають постійного пошуку нових методів пізнання, з урахуванням реалій сьогодення задля отримання якісних знань, вони мають формуватися на перехресті різних наук. Тож, на наступному етапі у даному підрозділі варто схарактеризувати сутність категорії «методологія». У дослівному розумінні «методологія» означає вчення про методи, методики і засоби пізнання, тобто – це певна схема (план) розв’язання поставленого науково-дослідного завдання. Відповідно до інформації, яка подана в енциклопедії державного управління [73] методологія визначається як «система способів організації та здійснення пізнавальної й практичної діяльності у сфері державного управління, що включає систему способів дослідження (понять, принципів, підходів, методів, методик, процедур, технологій тощо) державно-управлінської діяльності)». Зазначене дозволяє схарактеризувати методологію як засіб зв’язку науки і практики.

Методологічні проблеми у розрізі державного управління досліджували: В. Авер’янов, Г. Атаманчук, В. Бакуменко, В. Князев, Ю. Ковбасюк, Б. Кравченко, В. Лещенко, А. Мельник, П. Надолішній, Н. Нижник, А. Оболенський, Ю. Сурмін, А.Рачинський, С.Дяченко, В.Колтун, Н.Обушна, Л.Гонюкова, Р.Марутян, Г.Ситник, М.Орлів, С.Лукін, О.Зубчик та інші. При чому, більшість з дослідників погоджується з тим, що при вживанні

дефініції «методологія» мають на увазі методологію діяльності. Звідси, методологія є необхідною складовою будь-якої діяльності, при чому кожному виду діяльності – власна методологія. Отже, методологія науки – філософська дисципліна, що вивчає не лише пізнавальний інструментарій, а й умови його застосування.

Водночас зазначене не дозволяє описати методологію наукового дослідження, оскільки розуміється у вузькому значенні. У широкому значенні методологія науки визначається не лише як філософська дисципліна про наукове знання, а й як його перетворення в пізнавальний інструментарій (науковий метод). Тобто методологія – це теорія про використання системи підходів, принципів, способів (методів) наукового дослідження при вивченні публічного екологічного управління та екологічної культури.

У даному контексті зауважимо, що після виникнення будь-якої наукової теорії наступним етапом є доведення її істинності, що можливо зробити за допомогою доказів на користь зроблених висновків і подальшого утворення на їх базі нового наукового знання. Підкреслимо, що сьогодні методологічна наука намагається уникати абсолютизації, та спрямована на активне обґрунтування необхідності використання різних методологічних підходів, що сприяє розвитку мультирівневої концепції методологічної теорії.

Аналіз існуючих поглядів щодо визначення сутності методології дозволяє представити декілька наукових підходів до її пізнання: 1) як до системи пізнання, яка досліджує різні рівні системної організації та форми руху матерії; 2) як сукупності методів, технік, засобів, норм, прийомів, процедур; 3) як комплексного поєднання двох попередніх груп. Однак, важливо, що трактування методології як науки виступає дефініцією вищого рівня. Ретроспективний генезис цілісних видів методології представлено у додатку А. Тож, можна стверджувати, що як форма організації науково-пізнавальної діяльності методологія набуває особливого значення. Хоча даному напрямку присвячується значна кількість наукових робіт, в яких

представлено широке коло визначень, підкреслимо, що головним завданням методології науковці визнають синтез нагромаджених наукових знань (дозволяє використати досягнення науки у практичній діяльності).

Важливим є ще один момент. У процесі екологічної діяльності система публічного управління постійно натрапляє не лише на вже пізнані закономірності, а й на невизначеність та випадковості, які потребують швидкого реагування. У такому випадку не можливо встигнути пізнати все тому необхідно діяти інстинктивно (зазначене не завжди приносить успіх). Саме за таких умов науковці за доцільне вважають використання синергетики, про яку вже частково згадувалося вище.

Методологія є структурованою та логічною системою взаємодії всіх, без виключення, елементів, які її формують. Єдність методологічних складових, серед яких: методи, техніки, засоби, норми, прийоми, процедури пізнання, забезпечуюється її принципи, що в свою чергу, виступають початковою теоретичною посилкою формування знання. Від характеристик принципів залежить подальший результат (достовірність, переконливість, всебічність) наукового дослідження. Методологічні принципи є не лише установками суб'єкта наукового дослідження щодо доцільності використання певного методу, методики, способу наукового пізнання, а й оцінюють рівень істинності отриманого знання. Серед методологічних принципів науковці виділяють наступні: системності, єдності теорії і практики, комплектності, визначеності, конкретності, відповідності, детермінізму, пізнаваності, оптимальності, підпорядкованості, ефективності, розвитку, об'єктивності [81].

Важливу роль в методології науковці відводять парадигмі. Даний термін ввів Т. Кун під розуміється дисциплінарна матриця, що об'єднує членів наукового співтовариства, і, навпаки, наукове співтовариство складається з людей, що визнають парадигму. Отже, парадигма (як складова методології) не є рядоположна по відношенню до інших елементів, а утворюється з них.

Важливо, що методи публічного управління містять в основі не лише пізнавальну діяльність, а й оцінку та практичну діяльність. При цьому пізнавальна діяльність включає: забезпечення отримання різносторонніх знань та інформації про публічне управління; оцінка включає засоби діагностики ситуації; практична діяльність – способи владного впливу на процеси соціального і державного розвитку, на діяльність державних структур і конкретних посадових осіб [50].

С. Степаненко [243] сформував перелік функцій методології, серед яких: методологічна, пізнавальна, світоглядна, практична. Інші науковці додатково виокремлюють системоутворюючу, евристичну, креативну, оптимізаційну та інші функції [63]. Постійне розширення переліку функцій методології зумовлено швидкістю сучасних змін, що вимагають нових досліджень за даним напрямом.

Зауважимо, що саме по собі публічне управління є складною та поліструктурною системою, яка включає безліч суспільних взаємозв'язків та результати якої спрямовані на задоволення потреб суспільства. Управління такою системою цілком справедливо визнати складним та цілеспрямованим процесом впливу на всі складові елементи з метою їх вдосконалення. При цьому основою такого управління мають слугувати своєчасні закони розвитку системи суспільних відносин.

Механістичне бачення тривалий час визначало погляди на суспільство і державу [142], з чим погоджується авторка. Сьогодні в суспільстві існує потреба в розвитку методології системного підходу і розробці його галузевих транскрипцій, а в самій методології існує тенденція до зміщення досліджень у бік розгляду його в динаміці (сукупності нелінійних процесів).

Загальновідомо, що системний підхід містить групу методів, за допомогою яких об'єкт досліджується й описується у вигляді сукупності взаємодіючих компонент. Даний підхід базується на цілісному баченні та спирається на базове поняття системи. Під системою розуміють сукупність

розташованих у певному порядку і взаємопов'язаних елементів, що складають цілісне утворення з певними властивостями, яке спрямовано на вирішення конкретних задач [142]. Отже, на думку авторки, найбільш результативним при дослідженні публічного екологічного управління як визначального фактору поширення екологічної культури є саме системний підхід, що має універсальні характеристики та припускає міждисциплінарні дослідження.

Як напрям методології наукового пізнання і практики активної діяльності системний підхід пов'язують з його розробниками О. Богдановим (1873-1928 рр.) та Л. Бергаланфі (1901-1972 рр.). Так Л. Бергаланфі розробив кінетичну теорію стаціонарних відкритих систем та розкрив її у праці «Загальна теорія систем» [279] де також визначив систему як «комплекс елементів, що знаходяться у взаємодії».

Сама ж дефініція «системний підхід» досі не має усталеного трактування, та на сьогодні розуміється широко й неоднозначно. Так: А. Холл розуміє такий підхід як інтеграцію та синтез розгляду різних сторін об'єкта чи явища; Д. Бурчфільд наголошує на потенціалі системного підходу, що сприяє отриманню різноманітних оцінок та тверджень [120]. Звідси – ключовим завданням системного підходу науковці визнають пошук простого в складному. При цьому принципами системного підходу є: цілеспрямованість, гнучкості системи; емерджентність («постулат цінності»); структурно-функціональна єдність системи; відкритість та зв'язаність; різноманітність структури властивостей та характеристик; децентралізація; нелінійність [120].

Також системний підхід до дослідження об'єкта включає певний алгоритм [142]: 1) виділити об'єкт із середовища (виявлення, дослідження, а потім усунення усіх зв'язків об'єкта із середовищем), за таких умов середовище стає зовнішнім по відношенню до об'єкта; 2) провести межі системи (завдяки чому утворюється цілісність); 3) здійснити декомпозицію

об'єкта на частини відповідно до його внутрішньої структури (для їх подальшого дослідження, виявлення їх призначення, функцій, зв'язків між ними); 4) пов'язати частини (чим перетворити їх на елементи); 5) організувати зв'язки в єдину структуру (інтеграція або агрегація).

У дисертаційному дослідженні авторка надалі буде дотримуватися класичної думки про системний підхід. Сутність такої думки розкривається шляхом комплексного дослідження складних об'єктів, які є системою. Дослідження екологічної культури як складової публічного екологічного управління на основі такого підходу передбачає розвідки взаємозв'язків між елементами ендogenous та екзогенного середовищ.

Внутрішні властивості системи при цьому характеризуються такими аспектами: 1) системно-компонентним (з яких компонентів складається ціле); 2) системно-структурним (способи взаємозв'язку та взаємодії компонент); 3) системно-функціональним (функції системи); 4) системно-інтегративним (фактори і механізми, що забезпечують збереження специфіки системи).

Зазначимо, що публічне екологічне управління є складною системою, яке перебуває у процесі розвитку на етапі демократичних змін у нашій державі важливо наголосити, що теорія управління має власний предмет досліджень – це: 1) закономірності організації управлінського процесу; 2) стосунки між людьми, що виникають у процесі спільної діяльності; 3) розробляє систему і методи впливу на об'єкт управління тощо. Також підкреслимо, що управлінська практика лише частково побудована на раціональних технологіях, інша її частина, що є важливою для представленого дослідження, – здатність приймати оригінальні, нестандартні рішення в умовах дефіциту інформації та часу. Нагадаємо, що управління може розглядатися як у статиці (структура), так і в динаміці (процес).

Так, в умовах динамічного розвитку публічно-управлінських відносин виникає багато сучасних концепцій публічного управління, що покликані відповідати конкретним потребам і цінностям суспільства. Тож постає завдання щодо можливості використання методологічних концептів до осмислення і застосування на практиці шляхів вирішення екологічних проблем на місцях і ролі у даному процесі публічно-управлінської діяльності. Зазначене зумовлює актуальність пошуку такого методологічного конструкту, що сприятиме еластичності підходів до модернізації екологічної політики з урахуванням науково-практичного досвіду.

Беручи до уваги попередні розвідки авторки [116; 107] підкреслимо, що визначення завдань та вибір відповідних механізмів публічно-управлінської діяльності має уточнюватися відповідно до ситуації, а також у часі та просторі визначених дій (взаємодія органів державної влади між собою, з органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, громадянами тощо). Авторкою попередньо проведено дослідження щодо сутності дефініцій «діяльність» та «управління» у межах якого встановлено, що управлінська діяльність базується на налагодженні дієвого комунікаційного процесу з обов'язковим його елементом – зворотнім зв'язком. Також зауважимо, що публічне управління передбачає використання практичного, організуючого, регулюючого впливів держави на суспільну життєдіяльність людей. Водночас важливим є те, що в системі публічного управління люди розглядаються з позиції активних учасників державного управління. Погоджуємось з думкою Ю. Шарова [266], який зауважує, що в науковому дискурсі поняття «публічне управління» охоплює різні виміри: урядування (*governance*); адміністрування (*administration*); менеджмент (*management*). Тобто, у межах представленого дослідження варто враховувати пряму взаємозалежність у процесі екоактивної діяльності між державою, місцевим самоврядуванням, інститутами громадянського

суспільства тощо, що розуміється виключно на партнерських засадах у форматах взаємодії та співпраці. Виходячи зі змісту системного підходу при вивченні наукової проблеми, все ж таки варто наголосити, що обмежити обґрунтування місця і ролі публічного управління в процесі поширення екологічної культури в суспільстві дуже складно, що, надалі, спонукає авторку до розгляду інших подібних методів.

У публічному управлінні науковці вважають такий фундаментальний інструмент як синергетичний підхід модерним підходом, що використовується в пізнанні систем різної природи (екологічних, біологічних, когнітивних, соціально-економічних) та їх самоорганізації. Конкретизуючи представлену вище інформацію, вкажемо, що в основі синергетичного підходу відображено цілісність складносформованих об'єктів, а сутність його полягає у формуванні нових упорядкованих структур на основі дослідження процесів самоорганізації. Підґрунтя зазначеного закладені в дослідженнях Г. Гакена. Думка науковців, що синергетичний метод є логічним продовженням системного підходу пояснює те, що у методологічному дизайні поширення екологічної культури синергетичні концепти є стрижнем при формуванні напрямків використання наявного потенціалу системи публічного управління. Тож, змістовне наповнення державної екологічної політики глибоко зачіпає проблеми, що досліджуються у дисертації, *оскільки вибудовується дослідний концепт напрямків сприяння поширенню екологічної культури крізь призму публічно-управлінських відносин (форм співпраці у процесі вирішення значущих завдань в екологічній сфері) у досягненні спільних результатів (синергетичних ефектів)*. Зазначене можливо реалізувати за рахунок синтезу природньої енергії інституцій публічного екологічного управління у напрямі досягнення екоцілей.

Етимологічно «синергія» бере витоки з грецького слова «*synergeia*» (співдружність чи сумісні дії). Зміст закону синергії ґрунтується на тому,

що властивості цілого не зводяться лише до суми властивостей його частин, оскільки ціле більше суми своїх частин. Як наслідок дії закону синергії створюється синергетичний ефект, який зумовлюється появою нових якостей та стає достоїнством цілого. Зауважимо, що не будь-яке об'єднання зусиль, вмінь чи ресурсів здатне автоматично створити синергетичну дію. Відсутність чіткого розуміння механізму синергетичної взаємодії не дозволяє розуміти і пояснювати поведінку навіть відносно простих систем [147].

Основними загальними джерелами синергії, що виділяються науковцями та які найбільш стосуються дисертаційного дослідження є: упорядкування вже наявних зв'язків в системі публічного екологічного управління; підвищення ступеня поєднання елементів складових частин, при яких зусилля узгоджуються і спрямовуються в сторону необхідного результату (координаційні впливи); можливість розширеної взаємодії (співпраці) частин, що особливо важливо в екстремальних умовах (які сьогодні актуальні для України). Реалізація представлених джерел синергетичного ефекту при поширенні екологічної культури, як впевнена авторка, може розцінюватись як істотна передумова підвищення рівня екокультурного розвитку суспільства.

Далі варто розкрити актуальність для представленого дослідження процесного, ситуаційного, функціонального та інституційного методологічних підходів дослідження, кожен з яких має власні переваги та недоліки, а також специфічні умови застосування. Ознайомившись з класичним описом ключових характеристик перерахованих підходів підкреслимо, що всі вони можуть вважатися адаптивними до швидких змін. У межах кожного з них присутні елементи методології публічно-управлінської взаємодії та співпраці, що складає основу для поширення екологічної культури.

1) У науці публічного управління широко описується доцільність використання процесного підходу, концепція якого була запропонована прихильниками школи адміністративного управління саме для опису функцій управління. Конкретизував зміст процесного підходу відомий дослідник школи управління М. Мескон, який визначив процес як безперервну серію взаємопов'язаних дій або функцій [318]. Не зважаючи на розповсюдженість процесного підходу, така концепція не позбавлена певних недоліків, а саме – дослідження функцій управління відокремлено одна від одної. Тобто загальний управлінський процес є сумою функцій, що відображає прагнення інтегрувати різні види діяльності в єдиний ланцюг.

Подальша ж еволюція процесного підходу тісно пов'язана з розробкою конкретних методів, що сприяють практичній організації стійкого управління міжфункціональними процесами. До науковців, які звернули увагу на важливість міжфункціонального управління при постійному вдосконаленні процесів (у сучасній інтерпретації) відносять Е. Демінга, Д. Джурана, В. Шухарта [79]. Врешті, спрямованість на кінцевий результат (у межах дисертації це підвищення рівня екологічної культури в суспільстві) виступає вкрай важливою перевагою процесного підходу, що здатна сприяти досягненню результативності процесу пізнання при досягненні цілей.

2) На початку 1920-х років М. П. Фоллет розглядає «закон ситуації», який складає основу ситуаційного підходу та ґрунтується на припущенні, що придатність різних методів управління визначається ситуацією, а ефективність суб'єкта управління залежить від наявності в нього знань, що необхідні у різних обставинах. Трансформація такого підходу та зміщення його у бік впливового методологічного підходу відбулася лише наприкінці 1950-х років завдяки науковим розробкам Д. Вудворда [150]: відповідно до підходу, авторка вважає за доцільне уточнити, що оскільки сфера публічного екологічного управління постійно характеризується зміною

різних ситуацій, на які необхідно реагувати – не існує єдиного «найкращого» способу управління. Тому, було б справедливо, найефективнішим вважати саме той метод, який найточніше відповідає ситуації, що склалась. Відтак саме ситуаційний підхід передбачає наявність можливості прямого застосування науки до специфічних ситуацій та умов.

Стержневим поняттям ситуаційного підходу у науково-практичних спрямуваннях визнана ситуація, тобто – конкретні обставини, що мають значний вплив у певний визначений час. При цьому особлива увага при використанні ситуаційного підходу має стосуватися значущості такого поняття як «ситуаційного мислення» за рахунок осмислення якого можна зрозуміти, які саме прийоми та методи найкраще сприятимуть досягненню цілей (поширення екологічної культури) в конкретній ситуації. Ситуаційний підхід також пов'язують із системним, оскільки він включає в себе взаємозв'язок між функціями управління, що не розглядаються відокремлено [55].

Отже, ситуаційний підхід у межах дослідження окреслимо як певну оперативну діяльність, за якою розробляються та приймаються рішення з урахуванням зміни ситуації в екологічній сфері чи в системі публічного екологічного управління. Підкреслимо, що поєднання основоположних принципів ситуаційного підходу, до яких відносимо: швидку реакцію, незворотність та безперервність змін тощо, може залежати як від умов функціонування системи, так і від особистих якостей дослідника. Найчастіше при використанні ситуаційного підходу виокремлюють наступні методи: системного та ситуаційного аналізу; експертно-аналітичний; діагностики; аналогій тощо. Водночас варто визнати пріоритетність комплексного поєднання представлених методів, що дозволить отримати найкращий ефект від їх застосування.

3) Враховуючи складність сучасних трансформацій системи публічного управління під час поширення екологічної культури можуть

виникати завдання, які є функціональними, тобто визначаються розподілом за функціями. Фактично функціональний підхід в різних проявах завжди присутній в методологічних концепціях, оскільки його можна використати у будь-якій сфері знання. Такий підхід спрямований на визначення особливостей функціонування систем. Зазначимо, що функцією є все, що відображає поведінку та відносини функціональної системи, інакше кажучи – це безперервна серія взаємопов'язаних дій, які підвалини організації процесу пізнання (підхід у даному випадку є функціональним). Роль представленого підходу полягає у спрощенні процесу управління, зменшенні споживання ресурсів, покращенні координації робіт тощо. Так, остання особливість (покращення координації робіт) є вкрай цікавою для авторки у рамках дисертаційного дослідження, оскільки саме на координаційну функцію публічного управління має опиратися подальша розбудова співпраці в системі у напрямі поширення екологічної культури. При цьому важливою особливістю функціонального підходу варто визнати його комплексність, оскільки розглядаючи систему з боку функцій, якщо відволіктись від її внутрішнього наповнення та змісту, можна нібито вмістити різноманітність в її підсумковому вияві (поводженні системи) [118].

4) Все більшої актуальності в системі публічного екологічного управління набувають питання трансформаційних змін різних підсистем, у контексті чого дії інституцій та інститутів визначаються національною специфікою. Виходячи із зазначеного, на державу покладається відповідальність за забезпечення ефективних змін інституціональної системи, з урахуванням необхідності уникнення конфліктних ситуацій між новою та попередньою системами. У процесі подальшого пошуку ефективних шляхів поширення екологічної культури варто схарактеризувати поняття «інститут». Так. «інститут» походить з латинської (*institutum*) та означає – установлення, установа. Дане поняття

запозичене з юриспруденції та описує усталену форму організації, регулювання та впорядкування суспільного життя, діяльності й поведінки людей, яка включає сукупність соціальних норм, зразків поведінки і діяльності. У правових науках – це сукупність норм права, які регулюють будь-які визначені відносини.

Інституційний підхід базується на концепції інституціональної динаміки, що зародилася у працях Т. Веблена, ще на початку ХХ століття. Даний підхід виступає доповненням ситуаційного, але відрізняється від нього тим, що розглядає середовище організаційного розвитку значно ширше. Дж. Гелбрейт, Р. Коуз, Д. Норт, що також широко відомі своїми дослідженнями доктрини інституціоналізму у своїх працях виділяють інститути (норми і правила) та організації (інститути). Зокрема Д. Норт наголошує, що «інститути – це певні «правила гри» в суспільстві, або створені людиною рамки обмеження, які організовують відношення між людьми» [162].

У процесі подальшої демократизації в Україні відбувається зрощення поживних характеристик інституційного розвитку. Так у дисертаційному дослідженні варто звернути увагу на структуру та функції інституцій громадянського суспільства, публічних інституцій, громадських організацій та їх взаємодії і співпраці у процесі поширення екологічної культури. Зазначене може слугувати важливим фактором реалізації екологічних інтересів громадян та перспективи розвитку інституцій громадянського суспільства екологічного спрямування. Такий метод широко використовується для виявлення стійких форм міжінституційної взаємодії та пошуку інструментарію сприяння державної політики в екологічній сфері.

Використання інституційного підходу дозволяє також узагальнити теоретичний феномен «публічного екологічного управління» та описати його складові. Оскільки громадянське суспільство є вільним та публічним

середовищем, його не можна розглядати як простий набір демократичних механізмів, структур, інститутів. За таких умов громадяни мають відчувати себе акторами публічної життєдіяльності, ініціаторами та реалізаторами екологічних інтересів. Кінцевою фазою при цьому є інституалізація, що містить конкретно-прикладний аспект наукового вивчення, впливаючи при цьому на оптимізацію управлінських особливостей та посилюючи роль публічних інституцій у процесі вирішення екологічних проблем.

Авторка також окремо виносить важливість наступних методів:

- 1) методу соціальної діалектики у межах представленого дослідження, оскільки він безпосередньо лежить в основі можливості сприймати явища і процеси розвитку крізь систему реальних та динамічно змінних публічних взаємодій та зв'язків (розглядаються як інтеграційні). У такому контексті беруться до уваги інституції суспільства і держави, їх взаємозалежність та природна зацікавленість в екологічній безпеці. Зважаючи на публічно-управлінську складову та важливість постійної комунікації між інституціями суспільства і держави для отримання позитивного результату у напрямі поширення екологічної культури;
- 2) методу аналогій, оскільки у роботі його використано для отримання об'єктивної інформації про сутність і властивості нових порівнювальних явищ, таких як співпраця, розширення можливостей взаємодії тощо. Також метод сприяє виявленню спільних та відмінних рис і ознак публічного екологічного управління в порівнянні з іншими країнами, а також визначення характерних особливостей наявного досвіду в екологічній сфері, який би став у нагоді не лише на національному рівні, а й на локальному;
- 3) індуктивного і дедуктивного методів, які під час проведення дисертаційного дослідження сприяли: а) дослідженню динаміки розвитку систем та пошуку кращих шляхів поширення екологічної культури; б) статистичній фіксації даних про екологічну культуру, їх опрацюванню, аналізу та систематизації; в) перевірці або уточненню отриманих результатів тощо;
- 4) метод моделювання, характерною ознакою

якого виступає творча новизна; відтворення нових властивостей об'єкту в перспективному конструкті. Так, у представленому дисертаційному дослідженні конструкт поширення екологічної культури є авторською розробкою. Також авторкою було змодельовано «Піраміду співпраці» у процесі поширення екологічної культури. Представлені моделі слугують майданчиком для подальшого вдосконалення взаємовідносин у процесі публічного екологічного управління; 5) методу фасилітації, що був запропонований у межах однієї з популярних шкіл («Технології відкритого простору») Г. Оуеном. Даний метод застосовується для вирішення спільних питань колективної життєдіяльності на основі ідеї «відкритого простору» для об'єднання та організації людей, що пов'язані спільною ідеєю. Досягнення відкритого простору сьогодні модернізується в інші методологічні підходи на основі чого виділяється синтез «соціумної енергії».

Варто визнати, що на сьогодні одним із способів поширення екологічної культури є робота на випередження, яка включає формування нових знань, інструментів, принципів методології екологічної культури, що спрямована на вдосконалення публічного екологічного управління на основі партнерства та співпраці між всіма його суб'єктами. Внаслідок цього, загальна концепція поширення екологічної культури в межах науки публічного управління може мати вигляд, що представлено на рис. 2.2, оскільки розробка основоположної моделі поширення екологічної культури, зважаючи на логіку представленого наукового дослідження, здійснюється у рамках зсуву класичної парадигми державного управління, зазначене, на думку авторки обумовлює (на теоретико-методологічному рівні) необхідність адаптації саме синергетичного підходу до наукового аналізу даного складного феномену.

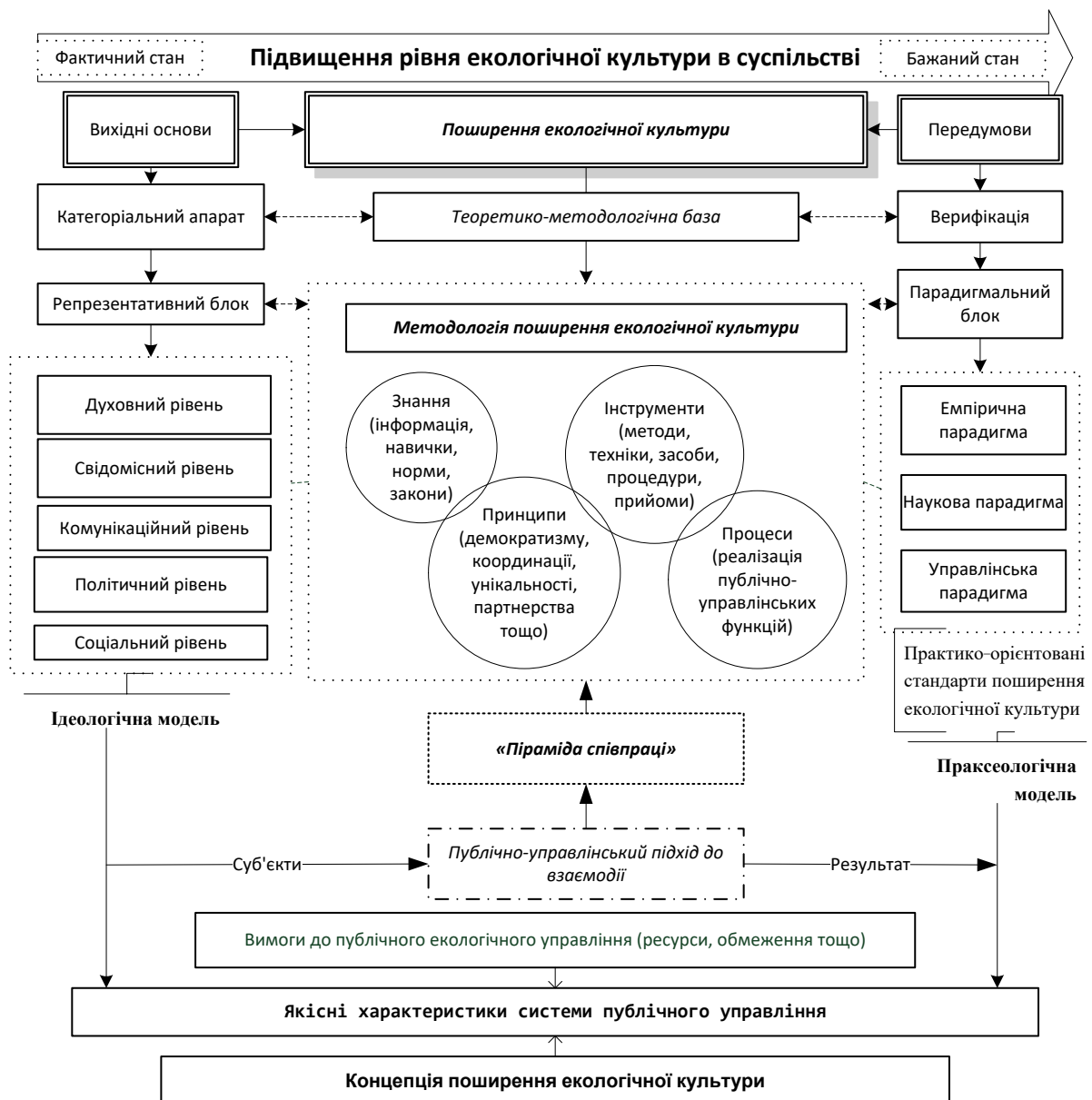

Рис. 2.2. Базова модель поширення екологічної культури

Джерело: запропоновано авторкою

Згідно з авторським розумінням поширення екологічної культури до системи публічного екологічного управління надано особливе значення процесу співпраці. Зазначимо, що на основі інфільтрації публічно-управлінської співпраці в екологічній сфері (стратегія проникнення складових екокультури вузькими комунікаційними каналами з подальшим накопиченням на локальному рівні інформації, що спрямована на підвищення рівня екологічної культури) авторкою запропонована модель

«Піраміди співпраці» щодо поширення екологічної культури, яка буде деталізована у межах даного розділу.

Виходячи з базової моделі авторкою були виокремлені репрезентативний та парадигмальний блоки. Так, до складу репрезентативного блоку (генерує ідеологічну модель) авторкою віднесено певні рівні: свідомісний; комунікаційний; політичний; соціальний; духовний. У даному контексті вкажимо на те, що фундамент розуміння терміну «ідеологія» заклав М. Амосов, який зазначає дещо важливе: «Ідеологія – це словесна модель, що передбачає оцінки і дії для громадянина і держави, і що отримала розповсюдження у суспільстві. Вона закликає розставити людей, визначити їхні стосунки і втовкмачити, що все робиться правильно – для них і для майбутніх поколінь, а тепер ще і для природи» [21].

Парадигмальний блок моделі, що запропонована до розгляду містить три парадигми (та об'єднує їх в праксеологічну модель): емпіричну, наукову, управлінську та цілеспрямований на визначення практично-орієнтованих стандартів поширення екологічної культури. Важливість праксеологічної моделі для представленого дослідження полягає у самій сутності праксеології – теорія ефективної організації діяльності. Вперше даний термін використав Л. Бурдьє у 1882 році, але як мовний зворот він був введений А. Еспінасом у 1923 році [71]. Засновником відповідної наукової школи є Т. Котарбінський (польський вчений), який ще у 20-х рр. XX ст. вважав, що праксеологія поєднує в єдину систему все, що накопичено людством у галузі ефективної організації роботи. Поглибив цей напрям Т. Пщоловський, який розглядав праксеологію як загальну теорію результативної, досконалої діяльності людини [221]. Отже, формування праксеологічної моделі поширення екологічної культури визначає якісні характеристики системи публічного управління у здійсненні даної діяльності.

Відтак під методологією поширення екологічної культури в контексті публічного управління доцільно розуміти певну систему знань та

інструментів такого управління, його принципів та процесів, взаємозв'язків і взаємодій елементів, які її формують, та науку про цю систему. Тож доцільно підкреслити, що принципи також є важливим елементом методології, а у випадку невиконання хоча б одного з принципів не можна об'єктивно стверджувати про те, що відбувається процес поширення екологічної культури. Для побудови максимально ефективної співпраці на засадах партнерства як драйвера поширення екологічної культури всі суб'єкти публічного екологічного управління мають дотримуватися конкретних принципів, серед яких авторка найголовнішими вважає наступні:

динамічності – ґрунтується на динамічності середовища, в якому здійснюється поширення екологічної культури. Складність та невизначеність середовища, в якому відбуваються процеси співпраці, а також наявність великої кількості факторів впливу, здатні призвести до зриву поширення екологічної культури.

цілеорієнтації – спрямованість публічно-управлінської співпраці на досягнення конкретних цілей в екологічній сфері. Така співпраця реалізується задля поширення екологічної культури, яка є рушійною силою екокультурної діяльності та спрямована на підвищення рівня екологічної культури суспільства в цілому. Зазначене передбачає наявність цілого комплексу цілей, а їх досягнення є послідовним процесом (нижча ціль – вища ціль – мета). Цілі доцільно формувати на основі *SMART* методики (*Specific, Measurable, Achievable or Attainable, Relevant Time Bound*);

координації – враховуючи те, що система співпраці у процесі поширення екологічної культури є динамічною, включає взаємозалежні елементи, містять велику кількість дій – це вимагає координованого їх виконання, що, своєю чергою, потребує використання специфічних підходів, оскільки за відсутності ефективної синхронізації завдань, поширення екологічної культури знаходиться під загрозою;

часового обмеження – певний етап співпраці закінчується, за умови досягнення основних цілей й отриманий кінцевих результатів, тобто є умовний початок і кінець. Отже, публічно-управлінська співпраця має дотримуватися поставлених термінів;

безперервності – передбачає корегування напрямів співпраці у разі необхідності за умов отримання оновлених чи додаткових даних про об'єкт публічно-управлінської діяльності;

унікальності – неповторність публічно-управлінської співпраці, яка стосується поширення екологічної культури тісно пов'язана не лише з її кінцевими цілями, а й з умовами їх досягнення, оскільки, винятковість співпраці характеризується підвищеним рівнем невизначеності й складності, водночас її кінцевий результат є унікальним;

системності – публічно-управлінська співпраця є системою з усіма притаманними їй характеристиками;

комплексності – аналіз явищ в їх зв'язку і залежності (взаємозв'язок окремих підсистем публічно-управлінської співпраці між собою та з головною ціллю, а також розгляд поставлених задач за часовими інтервалами);

забезпеченості – передбачає повну забезпеченість публічно-управлінської співпраці всіма необхідними ресурсами для реалізації процесу поширення екологічної культури;

пріоритетності – перевага має надаватися пріоритетним напрямам публічно-управлінської співпраці в екологічній сфері;

об'єктивності – складність полягає в тому, що процес поширення екологічної культури залежить від окремих об'єктів публічно-управлінської співпраці, а істина пізнається лише у суб'єктно-об'єктних відносинах;

нелінійності – поширення екологічної культури залежить від організаційної структури публічно-управлінської співпраці, від її узгодженості з іншими суб'єктами публічної сфери, в межах якої реалізується дана співпраця.

Оскільки у дисертації авторка намагається комплексно зібрати нові теорії стосовно налагодження дієвої співпраці в екологічній площині, зауважимо, що реалізація потенціалу публічного екологічного управління вимагає конвергенції усіх його складових. Дослідження можливостей подолання проблем в екологічній сфері свідчить про прагнення до конвергенції систем і моделей управління з урахуванням досвіду європейських країн [161]. Так, конвергенція («*converge*») у перекладі з англійської означає «зводити в одну точку», «зводити воєдино». Сам термін «конвергенція» практично не використовувався доки Я. Тінберген, Е. Гідденс, Дж. Сакс не використали його у процесі аналізу явищ суспільного життя [6]. Різні види та моделі конвергенції, досліджувалися такими відомими вченими, як А. Арон [276], А. Бернард, Дж. Гелбрейт [302], А. Йодчин, Е. Ласло, У. Росту [338], Р. Солоу. Сьогодні набуває поширення практика конвергенції методів прийняття управлінських рішень, яка в своїй основі містить виявлення їх спільних законів розвитку та взаємодії (наприклад розробка методів управління, які засновані на використанні знань з фізики, медицини, біології тощо). Також в умовах трансформаційних змін непростою задачею для системи публічного екологічного управління стає визначення та узгодження вимог учасників співпраці, на основі яких мають формуватися вихідні дані для розробки та прийняття рішень. Водночас, всі учасники у процесі реалізації таких рішень вкладають у них та одержують різні цінності, виходячи з власних інтересів, компетенцій, ступеня залучення. Отже, у розрізі представленого дослідження *авторка може запропонувати наступні визначення терміну «конвергенція», які стосуються публічного екологічного управління: тісне поєднання декількох властивостей публічного екологічного управління у певній точці для подальшого використання на шляху досягнення мети (підвищення рівня екологічної культури); обґрунтоване наближення елементів публічного екологічного управління один до одного з метою їх інтеграції та створення системи нової якості.*

Запропонований концепт співпраці в системі публічного екологічного управління на основі конвергенції її підсистем дозволить: максимально наблизити елементи управлінської системи з метою їх подальшого гармонійного поєднання та інтеграції; сформувати систему цінностей учасників співробітництва, яка включає оцінки міри, ступеня, ефективності їх конвергенції; сформувати «Піраміду співпраці» поширення екологічної культури, що дозволяє виокремити необхідні компоненти для забезпечення успішної реалізації публічно-управлінської діяльності; проводити контроль за змінами показників конвергенції суб'єктів під час публічного екологічного управління; прогнозувати подальшу співпрацю між суб'єктами, що дозволяє враховувати зміни пріоритетності цілей і визначати доцільність та можливість подальшої співпраці.

Важливо підійняти й питання про те, що конвергенція може розглядатися як фактор інституціонального зближення всіх складових публічного екологічного управління, яке: 1) відбиває прогресивні зміни в суспільстві; 2) згладжує межі між владними та громадянськими структурами (наприклад, міграція політичних партій між громадянським суспільством та органами влади, яка залежить від подолання прохідного бар'єру [167]). Підкреслимо, що лише на основі конвергенції цілісний процес публічного екологічного управління побудувати неможливо, тому, науковці підіймають питання про необхідність детальнішого вивчення дивергенції (поняття, що протилежне конвергенції, яке означає порушення чи уповільнення процесів еволюційної трансформації та ускладнює співпрацю у напрямі поширення екологічної культури).

Надалі необхідно наголосити, що у процесі публічно-управлінської співпраці в екологічній сфері необхідною умовою є обов'язкове розв'язання можливих конфліктів з урахуванням інтересів (можуть носити різне спрямування щодо єдиної мети) всіх суб'єктів такого управління. Відтак сформовані на порівняльній основі конвергенції та дивергенції механізми

розв'язання конфліктних ситуацій у процесі співпраці суб'єктів публічного екологічного управління можуть бути використані для досягнення запланованих показників.

Отже, дослідження співпраці в системі публічного екологічного управління на засадах виокремлення аспектів конвергенції та дивергенції дозволить авторці уточнити існуючі механізми взаємодії. Тобто, наука публічного управління здатна зрушити з місця питання ефективності публічного управління в екологічній сфері та сформувати сучасні концепти поширення екологічної культури.

Звідси випливає доцільність використання ціннісно-орієнтованого підходу при визначенні ключових параметрів публічного екологічного управління. Ціннісно-орієнтований підхід може бути спрямований на поширення екологічної культури та забезпечення ефективної співпраці всіх учасників публічного екологічного управління, що сприяє вчасному реагуванню зміни в системі. Даний підхід: спрощує процес комунікації; дозволяє виявити пріоритети; удосконалює розподіл ресурсів; дозволяє зменшити впливи ризик-негативів; знижує ступінь впливу ймовірності виникнення непередбачуваних ситуацій тощо. Однак, Недоліком ціннісно-орієнтований підхід не позбавлений недоліків, основним з яких авторка може назвати: витрату значної кількості ресурсів та залежність поточної цінності від значень стратегічних цільових орієнтирів. Зауважимо також, що аналіз співвідношення цінностей дозволяє визначити ступінь привабливості екологічних стратегій, програм, проєктів, що можна широко використовувати при визначенні конвергенції цінностей [354].

Зазначене дозволяє сформувати множину кінцевих результатів, на яких має бути сконцентрована траєкторія поширення екологічної культури з урахуванням різних домінант. Поєднання представленої методології та синергетичної парадигми фокусує увагу на параметрах сучасного розвитку системи публічного екологічного управління, а саме: складності,

невизначеності, ризикованості, динамізму тощо, що не дозволяють визначити єдину траєкторію поширення екологічної культури. На основі підходів, що описані вище, доцільно візуалізувати теоретико-науковий конструкт дослідження поширення екологічної культури в контексті публічного екологічного управління (рис. 2.3) та концептуальну модель «Піраміди співпраці» (рис. 2.4).

Отже, поєднання представлених підходів у якості методологічної основи поширення екологічної культури дозволило виокремити основні принципи даного прогресу та публічно-управлінську співпрацю як драйвера такого поширення, визначити рівні прояву синергії та виявити синергетичні детермінанти з позицій публічного екологічного управління. У межах дисертаційного дослідження авторка також вбачає за доцільне запропонувати впровадження **принципу публічно-управлінської співпраці (трисуб'єктності)**, який передбачає рівнозначну та рівномірну участь всіх суб'єктів такого управління у процесі поширення екологічної культури.

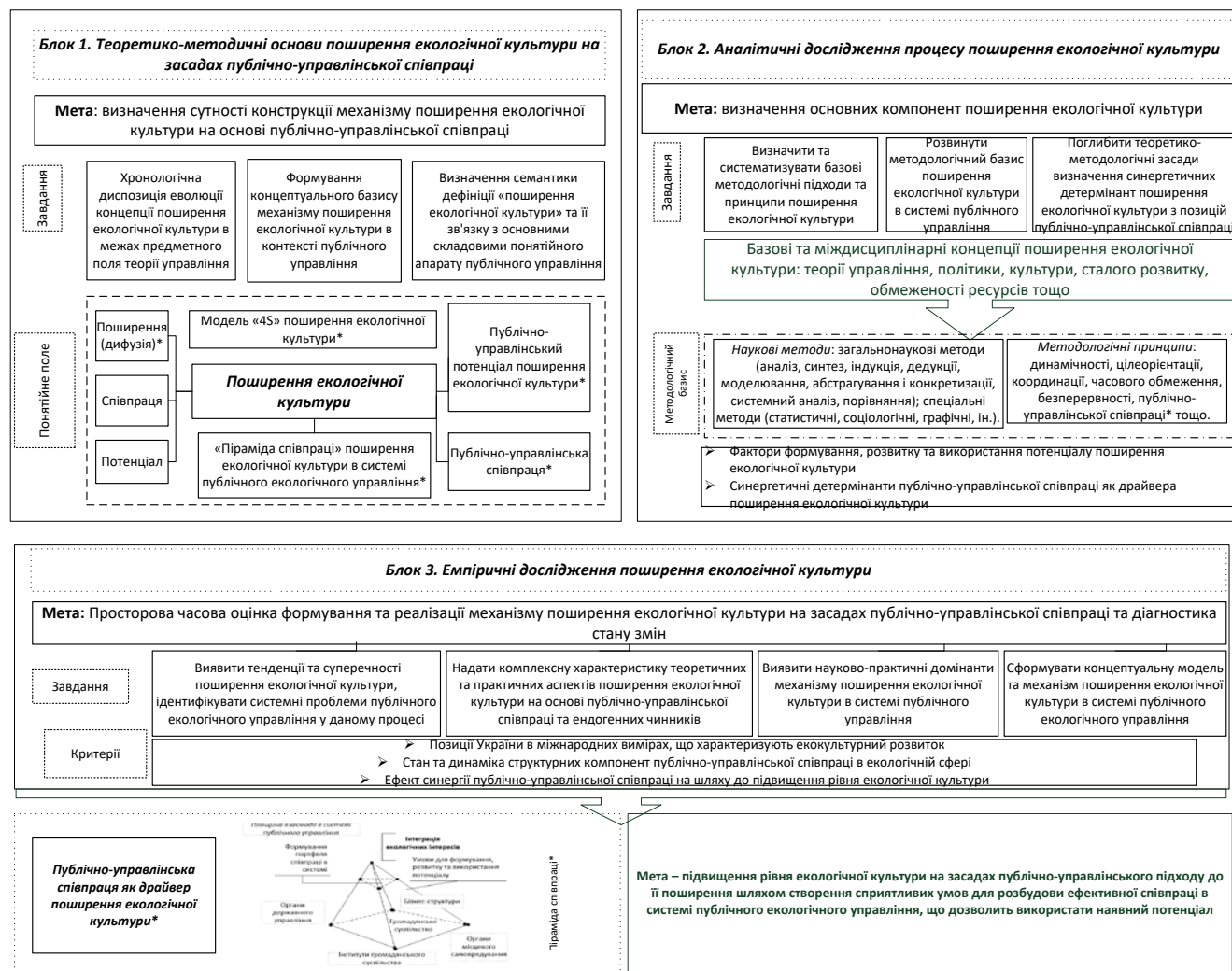

Рис. 2.3. Науково-теоретична концепція дослідження поширення екологічної культури

Джерело: розроблено авторкою; * запропоновано та обґрунтовано авторкою

Рис. 2.4. Концептуальна модель «Піраміда співпраці» поширення екологічної культури

Джерело: авторська розробка

Запропонований авторкою методологічний підхід поширення екологічної культури на засадах публічно-управлінської співпраці з позицій поєднання публічного управління та синергетики дозволяє обґрунтувати необхідність скерування організаційних заходів (за рахунок координаційних впливів) на повніше використання управлінських важелів щодо стимулювання поширення екологічної культури у бік підвищення її рівня.

Відтак, авторкою запропонований (рис. 2.4) науковий конструкт «Піраміди співпраці», діяльність якої спрямована на підвищення рівня екологічної культури. Отже, тут і надалі під «Пірамідою співпраці» авторка розуміє систему, що змінює формальне ставлення до міжсуб'єктних відносин

у процесі публічного екологічного управління та є практичним відображенням механізмів публічно-управлінської співпраці у визначеній площині взаємодії (шляхом формування портфеля співпраці та за рахунок синергетичного громадсько-державного управління), що також спрямовані на зростання відповідальності суб'єктів публічної взаємодії в екологічній сфері. Зауважимо, що на основі представленої авторської моделі інтеграція екологічних інтересів передбачає можливість її використання на будь-якому територіальному рівні (громада, регіон, країна).

Авторка вважає, що використання саме інтеграційного підходу у даному випадку є найбільш доцільним, оскільки (як вже було деталізовано у розділі 1) формування портфелю співпраці в системі має відбуватися на основі екологічних інтересів, що відповідають нормативно-правовій базі. При цьому інтеграційні тенденції екологічних інтересів повинні вирішувати проблемні питання в екологічній сфері з точки зору задоволення потреб суспільства, а не лише досягнення власних цілей. Умовами для формування і розвитку потенціалу може стати належна екологічна діяльність, екологічна активність, ресурсне забезпечення, ефективне врядування, використання стимулів тощо. На нашу думку основним інструментом при цьому залишається проєктна діяльність, що підтримується державою та координується з боку органів публічного управління. Також важливим інструментом має стати створення блоку (служб) інформаційно-аналітичної роботи з екологічної проблематики, що здатна виокремити сучасні умови розвитку екологічної культури на основі найкращих практик та забезпечити безперервний моніторинг екологічних процесів в державі. Аналітики повинні мати доступ до необхідної інформації з будь-яких відділів та паралельно готувати необхідну інформацію для будь-яких служб. Водночас таке утворення може стати ефективною інтегрованою структурою діяльність якої спрямована на забезпечення екологічної безпеки на локальному рівні. Такі структури безпосередньо не приймають участь у виробленні управлінських рішень, однак здатні підвищити внутрішній попит

на екологічну культуру та сприяти виникненню нових зв'язків і взаємодій, які станом на сьогодні в Україні були значно послаблені через військові дії.

Важлива проблема, що потребує термінового вирішення – нерегульованість взаємодії у сфері публічного екологічного управління, проявами якої є зниження ефективності такої діяльності та відсутність будь-яких дій щодо розвитку і використання наявного потенціалу системи. Її вирішення частково знаходиться у законодавчій площині, а саме у розробці підґрунтя для подальшої розбудови управлінських дій, що дозволять посилити екологічну безпеку держави в цілому та окремих територій зокрема. Не менш актуальним є питання екозлочинів з боку бізнес-структур, окремих громадян і безперечно екоциду з боку країни-агресора. Вирішення таких питань одночасно вимагає дієвого законодавчого підґрунтя, вдалої екологічної політики і дієвої публічно-управлінської діяльності. Симбіоз даних складових хоча і дозволить вирішити вищенаведені проблеми, однак потребує дієвих механізмів трансформації інтеграційних зв'язків і взаємодій з урахуванням реалій, викликів та ризиків сьогодення.

Отже, структурування нової методологічної парадигми поширення екологічної культури в контексті публічного управління вимагає застосування певних методів та інструментів (методології поширення екологічної культури), без адекватного використання яких дослідження можуть бути неповними чи некоректними, що здатне призвести до зміни уяви про можливість подальшого їх використання в науковому пізнанні.

У даному контексті важливо вказати, що розвиток теорії пізнання та управлінської науки вимагає у сфері досліджень використання міждисциплінарних підходів, що з одного боку ускладнює подальші методологічні дослідження, а з іншого може сприяти їх синергетичному ефекту, що у кінцевому випадку забезпечує поширення екологічної культури.

2.2. Специфіка та архітектура потенціалу системи публічного екологічного управління у процесі поширення екологічної культури

Провідним напрямом процвітання суспільства науковці сьогодні називають прогресивний розвиток, що розглядається як стала тенденція вдосконалення однієї чи декількох сфер життєдіяльності суспільства. Серед його складових екологічна культура займає особливе місце та виступає певним індикатором сталості розвитку відносин суспільства та природи. З огляду на екологізацію сучасної культури кожна людина повинна зрозуміти власну роль у забезпеченні рівноваги життєдіяльності, що формує нову парадигму світогляду – екологоцентричну систему цінностей [211]. Наближаючись до стержню даного дослідження зауважимо, що така система має власний потенціал, для ідентифікації природи й складових елементів якого, виникає потреба дослідити наявні підходи до визначення «потенціал екологічної культури» у сучасному науковому полі.

Для раціонального використання потенціалу наявних явищ та процесів публічно-управлінських відносин в екологічній сфері варто дослідити всі елементи суспільно-державного організму. Так, на сьогодні однією з провідних тем, що широко розповсюджена в науці управління є проблема суспільного розвитку, продуктом якого виступає культура в цілому та екологічна культура зокрема. При цьому остання займає особливе місце, оскільки саме вона є вагомим та специфічним показником культурного розвитку всього суспільства. *Отже, авторка впевнена, що у межах дисертації можемо заявити про існування певного «екокультурного дзеркала», що здатне візуалізувати наявність чи відсутність прогресивного культурного розвитку суспільства. Таке «дзеркало» здатне чітко відображати зміни, що відбуваються в екологічній сфері на локальному рівні, визначати межі коригування оновленої публічно-управлінської співпраці, управлінських зусиль та сприяти подальшому конструюванню ефективного*

(результативного) публічного (відкритого) середовища екологічного управління з урахуванням його потенціалу.

У даному випадку необхідним нам видається окреслення широкого кола теоретичних питань та практичних аспектів формування, розвитку та використання потенціалу соціально-економічних систем, яким присвячені праці багатьох учених. Однак, варто вказати на те, що переважна більшість робіт науковців щодо питань формування та використання потенціалу стосується саме економічних систем. Головні питання, які зачіпають культурний потенціал у процесі суспільного розвитку окреслюють П. Штомпка (розглядає соціальні зміни як культурну травму та визначає їхні межі), В. Крисаченко (представив концептуальні засади розвитку екології та культури), Л. Курняк (схарактеризував процес формування екологічної культури), М. Тарасенко (приділяє увагу відповідальності людини перед природою) та інші науковці, роботи яких стосуються напрямів усунення деградаційних процесів у сфері екологічної культури. Отже, проблемам екологічної культури присвячено чималий науковий доробок, проте питання формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління, що здатні сприяти змінам у ставленні людей до природи та підвищенню рівня екологічної культури, широко не досліджуються.

Вважаємо, що зовсім не є помилковим судження про те, що процес погіршення екологічної ситуації в Україні продовжує негативно впливати на здоров'я людей. Саме зазначене й привертає увагу науковців різних галузей знань. Наголошуючи на великій цінності й безсумнівній значущості вже проведених досліджень, зауважимо, що в сучасних умовах зміни вектора становлення до культурного розвитку в екологічній сфері необхідно більш ґрунтовно дослідити саме потенціал публічного екологічного управління у якості специфічного показника не лише екокультурного розвитку, а й суспільного. *Під поняттям «потенціал публічного екологічного управління» тут і надалі авторка буде розмістити наявні ресурси та засоби, що можуть*

бути використані у процесі поширення (дифузії) екологічної культури в публічно-управлінській системі та здатні доповнити і розширити екокультурний розвиток як суспільства в цілому, так і окремої громади чи особистості. Відтак постає необхідність окреслення розуміння «дифузії екологічної культури». Авторка під даним поняттям та у межах представленого дисертаційного дослідження розуміє процес використання потенціалу публічного екологічного управління на основі розбудови співпраці, під час якої елементи екологічної культури отримують необхідну енергію, що дозволить пришвидшити процеси поширення екологічної культури і забезпечить їх проникнення на локальний рівень (дифузійу) – рис. 2.5.

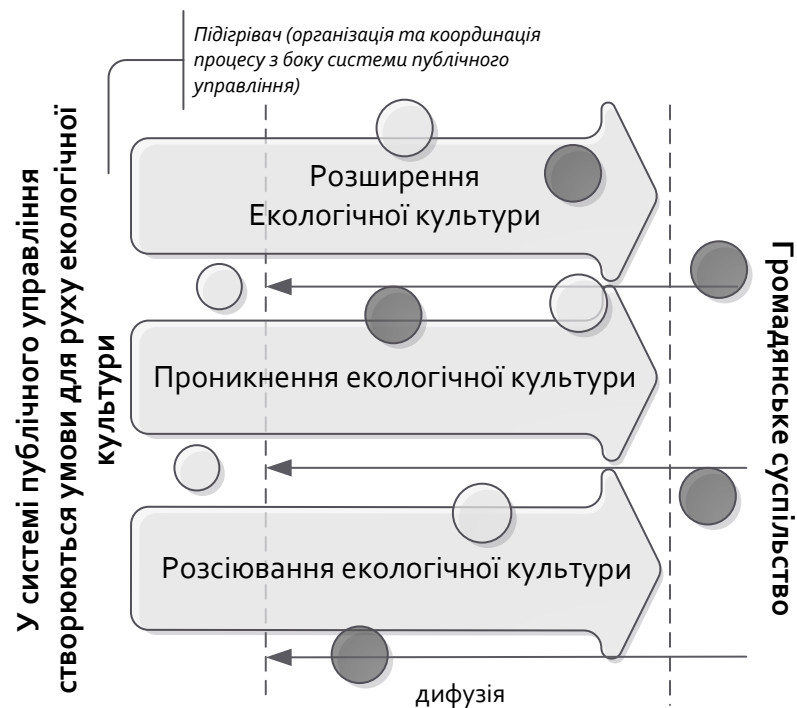

Рис. 2.5. Схематичне представлення процесу дифузії екологічної культури

Джерело: побудовано авторкою

Як вважає авторка питання формування екологічної культури та її поширення у суспільстві зачіпають саме науку публічного управління.

Сьогодні екологічна культура вже визнана важливою складовою європейської екологічної політики, що стосується різних сфер життєдіяльності суспільства. При цьому, навіть стандарти корпоративної культури підприємств та організацій розвинутих країн світу містять елементи екологічної культури, тобто стосуються ставлення до природи. Тож, визнається необхідність посилення екокультурного розвитку людини на всіх етапах її життєдіяльності. Стосовно зазначеного, підкреслимо, що не лише науковці чи практики, а й кожен відповідальний громадянин має розуміти – негативний стан природних ресурсів є наслідком порушень та недбалості через незадовільний рівень розвитку екологічної культури. Водночас екологічна культура як фундаментальна складова в чинних нормативно-правових документах, що стосуються національної екологічної політики, досі відсутня.

Повертаючись до публічного екологічного управління зазначимо, що в Україні діють культурно-екологічні та еколого-культурні центри, які вважаються проявом розвитку екологічної культури суспільства. Діяльність таких організацій здатна сприяти утворенню екокультурного ланцюга за умови їх підтримки як органами державної влади, місцевого самоврядування, так і бізнес-структурами та громадськістю. Одночасно, на основі наукових розвідок авторки було встановлено, що стрижень формування міцних зв'язків у процесі публічного екологічного управління в цілому та поширення екологічної культури і її проникнення у соціум, зокрема, досі не створене. Таким чином, можна об'єктивно стверджувати про відсутність системи використання потенціалу публічного екологічного управління (з одночасною присутністю тенденції екологічного безкультур'я та безвідповідальності), що продовжує стримувати екокультурний розвиток суспільства.

Піднесення України як держави європейської передбачає створення належних умов для концентрації і реалізації потенціалу, який включає можливості формування екологічно чистих виробництв, рівноправних суспільних відносин, розробки нанотехнологій, стратегії

високоінтелектуального майбутнього тощо. Однак, за умови дефіциту «інтелекту» в державі підвищується ймовірність «брудного» виробництва, погіршення екологічних та соціальних показників [223]. Беручи до уваги потужність досліджень щодо складових екологічної культури у філософських, педагогічних, психологічних науках, які пояснюються мультидисциплінарністю самої екологічної культури, важливо вказати на необхідність їх продовження саме в науці управління, оскільки, враховуючи взаємодію органів публічної влади та громадян, саме в даній сфері підвищується можливість зрушення з місця болючих екологічних питань сьогодення за рахунок використання наявного публічно-управлінського потенціалу. Врешті, культура є не лише невіддільною складовою розвитку суспільства в цілому, а й виступає її особливим виразником, що здатен демонструвати позитивну динаміку за певних умов.

Ключовою категорією у модельованому конструкті представленого дослідження виступає термін «потенціал», який, як припускають науковці, походить з: 1) французької мови (*potentiel*) – використовується у значенні «можливий; той, що може бути»; 2) латинської мови (*potentia*) – означає приховану можливість чи необхідну силу для досягнення цілей [95]. Водночас загальна управлінська теорія та теорія публічного управління трактують сутність та значення терміна «потенціал» неоднозначно. Наприклад, в українському тлумачному словнику потенціал визначається як: «приховані здібності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть використовуватись для забезпечення матеріальних потреб цієї діяльності» [216]. За традиційного підходу потенціал розглядають як: засіб, запаси, джерела, які є в наявності і які можуть бути мобілізовані (приведені в дію, використані) задля досягнення мети, здійснення плану, вирішення завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області.

Щодо змістовності дефініції «потенціал» можна наголосити, що сутність даної категорії розкривається через певні її характеристики, а саме:

1) потенціал – це динамічна категорія, що здатна виявлятися в процесі використання; 2) сутність та зміст потенціалу полягає в інтеграції її поточних, імовірних і майбутніх можливостей системи управління щодо трансформації вхідних ресурсів у блага для задоволення суспільних потреб та інтересів; 3) використання потенціалу має супроводжуватися його зростанням (розвитком, поширенням); 4) процеси використання, розвитку та поширення потенціалу є безперервними та взаємодоповнюючими; 5) наявність ресурсів не гарантує корисності для забезпечення розвитку, оскільки не кожен ресурс можна розглядати як потенціал; 6) складовими потенціалу є не лише реальні, а й приховані (потенційні) резерви та можливості.

Аналіз науково-теоретичної літератури засвідчує сформованість трьох ключових підходів до формування потенціалу будь-якої природи (ресурсний, цільовий, функціональний). За ресурсного підходу потенціал розглядають як здатність системи мобілізувати та використати потрібну комбінацію ресурсів для досягнення поставлених цілей шляхом безперервного розвитку наявних ресурсів та створення нових у відповідь на швидкі зміни. Цільовий підхід визначає потенціал як здатність комплексу ресурсів системи створювати можливості задля виконання поставлених перед нею цілей чи завдань. Прихильники функціонального підходу потенціал розглядають у фокусі системи матеріальних та трудових факторів, які впливають на формування структури ресурсів потенціалу. Водночас потенціал не здатен існувати відокремлено (без визначення мети його застосування), оскільки в такому випадку не має рації його формування, розвитку чи використовувати [241].

Авторка вважає за доцільне звернути увагу на те, що потенціал публічного екологічного управління тривалий час розглядався спрощено, а саме як різні напрями певних можливостей. Однак сьогодні перед людством постало важливе завдання – «навчитися поєднувати зміни в соціальній, духовній, науково-технічній та інших сферах життєдіяльності таким чином, щоб між ними не руйнувалася гармонія взаємодії, а бездумне підкорення

природи не підвело людей до краю безодні» [137]. Так, гармонізація відносин в системі публічного екологічного управління здатна закласти стійкий фундамент розвитку та поширення екологічної культури за рахунок використання наявного потенціалу такої системи.

Якщо звернутися до термінології, варто виділити наступне: «територіальні громади – це територіальні системи господарювання, зорієнтовані на позитивну динаміку параметрів рівня і якості життя населення шляхом забезпечення сталого, збалансованого ресурсного і господарського потенціалу» [16]. Тож стає зрозумілим, чому авторка розглядає локальний рівень публічного управління (територіальні громади орієнтовані як на підвищення рівня життя так і на збереження потенціалу).

Варто наголосити, що екокультурний розвиток у суспільстві можливий лише за умови наявності морального, гуманістичного підґрунтя. У цьому контексті можна не погодитися з Кантом, який зазначав, що як засоби для досягнення цілей можна використати все, крім людини. Такий підхід є антропоцентричним, що не відображає сучасні реалії суспільного розвитку.

Врешті, різні погляди науковців, що містять специфічні трактування категорій «культура», «екологічна культура», «розвиток» та «потенціал» не суперечать один одному, доповнюють та уточнюють один одного, а також дозволяють авторці констатувати наступне [111]:

- потенціал публічного екологічного управління не можна розглядати як статичне чи формалізоване явище, оскільки він має ієрархію структурних елементів (можуть утворювати специфічні зв'язки між собою, що проявляються як інші види потенціалу) та є наслідком їх взаємодії;

- потенціал публічного екологічного управління характеризується рівнем, мірою перетворення в певний результат (підвищення рівня екологічної культури) та його масштабами в певному часовому інтервалі;

- перетворення потенційного в реальне визначається кількістю причин та умов об'єктивного й суб'єктивного характеру, а також величиною накопичених можливостей;

- потенціал публічного екологічного управління не просто складається з ресурсів, резервів і можливостей. Дана сукупність має бути поєднана певним чином для досягнення цілей;

- потенціал публічного екологічного управління не лише сприяє переходу одного стану системи в інший, а й передбачає утворення нових якісних характеристик;

- в основі використання потенціалу публічного екологічного управління лежить поширення (дифузія) екологічної культури в суспільстві, що має супроводжуватись зростанням потенціалу.

Крім того, наведений перелік ключових характеристик потенціалу публічного екологічного управління дозволяє усвідомити його важливість не лише в контексті сталого розвитку, а й у площині подальшого культурного розвитку нашої країни. Виходячи зі змісту потенціалу публічного екологічного управління необхідно вказати, що він має певні специфічні характеристики серед яких: ієрархічна будова, поширеність, ступінь перетворення, необхідність взаємодії всіх елементів (співпраці суб'єктів) тощо.

На основі проведеного аналізу сутності та розуміння понять «культура», «екологічна культура», «потенціал» та їх взаємозв'язку в контексті важливості для сучасної управлінської практики можна об'єктивно наголосити, що формування потенціалу публічного екологічного управління є багаторівневим процесом, яке утворюється в різних сферах життєдіяльності суспільства. Задля виходу на необхідний рівень розвитку екологічної культури в суспільстві має бути спрямований на створення найкращих умов для подальшого існування людства та кожної людини окремо.

Як відомо у загальному розумінні, фактор виступає рушійною силою процесу та визначає його характеристики. Зазначимо, що фактор може розглядатись як певний параметр зовнішніх умов здатних впливати на зміну стану (у розрізі дисертаційного дослідження – зміну потенціалу публічного екологічного управління). Тож, під *формуванням потенціалу публічного екологічного управління (ППЕУ)* авторка вважає за доцільне розуміти *суттєве об'єктивно-причинне явище чи процес публічного екологічного управління, який спрямований на поширення екологічної культури та під впливом якого змінюються або якісні її характеристики або рівень розвитку екологічної культури суспільства, що відображається в екокультурній діяльності*. Досягнення високого рівня ефективності процесів розвитку екологічної культури залежить від повноти та комплексності використання всіх наявних факторів формування такого потенціалу.

Щодо питань оцінювання потенціалу публічного екологічного управління та сили впливу факторів, що його формують, у сучасній науці можуть використовуватися різні підходи. Найбільш розповсюдженими серед них можна визнати: 1) аналіз трендів (об'єкт оцінки – фактори навколишнього середовища); 2) SWOT-аналіз (об'єкт оцінки – внутрішнє та зовнішнє середовище безпосереднього впливу); 3) PESTEL-аналіз (об'єкт оцінки – стан навколишнього природного середовища, ресурсний аналіз, практика використання, стратегії, програми, плани); 4) стратегічну екологічну оцінку (об'єкт оцінки – планові документи на етапі розробки), оцінку впливу на довкілля (об'єкт оцінки – господарська діяльність), експертну оцінку (об'єкт оцінки – вплив діяльності на стан навколишнього середовища) тощо.

Таким чином, співпраця, яка формується в системі публічного екологічного управління, є структурно, процесно та функціонально складною й представлена у вигляді сукупності національних,

регіональних, локальних суб'єктів, які на основі взаємодії та за рахунок використання наявного потенціалу здатні підвищити екокультурний розвиток суспільства, що сприятиме пом'якшенню екологічної кризи. Такий підхід одночасно закладає фундамент для дієвого механізму співробітництва в сфері розвитку та поширення екологічної культури й виступає синтезом теоретичних розробок, запропонованих світовою науковою спільнотою та їх практичним упровадженням [60]. Саме така співпраця, на думку авторки, може бути вбудована в секцію з питань екологічної збалансованості й розвитку територіальних громад (рис. 2.6), а її довершений процес має містити ознаки підвищення рівня екологічної культури.

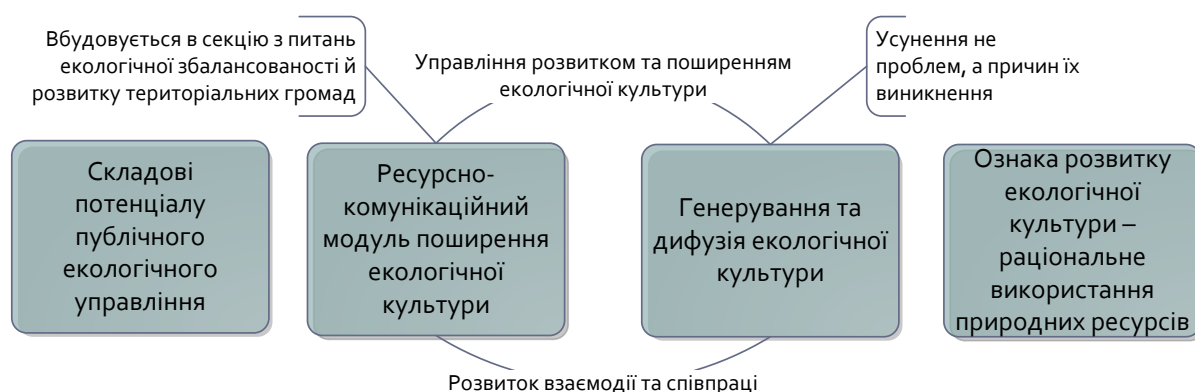

Рис. 2.6. Базова модель розвитку взаємодії та співпраці в процесі публічного екологічного управління

Джерело: авторська розробка

Тож, авторське бачення полягає в тому, що сьогодні розглядати потенціал публічного екологічного управління, який може відрізнятися на різних територіях, доцільно як певні резерви та можливості управлінської, соціальної, ресурсної складових системи публічного екологічного управління, або її підсистем, що можуть бути мобілізовані та здатні у майбутньому вплинути на розвиток та поширення всіх елементів екологічної культури на

певній території, а також підвищити кількісні та якісні характеристики навколишнього середовища за критеріями безпеки, ефективності, результативності, вдосконалення. Виходячи з представленого визначення утворення такого «запасу» уможливорюється системою об'єктивних характеристик суспільної готовності до створення безпечного навколишнього середовища. У загальному вигляді авторський концепт взаємозв'язку компонентів потенціалу публічного екологічного управління візуалізована на рис. 2.7.

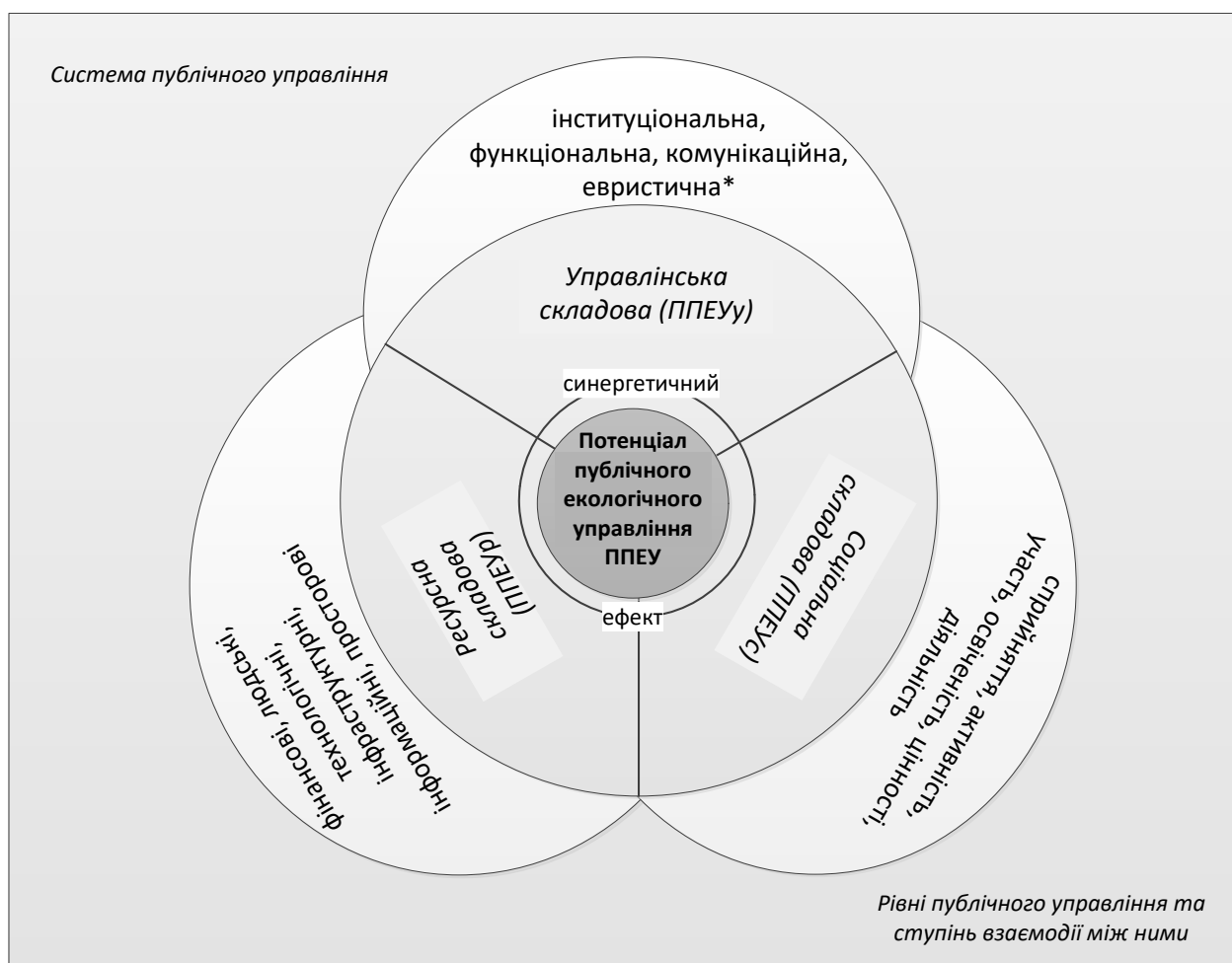

Рис. 2.7. Концептуалізація взаємозв'язку компонентів потенціалу публічного екологічного управління

Джерело: авторська розробка

**авторська складова: система методів пошуку розв'язання важливих екологічних задач*

У даному контексті, фактором поширення екологічної культури стає формування додаткових та залучення наявних можливостей співробітництва в системі публічного екологічного управління. Застосування такого підходу базується на інтеграції інтересів суб'єктів публічного екологічного управління на місцевому рівні. Формалізовані структурні складові потенціалу, що створюють передумови співпраці в межах системи публічного екологічного управління представлено на рис 2.8.

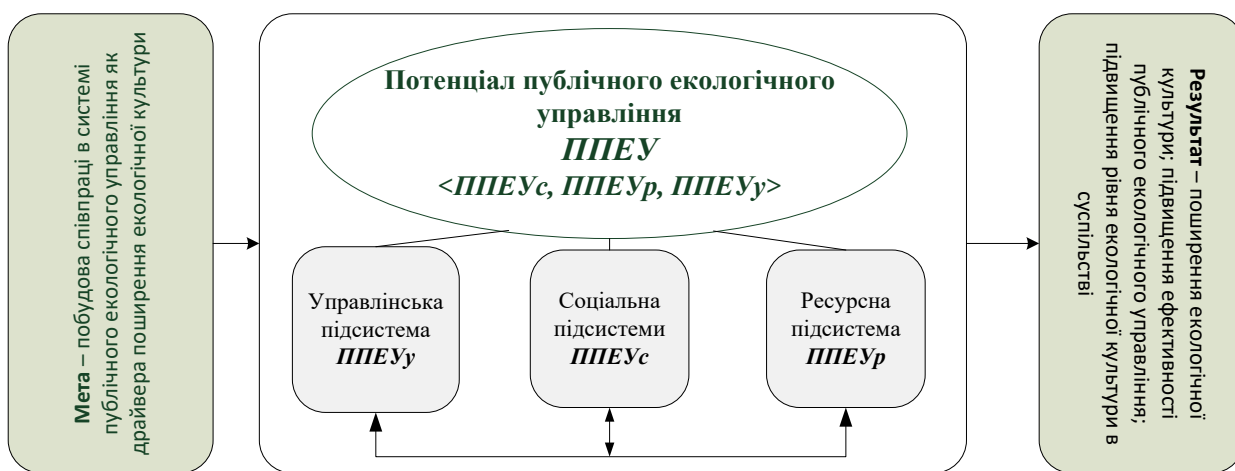

Рис 2.8. Структурні складові потенціалу публічного екологічного управління

Джерело: розроблено авторкою

У підсумку, формально описати потенціал можна наступним чином:

$$\text{ППЕУ} = \langle \text{ППЕУс}, \text{ППЕУр}, \text{ППЕУу} \rangle, \quad (2.1)$$

Отже, такий потенціал розглядається у фокусі реальної можливості використання наявних та прихованих ресурсів публічного екологічного управління для поширення екологічної культури. Даний потенціал може бути представлений у вигляді цільової функції, яка враховує залежності між величиною ППЕУ і вхідними складовими (X_i). Математично сумарну величину відобразимо у вигляді моделі (2.1):

$$[\text{ППЕУ}] = F (X_{\text{ППЕУс}}, X_{\text{ППЕУр}}, X_{\text{ППЕУу}}), \quad (2.2)$$

де ППЕУ – значення масштабів сукупності складових компонент потенціалу публічного екологічного управління; $X_{\text{ППЕУс}}$, $X_{\text{ППЕУр}}$, $X_{\text{ППЕУу}}$ – значення складових потенціалу відповідно (рис. 2.8) (соціальна, ресурсна та управлінська).

У такому випадку сумарний приріст величини потенціалу публічного екологічного управління (відповідно до системних положень закону синергії) можна представити у наступному вигляді (2.3) :

$$\Delta \text{ППЕУ} = \sum_{i=1}^n \Delta f(E_{x_i}), \quad (2.3)$$

де E_{x_i} – обсяг приросту i -тої складової потенціалу; n – загальна кількість складових

Надалі вкажемо на те, що:

1) управлінський потенціал публічного екологічного управління (ППЕУ_y) на думку авторки має включати: інституціональну, функціональну, комунікаційну та евристичну (авторська складова) складові, що забезпечить належний рівень співпраці в межах публічно-управлінської системи за рахунок спільної творчої діяльності;

2) ресурсний потенціал публічного екологічного управління (ППЕУ_p) визначається фінансовими, людськими, технологічними, інфраструктурними, просторовими та іншими видами ресурсів, що здатні сприяти поширенню екологічної культури;

3) соціальний потенціал публічного екологічного управління (ППЕУ_c) визначається суспільним сприйняттям та суспільною активністю (активною діяльністю) у напрямі поширення екологічної культури, а також участі у

формуванні екологічної політики в цілому, що реалізується у вигляді суспільного прояву (рівень суспільного сприйняття екологічних проблем та їх пріоритетності; рівень громадянських ініціатив та кількість і поширення заходів підтримки або спротиву щодо прийнятих рішень стосовно навколишнього середовища; рівень екологічної освіти та просвіти; динаміка забруднення територій тощо).

Щодо питання показників розвитку екологічної культури в суспільстві важливо до їх переліку також включити: динаміку стану якості природних ресурсів; динаміку збереження різноманіття; динаміку показників негативного антропогенного впливу (забруднення, трансформація, спустошення природних й антропогенних ландшафтів тощо); ефективні природоохоронні та відтворювальні заходи.

Відтак у даному підрозділі авторка обґрунтовує необхідність формування організаційно-функціонального механізму в системі публічного екологічного управління, що дозволить використати наявний потенціал такої системи та забезпечить поширення (дифузії) екологічної культури в суспільстві. Надалі доцільно представити теоретичний конструкт комунікаційної системи поширення екологічної культури в системі місцевого управління, який сприятиме її дифузії.

2.3. Концептуалізація комунікаційної системи поширення екологічної культури та її конструкт на локальному рівні

Екологічна культура в суспільстві як специфічний об'єкт досліджень має певні особливості. Таку культуру зазвичай описують як складну систему, що, на думку авторки є об'єктивно, оскільки вона складається з безмежної кількості підсистем. Загальновідомим є те, що через спілкування будуються нові функціональні системи та виникає взаємодія. Важливим аспектом на початку дослідження комунікаційного процесу та моделювання ефективної

системи комунікацій у напрямі поширення екологічної культури є проведення чітких меж між: комунікацією як процесом обміну інформацією; організаціями чи окремими особами як її суб'єктами (носіями).

Як вже було доведено авторкою, сучасний етап розвитку суспільства порушує питання дослідження екологічної культури у різних ракурсах для формування найефективніших шляхів процесу її поширення. У такому фокусі варто звернути увагу на те, що, на жаль, інформаційна діяльність органів публічної влади здебільшого проявляється у вигляді односторонньої комунікації та ґрунтується на принципі інформування. Однак на нашу переконливу думку варто звернути увагу на розробку заходів щодо трансформації такого інформування та його переходу на наступний рівень, до якого відносимо комунікаційну взаємодію, що лежить в основі співпраці та здатна сприяти поширенню екологічної культури в суспільстві.

Науковий дискурс щодо проблематики комунікаційного процесу окреслено в роботах науковців у різних аспектах: дослідження безпосередньо комунікаційних процесів проводили такі науковці, як В. Буренко, Н. Дніпренко, В. Плохих, К. Тригуб та інші; специфічні аспекти комунікацій схарактеризували Б. Гамільтон (стратегічні комунікації), С. Іванова (проблеми зниження якості розуміння інформації), А. Зайцева (екологічний дискурс), О. Михайловська (теоретичні аспекти комунікаційної взаємодії в системі публічного управління), І. Сухенко (екологічна комунікація) та інші. Водночас питання підвищення ефективності комунікаційної системи публічного екологічного управління та її впливу на поширення екологічної культури досі є малодослідженим.

Науковці вже підтвердили той факт, що спілкування сприяє утворенню нових систем, а при розбудові ефективної системи комунікацій варто враховувати наявність проблем зниження якості розуміння в процесі комунікації, так званих комунікаційних бар'єрів, серед яких, у розрізі представленого дослідження, важливості набувають [347; 348]: бар'єр «межі

уяви»; «тезаурус-бар'єр»; активний мовний фільтр; пасивний фільтр уяви; бар'єр обсягу запам'ятовування тощо. Термін «комунікація» досліджується з початку ХХ ст., однак досі не знайшов чіткого трактування, а величезна кількість наявних визначень може навіть суттєво відрізнитись один від одного, що, з одного боку, пояснюється використанням цього терміна в різних сферах, а з іншого – може містити певні доповнення щодо додаткових аспектів комунікації. Вважається, що слово «комунікація» бере свої витoki з від латинського *communication* (повідомлення, передача). Найчастіше науковці схиляються до думки, що комунікація означає прямий вплив повідомлень комунікатора на реципієнта. Хоча Н. Луман до комунікації й відносить лише три складові (інформацію, повідомлення та розуміння), сучасна комунікація розглядається також у вигляді руху інформаційних потоків, інструменту діалогу, складника процесу взаємодії, а ефективність її залежить від механізму зворотного зв'язку.

Водночас державна комунікація – це процес обміну інформацією органів державної влади, місцевого самоврядування з різними інституціями суспільства. У такому випадку маємо окремі завдання комунікації, до яких відносимо: підтримку суспільством дій влади; реалізацію державної політики; підтримку належного зворотного зв'язку; налагодження співпраці зі ЗМІ тощо [149].

У системі публічного управління окремим видом комунікаційної взаємодії є зв'язки з громадськістю, однак він є більше технологічним проявом комунікаційного процесу, оскільки майже зовсім не включає дієвого зворотного зв'язку. Деякі науковці зазначають, що комунікаційна діяльність державного управління відповідає поняттю «зв'язки з громадськістю», хоча й виходить за його межі [215]. Визнаючи за мету такого виду комунікаційної взаємодії в публічному секторі побудову дієвої системи комунікації, науковці наголошують на тому, що основними завданнями зв'язків із громадськістю все ж таки є: участь у процесі демократизації державного управління; залучення

громадян до державного управління тощо. Проте підкреслимо, що практична діяльність відділів зв'язків з громадськістю органів управління не узгоджується з формальною. Важливого значення в дослідженні комунікаційних процесів екологічної сфери набувають стратегічні комунікації, які авторкою більш детально будуть окреслені в четвертому розділі дисертаційного дослідження.

І. Сухенко [347] зазначає, що екологічна комунікація зазвичай розглядається як спілкування про екологічні питання та наголошує на дискусійних питаннях щодо того, що саме можна вважати екологічним. За використанням такого підходу автор вказує, що комунікація може досліджуватись як діяльність, явище або сфера дослідження. Водночас, не беручи до уваги різні підходи до даного питання важливо те, що екологічна комунікація має на меті запобігання будь-якій шкоді навколишньому середовищу та зобов'язана сприяти залученню всіх способів комунікації до реалізації цієї мети. Зазначимо й те, що І. Сухенко також вказує на різницю феноменів комунікації в інформаційному суспільстві (задоволення потреб суспільства) та екологічної комунікації (задоволення потреб середовища). Отже, середовище може відігравати роль активного актора комунікаційного процесу. Тож, у даній частині дослідження пропонуємо погодитись з науковцями, які екологічну комунікацію розглядають як злиття теорії комунікації та навколишнього середовища.

В. Шевчук, Ю. Саталкін, Г. Білявський та ін. наводять інформаційно-контрольний механізм, який спрямований на підготовку, прийняття та контроль за виконанням управлінських рішень та розглядає його у якості інформаційної системи забезпечення функціонування екологічного управління (рис. 2.9).

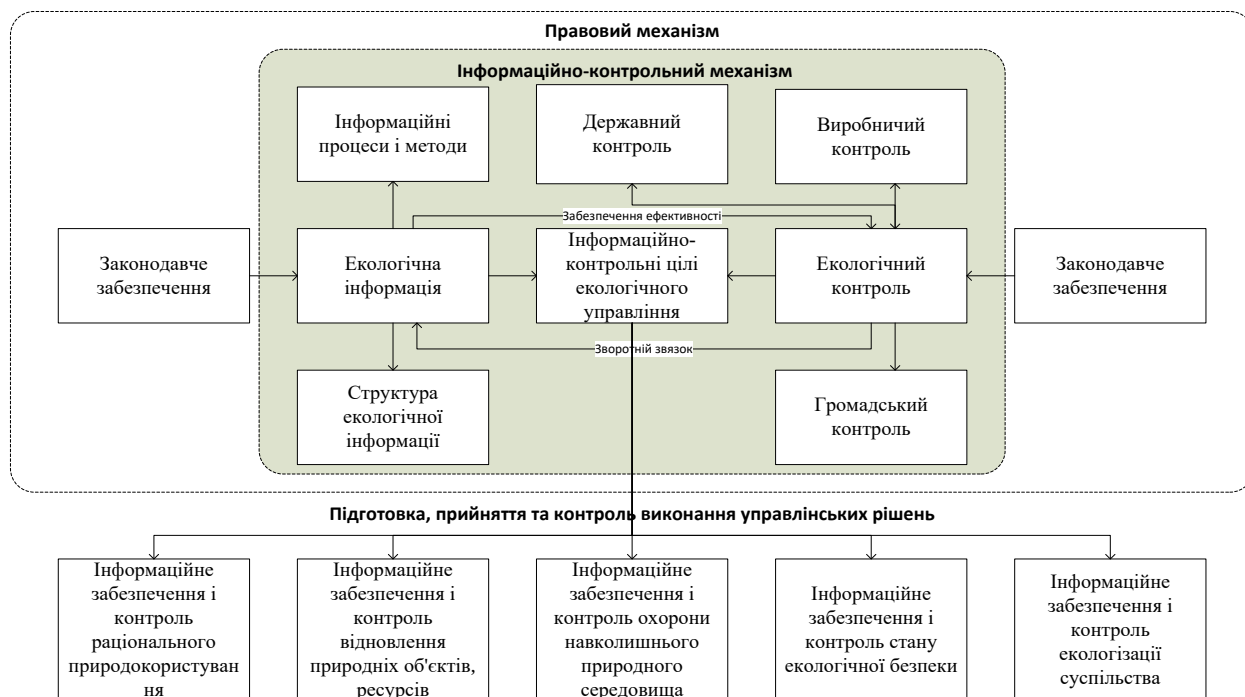

Рис. 2.9. Загальна структура інформаційно-контрольного механізму [268]

Зазначимо, що саме підхід поєднання екологічного і функціонального контролю було закладено в основу подальшого дослідження авторки, що передбачає здійснення моніторингу в системі екологічного управління.

Варто зробити окремий наголос на тому, що одним з найважливіших чинників поширення екологічної культури в суспільстві є сучасні інформаційно-комунікаційні технології, які дозволяють не лише інформаційно взаємодіяти в режимі реального часу, а й включають процес організації взаємодії та формування стійких мережевих відносини.

Вже відомо те, що в інформаційному суспільстві без налагодження ефективного комунікаційного процесу між усіма суб'єктами публічного управління у сфері екології майже неможливо сприяти поширенню екологічної культури в нашій державі, оскільки не можна змінити одне (стан екологічної сфери), не реформувавши інше (процес поширення екологічної культури та відносини між суб'єктами екологічної політики). Звідси маємо акцентувати увагу на важливості упровадження співпраці щодо спільного вирішення

екологічних проблем на основі формування комунікаційної взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування, бізнес-структурами, інститутами громадянського суспільства, громадськими лідерами тощо, що виступає підґрунтям для поширення екологічної культури.

Нерозуміння важливості співпраці в екологічній сфері в системі публічного управління, а також не усвідомлення актуальності цього питання з боку громадського суспільства є однією з причин відсутності значних зрушень у вирішенні екологічних проблем як держави загалом, так і кожної територіальної громади окремо, оскільки за допомогою комунікації: формується розуміння про навколишнє середовище; виокремлюються засоби для вивчення екологічних проблем; відбувається активний пошук шляхів вирішення проблем в екологічній сфері тощо. Подальший розвиток комунікаційного процесу в аспекті екологічної культури серед громадськості має включати не лише розробку формальних правил поширення інформації, але й обов'язкове створення належних умов такого поширення, за рахунок використання сучасних інструментів координації процесу та наявного потенціалу.

Актуальні питання розбудови дієвої комунікаційної системи поширення екологічної культури є доволі складним завданням (враховуючи безліч елементів системи), однак варто підкреслити, що її функціонування здатне змінити траєкторію руху щодо результативності поширення екологічної культури і, як наслідок, вирішення широкого кола екологічних проблем в Україні. Починати формування моделі такої системи та механізму її організаційно-функціонального механізму на думку авторки варто з налагодження дієвої комунікаційної взаємодії (а в подальшому – співпраці) між усіма суб'єктами публічного екологічного управління. Така комунікаційна взаємодія вимагає розробки та реалізації стратегічної програми, яка здатна удосконалити процес комунікації між владними структурами та громадським суспільством щодо вирішення екологічних проблем.

О. Селіванова комунікативний намір визначає як акт попередній словесному, тобто осмислений намір, який, по суті, є метою та обумовлює

комунікативні стратегії та засоби їх реалізації [227], водночас цілі формуються в межах соціокультурного простору [78]. Однак, для початку варто розглянути наявні моделі комунікаційної взаємодії на рівні місцевого самоврядування. Д. Терещенко комунікативну взаємодію визначає як інформаційний обмін між інститутами державного управління на місцях та споживачами їхніх послуг (населенням, підприємствами, установами й організаціями), що включає взаємозв'язки учасників комунікаційного процесу [250].

Л. Усаченко акцентує увагу на важливості розробки в Україні стратегічної програми, що здатна удосконалити комунікативний процес між владою і громадськістю. Н. Дніпренко детально досліджує інформаційні зв'язки між: інститутами державної влади і громадського суспільства; представниками влади і громадськістю. На думку В. Буренко, існують певні рівні комунікативної взаємодії: суспільний (відносини між суб'єктами політичної та суспільної діяльності); публічний (асоціативний) (відносини між інститутами громадянського суспільства); особистий (малі групи).

У ролі оптимальної моделі комунікативної взаємодії часто розглядається модель діалогу та правового партнерства. Такий підхід має певні особливості, серед яких: необхідність розширення кола суб'єктів та координації їхньої діяльності; поглиблення практики тісної співпраці між ЗМІ та інститутами громадянського суспільства; моніторинг реакції суспільства щодо державної політики; побудова ефективної комунікації з різними громадськими групами [145].

Щодо екологічної сфери наголосимо на важливості стратегічних комунікації, які, на думку Б. Гамільтона [308], можна визначити як «вплив на масову свідомість з використанням слів, зображень, символів та дій для досягнення встановлених цілей і розуміння політичних інтересів».

Особливо слід звернути увагу на те, що у науковому дискурсі проблема стратегічних комунікацій в екологічній сфері досі окреслюється лише в деяких

аспектах. Так Д. Дубов розглядає проблеми концептуалізації та практичної реалізації стратегічних комунікацій; Г. Почепцов досліджує стратегічні комунікації в державному управлінні; О. Кушнір характеризує сутність стратегічних комунікацій в умовах сучасного державотворення; С. Іванова окреслює інформаційні засади комунікаційного процесу; А. Зайцева приділяє увагу у своїх дослідженнях екологічному дискурсу; І. Сухенко вивчає екологічну комунікацію в інформаційному суспільстві. Дослідженню самого феномену стратегічних комунікацій також присвятили свої роботи: Л. Берк, Б. Гамільтон, В. Ландсман, В. Ліпкан, С. Патерсон, М. Толедано та інші. Однак, зокрема питання стратегічних комунікацій як вкрай важливого елементу поширення екологічної культури у науковому полі не є дослідженим. Надалі представимо різні підходи науковців до визначення сутності стратегічної комунікації (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Визначення сутності дефініції «стратегічні комунікації»

<i>Стратегічні комунікації це ...</i>	<i>Джерело</i>
Скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних операцій, інших суб'єктів інформаційної діяльності з метою виконання заходів щодо просування цілей держави	[61]
1) скоординовані урядом держави зусилля, спрямовані на розуміння цільової аудиторії з метою створення, зміцнення та збереження сприятливих умов для просування національних інтересів, політики та цілей держави через використання узгоджених концепцій, стратегій, доктрин і програм, планів, тем, меседжів і продуктів, поєднані та синхронізовані з діями всіх елементів національної могутності;	[244]

2) стратегічна взаємодія та взаємовплив в інформаційному середовищі між окремими суб'єктами (державними чи призначеними для виконання державних цілей), що полягає у всебічному залученні можливостей кожного окремого компонента системи стратегічної комунікації в комплексі або відокремлено, спрямоване на досягнення спільної мети; 3) процес інтеграції досліджень сприйняття аудиторії та зацікавлених сторін (стейкхолдерів) і врахування отриманих результатів під час реалізації політики, планування та операцій на кожному рівні; спрямування за одним вектором множини різних видів діяльності (наприклад, політичний процес, зв'язки з громадськістю, інформаційні операції тощо), кожна з яких справляє вплив на підтримку національних цілей. Стратегічні комунікації, по суті, означають обмін (тобто під час спілкування) смислами/ідеями на підтримку національних цілей (тобто стратегічно). Для цього процесу слухання є таким саме важливим, як і транслявання	
комунікація, що узгоджена із загальною стратегією організації, для вдосконалення її стратегічного позиціонування	[327]
процес синхронізації дій, образів й слів, яка має на меті досягнення бажаного ефекту	[291]
взаємодія різних акторів зі спрямованою практикою комунікації з метою досягнення інтересів організації	[307]
вплив на масову свідомість з використанням слів, зображень, символів та дій для досягнення встановлених цілей і розуміння політичних інтересів	[308]
ланка, що налагоджує діяльність між інституційними організаціями	[357]
узгоджені інформаційні повідомлення і дії з метою впливу на аудиторію та просування національних інтересів	[328]

Джерело: узагальнено авторкою на основі [61; 244; 291; 307; 308; 327; 328; 357]

Враховуючи вищенаведене, на авторське переконання далі доцільно представити теоретичний контур формування комунікаційної системи поширення екологічної культури, що включає різні рівні публічного управління (рис. 2.10) [109].

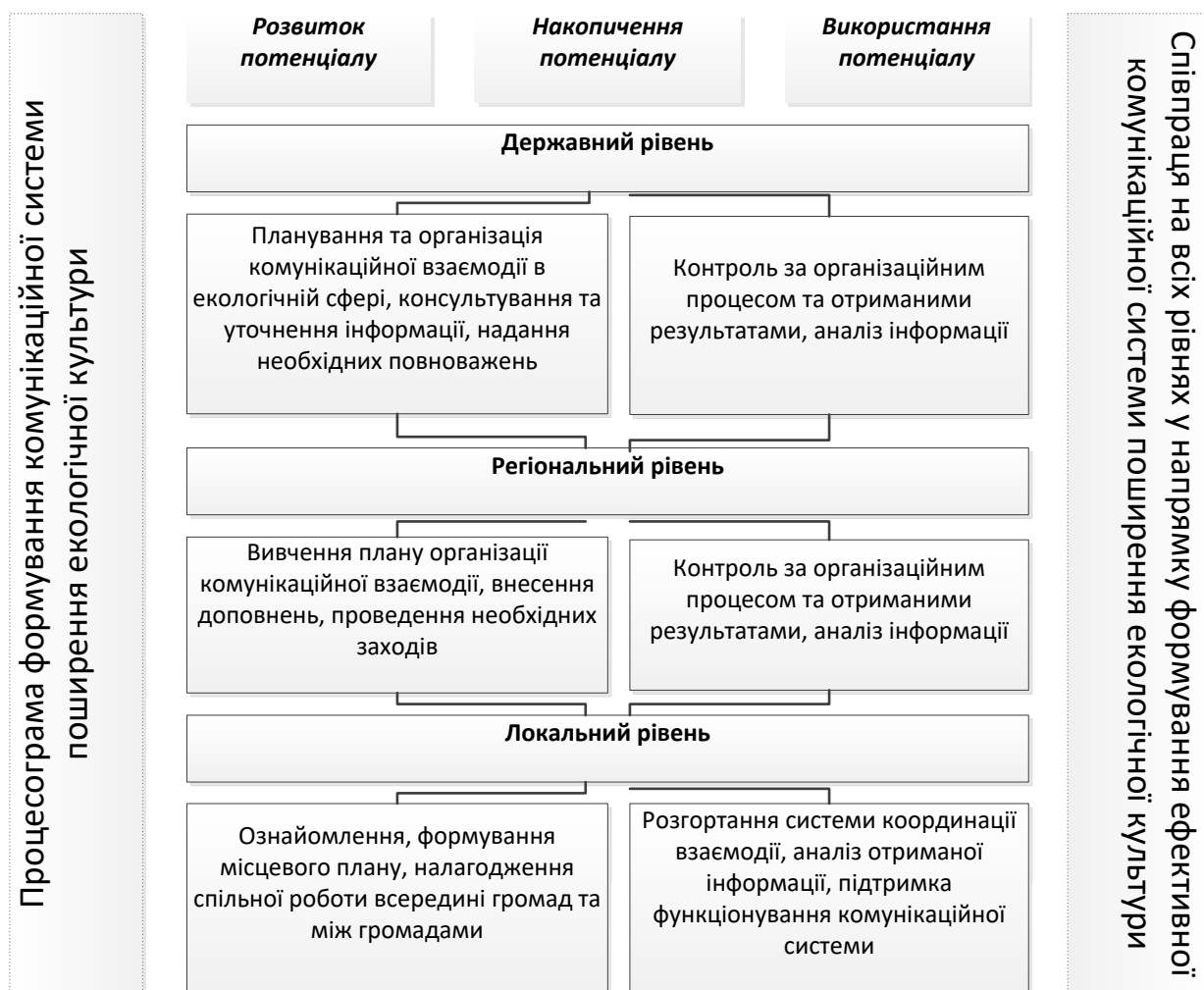

Рис. 2.10. Теоретичний контур розбудови комунікаційної системи поширення екологічної культури

Джерело: розроблено авторкою

Тож, варто пояснити, що комунікаційний потенціал є частиною загального потенціалу системи публічного екологічного управління (як було представлено у попередньому розділі), що містить два протилежні аспекти – динамічний та стабілізуючий. Тому, надалі авторка вважає про доречне

припущення, що наявність комунікаційного потенціалу у процесі поширення екологічної культури дозволяє сформувати необхідний для неї інформаційний простір (рис. 2.11).

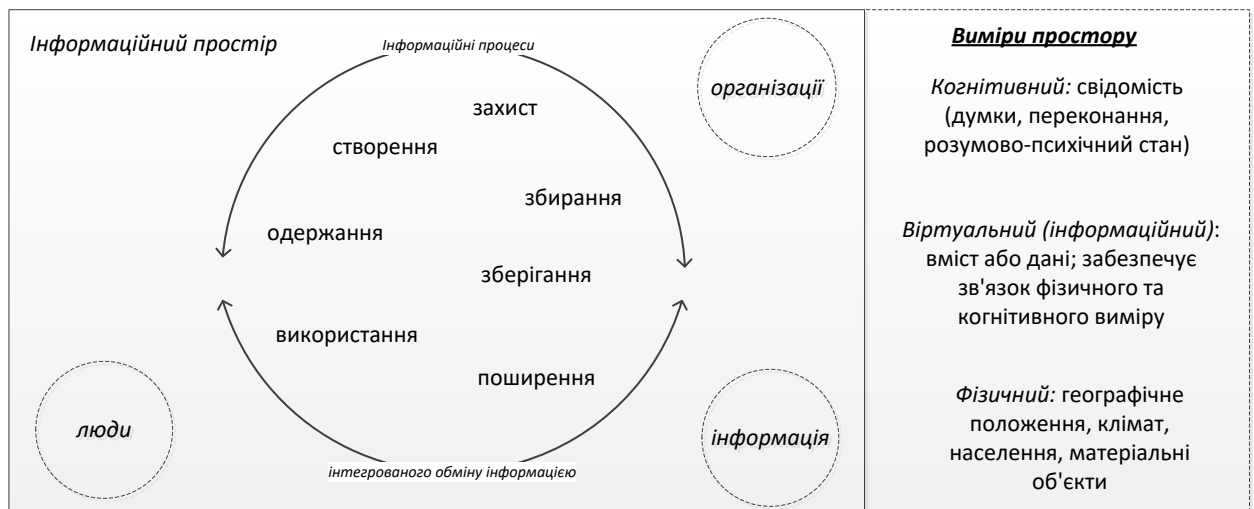

Рис. 2.11. Візуалізація інформаційного простору поширення екологічної культури

Джерело: розроблено авторкою

Зазначимо, що сьогодні у науці управління відсутні діагностичні методики, які включали б всі головні аспекти комунікаційного потенціалу публічного екологічного управління, тож як основний метод у представленому дослідженні будемо використовувати стандартизоване спостереження. При цьому зазначимо, що вплив на поширення екологічної культури мають певні особливості: вміння та навички, що пов'язані з екологічною культурою, залежать від віку; одна діяльність може включати іншу діяльність.

Отже, на наше глибоке переконання, комунікаційний потенціал поширення екологічної культури здатен безпосередньо впливати на характер подальшого екокультурного розвитку суспільства, оскільки змістовне наповнення такого потенціалу відзеркалює повноту феномену екологічної культури. Попри багатоманітність використання різних варіантів пояснення комунікаційного потенціалу ми схилиємось до класичного його розуміння на

основі якого можемо представити модель узгодження інтересів усіх учасників комунікаційного процесу щодо поширення екологічної культури (рис. 2.12).

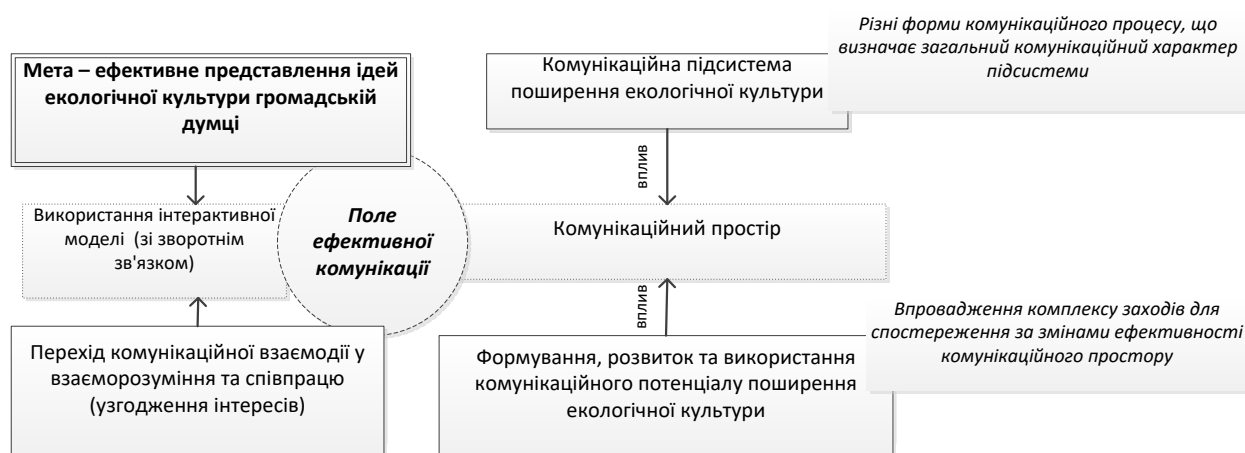

Рис. 2.12. Система узгодження комунікаційної взаємодії у процесі поширення екологічної культури

Джерело: авторська розробка

Слід наголосити, що цей процес не покликаний зробити цілі різних рівнів публічного управління однаковими, а має сприяти їх найбільшому наближенню та усуненню розривів між ними. При цьому, на думку авторки, феномен криється в унікальному шансі розширити межі взаємодії при вирішенні екологічних проблем. Водночас комунікаційна взаємодія у процесі поширення екологічної культури може виконувати й додаткові функції, серед яких: саморегуляція діяльності та співпраці, контроль за діяльністю в екологічній сфері, задоволення екологічних потреб, пізнання екологічної системи тощо. При цьому механізм функціонування представленої комунікаційної системи здатен забезпечити відносно стійку її рівновагу. Якщо до системи не надходить повна інформація про зміну зовнішнього середовища, вона самостійно доповнює її, при цьому використовує досвід аналогічних умов. Тобто, така система, на наше переконання, вміщує специфічний феномен такого утворення як об'єднання для реалізації публічних екологічних інтересів (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Мета та цілі організації співпраці в системі публічного управління в екологічній сфері

Джерело: розроблено авторкою

** авторкою тут і надалі під «екологічною співпрацею» розуміється така співпраця в системі публічного екологічного управління, що має певний потенціал, містить ознаки самозбереження, самовідновлення та самовдосконалення функціоналу після відповідних збурень та за умови докладання зусиль у своїй цілісності та за окремими елементами.*

Основним стратегічним напрямом, щодо удосконалення комунікаційної системи поширення екологічної культури в Україні на сучасному етапі державотворення можемо визнати необхідність формування такого комунікаційного механізму, який би підвищив ефективність взаємодії органів центральної влади та місцевого самоврядування з одного боку, а також інститутів громадянського суспільства – з іншого. Тобто варто акцентувати увагу на одночасному вирішенні взаємопов’язаних завдань в екологічній сфері на всіх рівнях публічного управління.

Звідси, працюючи у зазначеному напрямі варто переглянути ролі та функції як держави загалом, так і територіальних громад окремо щодо поширення екологічної культури серед громадянського суспільства. Зазначене вимагає опрацювання як наукових, так і практичних інструментів управління процесами взаємодії в комунікаційній системі поширення екологічної культури, які здатні забезпечити досягнення належного її рівня в Україні.

Відтак авторка пропонує «Піраміду співпраці» поширення екологічної культури, що була обґрунтована у попередньому підрозділі дисертації формувати у якості складової системи публічного екологічного управління, яка: 1) дозволить визначати точки докладання координаційних зусиль (впливів) беручи за основу виявлену локалізацію порушення функцій такої системи; 2) забезпечить належне формування подальших напрямів екологічної політики у системі публічного управління. Також, обов'язковим елементом має стати стратегія формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління. Для більш детального розуміння запропонованої концепції на рис. 2.14 представлено *авторську модель «4S»*, яку доцільно використовувати у процесі поширення екологічної культури, оскільки вона здатна впливати на розширення відкритого простору, що включає прояви активності всіх суб'єктів публічно-екологічних відносин.

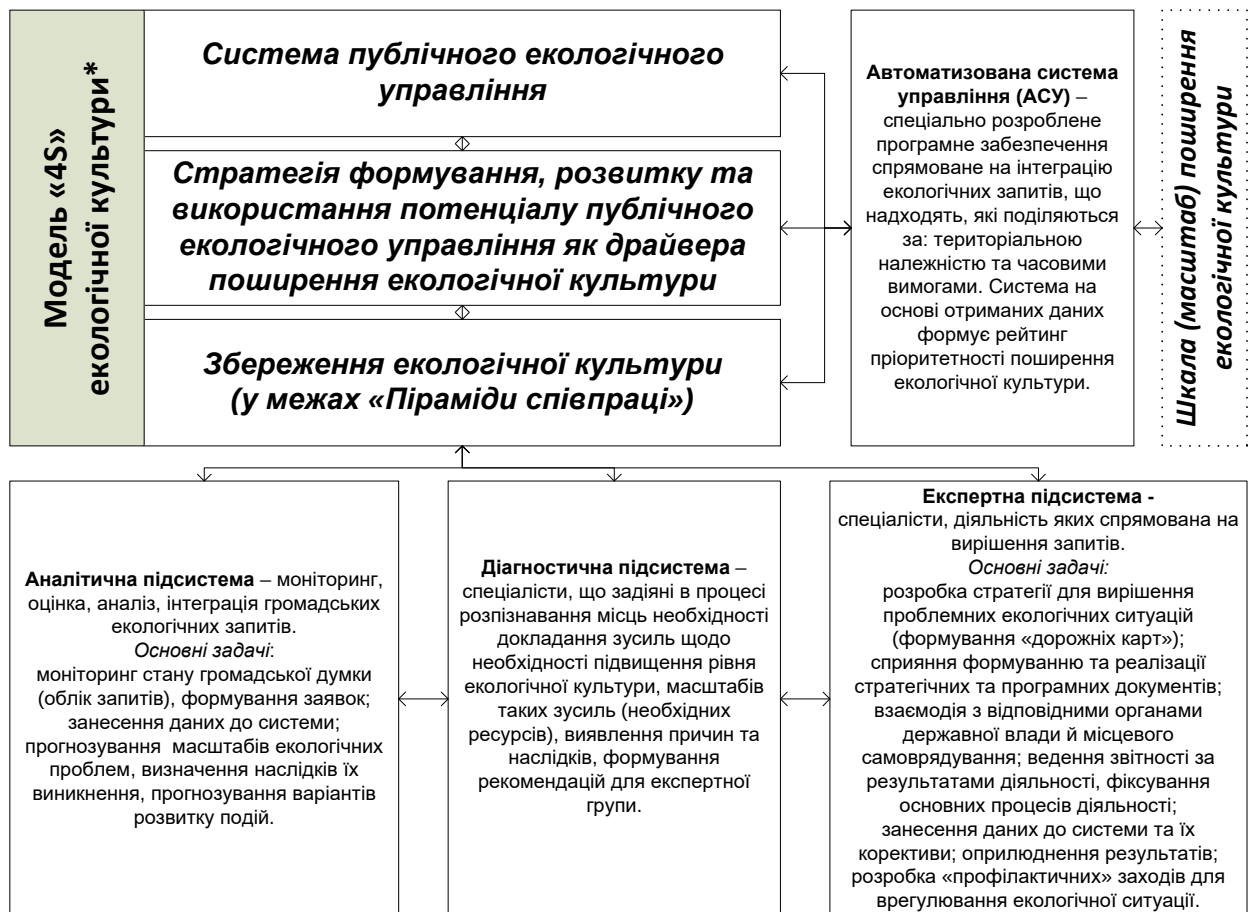

Рис. 2.14. Структурні складові моделі «4S» поширення екологічної культури

Джерело: розроблено авторкою

**авторка під «4S» розуміє: system (система), strategy (стратегія), saving (збереження), scale (шкала (масштаб) поширення екологічної культури)*

У складі представленої моделі принциповим є тісний взаємозв'язок між системою публічного екологічного управління, стратегією формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління та збереження екологічної культури, що передбачає співпрацю у даному напрямі органів державного управління, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та бізнес-структур. Для ефективного функціонування «4S» моделі необхідно певних підсистем (аналітичної, діагностичної, експертної, АСУ), на кожен з яких покладені специфічні

функції та які представляють практичну частину функціонування даної системи. У результаті виконання послідовних кроків, що відповідають основним задачам структурних елементів моделі «4S» поширення екологічної культури може бути представлена шкала екоактивної діяльності як ключового маркеру екологічної культури.

Для досягнення мети функціонування даної моделі необхідною умовою виступає обов'язкова розробка комплексу стратегічних завдань які пов'язані зі структурними та управлінськими змінами, модернізацією/створенням інфраструктурних об'єктів, розробкою та впровадженням інноваційних технологій, гарантуванням та підтримкою сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату, стійким розвитком, що включає добробут населення та екологічну безпеку.

Однією зі складових механізму практичної реалізації моделі «4S» поширення екологічної культури є система забезпечення до якої пропонуємо віднести: 1) ресурсне забезпечення (внутрішні та зовнішні джерела ресурсів для забезпечення розвитку та використання потенціалу поширення екологічної культури); 2) нормативно-правове забезпечення (включає нормативно-правову базу у сфері екологічного законодавства); 3) інформаційне забезпечення (сукупність інформаційних джерел та потоків, що необхідні для здійснення оцінки, аналізу, реалізації управлінських рішень щодо поширення екологічної культури); 4) методичне забезпечення (система аналітичних способів, прийомів оцінки формування та розвитку потенціалу поширення екологічної культури з урахуванням внутрішніх взаємозалежностей та взаємозв'язків); 5) кадрове забезпечення (персонал, залучений до всіх процесів формування, розвитку та використання потенціалу поширення екологічної культури); технічне забезпечення (комплекс програмно-технічних засобів, що сприяють поширенню екологічної культури). Тож, надалі, на основі виділених підсистем та встановлених взаємозв'язків у межах реалізації державної екологічної політики доцільно

окреслити стратегічні імперативи поширення екологічної культури на умовах інтегруючої взаємодії: 1) інноваційно-інвестиційні (формування довгострокової інноваційно-інвестиційної політики в екологічній сфері, фінансування грантів, гарантії інвесторам); 2) фінансові (розвиток механізму страхування екологічних ризиків; податкові пільги; приватно-державне партнерство, співфінансування екологічних проєктів); 3) соціальні (підготовка кадрів, стимулювання екокультурної діяльності, соціальна політика, що орієнтована на вирівнювання умов життя); 4) організаційні (розвиток системи контролю впливу на довкілля, ефективне регулювання в екологічній сфері).

Враховуючи необхідність підтримки представленої моделі на різних рівнях публічного управління можна виділити особливості організаційного забезпечення механізму реалізації моделі «4S»: 1) забезпечення потенціалом: розвиток фундаментальних і прикладних досліджень в екологічній сфері, активізація екологічної діяльності, розширення ресурсного потенціалу тощо; 2) підтримка з боку органів влади та громадськості: державні органи влади, органи місцевого самоврядування, наукові й освітні установи, громадські організації, розвиток державно-приватного співробітництва, державні програми спрямовані на інноваційну діяльність в екологічній сфері тощо; 3) об'єднання навколо діяльності в екологічній сфері: розвиток комплексних механізмів посередництва між органами влади, бізнес-структурами та інститутами громадянського суспільства щодо забезпечення екологічної безпеки держави тощо.

Відтак на рівні держави необхідно приймати законодавчі акти, визначати пріоритети щодо напрямів поширення екологічної культури розробляти дорожні карти; на рівні бізнесу – розробляти базові моделі розвитку бізнесу на основі екологічних підходів, здійснення кооперації за даним напрямом, обміну досвідом; на рівні інститутів громадянського суспільства – посилення екоактивної діяльності, координація спільної діяльності, створення запитів щодо потреб суспільства тощо.

Тут підкреслимо, що суб'єктами реалізації державної екологічної політики є: держава та її владні структури, субнаціональні і наднаціональні державні організації, місцеве самоврядування, бізнес-структури (не тільки великі корпорації, а й малий і середній бізнес, засоби масової інформації, політичні партії і громадські рухи, державні та громадські лідери). Водночас за всієї важливості екологічних чинників політичного процесу природа не може бути повноцінним чинником реалізації державної екологічної політики, оскільки інтереси мають громадяни (а не біосфера). Звідси доцільно спрямувати наукове дослідження на визначення шляхів мотивування громадянського суспільства на прийняття рішень з огляду на інтереси безстрокового виживання людства. Тож, ключовими мотивами діяльності суб'єктів у межах реалізації державної екологічної політики, безперечно, виступають екологічні потреби (потреби в сприятливому навколишньому середовищі існування) та інтереси (проявляються в різному розумінні соціальними групами, протиріччя між власними потребами і природними ресурсами). Підкреслимо, що соціальні умови задоволення екологічних потреб часто прямо протилежні тим, які потрібні для задоволення інших матеріальних потреб [267].

Відповідно до представленої моделі зауважимо, що в основу системи стратегічного управління (блок «Стратегія формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління») покладено процес стратегічного планування. Такий план має включати чітко визначені цілі й формуватися на реальних можливостях, а також враховувати ендегенні та екзогенні фактори. Основними передумовами переходу до стратегічного планування поширення екологічної культури є: необхідність реакції на зміни умов середовища; потреба в об'єднанні зусиль щодо забезпечення екологічної безпеки; підтримки екологічних ініціатив; розвиток зв'язків в екологічній сфері; передбачення майбутнього й підготовка до нього; отримання

додаткової інформації; впровадження культури управління екологічною сферою; запобігання опору змінам тощо.

Важливо наголосити, що природні ресурси були та залишаються публічним благом, а їх раціональне використання сприяє досягненню мети публічного управління, яка передбачає забезпечення безпечного навколишнього природного середовища, що неможливо реалізувати без належного рівня екологічної культури серед населення. Звідси можемо стверджувати, що поширення екологічної культури на локальному та загальнонаціональному рівнях можна вважати одним з пріоритетних завдань здійснення публічного екологічного управління. Відносно такого управління зауважимо, що громадськість приймає в ньому участь, яка виражається у певних формах: 1) подання звернень; 2) сприяння поширенню екологічної освіти та просвіти за рахунок створення інформаційно-тренінгових центрів, науково-дослідних заходів (конференцій, «круглих столів», семінарів), проведення науково-дослідної діяльності; 3) організації акцій; 4) подання електронних петицій тощо. З точки зору авторки дисертаційного дослідження на даному етапі важливо визнати необхідність активації, особливо в умовах євроінтеграційних процесів, залучення широкого кола громадськості до правотворчої діяльності в екологічній сфері. Одразу зауважимо й про те, що досі відсутнє законодавче визначення процедури проведення громадської експертизи результатів діяльності органів виконавчої влади у сфері використання природних ресурсів [138].

Водночас ефективність реалізації функцій публічного екологічного управління у сфері формування екологічної культури може залежати від територіальної ознаки, у зв'язку з чим їх можна поділити на національні, регіональні та місцеві. Відповідно, доцільним стає запровадження принципу просторового публічного управління у сфері поширення екологічної культури. Так, у рамках представленої роботи під соціальними методами публічного управління у сфері формування екологічної культури варто розуміти методи

впливу, що спрямовані на: 1) підвищення рівня екологічної освіченості особи чи групи осіб; 2) чітке усвідомлення пріоритетів збереження довкілля; 3) екологічно виправдану поведінку, належну природоохоронну діяльність; 4) розвиток здібностей нарощення, поширення (дифузії) екологічної культури.

Підбиваючи підсумки другого розділу дисертаційного дослідження авторка акцентує увагу на тому, що найважливішим показником рівня культурного розвитку суспільства слід вважати не тільки ступінь його духовної складової, але і те, наскільки впроваджені екологічні принципи в діяльність людей по збереженню та відтворенню природних багатств. Тобто, з даної позиції екологічна культура являє собою чи не найважливіший компонент культури суспільства і включає в себе оцінювання засобів духовно-практичного освоєння природи (знання, ціннісні установки культурні традиції тощо). Тут також важливо підкреслити, що становлення гуманістичного типу екологічної культури зовсім неможливе без глибокої демократизації суспільства, яка передбачає ефективну публічно-управлінську діяльність.

Висновки до другого розділу

Детальне дослідження специфіки та архітектури потенціалу екологічної культури та її подальший конструкт в системі місцевого екологічного управління дозволили сформулювати такі висновки:

1. Спираючись на основи науки публічного управління встановлено, що органи державної влади, місцевого самоврядування, бізнес структури та все громадянське суспільство несуть у собі спільну культурну основу, існують в єдиному просторі та поєднуються публічним управлінням. Розкрито сутність та зв'язок концепцій стабільності, самоорганізації, соціосинергетики, адаптивного та діяльнісного підходів з формуванням організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури. Наголошено на необхідності співпраці в системі публічного екологічного управління, що

покращить очікувані результати від суспільної участі у процесі вирішення екологічних проблем.

2. Методологія поширення екологічної культури в науці публічного управління розглядається суміжно з координацією співпраці в системі публічного екологічного управління. Характеристика змісту та сутності методології, дозволила закласти підвалини для подальших розвідок щодо наявних особливостей формування співпраці у напрямі поширення екологічної культури в суспільстві. Запропоновано використання публічно-орієнтованого підходу до дослідження екологічної культури, що дозволить врахувати не лише взаємозв'язки між елементами системи публічного екологічного управління, а й їх складність внутрішньої структури та прискорить поширення такої культури.

3. Доведено доцільність авторської послідовності дослідження теоретико-методологічного базису, який передбачає використання системного, процесного, ситуаційного, інституційного, функціонального, синергетичного, конвергентного та ціннісно-орієнтованого підходів до вивчення природи поширення екологічної культури, а на другій – формування концепції дифузії екологічної культури за рахунок наявного потенціалу системи публічного екологічного управління. Представлено авторську базову модель поширення екологічної культури. *Запропоновано під методологією поширення екологічної культури розуміти певну систему знань та інструментів такого управління, його принципів та процесів, взаємозв'язків і взаємодій елементів, які її формують, та науку про цю систему.* Ідентифіковані ключові принципи побудови максимально ефективної співпраці на засадах партнерства як драйвера поширення екологічної культури та аргументовано доцільність введення принципу *принципу публічно-управлінської співпраці (трисуб'єктності)*.

4. Актуалізовано важливість конвергенції усіх складових потенціалу публічного екологічного управління у процесі його реалізації та

запропоновано авторське бачення щодо визначень терміну «конвергенція», які стосуються публічного екологічного управління: тісне поєднання декількох властивостей публічного екологічного управління у певній точці для подальшого використання на шляху досягнення мети (підвищення рівня екологічної культури); обґрунтоване наближення елементів публічного екологічного управління один до одного з метою їх інтеграції та створення системи нової якості.

5. Представлено концептуальну модель «Піраміди співпраці» під якою розуміється система, що змінює формальне ставлення до міжсуб'єктних відносин у процесі публічного екологічного управління та є практичним відображенням механізмів публічно-управлінської співпраці у визначеній площині взаємодії (шляхом формування портфеля співпраці та за рахунок синергетичного громадсько-державного управління), що також спрямовані на зростання відповідальності суб'єктів публічної взаємодії в екологічній сфері. Запропонований підхід дослідження поширення екологічної культури.

6. Доведено існування «екокультурного дзеркала», що здатне візуалізувати наявність чи відсутність прогресивного культурного розвитку суспільства та може чітко відображати зміни, що відбуваються в екологічній сфері на локальному рівні, сприяє визначенню меж коригування оновленої публічно-управлінської співпраці, управлінських зусиль та подальшому конструюванню ефективного (результативного) публічного (відкритого) середовища екологічного управління з урахуванням його потенціалу.

7. Під потенціалом публічного екологічного управління пропонується розуміти наявні ресурси та засоби, що можуть бути використані у процесі поширення (дифузії) екологічної культури в публічно-управлінській системі та здатні доповнити і розширити екокультурний розвиток як суспільства в цілому, так і окремої громади чи особистості. Під поняттям «дифузія екологічної культури» запропоновано розуміти процес використання

потенціалу публічного екологічного управління на основі розбудови співпраці, під час якої елементи екологічної культури отримують необхідну енергію, що дозволить пришвидшити процеси поширення екологічної культури і забезпечить їх проникнення на локальний рівень (дифузії).

8. Представлено авторське розуміння формуванням потенціалу публічного екологічного управління (ППЕУ) під яким мається на увазі суттєве об'єктивно-причинне явище чи процес публічного екологічного управління, який спрямований на поширення екологічної культури та під впливом якого змінюються або якісні її характеристики або рівень розвитку екологічної культури суспільства, що відображається в екокультурній діяльності. Запропоновано концептуалізацію взаємозв'язку компонентів потенціалу публічного екологічного управління та виокремлено авторську складову: *система методів пошуку розв'язання важливих екологічних задач).*

9. Виділено структурні складові потенціалу публічного екологічного управління, представлено його формальний опис. Даний потенціал представлений також у вигляді цільової функції, яка враховує залежності між величиною ППЕУ і вхідними складовими та встановлено, що: 1) управлінський потенціал публічного екологічного управління має включати: інституціональну, функціональну, комунікаційну та евристичну (авторська складова) складові, що забезпечить належний рівень співпраці в межах публічно; 2) ресурсний потенціал публічного екологічного управління визначається фінансовими, людськими, технологічними, інфраструктурними, просторовими та іншими видами ресурсів; 3) соціальний потенціал публічного екологічного управління визначається суспільним сприйняттям та суспільною активністю (активною діяльністю) у напрямі поширення екологічної культури, а також участі у формуванні екологічної політики в цілому.

10. Представлено теоретичний конструкт комунікаційної системи поширення екологічної культури в системі місцевого управління, який сприятиме подальшій її дифузії. Зосереджено увагу на важливості розробки в

Україні стратегічної програми, що здатна удосконалити комунікативний процес між владою і громадськістю. Розроблено теоретичний контур формування комунікаційної системи поширення екологічної культури, що включає різні рівні публічного управління.

11. Запропоновано: 1) під «екологічною співпрацею» розуміти таку співпрацю в системі публічного екологічного управління, що має певний потенціал, містить ознаки самозбереження, самовідновлення та самовдосконалення функціоналу після відповідних збурень та за умови докладання зусиль у своїй цілісності та за окремими елементами; 2) «Піраміду співпраці» формувати у якості складової системи публічного екологічного управління, що: дозволить визначати точки докладання координаційних зусиль; забезпечить належне формування подальших напрямів екологічної політики у системі публічного управління. Розроблено авторську модель «4S» (*system (система), strategy (стратегія), saving (збереження), scale (шкала (масштаб) поширення екологічної культури)*), яку доцільно використовувати у процесі поширення екологічної культури, оскільки вона здатна впливати на розширення відкритого простору, який включає прояви активності всіх суб'єктів публічно-екологічних відносин.

РОЗДІЛ 3.

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПУБЛІЧНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ПРОЦЕСІ ПОШИРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

3.1. Зміни системи публічного екологічного управління в умовах реформування

Сьогодні науковці при аналізі ефективності публічного управління одноставно вказують на існуванні проблем в системі екологічного менеджменту, кількість яких можна знизити за рахунок використання наявного потенціалу. Більшість дослідників при цьому вважають екологічну культуру важливою складовою та перспективним напрямком розвитку при вирішенні екологічних проблем саме на локальному рівні. При цьому історія розвитку людства засвідчує, що рівень екологічної культури значною мірою визначається такими критеріями, як екологічна свідомість та громадянське суспільство, оскільки без розвитку громадянського суспільства екокультурний розвиток унеможливлюються [160].

Поняття екологічної культури стало одним із найбільш важливих напрямків досліджень у різних областях науки, включаючи й публічне управління, тому показники екологічного розвитку країни часто розглядаються як певна альтернатива показникам економічного розвитку, який є недостатньою умовою прогресу. Отже у даному контексті слід підкреслити важливість екологічної культури як соціально-екологічної складової прогресу, без якої він не може бути повним навіть за рахунок економічного розвитку [144].

Досліджуючи праксеологічну сторону поширення екологічної культури, доцільно окреслити особливості певних тенденцій розвитку системи публічного управління в даному розрізі. Так, у рамках дисертаційного дослідження для здійснення оцінки впливу внутрішніх

чинників на процес поширення екологічної культури необхідно зосередити увагу на загальному теоретико-методичному підході. Відтак у дисертації автором запропоновано використання триступеневої системи оцінки готовності публічного екологічного управління до співпраці у напрямі поширення екологічної культури. Такий підхід санкціонує виокремлення синергетичних детермінант розвитку екологічної культури на перспективу.

Отже, перший щабель (пп. 3.1) дозволяє схарактеризувати наявний вплив публічного управління, сформованого в країні на систему екологічної культури та динаміку окремих показників розвитку такої системи. Другий щабель запропонованого підходу містить розвідки щодо сучасного рівня розвитку окремих складових екологічної культури в Україні на основі аналізу ендогенних та екзогенних чинників (пп. 3.2). Третій щабель включає дослідження перспектив поширення екологічної культури за рахунок взаємодії (співпраці) в системі публічного екологічного управління (пп. 3.3), що враховує специфіку основних детермінант впливу на екологічну сферу. Зауважимо про доцільність акценту саме на локальному рівні публічно-управлінської співпраці, оскільки присутність інтеграції екологічних інтересів саме на ньому впливає на всі інші рівні.

Представлений авторський триступеневий методичний підхід сприятиме конкретизації напрямів формування організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури на засадах співпраці в системі публічного управління у розрізі структурних компонент. Визначальною у такому випадку варто визнати якість публічного екологічного управління в нашій державі.

Водночас проведення ретроспективного аналізу щодо змін в системі публічного екологічного управління ускладнюється труднощами в обробці достатньо великого обсягу інформації з визначеної проблематики. Також підкреслимо – зважаючи на те, що Україна сьогодні перебуває в кризових умовах, питання про визначення її місця в системі світових показників

екологічного розвитку стає наріжним каменем у науці публічного управління.

Сьогодення починає оновлювати вимоги щодо шляхів подальшого розвитку екологічної культури у світі в цілому та Україні зокрема. Військові дії, що відбуваються в Україні, загострюють і без того складну екологічну ситуацію та утворюють додаткові ризики. Так, в нашій державі, яка потерпає від війни, люди швидше зосереджені на кризових ситуаціях глобального значення. Водночас, на думку авторки, важливо не полишати роботу над опрацюванням і подальшим вирішенням екологічних питань на локальних рівнях. Тобто, науковці мають спрямувати зусилля на пошук найкращих шляхів щодо усунення екологічних викликів включно з усією українською громадськістю. Отже, важливо не забувати про екологічну культуру та намагатися згрупувати громадськість навколо цього питання в післявоєнний період.

Вже відомим є той факт, що рух України до демократизації суспільних відносин, з одночасним підвищенням рівня життя населення та забезпечення сталого розвитку не можливі без дієвих реформаційних перетворень у державі. Соціальні, політичні, економічні трансформації, що беруть витоки з 2014 року, встигли переконати суспільство в необхідності швидких змін. Водночас наукові та практичні аспекти у сфері публічного управління вказують на недостатнє усвідомлення публічними управлінцями необхідності використання сучасних методів, механізмів та інструментів управління, що дозволять ефективно впроваджувати зміни в екологічній сфері.

Управління змінами сьогодні виступає прогресивною управлінською технологією в розвинутих державах. Використання даної концепції менеджменту охоплює широке коло напрямів різних сфер людської життєдіяльності, зокрема й екологічну сферу. Разом з тим, уже апробовані, теоретично опрацьовані інструменти менеджменту змін не знайшли

широкого використання у практичну діяльність публічного управління щодо екологічних питань. Зауважимо, що для багатьох публічних управлінців методи менеджменту змін залишаються невідомими, що підтверджується значним поширенням використання лише традиційних підходів, серед яких: командно-адміністративні методи, методи функціонального менеджменту тощо. Також підкреслимо, що формування ефективної системи управління змінами в науковій літературі розглядається переважно стосовно бізнес-структур, а також лише частково досліджується в діяльності інших організацій (державних, громадських тощо) та майже зовсім не висвітлюється в процесі впровадження реформаційних змін на різних рівнях публічного екологічного управління. Зазначене спонукає до пошуку шляхів поширення можливостей менеджменту змін у системі публічного екологічного управління при вирішенні екологічних проблем.

Відтак, американські дослідники продовжують активні розвідки щодо виокремлення дієвих механізмів використання менеджменту змін у практичній діяльності. Особливу увагу теоретичним та практичним питанням даної управлінської технології приділили У. Бридж, В. Дзюндзюк, П. Друкер, Т. Кужда, К. Левін, К. Хюберт, Дж. Хубер, Ю. Шаров та інші. Однак, що стосується вітчизняних наукових розробок присвячених управлінню змінами в цілому та системі публічного екологічного управління зокрема, зазначимо, що деякі аспекти потребують подальших досліджень. Зокрема, недостатньо розробленими є питання можливостей використання певних моделей та інструментів управління змінами в суспільних системах у напрямі підвищення рівня екологічної культури суспільства.

Як відомо, саме динамічний розвиток передбачає сприйняття системою внутрішніх факторів та зовнішніх впливів, що обумовлює подальші зміни окремих підсистем (політичної, соціальної, культурної тощо). Зважаючи на це, жодна підсистема не може ефективно діяти й

розвиватися сама по собі, а для продовження свого існування вона вимагає наявності інших підсистем і забезпечення їхнього спільного розвитку [219]. Отже, в підґрунті суспільної системи лежать суспільні зв'язки та відносини в різних сфери життєдіяльності, а в основі такого розвитку системи лежить механізм управління змінами в середині неї. Водночас неврівноважений стан будь-якої системи приводить її в точку біфуркації (вибір подальших шляхів розвитку). Для біфуркації характерна швидкість змін стану при слабкому впливі на систему, а кінцевим результатом біфуркації є кардинальні зміни стану системи, її структури [234]. У такому випадку актуалізується питання пошуку дієвих шляхів досягнення необхідного рівня вчасної реакції на зміни (як у внутрішньому так і в зовнішньому середовищі) та адаптації до них від чого залежить пристосування системи (підсистеми) до нових умов функціонування. Тож, надалі, варто порушувати питання і про адекватність менеджменту змін в системі публічного екологічного управління, що демонструє, наскільки певні заходи дієві для подальшого функціонування системи в нових умовах.

На думку авторки, саме активне використання сучасних інструментів і практик у процесі публічно-управлінської діяльності в умовах реформування є одним із головних викликів сьогодення. Філософи, політологи, політичні діячі мають різні погляди щодо послідовності процесу впровадження реформ в нашій державі, та їх адаптивності, а в науковій літературі продовжується пошук найефективніших шляхів реформування. Проте більшість розробок дослідників, що стосуються менеджменту змін лише частково зачіпають проблематику екологічної сфери в науці публічного управління.

У розрізі дисертаційного дослідження варто коротко схарактеризувати управління змінами як перспективний напрям за рахунок використання якого підвищується ймовірність більш широкого поширення екологічної культури в суспільстві. Тож, управління змінами – це процес

впливу, який на початку стосується конкретних об'єктів, визначає, що концептуально має змінитись (процес впливу на майбутнє). Управління змінами доцільно впроваджувати у процесі управлінської діяльності для підвищення ймовірності успіху (у нашому випадку – координація співпраці щодо поширення екологічної культури). Слід зауважити, що ключові розробки теоретичних положень менеджменту змін та пошуку можливостей їх імплементації в практично-управлінську діяльність в екологічній сфері беруть свій початок за межами України. Так, науковці виокремлюють такі визначення категорії «зміни» (деталізовано авторкою у роботі [115]): 1) це проєкт, ініціатива або рішення, що впроваджується в організації для покращення способів виконання робіт, вирішення проблемних питань або використання можливостей [293] (тут розмежовується розуміння категорії «зміни» та «проєкт», при цьому останній передбачає унікальне починання, одноразова послідовність дій, комплекс заходів; 2) це системний підхід до роботи зі змінами; структурований спосіб застосування інструментів, знань і ресурсів для ефективного стимулювання успіху [355]; 3) це збалансована система управління ресурсами, пов'язана зі змінами; сукупність робіт, які полягають у [127]: а) визначенні та впровадженні нових цінностей, стосунків, норм, стилю поведінки в межах організації, які підтримують нові способи виконання роботи й переборюють опір змінам; б) досягнення консенсусу між споживачами й зацікавленими сторонами щодо певних змін, реалізованих для більшого задоволення їхніх потреб; в) планування, тестування і впровадження всіх аспектів переходу від однієї організаційної структури чи бізнес-процесу до іншого; 4) це процес, інструменти і методи для управління людською стороною змін, що спрямовані на досягнення необхідного результату [333].

Як можна констатувати, незалежно від визначення категорії «зміни» на меті процесу даного процесу є забезпечення переваг і бажаних результатів зміни. При цьому обов'язковою вимогою управління змінами є

допомога кожному учаснику впливати на процес змін та адаптуватися до змін у напрямі досягнення успіху. Зазначимо, що простий опис змін не здатен призвести до їх реалізації, оскільки процес як створення так і реалізації змін є кропіткою роботою, що потребує обов'язкового його розуміння, особливо в публічно-управлінській сфері. До переліку важливих питань процесу управління змінами належать прийняття рішень, оскільки зміни зовнішнього та внутрішнього характеру впливають на їх ухвалення, а самі рішення завжди приймаються в умовах підвищеного ризику [365].

Тож, надалі у процесі поширення екологічної культури доцільно використовувати певні традиційні методи управління змінами, що [355]: 1) орієнтовані на людей та культуру – розрахований на широку залученість та активність громадськості, дозволяє підвищити рівень свідомості громадян, залучити їх до вирішення екологічних проблем свого регіону та покращити групові та індивідуальні процеси; 2) орієнтовані на завдання та технології – спрямовані на проведення змін безпосередньо в роботі певних екологоорієнтованих організацій; 3) методи орієнтовані на структуру і стратегію – зміна ролей і відповідальності в організаційній структурі, перерозподіл повноважень, перегляд цілей та місії в системі місцевого самоврядування. Також зазначимо [19], що, відповідно до наявних підходів до управління змінами на рівні територіальної громади можна досягти ефективності за умови адаптації до певної сфери використання (у рамках дисертації – екологічної), у процесі чого формуються переваги, недоліки та особливості застосування наявних моделей.

Важливо те, що будь-які внесені зміни здатні вплинути на одну або декілька сфер одночасно (процеси, системи, структуру), а саме управління змінами є безперервним замкнутим циклом (вирішення одних проблемних питань викликає наступні зміни). Звідси, на першому етапі управління змінами важливо усвідомлювати, що такий процес не може мати жорстких термінів реалізації, а прагнення до досконалості в соціальному середовищі

– це перманентний процес. Отже, управління змінами має відбуватись на користь суспільству (має право і зацікавлена брати активну участь в управлінні), яке, внаслідок впроваджених змін, отримає екологічні зиски.

Ступінь участі лідерів у процесах екологічних змін в Україні передбачає питання про те, як і кому передається відповідальність і повноваження. Відповідь на нього варіюється, однак демонструє недостатність використання знань в галузі управління змінами. Зазначене стосується саме України, оскільки імпульс передачі влади від центру до громад, як вказують фахівці, зумовлений швидше політичними проблемами, а не проблемами відповідного сектору [210].

Загальновідомим є й те, що головною стратегічною метою проведення реформ виступає створення комфортного та безпечного середовища для життя всіх людей. Рух у даному напрямку відбувається шляхом формування ефективної системи влади на всіх рівнях публічного управління. Сьогодні центральний апарат влади вже не може одразу помічати, вчасно виявляти та швидко реагувати на різні екологічні проблеми, що позначаються на найнижчому рівні (локальному). Однак, нагадаємо, що управління змінами в умовах децентралізації має відбуватися на користь громад, оскільки саме вони представляють інтереси та описують проблеми відповідної території (соціальні, матеріальні, екологічні та інші), а також спрямовують свою діяльність на їх вирішення. Отже, для успішності процесу поширення екологічної культури варто підвищити рівень уваги до менеджменту змін, що сприятиме модифікації поведінки управлінців в умовах змін.

Громади, які складаються з жителів сіл та міст, уже сьогодні не лише самостійно здатні вирішувати екологічні проблеми конкретного регіону, а й є потужними генераторами ідей подальших змін в екологічній сфері та їх реалізації. Тож, запровадження змін є не лише пріоритетом розвитку публічної сфери, а й невідкладною умовою подальшого підвищення рівня екологічної культури в державі. Управління стратегічними змінами при

цьому є цілеспрямованим формуванням перетворень у довгостроковій перспективі. Саме стратегічні зміни, залежно від часового критерію ефективності, можуть бути спрямовані на: підтримку адаптивного функціонування (короткостроковий аспект); безпосередній розвиток (середньостроковий аспект); своєчасне трансформування всіх сфер життєдіяльності (довгостроковий аспект). Відповідно до зазначеного, О. Гусєва виділяє певні рівні стратегічних змін: 1) зміна підходів до управління територією (може реалізовуватись шляхом модернізації органів публічної влади); 2) радикальні зміни (пов'язані зі структурними перетвореннями окремих галузей); 3) помірні перетворення (в умовах впровадження стратегічних змін лише частково); 4) звичайні зміни (проведення перетворень у системі брендингу територій); 5) незмінний підхід (спостерігається при реалізації тієї ж стратегії) [44]. Проте, на думку авторки, варто наголосити на повній відсутності сьогодні будь-яких ознак використання сучасних теоретичних надбань менеджменту змін у практичному середовищі публічного екологічного управління, що не дозволяє більш ефективно проводити процес екокультурного розвитку суспільства за рахунок поширення екологічної культури.

Отже, сучасні можливості використання ефективних методів та інструментів менеджменту змін дозволяють досягти результатів в найкоротші терміни. Оскільки впровадження дієвих механізмів та підходів управління змінами в практичну діяльність зумовлена вимогою часу, для уникнення розриву між плановими очікуваннями та результатами впровадження змін необхідно акцентувати увагу на переконанні й залученні до нього як управлінців, так і громадянське суспільство.

Звідси, доречним є подальший фокус на змінах, що відбуваються в екологічній сфері в державі останніми роками. Тож, у сучасних умовах особливе значення в науковому колі надається дослідженню питань державної екологічної політики з точки зору їх практичної реалізації.

Водночас такі питання досі вимагають розробки ефективних напрямів поліпшення екологічного стану, як на державному рівні, так і на місцевому, шляхом реалізації екологічної політики, яка враховує культурні та інші особливості кожного окремого регіону. При цьому, варто вказати, що розробка та впровадження дієвих механізмів управління екологічною сферою в цілому та процесами поширення екологічної культури зокрема в нашій державі не лише не відповідає вимогам сьогодення, а й поступається розробкам в економічній та соціальній сферах, що вже доведено науковцями.

Наявна недосконала ситуація, що склалась в екологічній сфері, пов'язується дослідниками М. Андрієнко [4], К. Ситник, В. Шевчук та іншими не лише з певними структурними чинниками, а й з недостатньою кількістю фінансових ресурсів. Науковці (Е. Ашикова [7], Н. Малиш [139], М. Хвесик [260] та інші) також наголошують на важливості розробки дієвої екологічної стратегії та методики її оцінки, як вкрай важливого інструменту державної екологічної політики. Зауважимо, що державна екологічна політика має певну формальну відповідність сучасним вимогам, однак, сьогодні породжуються нові виклики відносно її практичної реалізації на різних рівнях публічного управління, що додатково посилює актуальність постійного пошуку можливих варіантів підвищення її результативності та ефективності. Відповідно до цього, варто згадати й про відсутність розвиненої мережі екологічних комунікацій (освіти, підвищення рівня екологічної свідомості, посилення ролі екологічної складової у міжсекторному партнерстві [156]), важливість якої підкріплюється трансформаційними змінами в державі. У даному напрямі авторкою надалі будуть запропоновані ключові напрями усунення комунікаційних бар'єрів у процесі поширення екологічної культури.

Щодо сутності екологічною політики Н. Малиш вказує наступне [139]: «це сукупність засобів і заходів, пов'язаних із впливом суспільства на

природу і спрямованих на забезпечення екологічно збалансованого розвитку і цивілізованості». Однак екологічну політику також визначають як «організаційну та регулятивно-контрольну діяльність суспільства і держави, спрямовану на охорону, невиснажливе використання та відтворення природних ресурсів, оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та охорони природи, забезпечення норм екологічної безпеки» [69]. Так, на офіційному порталі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України [156] екологічна політика визначається як діяльність державних органів, що спрямована на забезпечення конституційного права кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Якщо ж розглядати екологічну політику на регіональному рівні, варто згадати, що вона передбачає насамперед оприлюднення регіональної моделі екологічного менеджменту, пробудження екологічної свідомості жителів регіону, суспільства, проведення екологічної інвентаризації кожного підприємства в регіоні (екоаудиту і екологічної експертизи) та декларування відповідної інформації [260]. Тобто, включає в себе складові екологічної культури, а, отже, тісно стосується об'єкту дисертаційного дослідження.

Також державна екологічна політика описується науковцями [4] як діяльність органів державної влади, яка має орієнтацію на формування та розвиток екологічного виробництва/споживання та екологічної культури життєдіяльності людини (рис 3.1).

Варто вказати, що основна роль у формуванні та реалізації екологічної політики відведена державі, однак вона не є єдиним її суб'єктом. У даному процесі беруть участь політичні партії, наукові організації, органи місцевого самоврядування, неурядові громадські організації, інші інститути громадянського суспільства (суб'єкти), що й перетворює екологічну політику на об'єкт публічного управління (рис. 3.2).

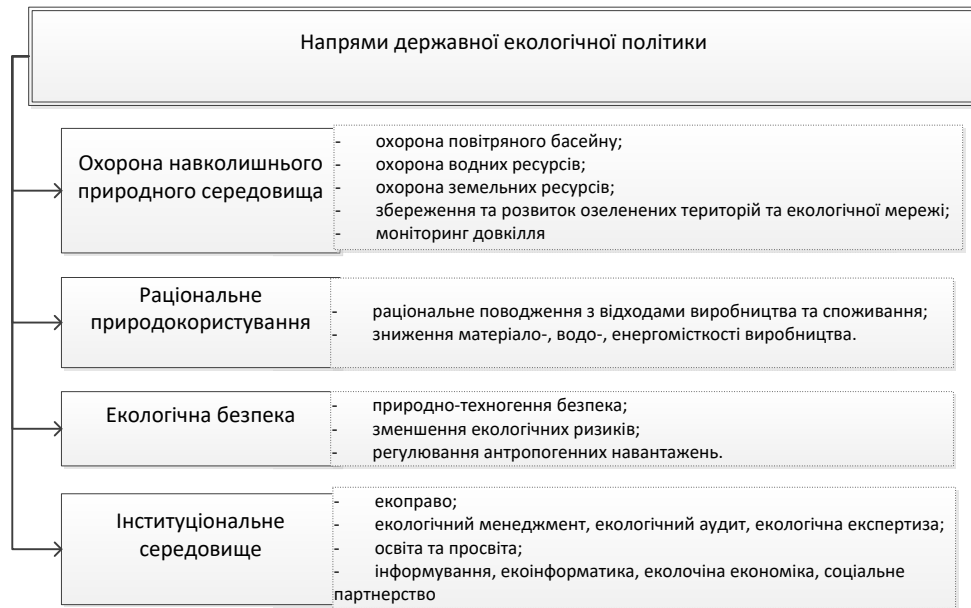

Рис. 3.1. Ключові напрямки державної екологічної політики

Джерело: побудовано авторкою на основі [4]

Рис. 3.2. Стейкхолдери національної екологічної політики

Джерело: побудовано автором на основі [155]

Екологічна політика для будь-якої держави виступає важливим елементом екологічної безпеки та сталого розвитку. Вона реалізується на

міжнародному, державному, регіональному та локальному рівнях та складається з певних елементів: принципів пріоритетів, принципів, механізмів реалізації тощо. Хоча ефективність екологічної політики залежить від того наскільки налагоджена взаємодія головних секторів соціально-екологічних відносин (влада, бізнес, громадськість) варто формувати дієві напрямки екологічної політики: 1) фінансово-кредитна (стимулювання вкладення коштів в екологічну сферу; фінансова підтримка підприємств та організацій, які здійснюють природоохоронну діяльність; виділення пільгових цільових кредитів тощо); 2) планування (виявлення та критичний аналіз природоохоронних напрямків в регіоні; розробка стратегічних, оперативних та тактичних екологічних програм; цільові програми, розробка еколого-економічних систем, стимулів для природокористувачів тощо); 3) нормативне забезпечення (удосконалення законодавства щодо охорони навколишнього середовища; екологізація податкової системи; моніторинг тощо); 4) інформаційне забезпечення (розвиток системи оповіщення та розповсюдження про стан навколишнього середовища; розробка нових інформаційних каналів тощо); 5) екологічний маркетинг (впровадження екологічних технологій; стимулювання і формування попиту на екологічні технології тощо); 6) науково-технічне забезпечення (стимулювання розробок в екологічній сфері; взаємодія влади, бізнесу, наукових і освітніх установ; розвиток міжнародного співробітництва в екологічній сфері тощо); 7) освітнє та культурне забезпечення підвищення рівня екологічної культури населення (формування екологічної свідомості та моральної відповідальності населення; розбудова нових механізмів та систем поширення екологічної культури тощо); 8) адміністративно-контрольні (контроль за дотриманням природоохоронного законодавства, екологічний моніторинг, тощо); 9) політичне забезпечення (дії політичних та інших організацій, що спрямовані на захист навколишнього середовища). При цьому менеджмент охорони навколишнього природного середовища можна здійснювати кількома способами, серед яких: правовий,

природничо-науковий, економічний, санітарно-гігієнічний, організаційно-управлінський, культурно-виховний [33].

Важливо зупинитися на охороні довкілля та наголосити, що необхідність забезпечення належного її рівня сьогодні вже підкріплено багатьма офіційними документами. Однак, увага що стосується соціально-економічних реформ в Україні кількісно перевищує увагу до удосконалення екологічної політики [111].

Отже, на думку авторки, в реаліях сьогодення *екологічну політику варто розглядати як координаційну основу в системі публічного екологічного управління, що здатна формувати, накопичувати, розвивати та рухати всі види ресурсів (фактичні та потенційні), які стосуються раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки, сприяння сталому розвитку та у напрямі досягнення визначених цілей [103].*

У межах Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року сформовані ключові пріоритети державної екологічної політики (рис. 3.3). Зазначимо, що національна Стратегія розроблена відповідно до Європейського екологічного стандарту, а система, що є підґрунтям даної Стратегії успішно апробована в країнах ЄС.

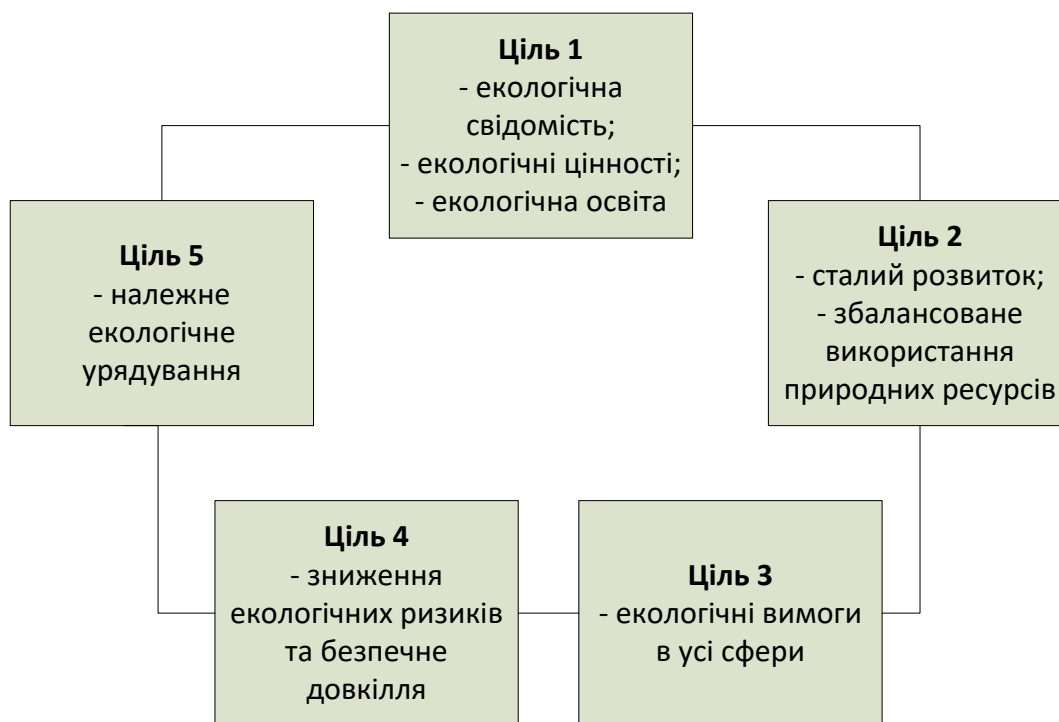

Рис. 3.3. Стратегічні цілі державної екологічної політики

Джерело: з офіційного порталу Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України [156]

Отже, можна побачити, що всі цілі державної політики не лише взаємопов'язані між собою, а й доповнюють одна одну. Однак, варто наголосити, що у рамках представленого дослідження, особлива увага авторки буде зосереджена саме на першій цілі, що включає екологічну свідомість, екологічні цінності, екологічну освіту, оскільки вона передбачає формування належної екологічної культури у суспільстві на всіх рівнях публічного управління та, на думку авторки, може бути визнана базовою для всіх інших цілей. Так, у даному аспекті, доречно вказує О. Семерак: «важливо не лише сприяти подоланню наслідків екологічних проблем, а й усувати кореневі причини їх виникнення» [182]. Зазначимо, що досягнення представлених цілей державної екологічної політики планується здійснювати у декілька етапів: до 2025 року (ціль №1 – підвищення екологічної свідомості суспільства); до 2030

року (ціль №1– забезпечення розвитку екологічно ефективного партнерства між державою, суб'єктами господарювання та громадськістю).

Підкреслимо й те, що у зв'язку із продовженням реалізації політики децентралізації особливого значення у даному процесі набувають саме органи місцевого самоврядування (зокрема, територіальні громади), оскільки одним із завдань територіальних громад є забезпечення реалізації екологічної політики України та екологічних прав громадян.

Відповідно до Закону «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», серед показників оцінки реалізації такої політики є кількість громад, в яких затверджені та впроваджуються стратегії розвитку та плани заходів з їх реалізації, що розроблені за участю громадськості. При цьому цільове значення у відсотках від загальної кількості станом на 2020 рік має складати 100% громад [191], що додатково демонструє важливість місцевого самоврядування у процесі реалізації державної екологічної політики.

Наразі згадаємо й про те, що Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів розроблено проєкт Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2020-2025 роки, який має стати механізмом реалізації Основних засад (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року [245].

Також, наприклад, існують практики надання рекомендацій облдержадміністраціями новоутвореним органам місцевого управління щодо впровадження дієвих механізмів екологічної політики та системи екологічного планування, а також проєктного менеджменту у сфері екології, що має стати основою для прийняття вчасних, дієвих та якісних рішень в питанні охорони довкілля. Тож, на нашу думку, саме такі рекомендації мають містити перелік механізмів публічного екологічного управління в процесі реалізації екологічної політики, про які йшлося вище.

Варто вказати, що на рівні територіальних громад визначається необхідність розробки програми охорони навколишнього природного середовища на 2021-2023 рр., яка повинна бути затверджена сесією відповідної ради. Водночас виконання поставлених задач та оперативне реагування на виклики в екологічній сфері потребує належної координації та контролю з боку управлінської системи. Відповідно до зазначеного, *авторка також вважає за доцільне, у штат територіальних громад ввести окрему посаду спеціаліста у галузі охорони навколишнього природного середовища (архітектора змін)* [59].

Сьогодні органи місцевого самоврядування мають право затверджувати місцеві екологічні програми. Однак, як визнають дослідники, відповідні ради майже не переймаються питаннями екології в цілому та екологічної культури зокрема, обґрунтовуючи це тим, що їм або невідома проблема мешканців (причина – відсутність взаємодії), або – не вистачає фінансування чи часу для пошуків недорогого вирішення проблеми тощо. У такому фокусі авторка наголошує, що на локальному рівні успіх екологічної політики залежить від результативності та ефективності взаємодії та співпраці органів місцевого самоврядування та різних суспільних груп [86].

Тож, у підсумку зазначимо, що процес постійного вдосконалення екологічної політики має включати певні складові [7]: 1) виявлення сфер діяльності, в яких є можливості вдосконалення системи управління навколишнім середовищем; 2) виокремлення причин невідповідності або недоліків даного процесу; 3) розробку та впровадження коригувальних та превентивних заходів відносно цих причин; 4) контроль та перевірка ефективності таких заходів; 5) постійна документація, з визначенням зміни в методиках, аналіз співвідношень між цілями та завданнями. У такому аспекті важливо координувати процес вдосконалення національної екологічної політики до реалізації якої будуть залучені всі суб'єкти публічного екологічного управління. Такий підхід сприятиме залученню новітніх

інструментів публічного управління, що допоможе уникнути помилок та забезпечить ефективність політики, а також сприятиме підвищенню рівня екологічної культури у суспільстві.

Разом з тим, сьогодні існують різні погляди щодо розуміння сутності екологічної політики: з одного боку це – конкретні заходи владних структур щодо захисту навколишнього середовища, а з іншого – не лише певні дії, а й забезпечення належних умов життєдіяльності людей. При цьому постає необхідність подальшого пошуку ефективних шляхів розвитку взаємодії та співпраці між екологічними, політичними і соціальними структурами, яка буде спрямована на формування належного рівня екологічної культури в суспільстві [339].

Водночас перелік показників якості діяльності органів публічної влади в екологічній сфері має розкривати принципи «Good Governance» (доброго врядування), які були визначені в Програмі розвитку ООН та базуються на взаємодії всіх зацікавлених сторін. Таке управління визначають як управління, що відповідає сучасним принципам демократії, вимогам ефективності, відповідальності, відкритості [239]. Отже, принципи «Good Governance» розширюють розуміння якості публічного екологічного управління, що породжує збільшення переліку індикаторів для його оцінки.

Важливо зауважити, що в управлінській науці основним проявом ефективності публічного управління, на думку науковців, може слугувати система показників сталого розвитку, що включає окремі групи: макроекономічні (темпи приросту ВВП; рівень інфляції; розмір дефіциту державного бюджету; розмір державного боргу; обсяг золотовалютних резервів тощо), соціальні (рівень безробіття; рівень бідності; рівень якості життя тощо), інституційні (індекс якості розвитку інститутів; індекс якості та ефективності державного управління; готовність до введення і застосування електронного уряду тощо) та екологічні (рівень екологічної стійкості; рівень виробництва різних видів відходів; частка поновлюваних

джерел енергії в енергетичному балансі; обсяг викидів в атмосферу вуглекислого газу тощо) [64].

Слід підкреслити, що оскільки публічне управління є відносно новим напрямом досліджень у вітчизняній науці, нині не сформовано єдиного підходу щодо визначення критеріїв його оцінювання в цілому, та в екологічній сфері зокрема. Зазначене пов'язують з тим, що розуміння ефективності публічного управління – складне та багатоаспектне явище, в основі оцінки якого лежать різноманітні фактори, включно з причинно-наслідковими зв'язками між ними, що ускладнює використання кількісних методів аналізу. Відомим фактом є те, що оцінка ефективності публічного екологічного управління є складнішою, ніж оцінка ефективності, наприклад, виробництва чи інвестицій.

Тому у межах дисертації розуміння ефективності буде використовуватися у ширшому розумінні: ефективно те, що приносить результат. Досліджуючи наявні методики рейтингування різних процесів і подальшої побудови індексів, авторка з'ясувала, що єдиних універсальних науково-методичних засад досі не існує. Кожна методика є індивідуальною та включає у вибірку різні кількісні чи якісні показники [90].

Тож стає очевидним факт вибору критеріїв оцінки ефективності публічного екологічного управління в залежності від цілей її проведення та управлінських завдань, які вирішуються. До останніх можна включити: оцінку й моніторинг діяльності в екологічній сфері органів публічної влади за результатами; рейтингування органів публічної влади за показниками результативності в екологічній сфері; бенчмаркінг й аналіз кращої практики з публічного екологічного управління; рейтингування суб'єктів публічного екологічного управління за якістю прийнятих рішень в екологічній сфері. Серед управлінських завдань, які здатні вирішуватися за допомогою аналізу якості публічного екологічного управління, особлива увага надається оцінці

змін, що проводяться в органах публічної влади (впроваджуваних нових інструментів управління) [239].

Отже, можемо підтвердити, що при дослідженні екологічних питань варто звернутися до всесвітніх рейтингів, що здатні об'єктивно відображати ситуацію в різних країнах. Так:

1) *Рейтинг найбільш екологічних країн світу* щорічно складається Центром екологічної політики та права при Єльському університеті (Yale Center for Environmental Law and Policy). Дослідження екологічної ефективності вимірює досягнення країни з точки зору стану екології та управління природними ресурсами на основі 22 показників у 10 категоріях, що характеризують різні аспекти стану навколишнього природного середовища та життєздатності її екологічних систем, збереження біологічної різноманітності, протидію зміні клімату, стан здоров'я населення, практику економічної діяльності та ступінь її навантаження на навколишнє середовище, а також ефективність державної політики у галузі екології. Зазначимо, що The Environmental Performance Index оновлюється в середньому один раз на 2 роки. Нижче візуалізовано сучасне положення України у даному рейтингу. Зазначимо про те, що у 2016 році Україна займала 44 місце в рейтингу; у 2018 році – 109 місце в рейтингу серед 180 країн світу. За результатами 2020 року Україна покращила свої позиції відносно 2018 року та опинилась на 60 місці. У 2022 році Україна посіла 52 місце (індекс 49,6) [205] (Рис. 3.4).

Варто зазначити про те, що Україна отримала особливий результат у категорії санітарії та питної води, посідаючи 31 місце у світі. Ймовірно, це пов'язано із зусиллями країни покращити доступ до чистої питної води та санітарних умов, особливо в сільській місцевості. Проте Україна отримала нижчі бали в інших категоріях, таких як якість повітря (130 місце), біорізноманіття та середовище проживання (95 місце). Ці низькі показники значною мірою пояснюються екологічними проблемами, такими як

забруднення повітря внаслідок промислової діяльності та сільського господарства, вирубка лісів і втрата біорізноманіття.

RANK	COUNTRY	SCORE	REG			SCORE	REG
1	Denmark	77.9	1	41	Bulgaria	51.9	13
2	United Kingdom	77.7	2	42	Dominica	51.2	5
3	Finland	76.5	3	43	United States of America	51.1	20
4	Malta	75.2	4	44	Namibia	50.9	4
5	Sweden	72.7	5	44	Singapore	50.9	2
6	Luxembourg	72.3	6	46	Poland	50.6	14
7	Slovenia	67.3	1	47	Panama	50.5	6
8	Austria	66.5	7	48	Portugal	50.4	21
9	Switzerland	65.9	8	49	Belize	50.0	7
10	Iceland	62.8	9	49	Canada	50.0	22
11	Netherlands	62.6	10	51	Gabon	49.7	5
12	France	62.5	11	52	Ukraine	49.6	1
13	Germany	62.4	12	53	Saint Lucia	49.4	8
14	Estonia	61.4	2	54	Kiribati	49.0	3
15	Latvia	61.1	3	55	Belarus	48.5	2
16	Croatia	60.2	4	56	Armenia	48.3	3
17	Australia	60.1	13	57	Israel	48.2	2
18	Slovakia	60.0	5	58	Grenada	47.9	9
19	Czech Republic	59.9	6	59	Trinidad and Tobago	47.8	10
20	Norway	59.3	14	60	Cuba	47.5	11

Рис. 3.4. Позиції України у рейтингу найбільш екологічних країн світу, 2022 рік (The Environmental Performance Index)

2) *Рейтинг країн за рівнем смертності від екологічних проблем.* Не секрет, що забруднення повітря та води, викиди відходів в атмосферу, високий рівень CO₂, та й загалом усі екологічні проблеми є однією з причин смертності людей на планеті. Хоча екологія поки що є не головною причиною скорочення життя людей, значна увага багатьох науковців до цієї проблеми прикута вже сьогодні. Експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я (World Health Organization) щороку підраховують кількість людей, смерть яких пов'язана із забрудненням навколишнього середовища. Зазначимо, що статистичні дані за цим показником збираються досить повільно, тому звіти виходять із запізненням на кілька років. У зборі даних приймають участь аналітики Світового банку, які збирають відповідний рейтинг у своєму звіті Mortality rate attributed to household and ambient air pollution, age-standardized (per 100,000 population). Дані показують рівень смертності на 100 тисяч жителів населення

кожної країни. У статистиці враховуються смерті, спровоковані забрудненням довкілля та забрудненням повітря у побуті. Найбільш актуальні дані за цим показником підбивають підсумки за 2016 рік. Так Україна займала 89 місце серед 179 країни із показником 70,7 [207].

3) *Рейтинг країн щодо боротьби зі змінами клімату*. Рейтинг країн світу щодо ефективності боротьби зі змінами клімату щорічно наводиться у спеціальному звіті New Climate Institute, Germanwatch та Climate Action Network (Climate Change Performance Index). Оцінка кожної країни складається з обсягу викидів парникових газів, рівня розвитку поновлюваної енергетики, рівня споживання електроенергії, загальних запасів первинної енергії, загальної зовнішньої та внутрішньої державної політики у сфері протидії змінам клімату. Таким чином, у звіті відображається, наскільки ефективно кожна країна бере участь у вирішенні проблеми глобального потепління. Важливо зазначити, що, відповідно до останніх даних, жодна з країн світу не зайняла перших трьох місць, тобто жодна з країн не зробила достатньо для запобігання змінам клімату.

Остання версія рейтингу країн боротьби зі змінами клімату вийшла наприкінці 2020 року. Так серед 61 країни, що досліджувались, Україна у 2019 році посіла 17 сходинку (Рис. 3.5) [209].

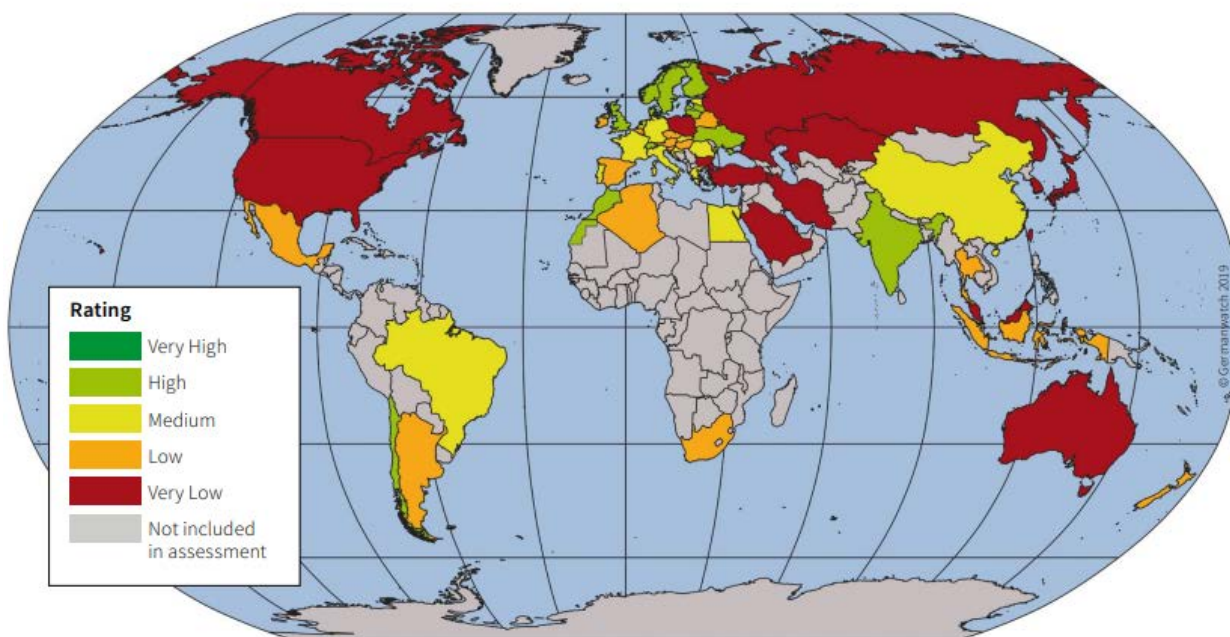
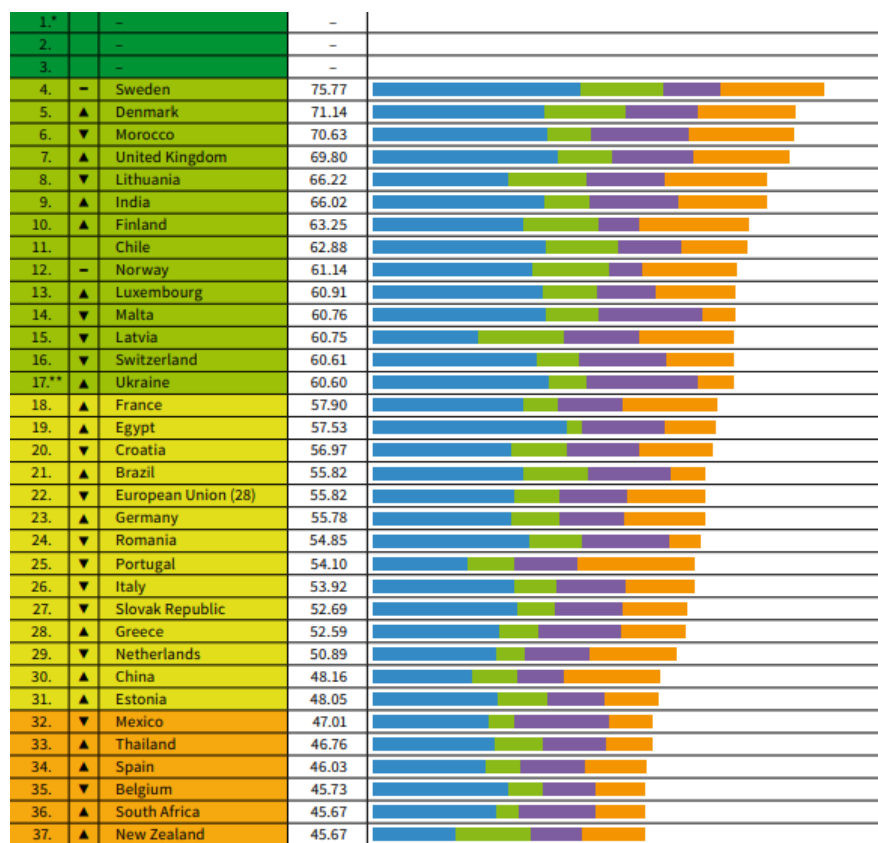

Рис. 3.5. Рейтинг ефективності боротьби зі змінами клімату

4) *Рейтинг країн з якості повітря*. Єльський університет дослідження екології складає рейтинг найбільш екологічних чистих країн світу щорічно (Yale Center for Environmental Law and Policy). Одним із головних показників

у даній оцінці є якість повітря (індекс Air Quality у рейтингу The Environmental Performance Index) [208].

Експерти Єльського університету оцінювали свіжість повітря на підставі 3 показників: 1) вплив часток PM_{2.5} (повітряний забруднювач, який становить велику загрозу для організму); 2) рівень оксиду вуглецю; 3) рівень дії озону. Список країн, очікувано для науковців, очолили держави, які найбільшу увагу приділяють питанням екології. Це найчастіше розвиток із погляду економіки та демократії країни. Остання версія рейтингу була представлена у 2020 році (оновлюється не частіше ніж 1 раз на 2 роки). Рівень забрудненості повітря в Україні значно зріс. Місто Київ потрапило у топ-49 забруднених міст світу. Україна в цілому перебуває на 43 місці в світі за рівнем забрудненості повітря і на 8-му – в Європі. Про це йдеться у звіті World Air Quality Report – 2020 (<https://www.iqair.com/blog/press-releases/covid-19-reduces-air-pollution-in-most-countries>). У 2019 році Україна перебувала на 60 місці у світі і на 13-му – в Європі. Екстремальні забруднення повітря сталися в основному через лісові пожежі і пил, шторми, пов'язані з підвищенням глобальної температури, а також сільськогосподарські роботи. При цьому пандемія коронавірусу привела до зменшення забруднення повітря, відзначають укладачі звіту. Додатком інструментом може стати онлайн мапа світового AQI рейтингу (<https://www.iqair.com/air-quality-map>) за допомогою якої в режимі реального часу можна переглядати тривимірну анімовану мапу забруднення повітря (рис.3.6).

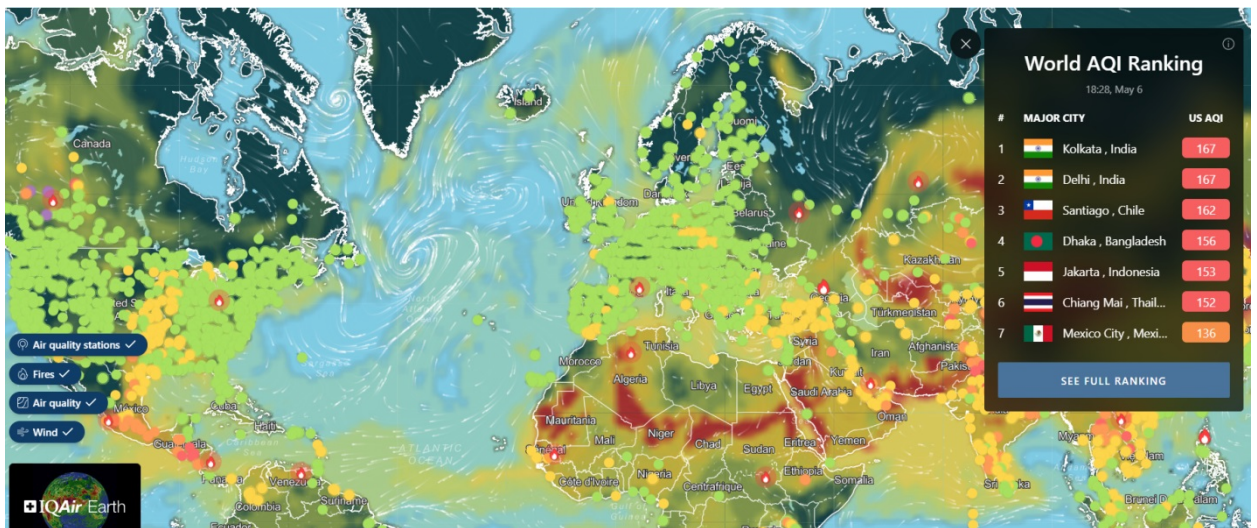

Рис. 3.6. Світова мапа якості повітря [84]

Однак, варто дочекатися наступного звіту, оскільки ведення бойових дій на території України, безперечно, негативно вплине на майбутні показники.

5) *Рейтинг країн за рівнем забруднення навколишнього середовища*. Найбільша у світі база даних про міста та країни «Numbeo» представила статистичні дані щодо рівня забрудненості зовнішнього середовища різних країн світу (Pollution Index for Country). Експерти оцінили, наскільки кожна країна шкодить собі, а також наскільки сильно її екологія псує довкілля всієї планети.

Перший показник розраховувався виходячи з даних Всесвітньої організації охорони здоров'я та на підставі відгуків людей, які відвідали країну.

Другий – індекс, що розрахований за складною схемою, яка включає дані не тільки ВООЗ, але ще й величезного ряду екологічних організацій. Саме поняття «забруднення навколишнього» середовища включає забрудненість повітря, води і ґрунту. Так, у 2018 році Україна опинилася на 42 (індекс 67,24) місці серед 102 країн світу в даному рейтингу, у 2019 році Україна посіла 46 місце (індекс 66,6), далі індекс продовжував змінюватись та складав: 2020 –

65,08; 2021 – 64,3; 2022 – 62,9 [206]. Станом на 2023 рік індекс складає 62,1. (рис. 3.7)

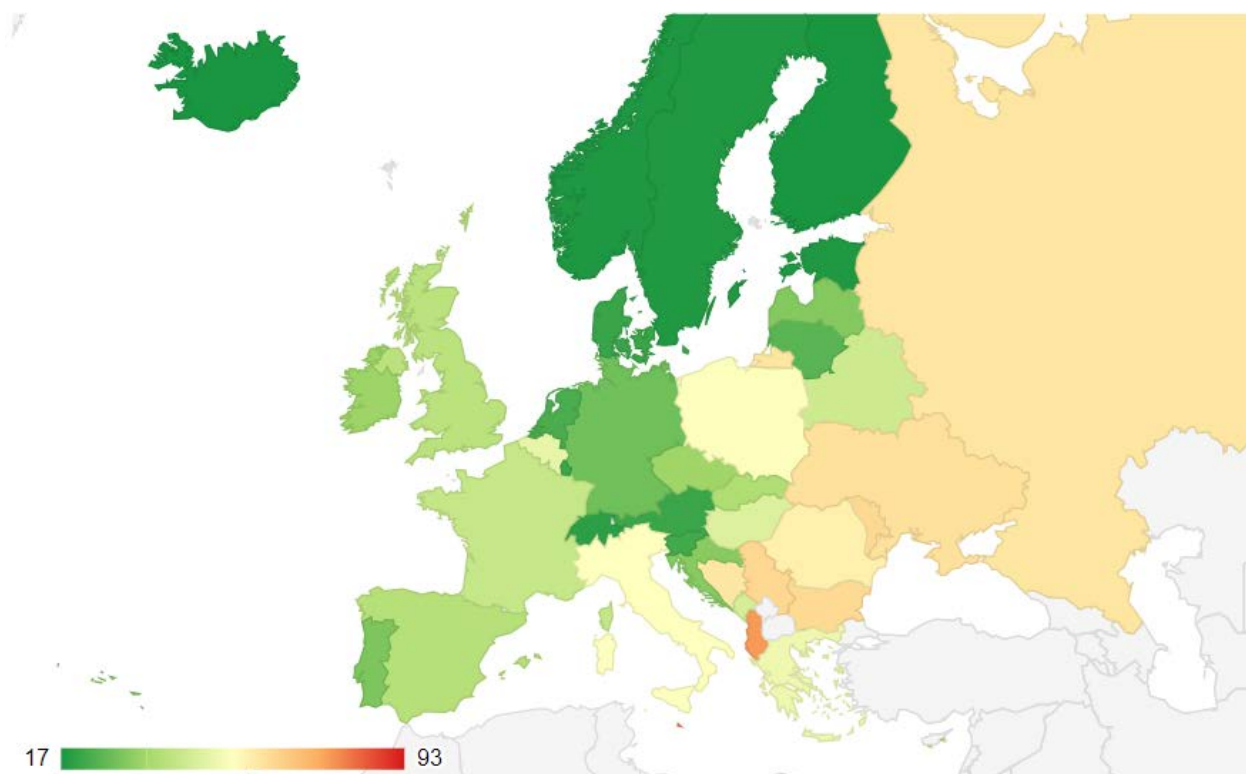

Рис.3.7. Європейські країни за рівнем індексу забруднення навколишнього середовища

Зазначимо, що існують певні складові екологічного фактору в Україні, що впливають на екологічнобезпечне середовище та які потребують заходів щодо зменшення їх негативного впливу: 1) стан довкілля: забруднення атмосферного повітря (60 місце у світі і 13-е – в Європі); забруднення водних ресурсів (у 2020 р. питома вага досліджених проб питної води з джерел нецентралізованого водопостачання, які не відповідали вимогам, становила 32,6 % за санітарно-хімічними та 22,6 % за мікробіологічними показниками); відходи (щорічно в Україні в середньому утворюється 10 т відходів в розрахунку на одного мешканця, що у 2 рази більше від середнього показника в країнах ЄС. В Україні накопичено близько 36 млрд. т відходів, що становить понад 50 тис. т на 1 квадратний кілометр території держави); забруднення земельних ресурсів (сьогодні Україна найбільш

замінована країна в світі); радіаційне забруднення довкілля (в Україні продовжують проявлятися негативні екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи та додалися ризики, що пов'язаний з повномасштабним вторгненням); хімічне забруднення харчових продуктів (негативний вплив на здоров'я людини продуктів з небезпечними речовинами); 2) якість трудового середовища: характеристика зайнятості (29,6 % від загальної чисельності працюючих працюють в шкідливих умовах); умови зайнятості праці (висока частка прихованого безробіття, нелегальної зайнятості тощо ; 3) житлові умови: ветхість (Більше 60 % житлових будинків в країні було зведено ще у роки радянського індустріального будівництва. Проблему посилили активні бойові дії на території нашої держави, що призвели до особливого впливу даного фактору); комфортність житла: наявність ванній, каналізації; опалення; гарячої води (станом на 2022 рік 10,4 % населення України незадоволені своїми житловими умовами, 2,9 % – дуже незадоволені); щільність проживання (високий рівень перенаселеності приміщень через недостатній житловий простір: 48,9 % домогосподарств (станом на 2022 рік) проживають у перенаселеному житлі). При цьому даний негатив здебільшого зумовлений антропогенним та техногенним впливом людської діяльності, а підґрунтям цих процесів є соціальна безвідповідальність держави (відсутності послідовної політики у сфері довкілля, що включає екологічні стандарти, аудит їх виконання, проблему утилізації відходів; дієві механізми державного регулювання землекористування і захисту ґрунтів від ерозії тощо), роботодавців (корупція та матеріальна незацікавленість бізнесу, скидання брудних вод у водойми, створення несанкціонованих звалищ, недотримання санітарного режиму виробництва харчових продуктів тощо), індивідів (низька активність у сфері забезпечення якості екологічного аспекту побутового життя, небажання брати на себе відповідальність за стан навколишнього середовища тощо) [164].

Позитивні зрушення у напрямі зміни екологічної ситуації на краще в Україні, які констатували різні фахівці до початку військових дій, нажаль, втрачають свою актуальність. Відповідно до результатів дослідження PricewaterhouseCoopers (PwC), що проводились з 2013 року та були оприлюднені у грудні 2021 року, за цей період було засновано понад 3 тисячі «зелених» стартапів у сфері кліматичних технологій. Загалом такі стартапи сприяли залученню за даний період понад 222 мільярди доларів інвестицій. Додатково Фонд Б. Гейтса «Breakthrough Energy Catalyst» (фінансує технології, що пов'язані з екологічним виробництвом сталі, водню і «зеленого» палива для авіаційної галузі) планує інвестувати 15 мільярдів доларів у проекти «зелених» технологій протягом 2022 року. На думку самого Б. Гейтса, для реальних змін в екологічній галузі необхідно лише кілька десятків успішних стартапів. Зазначимо також, що Б. Гейтс закликав найбагатші країни світу долучитися до допомоги в поширенні «чистих» технологій, оскільки він вважає, що саме світові уряди мають відігравати провідну роль як у фінансуванні екологічної сфери, так і в політиці щодо підтримки екологічних стартапів. Водночас визнається, що основним, хоча й найскладнішим напрямом «зелених» розробок у перспективі має стати подолання залежності від горючих корисних копалин шляхом пошуку альтернатив [263].

Сьогодні в сфері боротьби проти змін клімату у світі функціонує достатньо велика кількість компаній, одночасно з цим безліч з них зазнають невдачі. Однак позитивні впливи від цього (навіть за умови мінімальної їх кількості) здатні значно перевершити очікування. Зауважимо й про те, що важливими інструментами для регулювання та сприяння сталому використанню ресурсів та збереженню природного середовища є міжнародні стандарти в галузі екологічного управління. Найбільш відомим та впливовим набором стандартів є стандарти Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) в галузі екологічного управління, наприклад: *ISO*

14001 – визначає систему екологічного управління, рамки для розробки та впровадження системи керування довкіллям у підприємствах та організаціях. Система ISO 14001 допомагає зменшити вплив діяльності на довкілля, сприяє ефективному використанню ресурсів та зниженню викидів; *ISO 14004* – розширює рекомендації та інструкції для впровадження системи екологічного управління, які надані у ISO 14001 та допомагає організаціям краще розуміти та впроваджувати принципи сталого розвитку й оцінювати ефективність системи; *ISO 14031* – надає рекомендації щодо оцінки екологічної продуктивності, дозволяє організаціям визначити екологічні показники та вимірювати їх вплив на довкілля; *ISO 14040 i ISO 14044* – визначають методику проведення екологічних аналізів життєвого циклу (Life Cycle Assessment, LCA) та дозволяють визначити вплив виробництва продукту на довкілля від початкового видобутку сировини до відновлення або видалення продукту після використання; *ISO 14064* – стосується обліку та звітування про викиди парникових газів, надає організаціям методології для оцінки та звітування про свої викиди газів, таких як діоксид вуглецю. Ці стандарти та багато інших відіграють важливу роль у сприянні сталому розвитку та збереженні довкілля. Вони надають засоби для ефективного управління довкіллям та забезпечення виконання екологічних норм та стандартів.

Ще наприкінці 2021 року Розвідувальні служби Сполучених Штатів Америки (США) вперше підготували та оприлюднили спеціальний звіт про наслідки зміни клімату, відповідно до якого глобальне потепління було визнано реальною загрозою національній безпеці. Розсекречену версію даного документа опублікувало Управління директора національної розвідки (ODNI). Зазначений документ містить перелік з 11 країн, які, за оцінками спецслужб США є «найбільш уразливими» з погляду здатності підготуватися до екологічних та соціальних криз, які спричинених зміною клімату, а також реакції на них. У доповіді також були окреслені відмінності

в підходах до вирішення проблеми зміни клімату, а також наголошується на тому, що країни, які покладаються на експорт викопного палива для підтримки своєї економіки, «продовжуватимуть чинити опір швидкому переходу до миру з нульовим викидом вуглецю, тому що вони побоюються економічних, політичних і геополітичних витрат». Додатковим фактором напруженості визнано й той факт, що держави будуть «вести боротьбу за контроль над ресурсами та новими технологіями, необхідними для переходу до чистої енергії» (у цьому фокусі згадується зокрема Китай). У звіті також зазначено про ще одну важливу проблему – цілі, які були поставлені Паризькою угодою щодо клімату (зокрема, домогтися довготривалого обмеження зростання температури не більше ніж 1,5 градуса), з «високим ступенем ймовірності» не буде досягнуто [100].

Італійський парламент також зробив важливий крок у напрямі усунення екологічних ризиків, а саме а початку 2022 року схвалив закон, що робить захист довкілля частиною Конституції. Представлений закон не лише активісти, а й назвали дуже важливим для майбутнього країни. У законі йдеться про обов'язок держави охороняти довкілля, біорізноманіття та екосистему в контексті сталого розвитку. У ньому також наголошується на тому, що будь-яка приватна економічна ініціатива не повинна завдавати шкоди здоров'ю або навколишньому середовищу. То, італійці прагнуть залучити «зелені» інвестиції для перетворення економіки в межах фонду відновлення Європейського Союзу після пандемії коронавірусу. Отже, захист навколишнього середовища стає фундаментальним принципом, і законодавство прагне адаптації до змін [213].

Що стосуються національної екологічної сфери, варто наголосити, що наприкінці 2021 року відповідними спеціалістами було підраховано суму збитків від екологічних злочинів для держави. Так, Україна втратила понад 404 мільйони гривень (при цьому, відшкодовано – понад 49 мільйонів гривень). Фахівці зазначають, що найчастіше екозлочини здійснювалися

заради вигоди та через службову недбалість. Державне бюро розслідувань (ДБР) також повідомило про підозру у вчиненні екологічних кримінальних правопорушень 334 особам, однак до суду направлені лише 147 обвинувальних актів. Серед фігурантів таких злочинів: 2 держслужбовці категорії «А»; 9 представників поліції; 1 прикордонник; 198 працівників Державної лісової охорони; 6 працівників Державного рибного агентства; 3 військовослужбовці; 1 працівник Державної кримінально-виконавчої служби України та 72 інші особи). Деталізація суми збитків представлена в табл. 3.1 [122].

Таблиця 3.1

Сума збитків в Україні від екозлочинів (2021 рік)

Сума	Причина
100 мільйонів гривень	на таку суму Державному бюро розслідувань вдалося запобігти незаконному виведенню земель лісового фонду у приватну власність
87 мільйонів гривень	збитки, завдані в результаті незаконних рубок службовими особами ДП СЛП «Київоблагроліс»
24 мільйони гривень	збитки, завдані через службову недбалість директора лісгоспу на Львівщині
8 мільйонів гривень	збитки, завдані через службову недбалість посадовців держпідприємства «Чугуєво-Бабчанське лісове господарство»
13 мільйонів гривень	збитки, спричинені масштабними незаконними вирубками на Київщині

Також Національним виданням «Фокус» на основі аналізу всіх областей та окремо столиці було уклало екологічний рейтинг регіонів України (рис. 3.8). Для оцінки екологічної ситуації було обрано шість критеріїв, по кожному з яких вивели середнє по країні, з ним порівнювали ситуацію в кожній області.

Усі бали вираховувалися з цього показника: середнє значення – 0 балів. Якщо ситуація в регіоні виявилася гіршою, ніж у цілому по країні, нараховувалися бали з негативними значеннями, якщо краще з позитивними.

Максимальні 5 балів та мінімальні -5 балів регіони отримали за такі показники: кількість викидів в атмосферу від стаціонарних та пересувних джерел забруднення; утворення відходів I–III класів небезпеки (це, наприклад, батарейки та ртутні прилади); обсяг забруднених стічних вод; кількість захворювань на злоякісні новоутворення.

За п'ятибальною шкалою (від -2,5 до 2,5) оцінювалися такі показники: зростання/зниження викидів в атмосферу від пересувних джерел забруднення на одну особу; утворення відходів загалом (I-IV класів небезпеки). Наприкінці кількість набраних кожною областю балів підсумовували та визначали лідерів та аутсайдерів рейтингу (Рис. 3.8) [68].

№	ОБЛАСТЬ	Витрати забруднюючих речовин в атмосферу в 2020 р., т/кв. км Дані Держстату	Бали із 10*	Зростає/зменшає вміст в атмосфері від порозначних даних на одну особу порівняно з 2019 р., % Дані Держстату		Бали із 5**	Утворення відходів I–III класів небезпечних у 2020 р., кг/кв. км Дані Держстату		Бали із 10*	Утворення відходів в цілому (I–IV класів небезпечних) в 2020 р., т/кв. км Дані Держстату		Бали із 5**	Обсяг забруднених стічних вод у 2020 р., м. куб./кв. км Дані Держстату		Бали із 10*	Кількість випадків захворювання на злочини ново-утворення у 2020 р. на 1 тис. населення Дані Національного Інституту раку за 2020 р.		Бали із 10*	ЗАГАЛОМ
				Від +5 до -1, виконано середнього по країні +0 балів	Від +1,5 до -2,5, виконано середнього по країні +0 балів		Від +1,5 до -2,5, виконано середнього по країні +0 балів	Від +1,5 до -2,5, виконано середнього по країні +0 балів		Від +1,5 до -2,5, виконано середнього по країні +0 балів	Від +1,5 до -2,5, виконано середнього по країні +0 балів								
1	Житомирська	1,8	4,77	-29,9	2,50	33,5	4,81	13,3	2,47	63,8	4,66	2,6	1,36	20,57					
2	Чернівецька	2,6	3,86	-11,3	-0,18	—	5,00	25,8	2,43	209,7	3,80	1,9	4,55	19,46					
3	Закарпатська	2,9	3,52	-12,4	0,02	101,9	4,42	11,4	2,48	276,4	3,41	1,8	5,00	18,84					
4	Волинська	1,8	4,77	1,4	-2,47	34,7	4,80	31,3	2,41	21,0	4,91	2,5	1,82	16,25					
5	Рівненська	2,0	4,55	-16,1	0,54	34,9	4,80	44,2	2,37	747,4	0,65	2,2	3,18	16,09					
6	Хмельницька	2,8	3,64	-23	1,52	33,9	4,81	24,3	2,43	52,3	4,72	3,2	-1,36	15,76					
7	Чернігівська	1,6	5,00	-25	1,81	15,7	4,91	15,6	2,46	338,2	3,05	3,5	-2,73	14,50					
8	Одеська	3,7	2,61	-13,1	0,12	75,0	4,57	13,7	2,47	730,4	0,75	2,2	3,18	13,69					
9	Тернопільська	2,7	3,75	-15	0,39	600,4	1,59	20,2	2,45	149,7	4,15	2,7	0,91	13,23					
10	Вінницька	4,9	1,25	-10,5	-0,33	45,3	4,74	58,8	2,32	5,0	5,00	2,9	—	12,99					
11	Черкаська	5,0	1,14	-15,2	0,41	33,5	4,81	53,7	2,34	153,3	4,13	3,3	-1,82	11,01					
12	Кіровоградська	2,0	4,55	-10,5	-0,33	24,4	4,86	20,3	2,45	147,5	4,17	4	-5,00	10,70					
13	Луганська	2,0	4,55	-10,6	-0,31	194,8	3,89	9,7	2,48	1 266,6	-0,43	3,1	-0,91	9,28					
14	Івано-Франківська	17,0	-2,26	-10,2	-0,38	359,0	2,96	124,2	2,11	96,4	4,46	2,6	1,36	8,25					
15	Херсонська	2,0	4,55	-8,9	-0,61	804,6	0,44	3,2	2,50	88,7	4,51	3,6	-3,18	8,21					
16	Київська	7,8	-0,37	1,6	-2,50	209,8	3,81	76,6	2,27	75,1	4,59	2,9	—	7,80					
17	Полтавська	4,1	2,16	-21,9	1,37	998,3	-0,11	3 410,5	-0,74	70,3	4,62	3,5	-2,73	4,57					
18	Миколаївська	2,2	4,32	-10,8	-0,27	1 366,7	-0,45	101,8	2,18	841,1	0,10	3,2	-1,36	4,52					
19	Запорізька	8,3	-0,47	-10,6	-0,31	584,9	1,68	198,7	1,87	426,6	2,53	3,1	-0,91	4,40					
20	Харківська	5,8	0,23	-11,5	-0,15	1 012,1	-0,12	47,3	2,36	399,5	2,69	3,2	-1,36	3,65					
21	Львівська	6,8	-0,16	-14,6	0,33	55,0	4,69	143,0	2,05	5 640,7	-5,00	2,8	0,45	2,36					
22	Сумська	2,5	3,98	-19,3	1,00	6 218,5	-5,00	30,6	2,41	834,5	0,14	3,5	-2,73	-0,21					
23	Донецька	30,3	-5,00	-8,8	-0,63	5 479,5	-4,31	1 017,5	-0,07	2 881,3	-2,11	2,3	2,73	-9,39					
24	Дніпропетровська	20,7	-3,02	-3,1	-1,66	811,0	0,40	9 692,0	-2,50	4 002,4	-3,29	3,1	-0,91	-10,98					
УКРАЇНА***		6,0		-12,3		881,4		776,0		858,5		2,9							

Рис. 3.8. Екологічний рейтинг регіонів України [230]

На основі представленого рейтингу найчистішим регіоном України експерти визнали Житомирщину, найзабрудненішим – Київ (узагальнено автором на рис. 3.9)

Рис. 3.9. Екологічний рейтинг регіонів України на початок 2022 року

Джерело: побудовано авторкою на основі [68]

Так, у 2019 році Міністерство енергетики та захисту навколишнього середовища України представило перелік забруднювачів повітря України. Зазначимо, що більшість підприємств, що забруднюють повітря, це підприємства металургійної промисловості та ТЕС [148]. З 20 об'єктів, які викидають більше забруднюючих речовин в атмосферне повітря, 7 – розташовані у Дніпропетровській області, 5 – у Донецькій, 2 – у Запорізькій та по 1 підприємству в Івано-Франківській, Львівській, Луганській, Черкаській, Вінницькій, Київській областях. Деталізовано перелік в Додатку Б.

В Україні видатками на екологію з державного бюджету у 2020 році опікуватиметься новоутворене Міністерство енергетики та захисту довкілля України, річний бюджет якого склав 16,1 млрд грн, що становить 1,4% від загальної суми видатків бюджету та 0,4% ВВП (рис. 3.10). Однак ці кошти не лише на захист навколишнього середовища, оскільки бюджет включає й витрати колишнього Міністерства енергетики та вугільної промисловості. Серед найбільших витрат об'єднаного міністерства: управління водними ресурсами, реструктуризація вугільної галузі та подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Сумарно ці статті охоплюють 71% бюджету міністерства. На програми з охорони природи, збереження природно-заповідного фонду, охорону та захист лісів, зменшення викидів парникових газів піде близько 1,3 млрд грн або 8% видатків Мінекоенерго [220].

Зауважимо, що в Україні існує багато громадських організацій та ініціатив, які займаються просуванням екологічної культури та впливом на екологічну свідомість громадян. Наприклад, ГО «Екодія» організовує кампанії та заходи для підвищення обізнаності про екологічні проблеми та популяризації екологічних практик. Інша ініціатива «Зелена хвиля» спрямована на популяризацію вторинної переробки та зменшення сміття в українських містах.

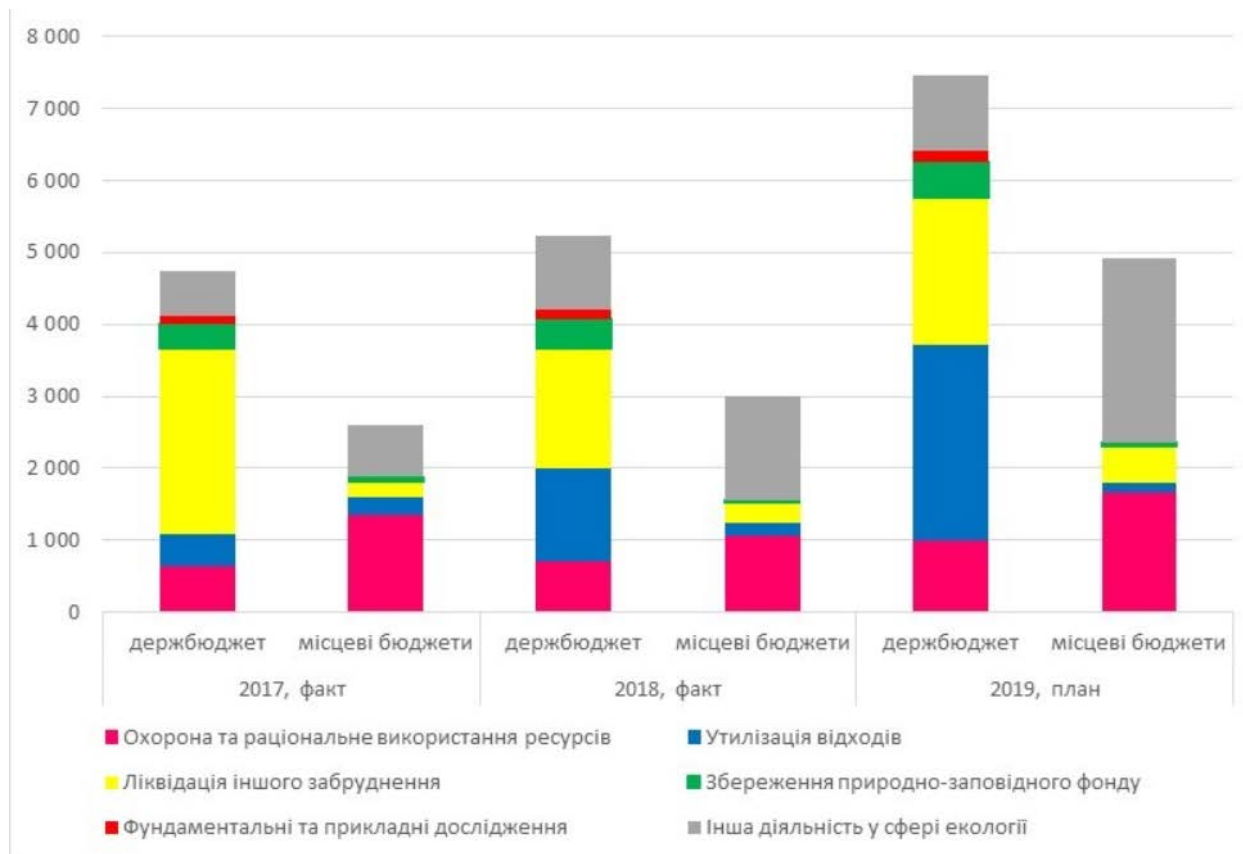

Рис. 3.10. Видатки бюджету на охорону навколишнього природного середовища, млн грн.

Джерело: Звіти Державного казначейства. На графіку наведена класифікація за функціональної ознакою (у державному бюджеті утилізація відходів та ліквідація забруднень стосується подолання наслідків Чорнобильської катастрофи)

Wwf-Україна у 2020 році визначали певні пріоритетні природоохоронні проблеми, які значно впливають або невдовзі можуть негативно вплинути на благополуччя українців та економіку країни в цілому [121]: 1) Україна продовжує втрачати природні екосистеми; 2) продовжується дефіцит та падіння якості прісної води; 3) посилюються проблеми щодо запасів риби та стану водних ресурсів; 4) браконьєрство та знищення середовища існування видів; 5) хімізація сільського господарства. Відповідно до звіту Національного екологічного центру

України [212] протягом 2020 року українська екологічна громадськість наполягала на відновленні окремого Міністерства в сфері захисту довкілля, що було ліквідовано в 2019 році. Також, впродовж 2020 року Національний екологічний центр України продовжував активність, за пріоритетними для організації напрямками, серед яких: збереження біорізноманіття; захист водних ресурсів; запровадження екосистемного підходу; управління відходами; запобіганню та пом'якшенню зміни клімат; контроль якості атмосферного повітря; енергозбереження та енергоефективність; формування довкільної політики тощо. Донорами та партнерами Національного екологічного центру є: 1) FZS – міжнародна природоохоронна організація, що базується у Франкфурті, Німеччина; 2) Форум Східного партнерства – найбільша парасолькова організація неурядових організацій регіону Східного партнерства та ЄС; 3) Мережа «Бенквоч» (CEE Bankwatch Network) об'єднує неурядові організації з різних країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ); 4) Європейська комісія (англ. – European Commission, ЄК) – головний наднаціональний орган виконавчої влади Європейського союзу та інші відомі організації.

Вже сьогодні Європейський союз закликав притягти до кримінальної відповідальності росію за злочин екоциду під час вторгнення в Україну. Так, на пленарному засіданні соціально-економічний комітет закликав Європейський союз задокументувати й оцінити наслідки на довкілля в Україні після вторгнення, щоб сприяти справедливому післявоєнному відновленню навколишнього середовища в Україні. Даний комітет разом із Європейським парламентом також закликав визнати екоцид кримінальним злочином за законодавством ЄС, що допоможе притягнути росію до відповідальності за її дії в Україні та запобігти подібним екологічним катастрофам у майбутньому.

На Україну припадає 35% біорізноманіття Європи. Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну ситуація у сфері охорони

навколишнього середовища набула статусу вкрай небезпечної. За підрахунками науковців, сума збитків внаслідок викидів у повітря від одного російського танка за день становить понад 1066 грн. А від 1200 одиниць такої техніки (а саме стільки за різними джерелами її було зосереджено біля нашого кордону на початку вторгнення) – 1,28 млн грн за добу. Лише стоячи на місці, такі танки руйнують та ущільнюють майже 2 га української землі. Ущільнення ґрунту є причиною зменшення на 40-60% продуктивності (врожайності) рослин. Крім того, від знищених танків лишилося понад 84 тис тонн металобрухту. Оливи й інші токсичні матеріали від них можуть потрапляти у ґрунти та ґрунтові води. Небезпечне потрапляння такої техніки й в річки та озера, оскільки окислення металу може призвести до забруднення води [154]. Відбуваються зміни у екосистемах, на відновлення яких підуть роки.

Так, за даними Міністерства захисту довкілля і природних ресурсів станом на 24 травня 2022 року підтверджено 254 випадки екоциду та нараховано 1,5 тис. фактів знищення українського довкілля внаслідок військової агресії. За такий короткий період відбулись масштабні пожежі у Зоні відчуження площею майже 14 тисяч гектарів та було завдано шкоди понад чверті усіх екосистем [218]. Загальна сума збитків, завданих російськими загарбниками за період окупації Зони відчуження сягнула 2 млрд грн. Станом на 09 червня 2022 року збитки довкіллю України від російської агресії перевищили 200 млрд грн. для збору інформації Міністерство захисту довкілля і природних ресурсів збирає інформацію за допомогою мобільного застосунку «Екозагроза», до якого може долучитися кожен мешканець України. Існують такі екосистеми, які не відновляться ніколи або на це знадобляться сотні років [82]. Одним з найбільших екологічних наслідків війни вважаються відходи від руйнації інфраструктури, при цьому повторне використання будівельних уламків можливе і Україна має ресурси, щоб це реалізувати [165]. Шкода довкіллю

у Києві та на Київщині від згоряння нафтопродуктів перевищує 49 млрд грн. Атмосферному повітрю столичного регіону нанесено шкоду у розмірі 46,3 млрд грн. Також у трійку найбільш постраждалих саме від такого типу екологічної шкоди регіонів входять Чернігівська область (шкода атмосферному повітрю за 9 розрахованими випадками становила понад 1,5 млрд грн), а також Дніпропетровська і Кіровоградська області – 434,3 млн грн. Екологи підраховали збитки заподіяні довкіллю за викид забруднюючих речовин з автозаправних комплексів, які на початку березня потрапили під обстріли в м. Чернігів (загальна сума склала 590 тис. грн) [65]. Збитки по цих двох областях рахували разом, бо вони входять у зону відповідальності Придніпровського округу Держекоінспекції. Загальна сума збитків, завданих атмосферному повітрю України внаслідок ураження нафтосховищ, на 31 жовтня 2022 року перевищує 49,3 млрд грн [270].

Враховуючи ситуацію, що характеризується високим рівнем небезпеки Уряд вніс зміни до Положення про Державну екологічну інспекцію України, які розширюють повноваження відомства стосовно розрахунку завданих довкіллю збитків. Державним інспекторам надане право самостійно та безперешкодно обстежувати території та об'єкти, що постраждали внаслідок аварій, надзвичайних ситуацій, військової агресії, військових, терористичних дій, з метою розрахунку розміру шкоди, збитків і втрат, завданих навколишньому середовищу та природним ресурсам [270].

Станом на 06 листопада 2022 року внаслідок дій країни-терориста довкіллю України вже завдано збитків на суму понад 1,35 трлн грн. Але, на думку екологів така сума не відображає реальної негативної ситуації щодо завданої шкоди. Щодня через лісові пожежі, від горіння нафтопродуктів і загоряння промислових об'єктів у повітря потрапляють небезпечні речовини. З початку війни кількість таких викидів перевищила 67 млн тонн (у 2021 та 2020 роках вони склали лише 2,2 млн тонн на рік). Загалом в

Україні вже постраждало 3 млн га лісів, а це майже третина лісового фонду держави (деякі з них – втрачені назавжди) та 20% природоохоронних територій. Україна сьогодні найбільш забруднена вибухівкою у світі. Близько третини території України потребуватиме розмінування, на що знадобиться щонайменше 10 років [217]. На даний момент розмінування потребує приблизно 200 тисяч квадратних кілометрів. Розриви мін призводять до забруднення ґрунтів важкими металами – свинцем, стронцієм, титаном, кадмієм, нікелем. Іноді це робить ґрунт непридатним для подальшого сільськогосподарського використання.

Наслідки цього негативного впливу будуть довгостроковими та матимуть не лише локальний, а й глобальний характер. У зоні ризику опинилися 2,9 млн гектарів Смарагдової мережі – територій, які потребують охорони на загальноєвропейському рівні. Ці території відіграють важливу роль у захисті біорізноманіття та збереження клімату. Під загрозою знищення знаходяться 16 Рамсарських об'єктів площею майже 600 тисяч гектарів. Вони мають статус водно-болотних угідь міжнародного значення завдяки їхньому унікальному біорізноманіттю. Під окупацією зараз залишаються 8 заповідників та 10 національних природних парків. Серед них Чорноморський біосферний заповідник (розташований на території та акваторії Херсонської та частково Миколаївської областей), біосферний заповідник «Асканія-Нова», Азово-Сиваський національний природний парк, парк «Олешківські Піски», парк «Джарилгацький» (Херсонська область).

До Єдиного реєстру збитків було внесено 1042 факти подій, які відбулися на території нашої країни внаслідок військової інтервенції РФ та завдали шкоди довкіллю [166]. У цілому ключові показники щодо збитків завданих Україні війною в екологічній сфері наступні: 1) сума завданих збитків довкіллю >1,5 трлн грн (станом на 31.12.2022 р.); 2) >680,6 тис. т нафтопродуктів згоріло, забруднивши повітря небезпечними речовинами;

3) ≈ 183 тис. м² ґрунтів забруднено небезпечними речовинами; 4) > 38 тис. т викидів потрапило у повітря від горіння техніки та утворилося > 325 тис. т відходів; 5) 20% природоохоронних територій потерпають від війни; 6) окуповано 8 заповідників і 10 національних природних парків; 7) 2,2 тис родовищ з енергоресурсами, металами й мінералами окуповано [186]; 8) 1 574 т маса забруднювальних речовин, що потрапили у водні об'єкти; 9) 410 150 000 м³ – обсяг забраної/використаної води самовільно [185] тощо.

В Україні розроблено чіткий алгоритм дій щодо фіксації злочинів проти довкілля під час війни. Цими питаннями займається низка відомств. На офіційному вебсайті Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини [126] представлені інструкції щодо того, куди звертатися для фіксації екологічних злочинів. Сьогодні також є низка онлайн-ресурсів, які фіксують злочини проти довкілля: чат-бот SaveEcoBot, попередньо необхідно додати його до Telegram або Viber є новим інструментом для громадськості (відповідає вимогам воєнного часу та дає підстави для позапланової екоперевірки об'єкта господарювання, що забруднює довкілля); чат-бот ЕкоШкода; застосунок ЕкоЗагроза; застосунок «Екоінспектор 2» (Ecoinspector 2), який автоматично генерує звернення та повідомляє про екологічні злочини Держекоінспекцію. Також було створено Центр правової дії «Еко SOS» (<http://epl.org.ua/announces/tsentr-pravovoyi-diyi-eko-sos/>), який допоможе громадянам протистояти захопленню зелених зон, вирубці дерев та вирішувати інші нагальні проблеми довкілля. Представлені матеріали, отримані державними органами слугуватимуть доказами для визначення ступеня забруднення довкілля, кваліфікації вчиненого злочину, обчисленню шкоди екологічних злочинів, встановлення та притягнення до відповідальності винних осіб, а також стягнень репарацій з РФ. Свідомі дії щодо фіксування екологічних злочинів допоможуть привернути додаткову увагу світових організацій,

парламентів різних держав, експертів, винести питання екоциду на міжнародне обговорення. Отже, екологічні питання всеосяжні, не мають меж і кордонів.

Як приклад позитивних зрушень у фокусі екологічної культури та безпеки, незважаючи на військові дії в Україні, варто виділити те, що саме у такий складний час Прокурори Спеціалізованої екологічної прокуратури Офісу Генерального прокурора скерували до суду перший за часи історії незалежної України обвинувальний акт за фактом вчинення екоциду (ст. 441 КК України). Тобто, вперше в історії України судитимуть за екоцид (отруєння водних ресурсів промисловими скидами) службовців приватного підприємства Хмельницької області. Зазначимо, що у даному випадку громадськість скаржилась до правоохоронних органів щодо масової загибелі рослинного і тваринного світу у річці, яка є притокою р. Случ. Як з'ясувалось, у процесі виробництва підприємство систематично умисно здійснювало скиди забруднених зворотних вод у річку, у тому числі з перевищенням змісту гранично допустимої концентрації забруднюючих токсичних речовин. Унаслідок цих дій на ділянці близько 4 км від місця скиду відбулось повне знищення живих організмів донної фауни. На момент проведення інженерно-екологічної експертизи стан вод у річці визначено як «дуже брудні». Через забруднення води хімічними речовинами зникла річкова флора і фауна, зруйновано гідроекосистему [255].

Зауважимо про важливість рішення щодо підтримки України Програмою ООН з довкілля (UNEP). Очікується, що її команда буде присутня в Україні щонайменше чотири роки для допомоги українському уряду в подоланні негативних наслідків війни. У межах Програми наголошується на важливості того, щоб реконструкція та будівництво відбувалося чистішими й екологічнішими методами, оскільки це зможе гарантувати, що забруднення довкілля, яке існувало до війни, зменшиться

та зникне згодом [200]. Зазначимо, що до повномасштабного вторгнення Україна відігравала активну роль у Європі в питаннях довкілля і підписала більшість важливих природоохоронних угод.

Зауважимо, що проблем в екологічній сфері в Україні безліч, однак у рамках представленого дослідження не маємо можливості окреслити всі, тому зосередимося на проблематиці, яку здатна усунути запропонована автором система поширення екологічної культури в суспільстві. Найперше, на що варто звернути увагу – залучення широкого кола громадянського суспільства до участі в діяльності НУО, оскільки такі організації не лише здатні сформулювати уявлення щодо необхідно вирішення екологічних проблем зрозумілою мовою, а й сприяють залученню саме тієї вікової категорії громадян, що найбільше цього потребує.

Водночас фахівці вже давно зазначають про існування практики утворення квазігромадських організацій з метою політичних маніпуляцій громадською думкою, екологічні організації при цьому не є виключенням. Однак деякі дослідження відносно діяльності громадських організацій на місцях дають підстави зазначити і позитивну тенденцію – вони стають більш дієвими у вирішенні питань місцевого значення, задоволення потреб та інтересів місцевих мешканців [200].

Безперечно, сьогодні в державі маємо велику кількість НУО, які ефективно працюють та опікуються екологічною сферою, але несвідоме ставлення громадян до таких організацій не зовсім не сприяє поширенню екологічної культури на локальному рівні.

Отже, НУО також мають впливати на процес інформування суспільства про наявні шляхи екоактивної діяльності, визначати заходи щодо організаційного забезпечення, які мають ґрунтуватись на принципах відкритості та взаємодії, а також запровадити систему моніторингових оцінок якості своєї діяльності та доводити дану інформацію до широкого кола громадян. Тож, однією з ключових перешкод, що суттєво гальмує

поширення екологічної культури, залишається дефіцит інституціоналізації громадянської активності населення в екологічній сфері. Як наслідок варто підтвердити, що досі домінуючою формою впливу громадян на специфічні процеси публічного управління залишається мітинговість, а не партнерська взаємодія чи співпраця при вирішенні екологічних проблем. Не зменшуючи важливості різних чинників розвитку такої взаємодії, окремо слід наголосити на важливості прозорості та відкритості інститутів громадянського суспільства. При цьому метою діалогу в системі публічного екологічного управління, що стосується довкілля можна цілком справедливо вважати створення дієвого механізму співпраці, в основі якої лежать принципи взаєморозуміння та партнерства.

Відносно рівня участі територіальних громад у процесі публічного екологічного управління зауважимо, на основі проаналізованої авторкою інформації, одним із ключових завдань територіальних громад в Україні на сьогодні є як забезпечення реалізації екологічної політики України так і гарантія екологічних прав громадян, що має стати основою для прийняття вчасних та якісних управлінських рішень щодо охорони довкілля. Рекомендації органам місцевого самоврядування щодо впровадження дієвих механізмів екологічної політики розробляються та надаються Департаментом екології та природних ресурсів України. При цьому головною підставою для виділення коштів із фондів охорони навколишнього природного середовища різних рівнів чи залучення інших джерел фінансування є відповідна екологічна програма.

Варто зазначити, що територіальні громади нині виступають суб'єктами стратегічної екологічної оцінки (СЕО), яка регламентується Законом України «Про стратегічну екологічну оцінку». Даний Закон регулює відносини щодо оцінки наслідків на довкілля, у тому числі на здоров'я населення та поширюється на документи планування, у сфері сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства,

енергетики, промисловості, транспорту, поводження з відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій, туризму, містобудування або землеустрою (схеми). Деякі територіальні громади вже сьогодні розробляють пропозиції щодо введення посади працівника в галузі охорони навколишнього природного середовища [47].

Варто згадати про те, що Тупичівська громада, наприклад, – одна з небагатьох, яка поєднує у своєму складі дві природно-географічні особливості (кластери): 1) північний лісовий масив; 2) відкрити південну частину, представлену орними землями та заболоченими територіями. Таке поєднання не лише дає певні переваги, але й створює додаткові проблеми, що викликані промисловою та господарською діяльністю людини. Звідси виникає питання – як можна зберегти виробничі можливості й одночасно розширити природний та рекреаційний потенціал, який в громаді на сьогодні залишається недооціненим? Для подальшого пошуку відповіді доцільно залучати фахівців, що здатні провести відповідний аналіз становища та розробити специфічні рекомендації щодо подальшого розвитку екологічного туризму, збереження та промоції етнографічної спадщини, залучення шкільної молоді до здійснення заходів та проєктів щодо захисту довкілля [106]. Такими ініціативами можуть бути, наприклад, облаштування прибережних зон на водоймах чи створення рекреаційних майданчиків у населених пунктах громади. Такі ініціативи мають принципово залучати якнайбільше коло населення різних вікових категорій до спільної роботи над створенням проєктів та їх реалізації. Водночас головним завданням залишається пошук балансу інтересів у використанні природних ресурсів та можливостями щодо їх відновлення [70]. Однак, природоохоронна діяльність на думку авторки потребує додаткового посилення управлінських функцій (першочергово – координації та контролю) саме в аспекті підвищення рівня екологічної культури в суспільстві [105].

Введений у дію з 01 січня 2020 року Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [191], що базується на Угоді про асоціацію між Україною та ЄС і цілях сталого розвитку ООН включає актуальну для представленого дослідження ціль: «Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління», перелік завдань якої представлено на рис. 3.11.

Важливо зазначити, що з 1 січня 2018 року Україна зобов'язалася сортувати сміття за видами матеріалів та поділяти його на три види: придатне для повторного використання; для захоронення; небезпечне. Однак, нажаль, за два роки помітних зрушень у цьому питанні не відбулося. Хоча переважна більшість населення досі не знає про дане зобов'язання, позитивні практики все ж існують. Так: 1) у м. Київ здійснюється активна діяльність компанією «Центр управління відходами», яка впроваджує комплексний сервіс з управління відходами та допомагає іншим організаціям (Посольство Федеративної Республіки Німеччина, Укрсоцбанк, Київстар, Ашан, Альфа-банк, Vodafone, LG тощо) з вирішенням даних проблем; 2) створено карту місць встановлення контейнерів для збору небезпечних відходів на території м. Київ (рис. 3.12), яка віддзеркалює ступінь розвиненість системи управління відходами; 3) громади починають розробляти та реалізовувати програми з охорони навколишнього природного середовища, визнаючи проблеми розміщення твердих побутових відходів, накопичення побутового сміття, незадовільного стану зелених насаджень та водоймищ тощо. Однак, як вважає авторка такі кроки носять точкових характер (охоплюють переважно великі міста), а отже їх не достатньо для системного покращення існуючого стану.

Ціль 5. Удосконалення та розвиток державної системи природоохоронного управління

Завдання:

- 1) впровадження принципів належного екологічного врядування, підтримка постійного діалогу із заінтересованими сторонами щодо підготовки та прийняття стратегічних рішень;
- 2) укріплення інституційної спроможності щодо планування, моніторингу та оцінки ефективності впровадження екологічної політики;
- 3) запровадження екологічного обліку для оцінки ефективності політики та управління;
- 4) розвиток і вдосконалення природоохоронного законодавства та підвищення рівня його дотримання, включаючи наближення законодавства України до права (acquis) Європейського Союзу;
- 5) посилення відповідальності за шкоду, заподіяну довкіллю, відповідно до міжнародних зобов'язань України;
- 6) забезпечення науково-інформаційної та інноваційної підтримки процесу прийняття управлінських рішень;
- 7) кіберзахист відповідних екологічних інформаційних ресурсів, систем, баз даних;
- 8) посилення спроможностей природоохоронного управління у проведенні комплексного моніторингу стану навколишнього природного середовища та державного контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;
- 9) розмежування функцій з охорони навколишнього природного середовища та господарської діяльності з використання природних ресурсів;
- 10) забезпечення чіткого розподілу повноважень у сфері охорони навколишнього природного середовища на державному, регіональному та місцевому рівнях;
- 11) забезпечення цільового бюджетного фінансування природо-охоронних заходів та недержавного інвестування природоохоронних проектів;
- 12) удосконалення кадрової політики та професійної підготовки фахівців у системі охорони навколишнього природного середовища та природокористування.

Рис. 3.11. Основні завдання в напрямку удосконалення та розвитку державної системи природоохоронного управління [191]

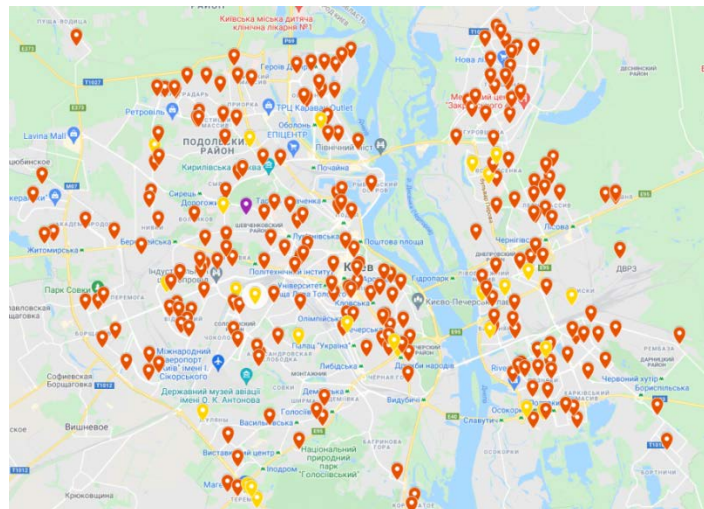

Рис. 3.12. Карта місць встановлення контейнерів для збору небезпечних відходів на території м. Київ [96]

Отже, можна визнати, що складання карти громадської активності в екологічній сфері є доцільним заходом, який сприятиме вирішенню екологічних проблем. Однак, у такому фокусі важливості набуває подальше висвітлення не лише результатів, а й деталізація механізму їх досягнення.

Якщо розглядати екологічні ініціативи в воєнного стану в Україні, то варто звернути увагу на переговорний процес Єврокомісії та України щодо можливості приєднання нашої держави до програми «LIFE», яка стосується клімату та навколишнього середовища (спрямована на сприяння переходу до сталої економіки, захисту довкілля, припинення втрати біорізноманіття), з метою сприяння відновленню країни після руйнувань, що спричинені війною. Дана програма є інструментом ЄС для фінансування екологічних та кліматичних заходів, що діє з 1992 року. З того часу вона співфінансувала понад 5500 проєктів у ЄС та за його межами у розмірі 5,4 мільярда євро. Приєднавшись до неї, Україна зможе отримати фінансування, яке сприятиме якнайшвидшому відновленню довкілля після руйнувань, спричинених російським вторгненням (забруднень, руйнування екосистем, інші довгострокові наслідки). На переконливу думку членів Єврокомісії, російська агресія щодо України та її вплив на клімат і навколишнє середовище зробили це партнерство ще більш важливим [25].

Отже, в умовах сьогодення продовжує посилюватися необхідність спрямування уваги на екологічну сферу з урахуванням особливостей кожної окремої території в Україні, оскільки збитки від війни для екології, можуть потребувати не лише великих фінансових вкладень, а й значних трудових ресурсів та дій, що здатні розтягнутися на роки. Однак важливо згадати про можливість розвитку шляхів використання позитивного досвіду інших країн, які мають сформовану екоорієнтовану систему. Вимушені переселенці сьогодні мають унікальну можливість отримати позитивний досвід розвинутих країн щодо зниження навантаження на екологічну систему локального рівня для подальшої її адаптації в Україні. Зазначене здатне вплинути на зниження чи уникнення екологічних ризиків та дозволить оновити підходи щодо збереження екосистеми на рівнях територіальних громад шляхом підвищення рівня екологічної культури населення України [100; 101; 103].

3.2. Екоактивна діяльність в системі місцевого самоврядування як показник підвищення рівня екологічної культури

Питання поточної екологічної ситуації в Україні сьогодні науковцями не розглядаються у відкритих джерелах на достатньому рівні. Зазначене легко пояснити надто різким зниженням наукової активності з огляду на воєнні дії. Однак неурядові громадські організації та відповідні державні структури намагаються певним чином приділяти даному запиту належну увагу та окреслювати наявну проблематику щодо поточної ситуації в екологічній сфері та подальшого функціонування державної екологічної системи.

Тож, пошук шляхів утвердження екологічного мислення всередині суспільства посилює необхідність формування та поширення екологічної культури, що здатна сприяти вирішенню екологічних проблем. Однак негативним аспектом є те, що люди вже давно звикли традиційно сприймати дійсність, зовсім не враховуючи, що вона може бути іншою. Природні ресурси завжди сприймаються як безмежна/невичерпна система за принципом «усього вистачить на всіх» і зовсім не сприймаються з іншого боку – «природні ресурси не тільки для нас». Однак зазначимо, що дослідження того самого явища з різних позицій, під різними кутами дає різні уявлення про нього. Водночас не важливо, у якій сфері досліджуються екологічні питання, вчені одностайні в думці, що поки люди не почнуть використовувати набуті знання для подальшої співпраці з природою, вони будуть приречені знову повторювати власні помилки.

Хоча питання екологічної культури активно опрацьовують науковці: В. Крисаченко (розглядає екологічну культуру як цілепокладаючу діяльність людини), Є. Когай (визначає екологічну культуру як динамічну відкриту систему), А. Льовочкіна (проявом

екологічної діяльності вважає підтримку та розвиток довкілля, створення його елементів), М. Голубець (виокремлює структурно-функціональні зв'язки екології та культури) та інші, однак зазначимо, що аналізу можливих шляхів посилення екологічної активності на рівні громад в Україні в науковому колі увага поки що не приділена.

Надалі варто вказати на те, що умови сьогодення характеризуються принциповою зміною способу життя (підрозділ 3.1), а це сприяє виникненню нових суспільних відносин, зміні свідомості людей, формуванню нових напрямів культури, що, в свою чергу, здатні створювати нові можливості. Екологічний контекст таких змін не лише постійно супроводжує їх, а і повністю пронизує, оскільки людина сьогодні більше орієнтована на довкілля.

Так, кожна людина від народження потрапляє до світу культури, у якому міститься накопичений загальнолюдський досвід, що зафіксований різними способами (традиції, установки, пріоритети тощо) [134]. Зазначимо й про те, що на формування екологічної культури також впливають природоохоронні норми та заходи, які вживають органи публічної влади для забезпечення їхнього виконання (екологічний контроль, відповідальність тощо) [129]. В Україні шляхом децентралізації влади значно розширились повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони, використання та відтворення природних ресурсів. Відомо також, що розробка та реалізація заходів екологічного спрямування стає більш ефективною саме на місцевому рівні за рахунок можливості врахування екологічних інтересів населення відповідної території. Синхронно із зазначеним, на думку авторки, важливим напрямом вирішення місцевих екологічних проблем є розробка та подальше впровадження дієвих механізмів екологічної політики в органах місцевого самоврядування. Така політика обов'язково має включати всі сучасні інструменти її ефективного реалізації. Зазначимо й про те, що даний підхід

не може містити лише обмежений перелік заходів екологічного управління. Він також повинен забезпечувати й належний рівень взаємодії всіх суб'єктів публічного екологічного управління та сприяти поширенню екологічної культури серед громадськості.

Водночас на екологічну свідомість людини впливають: культура, традиції, особисті потреби, досвід, цінності, середовище у якому зростає чи перебуває людина тощо. При цьому, джерела впливу на екосвідомість поділяють на: 1) внутрішні (самоосвіта, сімейне виховання, особистий досвід людини тощо); 2) зовнішні (вплив державних заходів, неурядових природоохоронних, релігійних організацій, ЗМІ, суспільні цінності тощо) [129]. Виходячи із зазначеного науковці сформували певний перелік, що впливають на формування екосвідомості, а отже й екологічної культури: 1) вплив особистого досвіду контакту із довкіллям та екологічними проблемами; 2) сімейне виховання, що закладає певні цінності; 3) вплив діяльності неурядових організацій, що також здатні створювати публічний запит на державні зміни; 4) вплив ЗМІ та соціальних мереж, що впливають на поширення інформації та формують громадську думку; 5) вплив держави (впровадження заходів освіти та просвіти; прийняття правил поведінки, обмежень, заборон, встановлення відповідальності, дозвільних процедур; створення необхідної інфраструктури).

На основі даних щодо екологічної свідомості населення та державної політики у цій сфері, в аналітичній доповіді [129] виокремлюються проблеми, з якими погоджується й авторка: низький рівень поінформованості населення щодо екологічних питань; низька готовність населення до активних дій для охорони і захисту довкілля; відсутність безперервної екологічної освіти; формування неціннісного ставлення до довкілля; питання довкілля є другорядними у державній політиці, економічні питання є пріоритетними; закладення антропоцентричного типу екологічної свідомості у державній політиці;

низький рівень інформування населення з боку органів влади про необхідність впровадження екологічних норм, їхнє значення, способи застосування тощо; заходи з підвищення екологічної свідомості є поодинокими та стосуються переважно учасників освітнього процесу та ін. водночас залишається відкритим питання розробки дієвих шляхів усунення даних проблем.

Варто вказати на те, що екоактивну діяльність (екологічну активність) вживають у якості синоніму до екологічної діяльності та розуміють під цим терміном будь-яку діяльність, яка спрямована на збереження екосистем (покращення середовища, запобігання екологічній кризі, здійснення позитивних змін). Також, в англійській мові поширеним терміном є «ecotivity» (екологічність). До переліку видів такої діяльності відносять: переробку матеріалів і відходів; збереження електроенергії; багаторазове використання та відновлення ресурсів; використання екологічного транспорту; органічне землеробство; волонтерські заходи зі збереження природи; політку охорони середовища; екологічну освіту тощо. Отже, екоактивну діяльність, на думку авторки, доцільно розглядати як важливий маркер екологічної культури, що буде враховано в подальших підрозділах дисертаційного дослідження.

Додаткова варто підкреслити, що екологічну культуру визначають як певну сукупність норм і вимог, що висувуються до екологічної діяльності, та готовності людини дотримуватись даних норм. Сьогодні науковці також проводять певну межу між суспільною екологічною культурою та індивідуальною (особистісною), що характеризує особливості свідомості, поведінки та діяльності людей у взаємодії з довкіллям [135].

При проведенні досліджень важли враховувати, що структура екологічної діяльності здатна вплинути на процес формування та подальший розвиток екологічної свідомості населення в системі місцевого самоврядування. Водночас зазначимо про інший бік зв'язку – втілення

екологічних цінностей виражається у світоглядних настановах, завдяки яким здійснюється суспільна діяльність. Тому авторка вказує на необхідності активізації пошуку ефективних підходів до формування, розвитку та поширення екологічної культури в Україні за рахунок наявного публічно-управлінського потенціалу в екологічній сфері.

Як відомо, екологічна діяльність може бути реалізована окремими людьми, серед яких: науковці, педагоги, політики, публічні діячі та інші, що підкреслює специфічність її виробництва. Відповідно до зазначеного у процесі здійснення такої діяльності варто враховувати складність та багатоаспектність людських цінностей та інтересів. Варто також зауважити, що рівень розвитку екологічних інтересів кожного, з одного боку містить такі важливі компоненти, як освіта та екологічна обізнаність, рівень яких значно впливає на екологічну культуру, а з іншого – не обмежується лише ними. Сьогодні науковці вказують на цінність пошуку відповіді на питання: як екологічні інтереси здатні реалізуватися в основних видах соціальної діяльності, у суспільно корисній роботі та життєдіяльності взагалі [233].

Важливо наголосити на значній вагомості дослідження зв'язку між проблемами способу життя (сукупність форм діяльності людини в процесі самореалізації), ключовими поняттями якого є життєдіяльність та поняттям природи, оскільки життєдіяльність людей віддзеркалює їхню свідомість. Тож, у процесі життєдіяльності людей обов'язково присутня не лише матеріальна складова, а й культурна. Отже, спосіб життя – це сукупність проявів людської діяльності, а культура досліджує діяльність людей як реалізацію та самореалізацію, втілення творчого потенціалу людей і людства в усіх їх різноманітних формах [136].

У розрізі представленого дослідження зупинившись на результаті (ціннісному підході) зазначимо, що саме він належить до основи поняття «культура», та складається з ціннісного матеріалу (наприклад: екологічного

у складі свідомості). Важливість свідомості у фокусі екологічної культури визначається її суттю (саморефлексія людини себе самої та свого ставлення до природи, культури, дій, вчинків тощо). Водночас свідомість визначається культурою суспільства, що вказує на її соціокультурний характер, а отже, свідомість об'єктивується у формі культури та створює ментальність [233; 136].

Враховуючи зазначене, можна стверджувати про те, що екологічна культура, здатна знизити імовірність виникнення екологічних загроз на рівні місцевого самоврядування, спираючись на ціннісноорієнтований підхід, при використанні якого будується дієвий механізм, що включає два напрями: 1) коригування екологічної поведінки в системі на основі поставленої мети; 2) зміну такої поведінки. Відповідно до нього: 1) мета – внутрішній мотив; 2) визначальний фактор цілеспрямування – система цінностей (стійка категорія людських відносин, в основі якої – досвід практичної / інтелектуальної діяльності). Тож, ціннісноорієнтований підхід припускає зміни не лише плану дій, а й самих цілей. У підсумку така система цінностей може стати як основою визначення мети, так і глобальним критерієм управління у напрямі підвищення рівня екологічної діяльності в суспільстві.

А. Львовчикіна вважає, що: «екологічна діяльність проявляється у підтримці, розвитку довкілля та у створенні його елементів» [136]. Однак варто підкреслити важливість поширення ціннісних орієнтирів такої діяльності, оскільки вона виступає формою реалізації екологічної культури. Тут виокремлюють два рівні: 1) низький, що характеризується експлуатацією, виснаженням та руйнуванням довкілля; 2) високий – охорона, розвиток та створення окремих елементів. Водночас найбільш актуальними екологічними проблемами залишаються проблеми, що пов'язані з мезосередовищем (незадовільний екологічний стан

громадських територій, оскільки такими територіями користується багато людей, які не відповідають ним) [134].

У відкритих інформаційних джерелах (зокрема мережі Інтернет) можна знайти актуальну інформацію, що присвячена розвитку екоактивності в Україні. Здебільшого така активність ґрунтується на діяльності неурядових громадських організацій та волонтерських ініціативах. Так зокрема, на офіційній сторінці видання «LDaily» [171] з посиланням на застосунок GlobalLogic EcoHike зазначено, що у 2020 році українці в 3 рази частіше маркували окремі засмічені ділянки та в 5 разів активніше залучались до їх прибирання, порівняно з 2019 роком. Тож, упродовж 2020 року активісти (кількість яких за рік зросла у 2,5 рази) створили понад 200 міток забруднених місць і зібрали понад 5 тонн сміття. На офіційному сайті неприбуткової незалежної громадської організації «Громадське» представлено розділ, що присвячений результатам екоактивності не лише у національних масштабах, а й на світовому рівні (<https://hromadske.ua/tags/ekoaktivisti>). Проте, авторка наголошує на важливості підвищення рівня та поширення екологічної культури та екологічної діяльності не лише на рівні великих міст, а й у межах невеликих територіальних громад. Варто відзначити певні позитивні практики, які вже реалізовані, наприклад, на порталі «Перша електронна газета» [85] наводиться інформація про те, що на території Гурівської сільської ради у грудні 2021 року завершився проєкт «Сортуємо заради майбутнього», який реалізувався за підтримки проєкту «Зміцнення міжсекторальної співпраці для соціальної згуртованості (SC3)», що співфінансувався Європейським Союзом та Британською Радою в Україні. Звідси підкреслимо важливість використання всіх можливостей щодо посилення екоактивної діяльності на локальних рівнях, що тісно пов'язана з партнерською співпрацею та залученням широкого кола учасників до даного процесу.

Розглядаючи дієві напрямки удосконалення процесу екоактивної діяльності варто зауважити, що амбіційні цілі у даному напрямі вимагають як сміливих підходів з участю всього суспільства так і підкріплення такої діяльності довгостроковими зобов'язаннями органів влади (центральної та місцевої). Тобто хоча владні структури мають займати лідируючу позицію у даному напрямі, однак важливим все ж таки аспектом залишається стримування прогресу політичними, економічними, нормативними та іншими перешкодами. При цьому масштаби необхідних дій з боку всіх суб'єктів публічного управління не можна недооцінювати, а для докорінних трансформацій варто залучати всі наявні інструменти щодо вирішення проблем, які стосуються екології.

Як вже засвідчувалось у представленому дослідженні –громадянська участь є важливою компонентою для захисту навколишнього середовища, оскільки для отримання значного результату, кожен громадянин повинен зробити власний внесок у процес зменшення свого впливу на навколишнє середовище. Зусилля на національному рівні повинні йти пліч-о-пліч зі зміною ставлення та цінностей на громадянському рівні, що можливо лише шляхом інвестицій в заходи, спрямовані на поширення екологічної культури (обов'язково має включати інформаційній та освітній складники).

У цьому контексті на думку авторки формування та поширення екологічної культури всіх верств населення (з урахуванням різних вікових категорій) передбачає [233]: 1) розуміння екологічних проблем, усвідомлення їхньої актуальності, важливості, універсальності (зв'язку локальних, регіональних, глобальних); 2) відродження традицій у відносинах із довкіллям, виховання любові до рідної природи; 3) усвідомлення технократичної проблеми та заміни її на екологічну, що в основі має розуміння єдності живого й неживого в глобальній системі гармонійного співіснування та розвитку; 4) розуміння необхідності узгодження інтересів природи і людини на основі подолання

споживацького ставлення до природи; 5) розвиток особистої відповідальності за стан довкілля; 6) прогнозування особистої діяльності; 7) розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо навколишнього середовища; 8) виховання поваги до власного здоров'я та формування навичок його збереження. Отже, не знижуючи вагомості наведених елементів формування екологічної культури, варто додати такі: 9) використання всіх потенційних можливостей у процесі вирішення екологічних проблем; 10) вміння поширювати ціннісні екокультурні орієнтири; 11) розвиток взаємодії та співпраці в напрямі удосконалення існуючого стану екологічної сфери на територіальному рівні.

Цікавим прикладом екоактивної діяльності варто вважати екокультурний туризм, що підтримується Організацією Об'єднаних Націй з 2012 року [320]. Так, у вісімдесятих роках почався бурхливий розвиток екотуризму (від якого походить екокультурний туризм), котрий науковці також визнають інструментом сталого розвитку [27; 334]. При цьому головними цілями екотуризму є сталість, збереження та участь місцевої громади. Практика використання екотуризму сьогодні переходить на наступний етап і утверджується як еко-культурний туризм, що поєднує пошук контакту з природою з цінуванням культурної автентичності, екологічної стійкості, нового досвіду. Таким чином, еко-культурний туризм здатен реагувати на проблеми зміни клімату через туристичні проєкти, керовані державною політикою та адміністраціями. У цьому контексті зауважимо, що природні парки, заповідники, екотуризм, сільськогосподарський туризм, сільське середовище та залучення громад до сфери розробки реалізації екотуристичних проєктів в Україні є надзвичайно важливими.

Зауважимо, що у даному контексті варто звернути увагу на шляхи перетворення громад на агентів змін за рахунок використання практичних підходів для вивчення складних питань. Отже, має відбуватися безперервне

залучення місцевого населення до діяльності з охорони природної спадщини та підвищення рівня його навичок і знань про природне середовище за рахунок використання наявного потенціалу. Тут варто створити умови для тісного контакту між органами влади та неурядовими організаціями, які мають найбільше можливостей для залучення доступних ресурсів для початку процесу змін в екологічній сфері на локальному рівні.

Існування досвіду застосування міських рішень, заснованих на природі (Nature-Based Solutions – NBS), пропагується як інноваційна та економічно ефективна стратегія для реалізації цілей сталого розвитку міст, включаючи адаптацію до зміни клімату, в умовах збільшення міст. Гібридне (або багатоакторне) управління було визначено як ключова можливість для розширення міських рішень, заснованих на природі, що представляє керовану попитом і економічно ефективну реалізацію міської зеленої інфраструктури. Концепція гібридного управління схожа на суміжні концепції з управління навколишнім середовищем/кліматом, такі як багаторівневе управління, поліцентричне управління та мозаїчне управління. Гібридне управління здатне стимулювати інновації та забезпечувати супутні переваги багатьом зацікавленим сторонам. Воно включає громадянське підприємництво/управління та мережеве управління як ефективні способи управління міською природою за участю. Описані науковцями практики гібридного управління демонструють наявний потенціал залучення громадськості та партисипативного управління в екологічній сфері. Однак, слід пам'ятати, що такий вид управління вимагає прозорого прийняття рішень щодо розподілу витрат і вигод [359].

Для удосконалення процесу екоактивної діяльності на місцевому рівні необхідно стимулювати роботу за такими напрямками: 1) формування екозвичок населення (передбачає пропагування екологічних звичок за участі громадських лідерів, тренінгових центрів, закладів освіти тощо); 2) постійна підтримка (формування необхідних знань, навичок, цінностей для

активізації громадян до дій, які спрямовані на зменшення впливу на навколишнє середовище); 3) формування екологічних компетентностей [290] (сприяють поінформованості та активності громадянами, а також ефективній діяльності й освіті); 4) висвітлення добрих практик (формування простору для обміну досвідом в екологічній сфері та екологічній освіті). Отже, можна засвідчити важливість освіти дорослих та навчання «впродовж життя», ефективність яких вже підтверджена європейськими країнами [356].

У рамках екологічної громадської участі науковцями досліджуються певні культурні чинники (релігійна, демократична та гендерна культура тощо) у межах яких аналізується участь у навколишньому середовищі [361]. Незважаючи на те, що більшість країн ЄС офіційно намагаються покращити процес прийняття екологічних рішень через офіційне залучення громадськості, їх політика реалізується різними способами. Тобто, виникає логічне питання, які чинники пояснюють різні політики (за винятком відмінностей у тому, як їхні державні установи налаштовані щодо залучення громадськості) і як різні культури потенційно впливають на політику екологічної участі громадськості. Зазначене питання більше стосується культурної екології, яку авторка вже схарактеризувала представлений дисертації. Однак на сьогоднішній день досі не вистачає академічних досліджень, які б аналізували, як культура взаємодіє з поведінкою людей і уряду в країні, у специфічній сфері екологічної участі громадськості. Варто нагадати, що цінності та переконання критично впливають на політичні уподобання [301]. Ці культурні фактори можуть впливати на відмінні культурні світогляди, в яких культурно обмежені раціональності формують політичні переваги, що тлумачаться в термінах бажаних інституційних механізмів однієї країни. Зазначимо про те, що загальноприйнятим визначенням культури є «колективне програмування розуму», яке відрізняє одну групу від іншої [310]. Деякі науковці [278]

критично зауважують, що важливо враховувати історію, інституції та культуру країн, щоб інтерпретувати практику участі громадськості в різних країнах. Сучасні дослідники доводять, що реалізація політики участі потребує потужної підтримки з боку кожного рівня влади, на додаток до жорсткого просування від сильного уряду в ієрархічній системі. Тому важливо оцінити, як різні форми участі громадськості взаємодіють із культурою, перш ніж вивчати досвід політики в інших країнах, при цьому необхідна наявність продуманого плану відбору учасників і способів подолання екологічних проблем.

З огляду на вищезазначене, можемо стверджувати про наявність тісного взаємозв'язку між екологічною культурою та екоактивною діяльністю, що характеризується відповідними взаємовпливами. Однак додатково можна констатувати існування проблем у процесі практичного використання потенційних можливостей на рівні місцевого самоврядування у сфері вирішення екологічних проблем, які саме й висвітлено у наступних підрозділах представленої дисертації.

3.3. Структурно-динамічна характеристика перспектив розвитку та поширення екологічної культури в Україні

Осмислення ключових положень щодо екологічної складової розвитку держави вже вийшло за межі суто теоретичних досліджень, а збалансований (сталий) розвиток сьогодні є предметом міждисциплінарних досліджень. Безліч наукових поглядів щодо практичної реалізації ефективних шляхів досягнення сталого розвитку формуються і в межах управлінської науки. Екологічні виклики сьогодення включають вагомий рівень забруднення навколишнього середовища та вичерпаності природних ресурсів. Отже, беззаперечною є важливість формування новітнього світогляду в усіх без

винятку сферах діяльності не лише суб'єктів господарювання, а й всього громадянського суспільства.

Надалі окреслимо теоретичні основи забезпечення збалансованого розвитку, що є предметом наукових інтересів широкого кола вітчизняних і закордонних дослідників, серед яких: В. Амбросов, М. Кропивка, П. Макаренко, М. Хвесик, В. Юрчишин та інші. Зокрема, питанням збалансованого розвитку на рівні територіальних громад свої праці присвятили: В. Бабаєва, О. Коротич, Ю. Куц, О. Лазор та інші. Цілком підтримуючи погляди провідних науковців, зазначимо, що концепція сталого розвитку є дієвим способом поступального досягнення глобального розвитку всього людства, оскільки включає вимогу гармонійного узгодження всіх складових (екологічної, економічної, соціальної) з метою досягнення балансу між задоволенням потреб розвитку суспільства та формуванням системи захисту інтересів майбутніх поколінь. Однак у процесі пошуку найкращих шляхів подальшого збалансованого розвитку територіальних громад доцільно детальніше розглянути додаткові можливості щодо використання наявного потенціалу публічного екологічного управління.

Так, концепція сталого розвитку (англ. *sustainable* – підтримуючий, тривалий, безперервний; *development* – розвиток) передбачає: задоволення потреб сучасного покоління без шкоди для майбутніх поколінь; розвиток країн і регіонів, коли діяльність суспільства (економічне зростання, матеріальне виробництво тощо) відбуваються в межах, що дозволяє екосистемі відновлюватися і підтримувати життєдіяльність теперішніх та майбутніх поколінь. Хоча переклад даної дефініції на українську мову має декілька варіантів, однак в Україні термін сталий розвиток є офіційно визнаним відповідником англійського терміна. Також науковці вживають термін «збалансований розвиток» як такий, що більш відповідає суттєвості розвитку як процесу змін з утриманням еколого-економічного та соціального балансу [262].

При цьому універсальною властивістю різних типів систем (включно з територіальними) є стійкість, що полягає в здатності виконувати свої функції, незважаючи на негативний вплив різних факторів. Водночас збереження стійкості системи має певні межі й коли умови середовища порушують їх – порушується й функціонування системи, або навіть структурні зміни. Отже, положення області стійкості кордонів змінюється разом з еволюцією системи [77]. Так, В. Вернадський зробив фундаментальний висновок про те, що між усіма живими і неживими частинами Земної кулі йде безперервний матеріальний і енергетичний обмін, який у процесі часу виражається закономірними змінами та безперервно прагне до стійкості та рівноваги [26]. Деякі науковці вважають, що поняття «стійкість» і «розвиток» суперечать одне одному, оскільки «розвиток у принципі не може бути стійким». Важливо наголосити у даному фокусі, що сталий розвиток має переважно екологічне походження та зміст.

Водночас певні наукові джерела вказують на те, що від самого початку розвиток пов'язували лише з економічним прогресом (50–60-і рр.), однак з часом (70-і рр.) на тлі зростання кількості бідних країн додатково почали розглядати й питання соціальної справедливості. Майже одразу загострилось і проблеми споживання природних ресурсів, які призводять до деградації довкілля та негативного впливу на здоров'я людей. Так, у 1972 році Римський клуб звертає увагу всього світу на таке поняття, як «межі зростання», чим намагається акцентувати увагу на необхідності включення «збереження довкілля» до концепції розвитку для уникнення екологічної кризи в майбутньому. Вже у 1980 році з'являється термін «збалансований розвиток» («Всесвітня стратегія охорони природи» (ВСОП)) та висувається положення про те, що збереження природи тісно пов'язане з розвитком, який має відбуватися лише за умови збереження природи. Як відомо, Концепція збалансованого розвитку набула важливого статусу після Конференції ООН з довкілля та розвитку (1992 рік). Глобальні цілі сталого розвитку були

затверджені у 2015 році на саміті ООН, а 15 вересня 2017 року Уряд України представив Національну доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», і якій виокремлюються базові показники для досягнення цілей з урахуванням національних аспектів розвитку [109].

Отже, сталий розвиток передбачає скорочення рівня споживання ресурсів з одночасним переходом на екологічні види енергоджерел, впровадженням безвідходних технологій, результатом чого має стати зменшення навантаження на здоров'я людини та довкілля. Сьогодні науковці майже одностайні в думці, що «найбільш точне визначення курсу сталості представлено в доповіді Г.-Х. Брутланд: «сталим можна назвати такий розвиток, який веде до мінімізації негативних наслідків виснаження природних ресурсів і забруднення навколишнього природного середовища для майбутніх поколінь у результаті соціально-економічного розвитку покоління, яке зараз проживає на планеті» [77], наголошуючи при цьому, що сучасний розвиток світового суспільства, спрямований на вирішення глобальних проблем людства, визначає стратегічні пріоритети для розвитку країн у третьому тисячолітті. Основні положення таких пріоритетів узагальнені в розумінні сталого розвитку, що включає потребу в безпечному та здоровому довкіллі [24]. Отже, стержнем сталого розвитку суспільства цілком справедливо можна вважати екологічну безпеку країни та відповідне інституційне забезпечення сталого розвитку. Так, на рис. 3.13 представлено логічний ланцюг побудови інституційного середовища сталого розвитку.

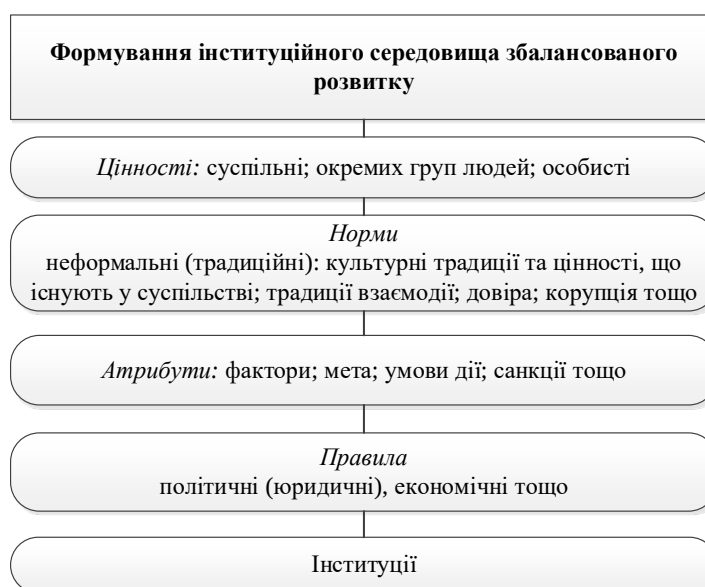

Рис. 3.13. Процес розбудови інституційного середовища сталого розвитку

Джерело: побудовано на основі [28]

Тож, можна стверджувати, що якість інституційного середовища має критичне значення для сталого розвитку як на рівні держави, так і на рівні окремих громад. при цьому низький рівень розвитку інституційного середовища здатен призвести до утворення певного вакууму, через що перевага починає надаватися неформальним правилам над формальними. Зазначені процеси спроможні викликати екологічні кризи (напружені взаємини людського суспільства з природою [43]).

Варто вказати, що екологічна криза багатьма вченими різних наукових напрямів (соціологами, філософами, екологами, політиками та іншими) пов'язується із залежністю природи від соціокультурної практики та розвитку науки і техніки. Так, у таблиці 3.2 можемо представити основні характеристики взаємозв'язку культури та природи у процесі розвитку суспільства.

Взаємозв'язок культури та природи в процесі розвитку суспільства

Автор	Характеристика взаємозв'язку
І. Гердер	гуманістичні основи розуму і культури в людині заклала природа;
Е. Кант	головне призначення природи щодо культури вбачав у підготовці людей до свободи;
В. Вернадський	виникнення культури пояснював проблемами природи і космосу;
О. Чижевський	підкреслював нерозривний зв'язок соціокультурних процесів на Землі з фізичними явищами, які відбуваються на Сонці, заклавав основу біосферної концепції культури;
Л. Кейсевич, І. Олексієнко	завдання людства вбачали у досягненні необхідної рівноваги між природними та цивілізаційними чинниками для продовження життя на планеті

Джерело: складено на основі [29]

Сьогодні науковцями пропонується велика кількість можливих шляхів щодо збереження природи відповідно до причин виникнення екологічної кризи, які були виявлені на основі отримання різних аналітичних даних. Однак, авторка вважає за необхідне підкреслити, що культурологічний напрям, який зачіпає духовні та морально-етичні аспекти ставлення людського суспільства до природи, досі залишається майже не дослідженим. При цьому раніше головною метою культури було створення матеріальних і духовних благ заради виживання людини, сьогодні ж культурологія підвищує статус та важливість екологічної культури. Тобто активізується пошук шляхів гармонійного узгодження культури і природи, які утворюють єдину біосоціотехногенну систему [29].

При дослідженні досвіду інших країн щодо впливу політичних та фінансових інструментів на сталий розвиток авторкою було встановлено, що на практиці часто застосовуються: податки на діяльність, що завдає шкоди навколишньому середовищу; посилення правил; нові екологічні стандарти та сертифікацію енергоефективності, викидів та забруднюючих речовин; податкові пільги за дотримання цих стандартів. Також існує безліч прикладів кредитів та грантів для «зелених» інвестицій у стійке сільське господарство, відновлювані або низьковуглецеві джерела енергії, енергоефективні будівлі, громадські пішохідні та велосипедні доріжки та інфраструктуру електромобілів (EV) тощо.

Субсидії та податкові пільги є додатковими інструментами для підвищення попиту на екологічно чисті продукти та послуги, такі як електромобілі, сонячні батареї або відновлювані джерела енергії. Уряди також пропонують субсидії та грантове фінансування науково-дослідним інститутам, академічним установам та приватним науково-дослідним фірмам для стимулювання інновацій та розробки перетворюючих технологій, таких як відновлювані джерела енергії, уловлювання вуглецю, управління відходами та енергоефективність [356]. Тим не менш, зелені заходи стимулювання не завжди мають позитивний ефект, так, наприклад, відповідно до Індексу екологічності стимулів (Greenness of Stimulus Index), на основі якого відбувається оцінка впливу на довкілля стимулюючих заходів (на суму 17,2 трлн доларів США в 30 країнах) було виявлено більше негативних, ніж позитивних втручань у сфері екологічної політики (рис. 3.14).

Рис. 3.14. Індекс екологічних стимулів [305]

Окрім зазначеного, опитування лідерів сталого розвитку, яке було проведене GlobeScan у 2020 році, засвідчило, що національним урядам не вистачає керівної ролі в галузі сталого розвитку, що є підтвердженням необхідності більш рішучих втручань в систему публічного управління для вирішення зростаючих глобальних екологічних проблем (Рис. 3.15).

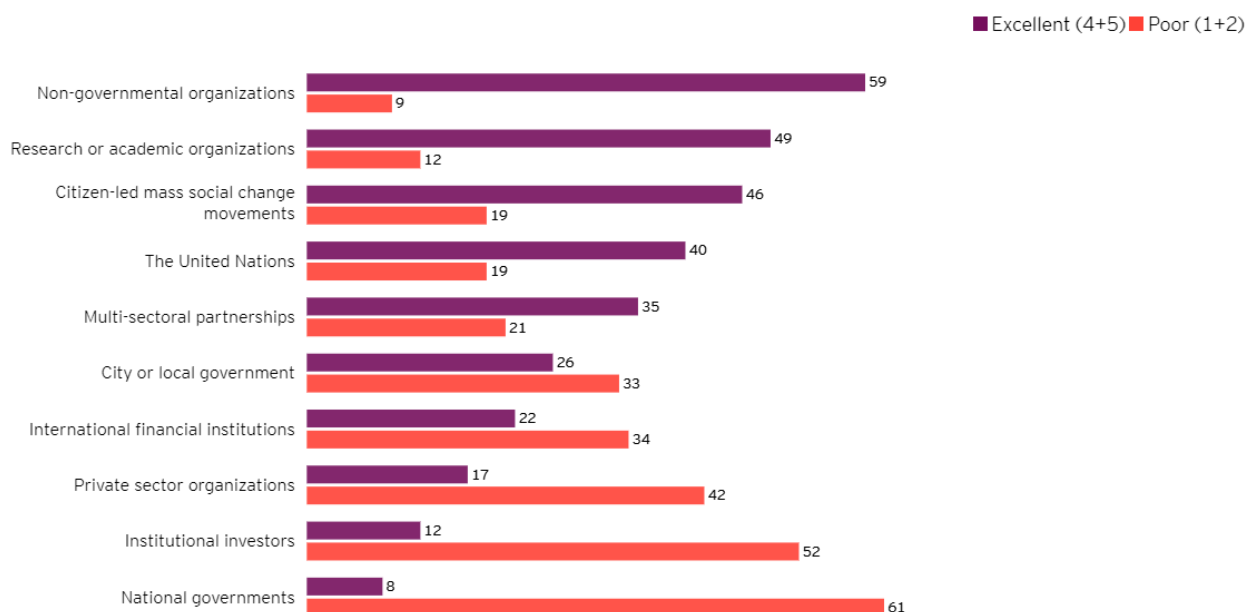

Рис. 3.15. Внесок у прогрес сталого розвитку [351]

Звідси можна чітко встановити низку чинників, що заважають урядам реалізувати амбіції у сфері сталого розвитку: 1) політичний короткостроковий підхід (незважаючи на політичну риторику у напрямі певних змін, уряди часто перебувають під впливом громадської думки, популістських ЗМІ та короткострокових політичних циклів); 2) бюджетні обмеження (конкуруючі пріоритети у політиці та фінансуванні); 3) розрізнені культури також можуть перешкоджати співпраці між державними відомствами, оскільки цілі, що суперечать одна одній, перешкоджають скоординованим зусиллям щодо захисту навколишнього середовища; 4) економічний тиск та галузеве лобіювання (вимушене збереження усталених вуглецевих галузей, такі як авіалінії та виробництво, які мають стратегічне значення та забезпечують значну частку робочих місць та ВВП); 5) низька якість планування та реалізації стратегій; 6) відсутність пріоритету та прозорості з боку владних структур; 7) невідповідність звітності з екологічних, соціальних та управлінських питань реальним показникам як у приватному секторі так і в державному; 8) недостатня участь громадськості (уряди недостатньо взаємодіють з громадськістю щодо інформування про екологічні проблеми, а відсутність розуміння сприяє інерції у зміні споживчого вибору чи поведінки); 9) відсутність глобального лідерства та співробітництва між країнами (геополітичні наслідки війни роблять міжнародне співробітництво ще складнішим).

Варто також зауважити й стосовно практичних аспектів збалансованого розвитку громад. Так, відповідно до Стратегії з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад Асоціації міст України (надає допомогу містам та громадам у проектуванні власних стратегій у сфері екологічного захисту) на період до 2030 року участь громадськості у процесі прийняття рішень є необхідною з огляду на пріоритети громадськості у процесі прийняття рішень належного демократичного врядування. Така

участь може включати: 1) інформування, консультації, залучення (Організація з економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР); 2) інформування, консультації, діалог, партнерство (Рада Європи), що деталізовано в табл. 3.3

Таблиця 3.3

Характеристика рівнів взаємодії громадськості в процесі прийняття рішень

Рівні взаємодії	Характеристика
Інформування	надання інформації громадськості (зацікавленим групам, організаціям) на які потенційно впливає відповідна політика. Цей процес є одностороннім, тобто наслідками сприйняття інформації і думкою щодо предмета інформування не цікавляться. Водночас без результативного інформування справжня громадська участь є неможливою;
Консультації	консультації з громадськістю під час прийняття рішень та в процесі вироблення і реалізації політики (електронні консультації, публічні громадські обговорення, вивчення громадської думки). Процес також односторонній (органами влади не лише окреслюється коло питань, а й визначається ступінь врахування пропозицій від громадськості. На практиці консультації часто використовують формально (для легітимізації владних рішень);
Залучення	участь громадян (їх об'єднань) за власною ініціативою у формуванні публічної політики, а також в її реалізації, експертизі, моніторингу та оцінці. Такий тип передбачає двосторонність, а пропозиції мають розглядатися та враховуватися за певною процедурою;

Діалог	концепція діалогу передбачає, що кожна сторона комунікації може бути ініціатором. Розрізняють два види діалогу: необмежений (формат варіюється від громадських слухань до спеціалізованих нарад між НУО та органами державної влади, а на обговорення може бути винесено будь-яке політичне питання) та конкретний (для вироблення спільної рекомендації, стратегії або законопроекту стосовно окремого політичного процесу);
Партнерство	передбачає спільну відповідальність суб'єктів взаємодії на кожному етапі прийняття політичних рішень, спільні зустрічі представників НУО та органів державної влади для тісної співпраці. НУО можуть бути наділені конкретними завданнями, передбачається створення органів для прийняття спільних рішень.

Джерело: складено авторкою на основі [257] та висвітлено в роботі [117]

Отже, як вважає авторка, для досягнення збалансованого розвитку на рівні територіальних громад необхідно сприяти залученню найкращих практик участі громадськості у процесі вирішення екологічних проблем. Очікуваними результатами Стратегії з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад є: 1) зміцнення спроможності місцевого самоврядування у процесі реалізації заходів із вирішення екологічних проблем, запобігання зміні клімату та адаптації до неї; 2) розширити можливості Асоціації міст України і її членів реагувати та відповідати на часті зміни у правових рамках, які стосуються екологічної збалансованості розвитку; 3) сприяти вирішенню екологічних проблем міст і територій; 4) зміцнити потенціал територіальних громад; 5) сприяти розвитку екологічно орієнтованого малого і середнього підприємництва; 6) сприяти дотриманню міжнародних зобов'язань в частині охорони і збереження довкілля, а також запобігання зміні клімату. Тобто,

збалансований розвиток вже не виступає суто науковою проблемою, а набуває практичних ознак, при чому реалізація його основ на територіальному рівні відіграє серйозну роль в системі проблем нашої держави [246]. У плані реалізації цієї Стратегії на 2017-2019 рр. також було деталізовано ключові цілі: 1) сприяння врахуванню пріоритетів екологічної збалансованості розвитку в національному законодавстві; 2) допомога територіальним громадам та їх органам самоврядування у впровадженні інструментів екологічної збалансованості розвитку; 3) залучення ресурсів для вирішення екологічних проблем територіальних громад; 4) підвищення рівня поінформованості мешканців міст і територіальних громад з екологічних питань [176]. Однак повного їх досягнення досі не відбувалося, а отже даний процес потребує удосконалення.

У цьому ключі можна також сформулювати чіткі пріоритети прогресивного розвитку в екологічній сфері [356]:

1. Розробка планів дій та «дорожніх карт» з чіткою участю суб'єктів публічного управління та звітністю (наприклад: план переходу Бангладешу до нульового рівня викидів 2016-2025 рр. [337], план дій «Зелене місто» для столиці Вірменії Єревана до 2030 р. [321]). Розроблені плани у співпраці з громадськістю та представниками бізнесу, здатні скоротити розрив між зобов'язаннями та планами, а також дозволяють сформулювати вимірні цілі. У таких планах зазначаються конкретні політичні заходи та ініціативи, майбутні результати, терміни, необхідні ресурси. Публікація цих планів дозволяє повідомити інформацію про те, як саме органи влади працюють над досягненням екологічних цілей та які ролі всіх учасників.

Такий план стає невід'ємною частиною екологічної політики всієї системи публічного управління та потребує зусиль всіх суб'єктів такого управління задля досягнення спільних цілей, оскільки деякі цілі можуть суперечити кліматичним цілям, тому чітке їх бачення потребує узгодження (як зазначалось авторкою у пп. 1.3; 3.1).

При цьому здійснювати відповідний нагляд за виконанням має Єдиний орган (існуючий чи новий), задля допомоги у забезпеченні скоординованих підходів у різних секторах. Команда може керувати міжвідомчими ініціативами, виявляти синергії та залежності, передбачати потенційні проблеми та за необхідності вживати коригуючих заходів [304].

Не варто забувати, що при цьому місцеві та регіональні органи влади відіграють важливу роль у реалізації таких планів, тому вони мають від самого початку брати обов'язкову участь у розробці екологічної політики та мати всі необхідні повноваження і ресурси для реалізації екологічних ініціатив. Місцеві органи влади, наприклад, можуть брати активну участь у модернізації житла, створенні екологічної інфраструктури, реалізовувати пілотні проекти, перш ніж масштабувати їх на національному рівні.

Для відстежування рівня виконання планів дій, необхідно встановити вихідний рівень та чіткі, послідовні заходи для моніторингу стану та звітності про наявний прогрес. Всі заходи повинні відображати внесок організацій державного, приватного, третього та інших секторів, щоб максимізувати відповідальність за отримані результати. Також варто пам'ятати про можливу невідповідність між планами та результатами (наприклад перехід до парадигми еко-міста вимагає значного відходу від звичайної практики планування та проектування [364]).

2. *Стимулювання інновацій за рахунок збільшення фінансування* (наприклад: модель партнерства державного та приватного секторів [285]). Для досягнення кліматичних цілей необхідно змінити низку політичних інструментів для прискорення інвестицій (державних, приватних) у нову інфраструктуру та нові технології, включно з проєктами розробки та демонстраційними проєктами. Цілеорієнтований підхід, який вже було описано в межах дисертації, до досліджень та інновацій може сприяти більш ефективному розподілу державного фінансування (включає інвестування в портфель ініціатив з конкретними цілями та об'єднання різних секторів, а

також державних, приватних та третіх секторів для інновацій). При цьому варто уникати змагання між учасниками та вибору переможців, а можна використовувати як альтернативу широке залучення дослідників, науковців та експертів в екологічній сфері для обговорення технологій для виявлення рівня готовності їх до впровадження чи розробки. Безперервний моніторинг та оцінка пілотних проєктів сприятиме виявленню проєктів, що можуть бути розширені, або мають бути відкликані.

Крім збільшення державного фінансування, варто приділяти увагу стимулюванню участі приватного сектора у дослідженнях та розробках, що допоможе знизити ризики та розкрити потенціал приватних інвестицій. Зазначимо, що багато національних та регіональних урядів вже створили комерційно орієнтовані «зелені» інвестиційні банки з державним капіталом, які залучають приватні інвестиції в екологічно безпечні, стійкі проєкти, що сприяє перерозподілу деяких економічних та політичних ризиків. Такі банки використовують різні джерела внутрішнього капіталу (наприклад, пенсійні фонди) та міжнародного капіталу (наприклад, від банків розвитку) [317]. Водночас жоден розвиток не зможе задовольнити всі потреби людства, однак органи влади повинні узгодити глобальні керівні принципи, які будуть використовуватися в усіх регіонах.

3. Поліпшити розробку та реалізацію екологічних ініціатив (наприклад: циркулярна інноваційна програма Амстердаму [330; 331]). Органам влади важливо ретельно деталізувати розробку та реалізацію екологічних ініціатив, щоб уникнути ризикових ситуацій. Як і всі програми, вони вимагають чіткого бачення, реалістичних термінів, відповідного фінансування та сприятливої нормативно-правової бази. При плануванні та координації також необхідно передбачати постійно зростаючий попит на нові види інновацій (навичок, ноу-хау) для реалізації екологічних ініціатив. Так, можуть існувати певні труднощі з пошуком людей із потрібними навичками, уникнути яких може

допомогти навчання молоді, щоб дати їм навички, необхідні для успішної роботи в зеленому секторі [280].

Важливо також враховувати, що успіх залежить від наявності правильних ресурсів для реалізації стратегій, програм та проєктів. У даному випадку цілісний системний підхід, що заснований на координації, має вирішальне значення для подальшого ширшення контексту. Зазначене сприяє кращому розумінню складних чинників, які можуть вплинути на результати програми (обмеження чи тиск у системі), та розробити рішення для пом'якшення проблем (заохочення підприємств до розвитку потенціалу). Він також надає засоби для виявлення важливих синергій, взаємозалежностей та компромісів між стратегіями та іншими політичними пріоритетами (такими як промислове зростання, зручність для громадян тощо), розуміння ключових важелів і того, коли слід втручатися [183].

4. Просування загальносоціального та орієнтованого на людей підходу (наприклад: Нідерланди – енергетична угода про стійке зростання). Складна екологічна проблема потребує співпраці від кожної людини та організації будь-якої форми власності у суспільстві (профспілки, неурядові організації, бізнес-асоціації, місцева влада). Водночас громадяни відіграють вирішальну роль у вирішенні кліматичних та екологічних проблем, змінюючи свою поведінку та інформуючи політиків про свої погляди. Сучасні дослідження доводять, що люди готові змінити своє життя, якщо вбачають у цьому частину загальнонаціональних зусиль скорочення викидів. Більш широкі форми участі громадськості, такі як онлайн-обговорення та збори громадян, допомагають залучити людей до вирішення проблем та політики дій щодо вирішення екологічних проблем. Так, науковцями було встановлено (Франція, Великобританія), що громадяни виробляють набагато амбітнішу політику, ніж політики, надаючи значний та безпосередній вплив на кліматичну політику. Тож варто сконцентрувати увагу на таких напрямках, що різні за своєю сутністю, але доповнюють один одного: співпраця, спілкування, довіра та

розширення можливостей, при цьому не забуваючи, що існують певні соціально-екологічні рамки складності [322].

Органи влади також здатні більше інформувати людей про вплив їхнього способу життя на довкілля, сприяючи таким чином більш стійкому споживанню та поведінці (етичні інвестиції, модернізація будинків, зміна раціону харчування тощо). Дослідники також вивчили широкий спектр поведінкових експериментів, пов'язаних з екологічними проблемами, і дійшли висновку, що такі заходи не лише сприяють більш екологічній поведінці, а й можуть бути ефективнішими, ніж урядові комунікації.

Водночас універсального підходу до впливу на громадян не може бути, оскільки досягнення екологічних цілей пов'язане з витратами для всіх. Так, справедливий перехід може забезпечити справедливий розподіл витрат і вигод. Для цього потрібні: державні інвестиції та підтримка (субсидії та пільги); ретельна адресність втручань (для уникнути несприятливих наслідків).

Відтак органи публічної влади визнають необхідність боротьби з екологічними проблемами, але, за деякими винятками, ще не набрали потрібного імпульсу для об'єднання всіх своїх агенцій, представників приватного сектору, НУО та громадян у рамках узгодженого плану. Так, зважаючи на необхідність потужних зусиль, розстановка пріоритетів має значення для ефективного використання обмежених ресурсів, а вивчення та адаптація може скоротити криву навчання. За такого підходу співпраця набуває життєво важливого значення, а суспільство (від окремих громадян до банків розвитку та транснаціональних корпорацій) має зробити власний внесок. Однак для реалізації необхідних заходів потрібне лідерство з боку органів влади для зміцнення правових рамок, що регулюють екологічні питання та надання необхідних ресурсів.

На даному етапі дослідження цілком справедливо можна стверджувати про необхідність створення структури, яка здатна працювати в трьох вимірах: узгодженість горизонтальної екологічної політики; узгодженість

вертикальної екологічної політики та програмне узгодження. Водночас узгодженість політики теоретично виступає атрибутом екологічної політики, який систематично зменшує конфлікти та сприяє синергії міжсуб'єктних відносин в системі публічного екологічного управління та міжінституційної взаємодії для досягнення результатів в екологічній сфері. Зокрема, співпрацю між організаціями, які діють в одному масштабі (наприклад, національному), називають «узгодженістю горизонтальної політики», тоді як роботу між організаціями, які працюють у різних масштабах (наприклад, між національними та місцевому), називають «узгодженість вертикальної політики». Узгодженість політики має враховувати програмне узгодження від його бачення до впровадження. Так, у літературних джерелах теорії змін в суспільстві та системи управління для сприяння сталому розвитку визначено три рівні управління, які слід враховувати: 1) стратегічний рівень розвитку бачення та встановлення цілей; 2) тактичний рівень інституційних взаємодій; 3) операційний рівень впровадження. Відтак, якщо організації мають неузгоджені дії управління на цих трьох рівнях, будь-які ініціативи щодо сталого розвитку є невдалими. Наприклад, якщо екологічна НУО та громадська організація поділяють широкі цілі щодо збереження навколишнього середовища, але місцева група не включена до рішень і обов'язків при реалізації певної програми, процес може ускладнитись через відсутність місцевої участі і примусове виконання, особливо якщо місцева група підтримує альтернативні природоохоронні заходи. Такий підхід до управління – узгодження між галузевими (горизонтальними), політичними рішеннями (вертикальними) та суб'єктами політики (від цілей до установ і операцій) – може бути корисним підходом для інтеграції системного аналізу в планування.

Співвідношення між цими трьома шкалами може допомогти визначити відповідні стратегії для досягнення сталого розвитку, оскільки розуміння того, як різноманітні виміри сталого розвитку пов'язані один з одним (стратегічні дії), може дати інформацію про те, як структурувати інститути управління, а спосіб

структурування інститутів управління (тактичні дії) може зрозуміти, які взаємозв'язки між вимірами сталого розвитку є досяжними а які ні. Також зауважимо, що типи інституцій та їх відносини один з одним також регулюють політичні втручання, які можуть бути здійснені (оперативні дії), тоді як визначення ефективних втручань може визначити нові потенційні види співпраці між інституціями. Ця модель побудована для узгодженості управління як згори вниз, так і знизу вгору. Процеси зверху вниз допоможуть структурувати та керувати діями, які відбуваються нижче, у той час як процеси «знизу вгору» інструктували б вищі рівні щодо ефективності проєктів і політики в екологічній сфері на різних рівнях публічного управління. Цей вид рефлексивного зворотного зв'язку дозволить самокоригувати структуру управління, а процес досягнення сталого розвитку розглядає як складну адаптивну систему.

З огляду на представлену інформацію, повернемося до актуальних питань поширення екологічної культури на рівні територіальних громад та зауважимо, що у контексті екологічної збалансованості розвитку важливості набуває питання поінформованості мешканців щодо екологічних проблем та шляхів їх вирішення. Тож, певні кроки щодо удосконалення даного процесу авторкою представлено у вигляді рис 3.16.

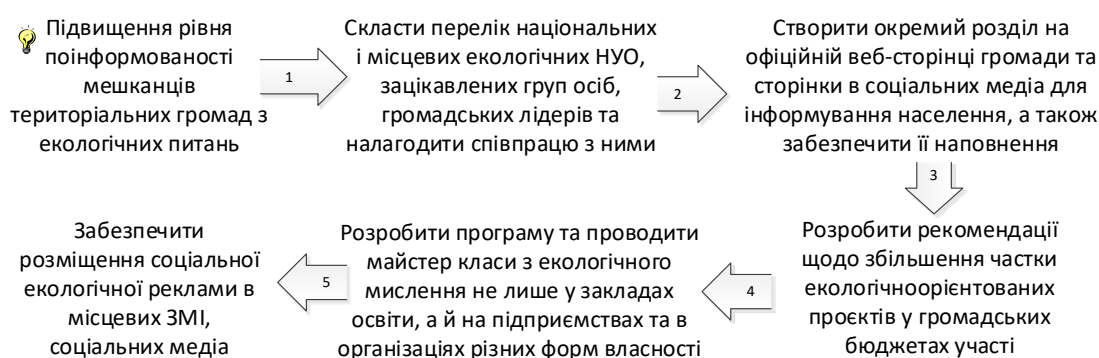

Рис. 3.16. Основні кроки щодо підвищення рівня поінформованості мешканців громад з екологічних питань

Джерело: запропоновано авторкою на основі [176]

Отже, ще раз підтверджуємо той факт, що сприяти досягненню екологічної збалансованості розвитку на рівні територіальних громад можна за рахунок поширення екологічної культури серед населення, що включає такі умови: 1) ефективну екологічну орієнтацію органів місцевого самоврядування, бізнес-структур, інститутів громадянського суспільства тощо; 2) активне стимулювання попиту на екологічні товари; 3) дієвість інституційної системи; 4) активізацію еколого орієнтованої інноваційної складової; 5) побудову безперервної системи інформування населення щодо екологічних питань тощо.

Підводячи певні підсумки слід вказати – сьогодні науковці схильні до думки, яку підтримує й авторка, зокрема у роботі [99], що забезпечення збалансованого розвитку не є технічною проблемою, а є проблемою трансформації суспільних відносин у напрямі формування новітнього суспільства, яке не буде руйнувати середовище власного існування. У такому випадку концепція збалансованого розвитку може слугувати певним дороговказом. Ключовою ідеєю при цьому є однакова важливість екологічних, економічних та соціальних проблем. Відповідно до цього, у межах представленої роботи зазначимо, що екологічні проблеми можна вирішити лише у зв'язку із соціальними проблемами за рахунок зміни суспільних відносин чи соціально-політичних систем. Відтак соціальна організація суспільства має забезпечувати гармонійне ставлення до природи, чого не можна досягти без підвищення екологічної культури суспільства.

При характеристиці сучасного рівня розвитку екологічної культури в Україні найперше, що варто зазначити – екологічна ситуація в Україні хвилює кожного четвертого українця, однак залишається найменш актуальною порівняно з іншими проблемами (економічними, соціальними, політичними тощо). За даними громадської організації «Зелений фонд» [42] серед екологічних проблем, що найбільше хвилюють жителі України

наступні: 1) забруднення водою, неякісна питна вода (серед проблем, які їх турбують найбільше, назвали 70%); 2) вирубка лісів (63,3%); 3) забруднення повітря (54,9%); 4) забрудненням довкілля побутовими відходами (42,4%); промислові відходи (29,3%); 5) деградація ґрунтів (27,6%).

За даними ресурсу «Європейська Правда» охорона довкілля є важливою для громадськості в Україні не менше чим в ЄС. Так на рис. 3.17 представлено дані проведеного опитування у 2019 році.

Так, відповідно до аналітичного звіту [129], в ході складання якого було проаналізовано та використано багато даних різних соціологічних досліджень та виділено проблемні питання у даній сфері (Додаток В): «Екологічну свідомість можна охарактеризувати через її структуру, яка включає когнітивний, афективний (емоційний), поведінковий (конативний) елементи. Основою когнітивного елементу є теоретичні (професійні, наукові) та практичні (отримані з буденного досвіду контакту з довкіллям) знання». Також важливо, що на вибір природоохоронних заходів впливає матеріальне становище опитаних, тобто, вчиняти природоохоронні заходи більш схильні опитані із високим та середнім рівнем достатку. У звіті наголошується, що екологічна свідомість українців – контраверсійна, оскільки українці: 1) вважають, що стан довкілля має вплив на їхнє життя і здоров'я; 2) визнають наявність низки першочергових екологічних проблем; 3) висловлюють глибоку стурбованість щодо стану довкілля. Однак кричущим фактом залишається те, що люди вчиняють мало дій для попередження заподіяння шкоди і збереження довкілля, або навіть вчиняють ті дії, які здатні заподіяти шкоду довкіллю. Також, за останні роки хоча і збільшилась кількість екоактивістів, ціннісне ставлення до довкілля, українці декларують здебільшого лише на словах, а це не корелюється із їхніми реальними діями та готовністю до дій по збереженню довкілля.

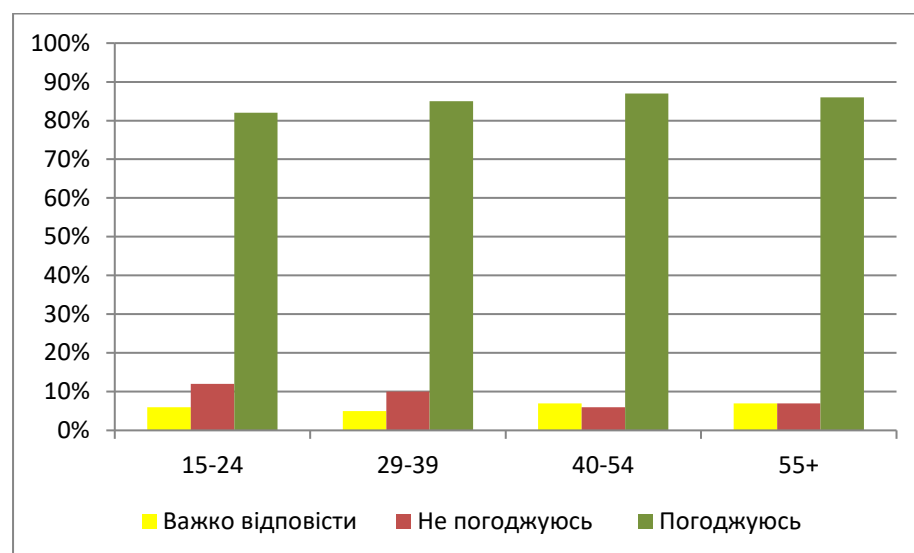
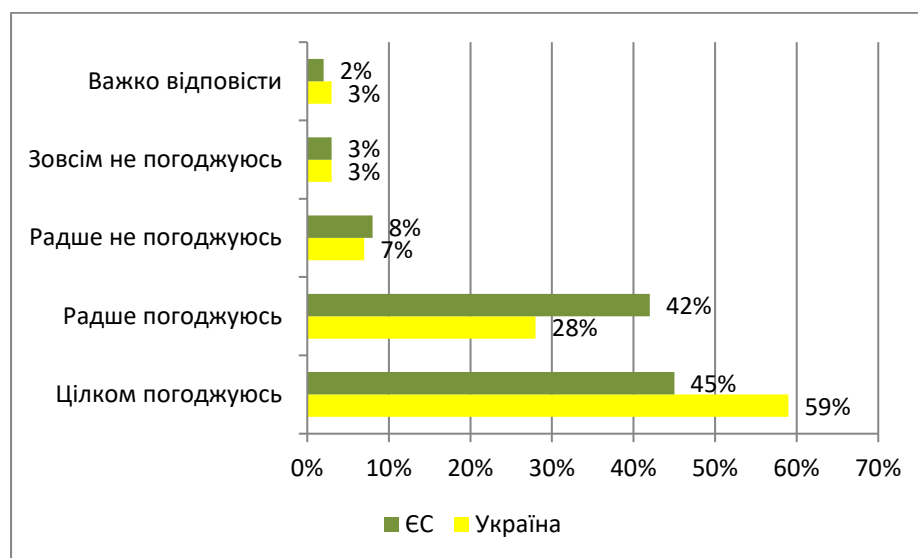
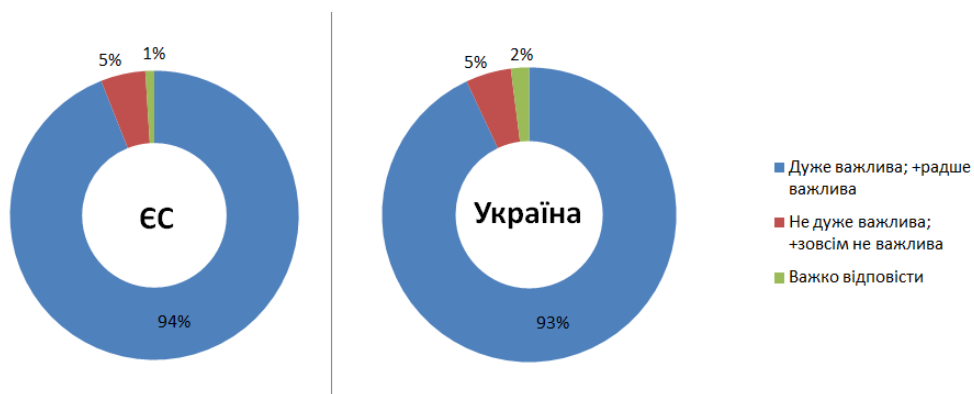
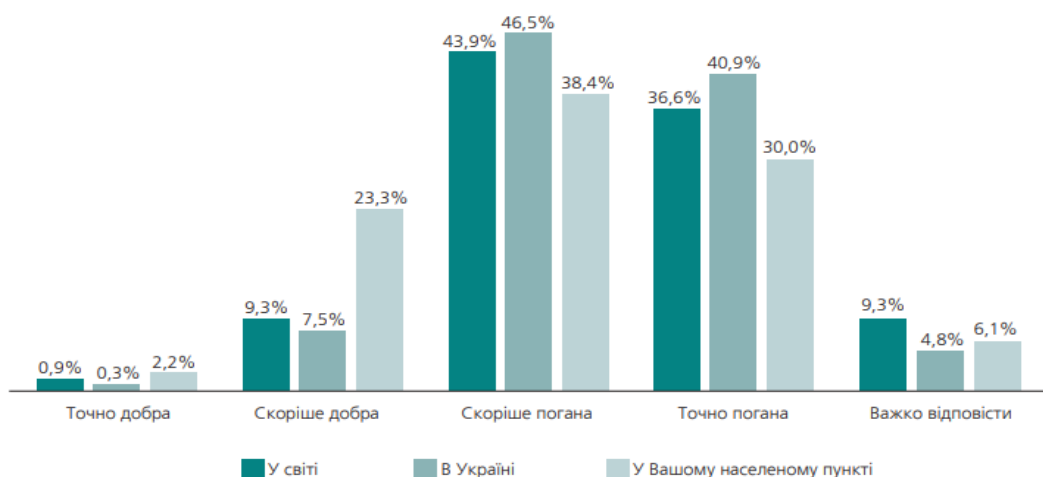

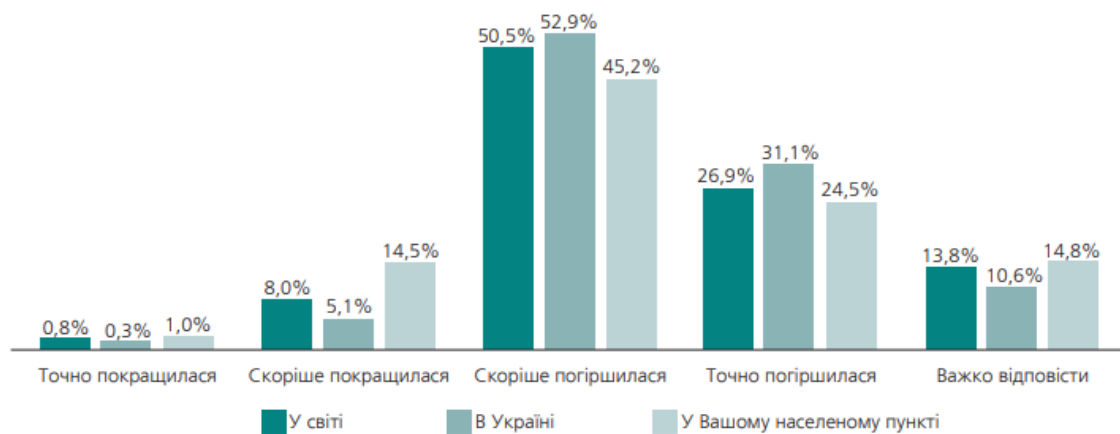
Рис. 3.17. Відповідь респондентів на питання: а) «На скільки важливою є для Вас особисто охорона довкілля?»; б) Я особисто можу відігравати роль у захисті довкілля; в) Я особисто можу відігравати роль у захисті довкілля (з урахуванням вікових категорій)

Джерело: Eurobarometer (2017), дані ГО «Європейська Правда» (2018)

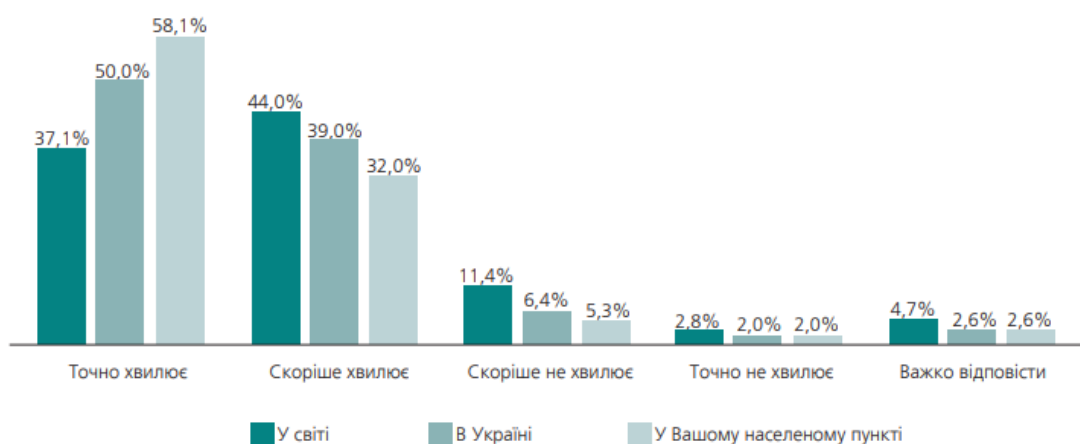
Наступний висновок, до якого прийшли дослідники, ґрунтуючись на результатах опитування громадян – тема довкілля є досить важливою для суспільства. Так, переважна більшість учасників фокус-групових дискусій та респондентів опитування переймаються станом навколишнього природного середовища як у світових масштабах, так і в національних. Водночас рівень занепокоєності світовими екологічними проблемами серед українців є дещо нижчим за екологічну ситуацію в Україні (рис. 318), а особливу схвилюваність викликають проблеми власного населеного пункту (81,1 % опитаних заявили, що їх хвилює стан екології у світі, 89,0 % турбує ситуація з екологією в Україні, 90,1 % переймаються екологією у власному населеному пункті). Так, громадяни схильні сприймати екологічну ситуацію у світі та в Україні загалом як значно гіршу, ніж у їхніх населених пунктах (екологічний стан у світі вважають поганим 80,5 % опитаних, в Україні – 87,4 %, у своєму населеному пункті – 68,4 %). Зазначене частково пояснюється тим, що світовий та всеукраїнський екологічний погляд формується переважно через ЗМІ, а екологічні проблеми на глобальному рівні сприймаються як більш масштабні, оскільки вони є далекими від повсякденної життєдіяльності громадян [129].

а)

б)

в)

Рис. 3.18. Розподіл відповідей респондентів на запитання: а) «Як би Ви оцінили в цілому екологічну ситуацію...?»; б) «Як змінилась за останні декілька років екологічна ситуація...?»; в) «Чи хвилює Вас особисто стан екології?» [8]

За результатами соціологічного опитування, яке провів Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення МБО «Екологія – Право – Людина» (опитування проводилося з 21 по 27 жовтня 2022 року) у порівнянні з даними опитування проведеного у серпні 2020 року відповіді респондентів суттєво не змінилися стосовно їхніх оцінок важливості захисту навколишнього середовища (рис. 3.19). Так, 87% респондентів зазначили, що захист довкілля для них є важливим, або дуже важливим (у 2020 році таких було 88,5%) [154].

Рис. 3.19. Результати соціологічного опитування «Які екологічні проблеми найчастіше хвилюють українців»

З переліку обрано чотири проблеми навколишнього середовища, які респондент вважає найважливішими для себе

Також, можемо підтвердити важливість екологічної культури та необхідності розбудови ефективної системи її поширення, оскільки серед причин екологічних проблем вона посідає третю позицію (рис. 3.20) та перше місце серед проблем саме сільського населення. Важливим є те, що 28,3 % опитаних як захід для покращення стану екології підтримують ідею щодо підвищення екологічної культури населення та надання більшої уваги екологічній освіті школярів.

Рис. 3.20. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Назвіть основні причини екологічних проблем у Вашому населеному пункті» (респонденти могли обрати не більше п'яти варіантів відповіді) [8]

Як вже наголошувалося автором дисертації вище – екологічна комунікація [147] у більшості випадків розглядається як спілкування про екологічні питання. За такого підходу комунікацію можна розглядати як діяльність, явище і сферу дослідження. У загальному вигляді екологічна комунікація має на меті запобігати будь-якій шкоді навколишньому середовищу та повинна постійно сприяти залученню всіх способів комунікації до реалізації зазначеної мети. У такому розрізі варто наголосити, що сьогодні громадянське суспільство не задоволене рівнем поінформованості щодо стану навколишнього середовища (рис. 3.21) [8].

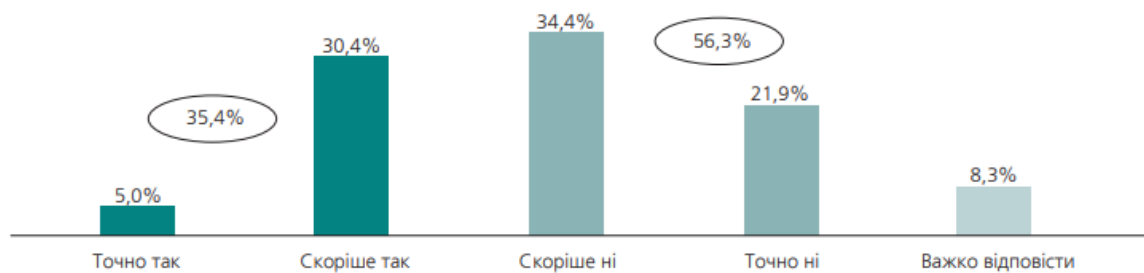

Рис. 3.21. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи задоволені Ви рівнем поінформованості щодо стану навколишнього середовища у Вашому населеному пункті?» [8]

Так, на рис. 3.22. представлено найбільш поширені інформаційні джерела щодо отримання інформації про екологічний стан на рівні населеного пункту. Водночас, вкажемо на те, що одним із важливих чинників поширення екологічної культури в суспільстві є сучасні інформаційно-комунікаційні технології, які дозволяють взаємодіяти в режимі реального часу та включають процес організації такої взаємодії й формування стійких мережових відносин. Підкреслимо й те, що без налагодження ефективного комунікаційного процесу між усіма суб'єктами публічного управління неможливо сприяти поширенню екологічної культури, що додатково акцентує увагу на питанні співробітництва у напрямі вирішення екологічних проблем на основі формування комунікаційної взаємодії між органами державної влади, місцевого самоврядування, бізнес-структурами, інститутами громадянського суспільства, громадськими лідерами тощо. Тож, авторка впевнена, що у такому випадку, комунікаційна взаємодія є не лише стратегічним підґрунтям для поширення екологічної культури, а й обов'язковим його елементом, а сама комунікація в відіграє не лише роль зв'язку, а й виступає системоутворюючим фактором, що сприяє самоорганізації (самоуправлінню) в системі.

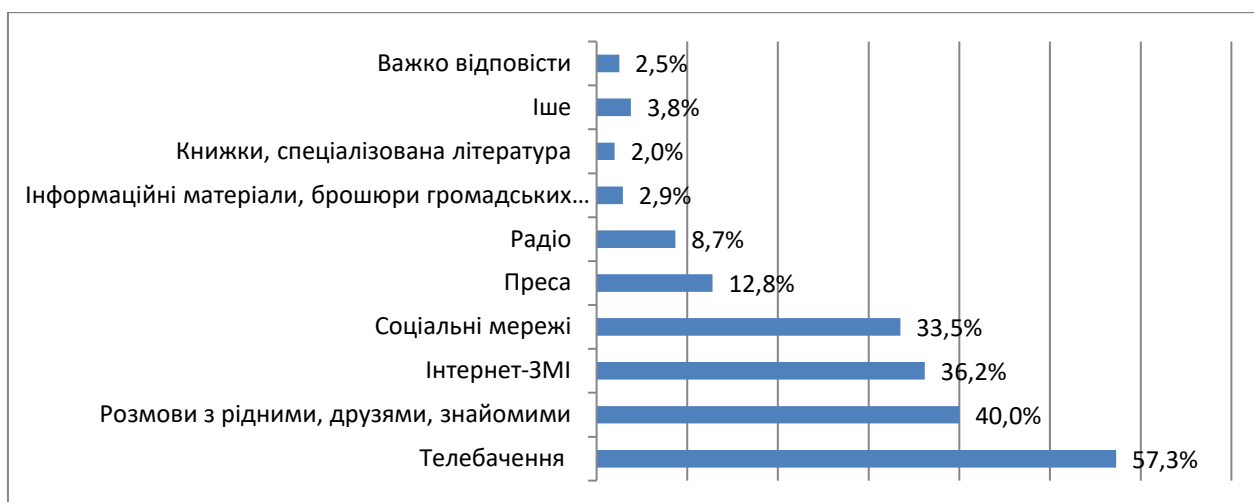

Рис. 3.22. Розподіл відповідей респондентів на запитання «З яких джерел Ви зазвичай дізнаєтеся про екологічний стан у Вашому населеному пункті?» (респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді) [8]

Окремо необхідно схарактеризувати ефективність діяльності НУО та об'єднань, що займаються питаннями охорони навколишнього середовища, оскільки такі утворення покликані сприяти поширенню екологічної культури в суспільстві та відіграють важливу роль у даному процесі. Найважливішим питанням при цьому є поінформованість населення щодо діяльності таких організацій на локальному рівні (рис. 3.23).

Представлені дані демонструють наднизьку поінформованість щодо діяльності Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів. Також зовсім відсутні дані щодо діяльності відповідних структур на місцевому рівні (в органах місцевого самоврядування) та відсутня з'єднуюча ланка між всіма НУО та іншими об'єднаннями, а також зацікавленими суб'єктами.

Рис. 3.23. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Про діяльність яких НУО або об'єднань, які займаються питаннями охорони навколишнього середовища у Вашому населеному пункті, Ви знаєте?» (респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді; на запитання відповідали лише ті, хто знають про діяльність певних НУО або об'єднань, які займаються питаннями охорони навколишнього середовища у їхньому населеному пункті)

Враховуючи представлені дані на думку авторки у даній площині справедливо вказати на існування зв'язків між екологічною комунікацією та інформуванням суспільства [358]. Також доречно зазначає Е. Гроссман про існування ілюзії щодо відсутності потреби контактувати з навколишнім середовищем [306]. Відтак актуалізується необхідність більш детального пошуку практичних шляхів використання стратегічних комунікацій у процесі поширення екологічної культури. У попередньому розділі дисертаційного дослідження нами вже було частково окреслено теоретичну сутність стратегічних комунікацій. Зазначимо про те, що у літературних джерелах сьогодні використовують два варіанти терміну, а саме «стратегічні комунікації» та «стратегічна комунікація» (рис. 3.24). Зауважимо, що

трактування даного поняття в однині дозволяє підкреслити саме інтеграційний характер стратегічної комунікації [88].

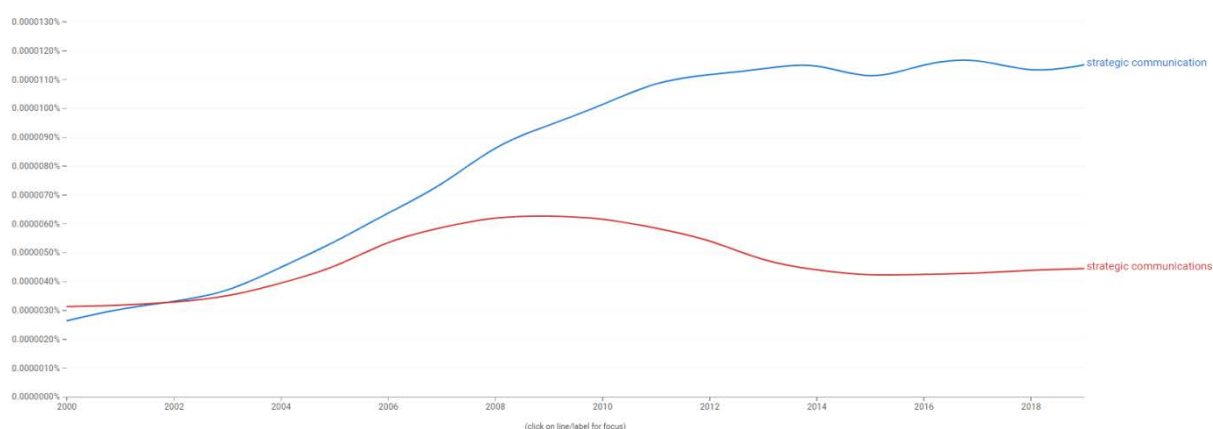

Рис. 3.24. Статистика використання термінів «стратегічна комунікація» та «стратегічна комунікації» у книжках за даними Google Books

Як вважає авторка, комплексна комунікаційна стратегія в екологічній сфері має включати наступні елементи: 1) зовнішні комунікації – зв'язки органу місцевого самоврядування із зовнішнім середовищем (цільовими групами: мешканцями, партнерами, громадськими лідерами, благодійниками, волонтерами тощо), засобами масової інформації, представниками органів державної влади тощо; 2) внутрішні комунікації, які дозволять знизити імовірність настання ризику недоотримання важливої інформації всередині екооб'єднань чи відповідних органів влади, а також сприятиме безпосередній комунікації з мешканцями громади.

Відтак, наголошуємо, що на початку процесу поширення екологічної культури на локальному рівні публічного управління важливо визначити *комунікаційного або PR-менеджера на рівні територіальної громади*, що забезпечуватиме стійкі відносини з медіа та ефективне управління

комунікаційними заходами (в екологічній сфері зокрема). У випадку, коли людські ресурси не дозволяють утворити дану посаду в органі місцевого самоврядування, слід обрати контактну особу, яка відповідатиме за даний напрям (управління інформаційною політикою територіальної громади).

Надалі, для обрання необхідного інструментарію та каналів комунікації саме в екологічній сфері варто детально проаналізувати цільову аудиторію, на яку спрямовується вплив, ґрунтуючись на її характеристиках (стать, вік, освіта, місце проживання, сімейний стан, фінансовий стан, соціальний статус тощо), тобто скласти портрет цільової аудиторії, відповівши на запитання: де потенційна цільова аудиторія проводить час? Які проблеми екологічної сфери вона здатна вирішити? Які емоції викликає у цільової аудиторії стан екології громади?

Водночас важливо розуміти, що інтереси аудиторії не завжди створюють чітку картинку, однак дають уявлення про цінності такої аудиторії, емоції, ставлення про предмет, стереотипи та страхи. Такий портрет також буде корисний при розробці екологічних заходів та популяризації екологічного способу життя, а також при створенні рекламних оголошень, тобто здатен підвищити ефективність поширення екологічної культури.

Щодо каналів комунікації не вдаючись в деталі зазначимо, що популярними їх прикладами сьогодні визнані: 1) Чат у Viber (Telegram, WhatsApp тощо) як дієвий інструмент комунікації у невеликій громаді. Мета – стимулювати населення громади до оперативного обміну інформацією

відносно екологічної сфери, швидко реагувати на проблеми та вирішувати їх; 2) неформальні зустрічі, що актуальні для громад, де наявні проблеми з мережею інтернет. Організація таких зустрічей покладається на голову ТГ; 3) правильна постановка ключового повідомлення (головна “велика ідея”); 4) Меседж – бокс, що включає підготовку та застосування системи ключових повідомлень, що підвищують ефективність комунікації. Зазвичай тут використовують дерево тем (звертаються до різних аудиторій, формують кілька підтем, повідомлення можуть бути розгалуженими, але завжди мають повертатися до основної ідеї (у нашому випадку – екологічної)).

Важливо, що саме органи місцевої влада відносно проблематики в екологічній сфері мають не лише сприяти розбудові «правильної» комунікації, а й самі повинні: 1) проводити даний процес систематично та своєчасно; 2) діяти оперативно, у випадку кризових ситуацій; 3) реагувати правдиво і законно.

І попри думку В. Мельника «вплив громадян та їхніх колективів на публічне урядування здебільшого має умовно-факультативний характер, унаслідок чого управлінські рішення, як правило, приймають і реалізують незалежно від позиції усього кола зацікавлених осіб» авторка впевнена, що в сучасних умовах поглиблення публічно-управлінських відносин ефективності в екологічній сфері можна досягти саме завдяки співпраці в даній системі. На підтвердження сказаного підкреслимо, що феномен поширення екологічної культури прямо залежить не лише від ролі суб’єктів публічного екологічного управління у даному процесі, а також і від характеру

їх взаємодії, в основу якого закладено розуміння публічно-управлінських відносин.

Тож, підсумовуючи третій розділ та одночасно розкриваючи природу феномена поширення екологічної культури, на основі врахування вказаних вище обов'язкових компонентів публічного екологічного управління, зазначимо про існування перспектив позитивного сприйняття суспільством запропонованих у дисертації шляхів вирішення екологічних проблем, особливо на локальному рівні. У такому разі далі перед авторкою постає необхідність окреслення напрямів стратегічної співпраці в системі публічного екологічного управління, що включатиме комунікаційну складову поширення екологічної культури.

Висновки до третього розділу

Структурно-динамічна характеристика розвитку екологічної культури в Україні, а також аналіз світового досвіду у даній сфері сприяли формуванню наступних висновків:

1. Актуалізовано питання використання сучасних моделей й інструментів управління змінами в суспільних системах у напрямі підвищення рівня екологічної культури. Запропоновано у рамках дисертації *екологічну політику розглядати як координаційну основу в системі публічного екологічного управління, що здатна формувати, накопичувати, розвивати та рухати всі види ресурсів (фактичні та потенційні), які*

стосуються раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки, сприяння сталому розвитку та у напрямі досягнення визначених цілей.

2. Представлено результати всесвітнього рейтингування, що здатні об'єктивно відображати ситуацію в екологічній сфері: 1) Рейтинг найбільш екологічних країн світу – у 2016 році Україна займала 44 місце в рейтингу; у 2018 році – 109 місце в рейтингу серед 180 країн світу. За результатами 2020 року Україна покращила свої позиції відносно 2018 року та опинилась на 60 місці; 2) Рейтинг країн за рівнем смертності від екологічних проблем – за найбільш актуальними даними (2016 рік) Україна займала 89 місце серед 179 країни із показником 70,7; 3) Рейтинг країн щодо боротьби зі змінами клімату (да даними кінця 2019 року) серед 61 країни, що досліджувались, Україна посіла 17 сходинку; 4) Рейтинг країн з якості повітря – у 2019 році Україна перебувала на 60 місці у світі і на 13-му – в Європі; 5) Рейтинг країн за рівнем забруднення навколишнього середовища (було оновлено у середині 2019 року) у 2018 році Україна опинилася на 42 місці серед 102 країн в даному рейтингу, у 2019 році Україна посіла 46 місце.

3. Констатовано, що позитивні зрушення у напрямі зміни екологічної ситуації на краще в Україні, нажаль, втрачають свою актуальність в умовах бойових дій. Представлено характеристику стану національної екологічної сфери (аналіз ситуації щодо екозлочинів; екологічний рейтинг регіонів України; перелік забруднювачів повітря України; пріоритетні природоохоронні проблеми тощо), яка демонструє необхідність привернення уваги щодо

залучення широкого кола громадянського суспільства до вирішення даної проблеми. Встановлено, що природоохоронна діяльність потребує додаткового посилення управлінських функцій (першочергово – координації та контролю) саме в аспекті підвищення рівня екологічної культури в суспільстві. Визнано, що складання карти громадської активності в екологічній сфері може стати ефективним заходом, який сприятиме вирішенню екологічних проблем.

4. Доведено, що розробка та реалізація заходів екологічного спрямування завдяки децентралізації стає більш ефективною саме на місцевому рівні за рахунок можливості врахування екологічних інтересів населення відповідної території. Представлено характеристику джерела впливу на екосвідомість особистості та проблеми, що впливають на даний процес. Розкрито сутність екоактивної діяльності та окреслено її види, що дозволило розглядати її у якості важливого маркера екологічної культури. Висвітлено актуальну інформацію, що присвячена розвитку практичної частини екоактивності в Україні та констатовано, що здебільшого така активність ґрунтується на діяльності неурядових громадських організацій та волонтерських ініціативах.

5. Структурно-динамічна характеристика перспектив розвитку та поширення екологічної культури в Україні дозволила визначити, що у процесі пошуку найкращих шляхів подальшого збалансованого розвитку територіальних громад доцільно детальніше розглянути додаткові можливості щодо використання наявного потенціалу публічного екологічного управління. Загальна характеристика концепції сталого розвитку дозволила встановити, що «збалансований розвиток» як такий, відповідає суттєвості розвитку як процесу

змін з утриманням еколого-економічного та соціального балансу. Доведено, що для досягнення збалансованого розвитку на рівні територіальних громад необхідно сприяти залученню найкращих практик участі громадськості у процесі вирішення екологічних проблем.

6. На основі концепції збалансованого розвитку, яка слугувала певним дороговказом запропоновано шість кроків щодо удосконалення даного процесу та сформовано ключові умови поширення екологічної культури серед громадянського суспільства. Встановлено, що: 1) на вибір природоохоронних заходів впливає матеріальне становище; 2) екологічна свідомість українців – контраверсійна; 3) люди вчиняють мало дій для попередження заподіяння шкоди і збереження довкілля, або навіть вчиняють ті дії, які здатні заподіяти шкоду довкіллю; 4) за останні роки хоча і збільшилась кількість екоактивістів, ціннісне ставлення до довкілля, українці декларують здебільшого лише на словах; 5) тема довкілля є досить важливою для суспільства; 6) рівень занепокоєності світовими екологічними проблемами серед українців є дещо нижчим за екологічну ситуацію в Україні; 7) громадяни схильні сприймати екологічну ситуацію у світі та в Україні загалом як значно гіршу, ніж у їхніх населених пунктах; 8) існує незадоволеність населення поінформованістю щодо стану навколишнього середовища; 9) екологічна культура серед причин екологічних проблем посідає третю позицію та перше місце серед проблем саме сільського населення; 10) у суспільстві підтримується ідея щодо необхідності підвищення рівня екологічної культури населення.

7. Вказано, що без налагодження ефективного комунікаційного процесу між усіма суб'єктами публічного управління неможливо сприяти поширенню екологічної культури. Встановлено, що у більшості випадків люди дізнаються про екологічний стан у своєму населеному пункті через телебачення, розмови з рідними (друзями, знайомими), з Інтернету та ЗМІ, з соціальних мереж. Проведений аналіз дозволив вказати на існування зв'язків між екологічною комунікацією та інформуванням суспільства.

РОЗДІЛ 4.

ІНТЕГРОВАНІ ПРОЦЕСИ ПОШИРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

4.1. Ендогенні фактори формування та поширення екологічної культури на локальному рівні

Сучасна Україна, як держава європейська, на шляху досягнення цілей сталого розвитку має обов'язково врахування не лише глобальні орієнтири, а й суспільну думку щодо бачення майбутнього. Сьогодні існує безліч перепон для здійснення ефективного публічного екологічного управління, частина з яких залежить від рівня якості публічно-управлінської системи. Отже, посилення активності участі населення у прийнятті рішень, що стосуються природоохоронної діяльності та подальша спільна відповідальність за них, належний громадський контроль – базові умови екологічного розвитку територіальних громад в Україні.

У мережі Інтернет представлено достатньо офіційних джерел інформації, що висвітлюють екологічні питання світового й національного масштабів, які мають науковий та просвітницький характер. Також, постійно публікуються плани та звіти щодо реалізації екологічної політики в країні, співпраці з міжнародними організаціями тощо. Проблема охорони навколишнього природного середовища на різних рівнях публічного управління знайшла своє відображення у працях таких учених, як В. Аверченко, В. Бакуменка, А. Гетьмана, В. Крисаченка, М. Хилька та інших, однак роботи вчених переважно стосуються правових аспектів екологічної політики. Відтак питання щодо активації участі громадськості у процесах природоохоронної діяльності (що також є важливим показником екологічної культури суспільства) досі

залишаються недостатньо розкритими. Зазначимо, що дана проблема не нова, однак вона потребує інноваційних підходів до вирішення, зокрема варто дати шанс тим, хто бажає змін в екологічній сфері.

Наявні дослідження підтверджують і той факт, що громади здатні ефективніше (ніж держава чи приватний сектор) управляти природними ресурсами. Водночас, поки що, найгіршим варто визнати те, що вони досі не є активними гравцями публічно-управлінського простору в екологічній сфері, а продовжують залишатися статичними. За такого підходу актуалізуються питання пошуку шляхів вирішення актуальних екологічних проблем саме на локальному рівні, оскільки на думку авторки на даному рівні присутня перспектива розвитку системи екологічного управління за певними синергетичними параметрами, які на даний момент не мають характеристик комплексного вирішення, а часом носять лише епізодичний та хаотичний характер. Унаслідок зазначеного, модель публічного екологічного управління є такою, що вимагає розширення практики використання сучасних управлінських механізмів, які здатні посилити ефективність вирішення проблемних питань розвитку екологічної культури.

Не секрет, що суспільство вже починає усвідомлювати важливість охорони навколишнього середовища та необхідність залучення до цього процесу численних механізмів, при цьому регулювання впливу виробничо-господарської діяльності на довкілля неможливе без здійснення процесу управління охороною навколишнього середовища (природоохоронної діяльності), яке виділилось із загальної управлінської структури та є виразником поширення екологічної культури.

Оскільки форми ефективного управління навколишнім середовищем не вичерпуються такими термінами, як «держава» та «інститути вільного ринку», а користувачі ресурсів часто здатні самоорганізовуватися та керувати ними [281], предметом жвавих дискусій стало екологічне

врядування, що пов'язується із ефективністю застосування екологічного законодавства та функціонуванням демократичних інституцій в країні, без яких не можемо розглядати покращення стану довкілля та зменшення негативного впливу на здоров'я населення. Тобто: «належне екологічне врядування означає такі правила, процеси та поведінку, коли повноваження у сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів здійснюються з дотриманням принципів відкритості, участі, підзвітності, ефективності та узгодженості» [152]. Наукова література про децентралізоване екологічне врядування містить багато різних висновків щодо характеру та глибини змін, які відбулися з 1980-х років, однак дослідники одностайно стверджують, що найефективнішими суб'єкт екологічного врядування є: суб'єкти ринку, державні суб'єкти, суб'єкти громадянського суспільства (такі як неурядові організації та місцеві спільноти). При цьому значний інтерес у науковій літературі віддається: стратегії м'якого управління (намагаються узгодити ринкові та індивідуальні стимули з процесами саморегулювання); спільному управлінню (базується на партнерстві та поняттях вбудованої автономії між державою, ринком і суспільством). Ці інновації в екологічному врядуванні потенційно можуть бути розширені для вирішення різноманітних екологічних проблем. Більш конкретно поняття «екологічне врядування» використовується для позначення набору регулятивних процесів, механізмів та організацій, за допомогою яких політичні актори впливають на екологічні дії чи результати. Прикладами форм, за допомогою яких реалізується екологічне врядування є: національна політика та законодавство, місцеві структури прийняття рішень, природоохоронні неурядові організації, транснаціональні інституції. Зауважимо, що управління також може бути сформоване за допомогою неорганізаційних інституційних механізмів (наприклад, коли воно базується на ринкових стимулах і процесах саморегулювання), а

управління навколишнім середовищем різноманітне за формою, критичне за значенням і майже повсюдне за своїм поширенням.

Згадаємо й про те, що децентралізоване управління природними ресурсами можна розглядати як явище, що впливає на принаймні три групи змін: 1) стосується того, як особи, які приймають рішення в підрозділах нижчого рівня в територіально-адміністративній ієрархії, ставляться до осіб на вищих рівнях; 2) пов'язані із тим, як місцеві особи, які приймають рішення, ставляться до своїх виборців; 3) зміни суб'єктивних стосунків людей один з одним і з навколишнім середовищем як частина змінних відносин влади та управління. Саме останньому питанню приділяється набагато менше уваги, ніж двом попереднім аспектам. Тож, риторика розвитку потенціалу, місцевих знань та індивідуальної раціональності є стрижнем децентралізованого екологічного врядування. Це також свідчить про зростаючу важливість публічного екологічного управління та індивідуальних стимулів. Можливо, найочевидніша з цих паралелей пов'язана з появою альтернативних інституційних форм управління [316]. Взаємозв'язок трьох різних соціальних механізмів управління навколишнім середовищем представлено на рис. При цьому деякі науковці обґрунтовують занепокоєння відносно непередбачуваних наслідків нових форм екологічного управління [316]. Мобілізація індивідуальних стимулів та їх включення в інноваційні стратегії екологічного врядування є критично важливою складовою для ефективного врядування. Однак, варто пам'ятати, що ефективне врядування навколишнім середовищем також вимагає включення знань про обмеження людської діяльності, що залежить від високого рівня експлуатації природних ресурсів. Тож, при розробці стратегії публічного екологічного управління важливо зосередитися не лише на ефективності чи справедливості, а й на

критеріях, які пов'язані із довгостроковою стійкістю та турботою про природу.

Безперечним варто визнати й той факт, що захист довкілля вимагає скоординованої та узгодженої діяльності представників влади, політиків, бізнес-структур, громадськості та кожного громадянина. У випадку залучення такого широкого кола суб'єктів, сфера інтересів яких має специфічні відмінності, визначальна роль щодо гармонізації їх взаємодії має відводиться саме державі, а отже, державне управління саме у сфері природоохоронної діяльності є головним. Національна система екологічного управління (система державного екологічного управління є її складовою) функціонує відповідно до чинного законодавства України та спрямована на реалізацію державної екологічної політики й забезпечення гармонізації суспільно-природних відносин.

Для розуміння важливості зазначеного у розрізі представлено дослідження підкреслимо, що природоохоронну діяльність можна представити як дії, що спрямовані на «гармонійне єднання навколишнього середовища, суспільства та стійкого розвитку, ефективне використання і відновлення природних ресурсів, попередження зміни клімату, збереження біорізноманіття та якісного середовища існування людини» [226].

Сьогодні науковці спрямовані на [76] дослідження природоохоронної діяльності за такими напрямками: діяльність (безперервна поточна активність та робота, що спрямовані на збереження та поліпшення довкілля); природоохоронні заходи (науково обґрунтована планова діяльність органів держав, державних, кооперативних, громадських підприємств, установ, що проводиться з метою запобігання і усунення шкідливих наслідків рекреаційної та господарської діяльності людини й відтворення природних ресурсів). Отже, необхідність перебування даної тематики в полі зору науковців пояснюється

важливістю пошуку шляхів управління охороною навколишнього середовища з урахування забезпечення цілеспрямованої та узгодженої діяльності всіх суб'єктів на всіх управлінських рівнях. Так, А. Гетьман [36] виділяє наступні функції управління у сфері охорони природного середовища: 1) організаційна (просторово-територіальний устрій об'єктів природи; ведення природноресурсних кадастрів; екологічне планування; екологічне прогнозування); 2) попереджувально-охоронна (екологічний моніторинг; екологічний аудит; екологічна експертиза; екологічний контроль; екологічне страхування); 3) стабілізаційна (інформування про стан довкілля; нормування; екологічне ліцензування) групи. Безперечно погоджуючись з автором вважаємо за доцільне додати до переліку функцій управління – координацію співпраці у сфері охорони природного середовища, що включатиме сприяння реалізації запропонованих у дисертації заходів на державному рівні.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», управління охороною навколишнього природного середовища полягає у здійсненні в цій галузі функцій спостереження, дослідження, екологічної експертизи, контролю, прогнозування, програмування, інформування та іншої виконавчо-розпорядчої діяльності. У ст. 6 цього ж Закону України зазначено про те, що центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування під час розробки екологічних програм залучають громадськість до їх підготовки шляхом оприлюднення проєктів екологічних програм для їх вивчення громадянами, підготовки громадськістю зауважень та пропозицій щодо запропонованих проєктів, проведення публічних слухань стосовно екологічних програм [192]. Тож, публічна актуалізація охорони навколишнього середовища є вкрай важливою складовою успішного досягнення цілей у даній сфері.

У Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» вказано, що органи місцевого самоврядування є суб'єктами оцінки впливу на довкілля при провадженні планованої діяльності, під якою розуміється планована господарська діяльність, що включає будівництво, реконструкцію, технічне переоснащення, розширення, перепрофілювання, ліквідацію (демонтаж) об'єктів, інше втручання в природне середовище. В Україні також діє Закон «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [191], введений у дію з 01 січня 2020 року, базується на Угоді про асоціацію між Україною та ЄС і цілях сталого розвитку ООН. Таким чином, законодавче підґрунтя природоохоронної сфери включає необхідні компоненти сталого розвитку.

Отже, маючи природній потяг до розвитку, громадське суспільство у процесі управління екологічною сферою виступає складовою системи національного екологічного управління. У зв'язку з реформаційними змінами, що відбуваються в нашій державі, громадське екологічне управління набуває поширення, яке сприяє поступовому підвищенню екологічної активності та свідомості населення. Виходячи з проведених розвідок, відповідно до законодавчої бази в Україні громадяни можуть впливати на формування екологічної політики як безпосередньо, так і опосередковано. Найбільший інтерес при цьому становлять можливості міжсекторальної співпраці між органами влади, представниками бізнесу і громадськістю [74]. Зазначене породжує органічну можливість сьогодення щодо початку поліпшення якості управлінських рішень з охорони довкілля за рахунок співпраці на партнерських засадах між громадськістю та публічною владою, однак зазначене відбувається доволі повільними темпами.

Разом із тим, в Україні вже відбувся процес ліквідації Держекоінспекції та створення Державної служби охорони довкілля й

системи державного моніторингу довкілля відповідно до вимог європейських стандартів, що візуалізовано на рис. 1. Одночасно, сучасна концепція реформи державного нагляду ґрунтується на принципі «забруднювач платить». За такого підходу підприємства, що здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря, скиди зворотних вод та утворюють у процесі експлуатації відходи, мають нести відповідальність за негативний вплив на довкілля та здоров'я людей. На думку авторки справедливність даного напрямку включає також стратегічну можливість створення дієвого майданчику для подальшого удосконалення управлінської діяльності в екологічній сфері.

Особливу увагу у цьому контексті варто приділити практичним аспектам виконання Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, який було затверджено у квітні 2021 року. Даний план включає широкий перелік заходів, строки та індикатори їх виконання [189], однак залишається поза увагою проблема ефективної консолідації суспільства навколо охорони навколишнього природного середовища. Відтак донести необхідність та пріоритетність створення відповідних умов щодо забезпечення природоохоронної діяльності варто не лише до бізнес-структур чи владних організацій, а й до звичайних громадян. На погляд авторки саме у цій частині корегуються проблеми повноцінного вирішення проблем екологічної сфери, оскільки актуальності досі не втрачають як щоденні питання (захист тварин, спалювання листя та сміття, сортування сміття тощо), так і глобальні (забруднення річок, повітря, ґрунтів) на які суспільство вже давно має вплинути за рахунок використання всіх інструментів, що запропоновані державою.

Рис. 4.1. Структурна візуалізація системи державного нагляду у сфері охорони довкілля

Джерело: узагальнено та побудовано авторкою за даними [151]

У такій ситуації серйозну увагу варто зосередити на пошуку ефективних шляхів удосконалення природоохоронної діяльності, оскільки підтверджують статистичні дані: 1) у середньому кожен українець щороку викидає від 200 до 300 кг побутового сміття; 2) в Україні переробляється лише 5 % сміття (шведи – 99 %, німці, швейцарці та австрійці – по 97 %, японці – 90 %); 3) на території України функціонує лише один сучасний комплекс з перероблення сміття (Рівненський сміттєпереробний завод), який відповідає встановленим екологічним нормам тощо [232]. Ще у 2021 році на сайті аналітичного порталу «Слово і діло» було оприлюднено узагальнену

інформацію щодо будівництва сміттепереробних заводів у різних регіонах: 1) у Львові міським головою з 2016 року наголошувалось на будівництві сміттепереробного заводу (спочатку до 2019 року, потім до 2020-го, останній термін – 2023 р.). Результат – будівництво вже розпочалося; 2) до 2022 року повинен був з’явитися сміттепереробний завод у Хмельницькому, однак досі будівництво не розпочалося; 3) у Києві міським головою, ще у 2018 році планувалося побудувати сміттепереробний завод за два-три роки (проєкт не розпочався досі через відсутність інвестора); 4) не раніше 2025 року має з’явитися сміттепереробний завод біля Полтави; 5) у Сумах наприкінці 2019 року заявили про наміри побудувати завод та виділили під будівництво земельну ділянку; 6) у Вінниці підписали меморандум з інвестором (2019 рік). У 2020-му році передпроєктні пропозиції для заводу майже завершилися; 7) у Дніпрі ведеться пошук інвестора для будівництва заводу; 8) у Житомирі компанія-інвестор вже отримала дозвіл на будівництво, ввести завод в експлуатацію розраховують у 2022 році [238].

Отже, відправною точкою розуміння місця та ролі охорони довкілля в системі стратегічного розвитку на місцевому (локальному) рівні має стати компонента, що ґрунтується на дослідженні природних ресурсів і потреб громади з подальшим визначенням етапності кроків впровадження заходів з природоохоронної діяльності. Попри позитивні зрушення у сфері природоохоронної діяльності в Україні науковці та практики продовжують наголошувати на все ж таки низькій активності громадян у процесі формування та обговорення проєктів, які стосуються охорони навколишнього середовища, що розміщені на сайтах державних органів влади. Залишається під великим питанням й те, що навіть за умов участі в публічному обговоренні проблемних питань, в кінцевому результаті майже відсутні наслідки такого обговорення [143]. Зауважимо, що попри недосконалість організаційно-функціональних механізмів та існування інформаційно-

комунікаційних перешкод така проблема породжена незадовільним рівнем екологічної культури в суспільстві.

Багато в чому перспективи розвитку екологічної складової територіальних громад залежать від усунення негативних аспектів природоохоронної діяльності, що пов'язуються з низьким ступенем громадського екологічного управління в сучасній Україні. Одним з перспективних напрямків ліквідації проблем в зазначеній сфері вважається стратегічне планування. Водночас позитивні зрушення щодо охорони навколишнього середовища на різних рівнях (державному, місцевому, на рівні підприємств) широко обговорюються в мережі Інтернет. Разом з тим відсутність усвідомлення більшістю громадян наявних проблем нівелює всі позитивні кроки у вирішенні наболілих екологічних питань. Тобто, авторка актуалізує також необхідність удосконалення процесу формування екосвідомості серед населення, що є запорукою сталого розвитку територіальних громад та давно виступає нормою в країнах ЄС.

Врешті, сьогодення демонструє багато свідчень того, що в суспільстві існує запит на реалізацію певних організаційних кроків як із боку влади, так і з боку урядових і неурядових екологічних організацій та об'єднань. Серед таких кроків, зазвичай перші позиції займають: посилення контролю за діяльністю промислових підприємств; контроль за якістю харчових продуктів; масове встановлення сортувальних контейнерів тощо. За допомогою синтезу всіх обставин, що сьогодні існують в екологічній сфері може бути сформована цілісна картинка, яка відображає неефективність механізму впливу громадянського суспільства на вирішення екологічних проблем через громадські об'єднання. А відтак, важливості набуває розширення переліку можливих сучасних шляхів співпраці недержавних організацій у сфері екології як з органами влади (центральної та місцевої), так і з громадськістю. Зазначена проблематика посилюється також низьким рівнем поінформованості населення щодо стану навколишнього середовища

в різних населених пунктах нашої держави, що свідчить про необхідність удосконалення співпраці в цій сфері між владними структурами, громадськими організаціями, громадськими лідерами тощо.

Науковий дискурс, що зрушує з місця питання ефективності співпраці в системі публічного управління саме в екологічній сфері окреслено в роботах дослідників в різних аспектах. На окрему увагу заслуговують роботи О. Васюти, Б. Данилишина, Т. Іванової, Н. Малиш, які стосуються перспективних напрямів формування і реалізації державної екологічної політики в Україні. Сьогодні також проводяться соціологічні опитування, які дозволяють виділити актуальні шляхи подальшої діяльності щодо виявлення та вирішення екологічних проблем. Отже, проблема публічного екологічного управління має певні прояви в роботах науковців, однак досі питання підвищення ефективності співпраці за цим напрямом залишаються малодослідженими в частині формування дієвого механізму співпраці.

Авторка впевнена, що основні принципи співпраці в системі публічного екологічного управління покликані дати відповіді на головні питання щодо найкращих шляхів підвищення її ефективності, оскільки сьогодні вже існує підтвердження того, що успішна екологічна політика не може бути результатом дій лише центральної чи місцевої влади, вона віддзеркалює ефективність взаємодії та співпраці органів влади, громадськості, а також різних суспільних груп [102]. Так, наприклад С. Балюк, Н. Клаунінг, Л. Четвертухіна, М. Коваль-Гончар представили повний звіт за результатами соціологічного дослідження, який описує екологічні тренди в Україні та погляд громадян на основні питання, що стосуються екологічної сфери. Важливо що, як засвідчують дані представлені на рис. 4.2, головну відповідальність за покращення екологічної ситуації українці покладають на місцеву владу. Одночасно відповідальність неурядових екологічних організацій посідає майже останню позицію, що не відповідає прогресивному шляху розвитку сучасних відносин у даній сфері.

Рис. 4.2. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Як Ви вважаєте, хто має нести відповідальність за покращення екологічної ситуації у Вашому населеному пункті?» (респонденти могли обрати не більше двох варіантів відповіді) [8]

Врешті-решт варто згадати й те, що переважна більшість українців серед ключових кроків, які має зробити держава для підвищення відповідальності бізнесу в екологічній сфері (респонденти могли обрати декілька варіантів відповіді), віддає перевагу посиленню екологічних вимог до підприємств і підвищення штрафів за їхнє невиконання (60,6 %). Також 39,4 % опитаних вважають за доцільне закрити всі екологічно небезпечні підприємства, якщо вони не запровадять заходи щодо підвищення екологічної безпеки. Водночас 36,6 % вбачають за необхідне запровадження податкових пільг для підприємств, які займаються підвищенням екологічної безпеки. Що стосується органів місцевого самоврядування та державних діячів (рис. 4.3) – переважна більшість респондентів мають думку про недостатню увагу до екологічних проблем з їхнього боку.

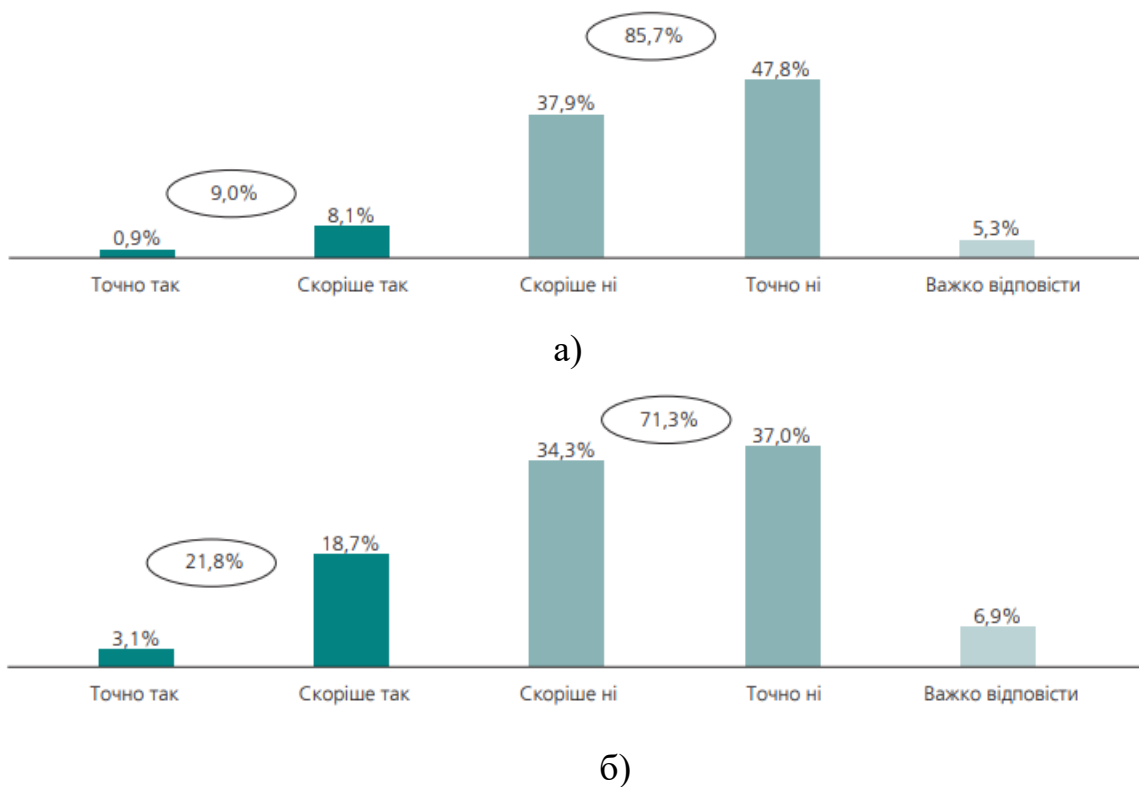

Рис. 4.3. Розподіл відповідей респондентів на запитання: а) «Чи достатньо, на Вашу думку, уваги приділяють політики та державні діячі екологічним проблемам в Україні?»; б) «Чи достатньо, на Вашу думку, уваги приділяє місцева влада екологічним проблемам у Вашому населеному пункті?» [8]

Особливо слід звернути увагу на те, що відповіді на питання «Як Ви вважаєте, що важливіше: економічне зростання чи збереження навколишнього середовища?» розподілились наступним чином: 46,3 % важливішим вважають навколишнє середовище; 35,4 % віддають перевагу економічному зростанню; 18,3 % не змогли відповісти на це питання. Тож, можна констатувати факт про певну розбіжність між розумінням проблем екологічної сфери та проявом екологічної діяльності. При цьому, основні кроки, які мають бути зроблені, на думку респондентів, для покращення екологічної ситуації на рівні населеного пункту, розподілились у наступній послідовності (рис. 4.4). Важливість теми дисертації додатково

підтверджується представленими даними, оскільки 28,3 % респондентів визнає необхідність підвищення екологічної культури населення. Підкреслимо й те, що даний крок, на думку громадськості, є важливішим, наприклад, прибирання сміття з вулиць чи закриття екологічно шкідливих виробництв.

Рис. 4.4. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Як Ви вважаєте, які кроки мають бути зроблені в першу чергу для покращення екологічної ситуації у Вашому населеному пункті» (респонденти могли обрати не більше п'яти варіантів відповіді) [8]

Актуальними залишається дослідження стосовно ефективності діяльності неурядових організацій та об'єднань, які займаються питаннями охорони навколишнього середовища в Україні (рис. 4.5), оскільки вони фактично організують допомогу в здійсненні комплексу екологонеобхідних заходів із метою забезпечення важливих потреб громадян. Як доводять результати опитування, 91,8 % респондентів зовсім не володіють

інформацією щодо діяльності у відповідному напрямі, однак лише 3,3 % серед опитаних вважають, що знають про діяльність неурядових організацій або об'єднань, які займаються питаннями охорони навколишнього середовища. Такі аргументи мають спрямувати науковців та практиків на пошук шляхів безперервного удосконалення діяльності НУО в екологічній сфері, з одного боку, та виявлення недоліків і пошуку шляхів підвищення ефективності такої діяльності в майбутньому – з іншого.

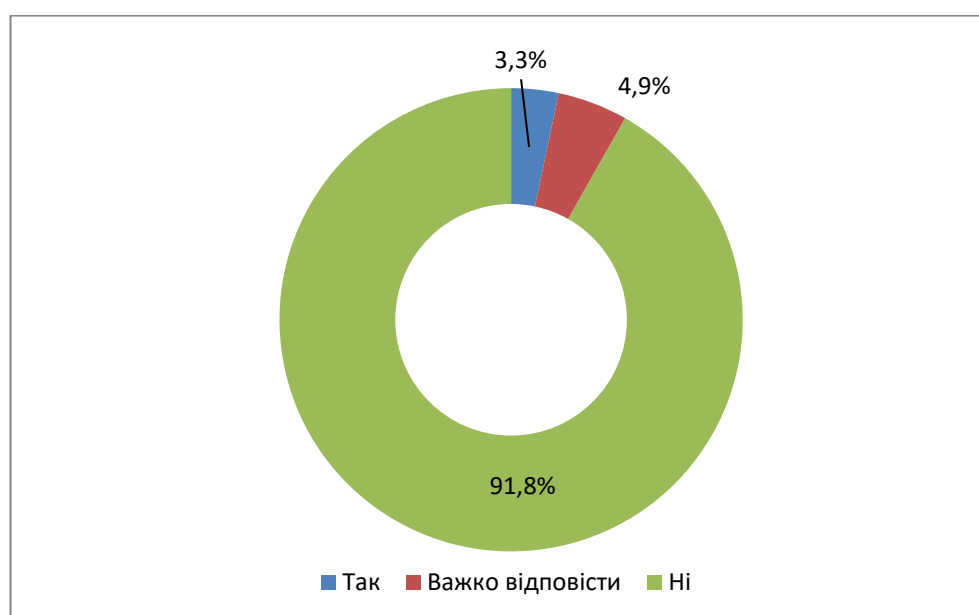

Рис. 4.5. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Чи знаєте Ви про діяльність певних неурядових організацій або об'єднань, які займаються питаннями охорони навколишнього середовища» [8]

Зазначимо, що за результатами проведених досліджень щодо особистого внеску українців у покращення екологічної ситуації науковці отримали такі дані [8]: близько 50,9 % заощаджують тепло, воду, електрику та газ; 44,9 % сортує сміття, здає небезпечне сміття (батарейки, електроніку, ртутні лампи тощо) у спеціальні приймальні пункти; 15,1 % не використовує або майже не використовує вироби з пластику (одноразовий посуд і пляшки, поліетиленові пакети тощо); 14,1 % прибирає сміття в парках, лісах, поблизу

водойм, висаджує дерева; 11,0 % купує вживаний одяг та електроніку; 10,8 % купує екологічно чисті продукти й товари; 0,5 % має вітрові, сонячні електроустановки у своєму домогосподарстві. Водночас 15,9 % опитаних нічого не роблять для покращення екологічної ситуації [8].

Цікавим залишається той факт, що лише 2,7 % респондентів бере безпосередню участь у роботі екологічних громадських організацій, фондів рухів, в екологічних протестах. При цьому 2,5 % спрямовують кошти на підтримку екологічних організацій, фондів, рухів. Також лише 5,7 % просуває в різний спосіб екологічну культуру (соціальні мережі, бесіди тощо). Тобто, слід звернути увагу на представлені дані, оскільки вони демонструють дисбаланс публічного екологічного управління.

Окремо можна винести й питання процесу сортування сміття в Україні, яке досі лише починає набирати обертів. Відтак українці щороку викидають 400 млн т сміття, з яких переробляється приблизно 3-6 %. Існує багато причин того, що представлені цифри в десятки разів відрізняються від європейських, проте відсутність належної інфраструктури та низький рівень екологічної культури є найголовнішими з них. Звісно, окрему роль також відіграє низький рівень участі виробників товарів у процесі переробки. Отже, 60,8 % опитаних українців, які могли обрати декілька відповідей, зазначили, що не сортують сміття саме через відсутність відповідних контейнерів поблизу помешкання; 31,8 % не бачать у цьому сенсу, оскільки машина для сміття змішує все разом; про відсутність звички стверджують 19,5 %; брак часу відчують 13,1 % респондентів, а 6,2 % не вміють це робити. Водночас існують фактори, які здатні переконати українців почати сортувати сміття (рис. 4.6) [8]. Вбачаються в цьому фокусі певні суперечливі мотиви та необхідність вдосконалення публічного екологічного управління.

Рис. 4.6. Розподіл відповідей респондентів на запитання «Що змогло б переконати Вас сортувати все Ваше сміття» (респонденти могли обрати декілька відповідей; на запитання відповідали тільки ті, хто інколи сортує окремі види сміття або ніколи не сортує сміття) [8]

Тож, зазначене вказує на думку, що в українському суспільстві потребує підсилення робота в напрямі підвищення рівня екологічної свідомості та культури населення (включно з інформаційно-просвітницькими кампаніями з роз'яснення: як та для чого сортувати сміття; куди здавати небезпечні відходи; як заощадити тепло та воду тощо), що реально здатна стати одним із дієвих механізмів покращення екологічної ситуації в державі. При цьому у сучасному суспільстві кампанії серед школярів та дошкільнят здатні позитивно вплинути на формування не лише їхньої екологічної свідомості, а й опосередковано покращити екологічну поведінку їхніх батьків [8].

Як відомо, громадське управління здійснюють суб'єкти, які в публічно-управлінській взаємодії зосереджені переважно на виконанні суспільно-корисних дій. Так, В. Буканов [23] зазначає про важливість соціального партнерства у сфері реалізації екологічної політики, що передбачає

«взаємодію державних органів управління у сфері екології, органів місцевого самоврядування, бізнес-корпорацій, інституцій громадянського суспільства з метою забезпечення екологічної безпеки регіону і задоволення екологічних потреб населення на основі принципів соціальної справедливості, субсидіарності і солідарності», виділяючи при цьому чинники ефективності соціального партнерства у сфері екологічної політики, серед яких: узгодженість нормативно-правової бази; налагоджена інформаційно-комунікаційна взаємодія суб'єктів соціального партнерства; високий рівень екологічної свідомості і громадської активності населення. Повністю підтримуючи позицію дослідника, авторка вважає за доцільне зазначити про важливість саме організації процесу такої взаємодії [202].

Доречно додати, що співпраця в системі публічного управління в екологічній сфері є складним організаційно-комунікаційним процесом, до якого входять: центральні органи влади; регіональні органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; інститути громадянського суспільства; громадські лідери тощо (рис. 4.7). Одночасно бачимо, що для ефективної координації співпраці такого складного процесу, беручи до уваги кількість учасників, важливо забезпечити обов'язкове усвідомлення необхідності такої співпраці кожним її учасником. У цьому контексті можна висунути певні вимоги щодо забезпечення ефективності такої співпраці, серед яких: активні дії одиниці; співпраця між усіма суб'єктами; присутність фахівців з управління; відповідне розуміння процесу співпраці; рівність у процесі ведення діалогу; відповідність стану очікуванням суб'єктів тощо [104].

Рис. 4.7. Інтерпретація моделі співпраці в системі публічного управління в екологічній сфері

Джерело: розроблено авторкою

Так, на думку авторки, ключова мета співпраці в екологічній сфері передбачає нарощення потенціалу публічного екологічного управління щодо поширення екологічної культури та досягнення синергетичного ефекту від такої співпраці у процесі вирішення екологічних проблем. *Вважаємо, що до обов'язкових складових елементів системи такої співпраці варто віднести: автоматизовану систему управління; експертно-діагностичну групу; аналітичну групу, кожна з яких здатна виконувати чіткі функції.*

Таким чином відображається цілісний прояв необхідності використання координаційних впливів в напрямку підвищення ефективності співпраці в системі публічного екологічного управління, що

здатні забезпечити нарощення потенціалу, який за необхідності може бути мобілізований як «відповіді» на певні «виклики» [20]. Розвиваючи думку зазначимо, що складовими процесу побудови дієвої співпраці доцільно визнати: організаційну (визначення суб'єктів, що здійснюють організацію процесу співпраці; налагодження дієвих комунікаційних каналів співпраці з подальшою обробкою інформації; інформування всіх сторін співпраці); функціональну (бере початок від організації співпраці); структурну (включає оргструктуру координації та систему обміну інформацією); інформаційну (автоматизована система обробки інформації, що вміщує процеси збору та обробки інформації, такі як зберігання, передавання та використання).

Акцентуючи увагу на вищесказаному, підкреслимо, що суспільство сьогодні засвідчує важливість проблеми низької публічності організацій, що займаються охороною навколишнього середовища. Сприймаючи дану думку та переосмисливши її можемо констатувати, що актуальні питання, які стосуються співпраці в системі публічного управління в екологічній сфері потребують вирішення з урахуванням сучасних комунікаційних можливостей. На жаль, варто визнати, що переважно інформаційна діяльність як органів влади, так і громадських об'єднань щодо екологічних проблем на рівні держави та окремих населених пунктів є неефективною. Сприяти вирішенню цього питання, перш за все, можна за допомогою розбудови дієвої співпраці всіх зацікавлених суб'єктів, що дозволить забезпечити синергетичний ефект. Саме завдяки синергетичній взаємодії

можливо просунутись в напрямку підвищення рівня поінформованості населення щодо стану навколишнього середовища в різних населених пунктах нашої держави за допомогою сучасних механізмів співпраці в системі публічного екологічного управління.

4.2. Стратегічне планування та комунікації як базові складові механізму поширення екологічної культури

Характер подальшого розвитку екологічної культури авторка пов'язує з ефективністю стратегічного планування, яке широко використовується в усьому світі та дозволяє громадам зрозуміти перспективи та бачення своїх цілей, а також є дієвим інструментом залучення додаткового фінансування для вирішення нагальних питань.

Вагомий внесок у розвиток теорії стратегічного планування зробили І. Ансофф, М. Альберт, В. Бакуменко, Д. Кліланд, М. Латинін, В. Мамонова, М. Мескон, Ф. Хедоурі, Ю. Шаров та інші. Відносно практичної діяльності зазначимо, що на рівні держави розробляються та реалізуються стратегії в різних сферах життєдіяльності суспільства (екологічна не є винятком), однак непередбачуваність специфіки процесу децентралізації в Україні породжує нові виклики щодо взаємодії різних рівнів публічного управління у процесі стратегічного екологічного планування, яким досі не приділяється достатньо уваги у наукових колах.

Як вже зазначалося, пріоритети екологічної політики різних рівнів публічного управління чітко сформульовані та відображені в державних та обласних програмних документах, на які варто орієнтуватися і громадам. При цьому, ефективними інструментами налагодження взаємодії між суб'єктами екологічної політики авторка вважає спільну

розробку та реалізацію стратегічних та програмних документів, що спрямовані на розвиток екокультури в суспільстві, яка здатна вплинути на процес подолання екологічних проблем. У цьому процесі умовою ефективності варто визнати вирішення можливих конфліктів інтересів усіх суб'єктів публічного екологічного управління, які можуть мати різні погляди щодо мети.

Хоча у сучасних реформаційних умовах в Україні посилюється значення стратегічного планування в екологічній сфері – питання ефективності стратегічного планування з погляду залучення всіх зацікавлених сторін публічного екологічного управління вимагають пошуку шляхів впровадження та реалізації різних форм участі громадян у вирішенні екологічних проблем саме місцевого значення, що у перспективі буде сприяти розширенню платформи впливу громадськості на цей процес.

Створення належних умов ефективного й динамічного переходу від застарілих командних зв'язків керування до прогресивних і сучасних управлінських методів необхідно вважати ключовим та актуальним завданням подальшого розвитку публічного екологічного управління в Україні. Чим більшою є актуальність екологічних питань в публічно-управлінській системі тим важливішим є пошук шляхів практичного вирішення багатьох проблем, які тісно пов'язані з підвищенням ефективності управління, що залежить від ступеня освоєння методології та механізмів стратегічного планування. Як відомо, основою стратегічного планування є стратегія. А сам термін «стратегія» має чітке походження: від грец. *strategos* – «генерал», що, своєю чергою, походить від «вести», «армія» [283]. Його почали використовувати в науці управління із середини 50-х років ХХ століття. Процес трансформації військового змісту поняття «стратегія» в управлінський (за Г. Саймоном – сукупність управлінських рішень [343]) призвів до розмитого тлумачення даного терміна.

Сьогодні у наукових доробках трактування поняття стратегії хоча й різняться відповідно до сфер дослідження, однак вони мають певні спільні характеристики, серед яких: належність до прийняття рішень; концентрація уваги на зв'язках; складання з певних елементів тощо. Підкреслимо, що ООН визначає стратегічне планування як «особливий вид діяльності суб'єктів господарювання, територіальних органів виконавчої та законодавчої влади (органів місцевого самоврядування, адміністрацій регіонів, регіональних асоціацій), державних органів виконавчої та законодавчої влади, які беруть участь у підготовці проєктів стратегічних рішень у вигляді прогнозів на термін більше ніж декілька років, програм та планів, що передбачають висування конкретної мети, та стратегій поведінки відповідних суб'єктів управління, реалізація яких забезпечує їхнє ефективне функціонування в довготривалій перспективі з урахуванням наявних ресурсів, вибору пріоритетів їх використання з урахуванням змін зовнішнього середовища» [237; 13].

Враховуючи зазначене, стратегічне планування, у якості складової стратегічного управління [346] виступає процесом прийняття управлінських рішень щодо формування стратегій (стратегічного передбачення), розподілу ресурсів, адаптації до зовнішнього середовища тощо. Науковці сьогодні не лише надають стратегії практичних характеристик, а й схильні до думки, що найкращим варіантом є її дослідження у якості певного соціального процесу. Фактично стратегічне публічне управління є специфічним процесом та має власні особливості, оскільки передбачає «багатоплановий процес, головний вектор якого спрямований на розробку стратегії інституцій публічного управління із врахуванням змін, що відбуваються у зовнішньому середовищі» [13]. Так, варто зауважити, що ефективність (efficiency) в стратегії є складовою результативності (effectiveness), що демонструє гармонійність стратегії, тобто – якісна стратегія має бути ефективною та результативною одночасно. За такого розуміння завдання стратегії вбачається в досягненні

певного стратегічного результату. При цьому стратегічні ефекти створюються визначеними стратегічними цілями, які формують умови для досягнення кінцевих результатів з метою забезпечення загальнонаціональних інтересів. Отже, в системі публічного управління в основі стратегії важливості набуває саме результативність, оскільки (навіть за умов досягнення ефективності) вона здатна знизити ймовірність ризику небажаних наслідків.

Для подальшої побудови чіткого організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури зауважимо, що стратегічне планування передбачає докладання систематизованих та формалізованих зусиль всіх учасників, які спрямовані на розробку та реалізацію стратегій, програм і проєктів та є необхідним засобом прогнозування можливих проблем і пошуку шляхів їх розв'язання.

В умовах відкритих можливостей для громадянського суспільства розробка та реалізація стратегій, програм і проєктів у системі публічного управління охоплює майже всі сфери діяльності, серед яких й екологічний. Так, Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики на період до 2030 року» [191], що введений у дію з 01.01.2020 р., визначені основні стратегічні цілі та завдання. Відповідно до тематики представленої дисертації показовим є те, що до переліку показників оцінки реалізації державної екологічної політики входить такий показник, як «громади, у яких затверджені та впроваджуються стратегії розвитку та плани заходів їх реалізації, розроблені за участю громадськості». Таким чином, питання розробки стратегій та програм, що включають екологічні аспекти, є актуальними не лише для державного рівня управління, а і для місцевого самоврядування.

Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України 20 жовтня 2021 року було ухвалено Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року [], яка містить серед заходів операційного

плану такий важливий пункт як «Розроблення регіональних та місцевих стратегій адаптації до зміни клімату або включення питань адаптації до зміни клімату до регіональних стратегій розвитку, стратегій розвитку територіальних громад та планів заходів з їх реалізації, а також до програм економічного і соціального розвитку областей, районів, міст» [158]. Вищенаведене спонукає авторку до порушення питання розбудови ефективної взаємодії суспільства й держави в екологічній сфері, яка здатна забезпечити ефективність ланцюга «національна стратегія – стратегія розвитку територіальних громад». У підсумку така взаємодія має будуватись на засадах співпраці та партнерства. Важливим є те, що за результатами звіту щодо основних досягнень за 2019 рік з реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки на національному рівні організації громадянського суспільства зазначали, що їм нецікаво займатися питаннями, визначеними Стратегією (наприклад, брати участь у конкурсах проєктів). Водночас, відкидаючи формальність, практики наголошують, що все на місцевому рівні інтерес до проєктування присутній. Однак тут виникає інша проблема, що пов'язана з низьким рівнем якості проєктів. А також зі складністю їх адміністрування (проєкти, які стосуються екологічної сфери, не виняток). Отже, необхідно додатково зосередитись на пошуку шляхів усунення недоліків щодо якості процесу формування та реалізації стратегічних і програмних документів в екологічній сфері, оскільки публічне екологічне управління має орієнтуватися на сучасні розробки науки управління.

Представляючи у дисертаційному дослідженні ідею поширення екологічної культури зосередимось і на важливому напрямі у фокусі публічного врядування – процесі впровадження та реалізації різних форм участі громадян у вирішенні екологічних проблем загальнодержавного та місцевого значення, що також сприяє розширенню їхнього впливу на практичне здійснення владних повноважень. Підкреслимо, що використання

громадянами свого права участі у прийнятті рішень місцевого значення щодо вирішення екологічних проблем та утворення дієвого механізму співпраці з апаратом публічної влади залишається актуальним питанням, яке потребує наукових розвідок, однак вимагає додаткового формування належного рівня розуміння відповідальності за прийняті рішення.

Звідси авторка визначає ефективним інструментом налагодження взаємодії між усіма суб'єктами управління у процесі розробки та реалізації національної екологічної політики саме спільну роботу над відповідними стратегічними і програмними документами, які спрямовані на подолання екологічних проблем та розвиток екокультури в суспільстві, особливо в період реформаційних змін, оскільки дані заходи спрямовані на: посилення здатності системи на місцевому рівні ефективно впроваджувати екологічні заходи; розробку та впровадження дієвих механізмів сталого розвитку на рівні громад (зокрема наголос робимо на екологічній компоненті такого розвитку); реалізацію проєктів відповідно до пріоритетних напрямів; посилення інституційної спроможності; активне залучення інвестицій, кредитних коштів тощо; сприяння отриманню синергетичного ефекту та інше. Саме тому подальше формування співпраці в екологічній сфері варто розбудовувати на основі реалізації стратегій, програм та проєктів, як комплексної системи, що сприятиме поширенню екологічної культури на локальному рівні та дозволить посилити співпрацю в системі публічного екологічного управління, не лише в умовах змін, а й у випадку кричущих викликів сьогодення, що загрожують загальнонаціональній стабільності. Процес, що бере початок від планування та закінчується на етапі оцінки стратегічних та програмних документів представлено на рис. 4.8.

Відтак можна відслідкувати, що взаємозв'язок представлених на рис. 4.9 складових (планування, моніторинг, оцінка) полягає в тому, що процес планування допомагає визначити найкращий напрям руху, бачення процесу та результатів стратегії, програми, проєкту. Тому доцільно процес

від планування до оцінки результатів (стратегій, програм, проєктів), які авторкою визначаються як такі, що спрямовані на використання потенціалу співпраці у сфері розвитку екологічної культури та забезпечення екологічної безпеки здійснювати за певними етапами (рис. 4.10).

Розглядати даний процес також доцільно з позиції синергетичної дії, механізм якої націлений на поширення екологічної культури в суспільстві. Тож зазначимо, що за традиційного підходу очікувані результати (є зміни, що відбулись у процесі розвитку та піддаються опису) формуються на початковій стадії, що виступає основою для забезпечення якості моніторингу та оцінки. Ієрархія результатів має такі складові [309]: *Input* (внесок) – залучення необхідних ресурсів; *Activity* (діяльність) – заходи втручання, що спрямовані на реалізацію стратегій, програм, проєктів та досягнення мікрорезультатів; *Output* (проміжний результат) – короткострокові зміни; *Outcome* (середньостроковий результат) – зміни від сукупності проміжних результатів; *Impact* (вплив) – ефект впливу (основна мета) на ситуацію чи цільову групу; *Results* (загальний успіх проєкту) – комбінація проміжного результату, середньострокового та впливу.

Рис. 4.9. Базові характеристики планування, моніторингу, оцінки стратегій, програм та проєктів

Джерело: побудовано та доповнено авторкою на основі [141]

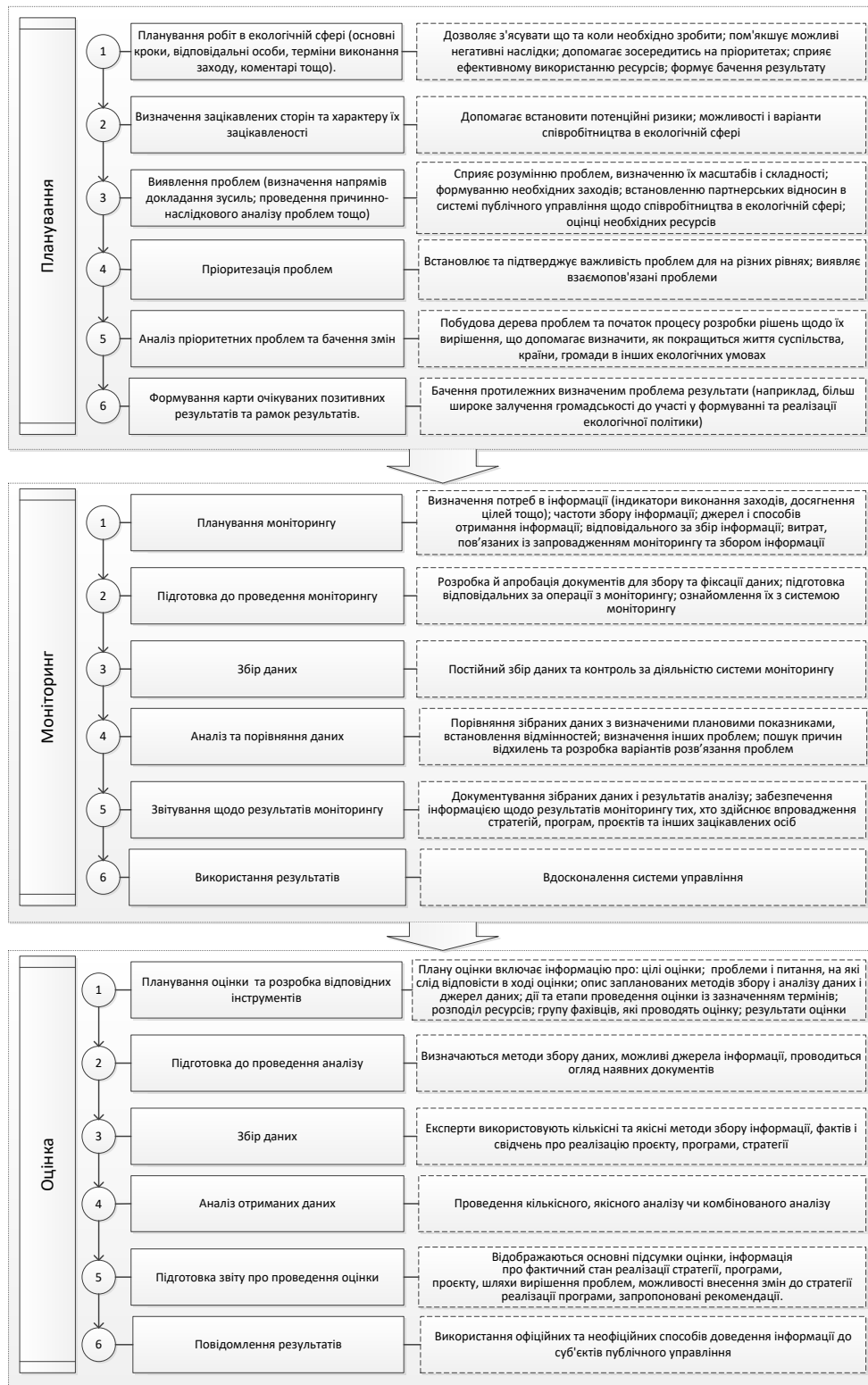

Рис. 4.10. Ключові етапи планування, моніторингу та аналізу стратегічних та програмних документів в екологічній сфері

Джерело: побудовано авторкою на основі [141]

Представлена послідовність, на думку розробників, дає, з одного боку чітке уявлення того, що хочуть учасники від співпраці, у нашому випадку – від співпраці в екологічній сфері, а з іншого – відповідає на питання як можна досягти поставленої мети. Однак на думку авторки при використанні даного підходу варто враховувати ймовірності настання небажаних подій та їхніх можливих наслідків, оскільки деякі ризики навіть можуть слугувати вагомою підставою для перегляду стратегій. Також додаємо й те, що результати мають включати певні складові: результати впливу (максимальна користь); середньострокові зміни; мікрорезультати; фактичну діяльність тощо.

Продовжуючи логічний ланцюг зауважимо, що для системи моніторингу важливими компонентами виступають: цільові та фактичні показники – ознаки змін на шляху відновлення та розвитку (індикатори – конкретна міра того чи іншого явища або процесу розвитку [141]); організація та процес збору фактичних показників; зіставлення показників та визначення відхилень (зрушень).

У науковій літературі також викладена велика кількість різних методів і механізмів щодо здійснення моніторингу результатів, які стосуються будь-якої діяльності. Однак кожен окремий випадок вимагає правильного поєднання механізмів та методів моніторингу, які мають відповідати вимогам часу. При цьому: 1) найчастіше використовують такі методи та техніки отримання інформації, як самооцінка, дослідження, інтерв'ю, фокусні групи

тощо; 2) для аналізу застосовують методи порівняння, методи соціологічного аналізу, статистичні методи тощо.

Останній блок оцінювання досягнутих результатів також включає певні етапами, серед яких: етап розробки стратегії, програми, проєкту; етап реалізації; після завершення. Важливо, що на всіх етапах оцінка не лише дозволяє окреслити перспективні напрями розвитку, а й також передбачає забезпечення розуміння процесу всіма учасниками та, що особливо важливо, посилює їхню відповідальність. У практичній діяльності також доцільно використовують такі види оцінки: «*case study*»; довгострокових ефектів; метаоцінка тощо. Іншими словами, професійна оцінка передбачає: неупередженість та об'єктивність; корисність; внесок учасників; технічну адекватність; зворотний зв'язок; адекватність витраченим ресурсам.

Авторка певна, що у процесі розробки та реалізації стратегій, програм, проєктів в екологічній сфері, які стосуються дисертаційного дослідження, умовою ефективності має виступати вирішення можливих конфліктів інтересів усіх суб'єктів публічно-управлінської співпраці, які можуть мати різне спрямування щодо мети.

Міркуючи над цим зазначимо, що вимогою сьогодення варто визнати належну взаємодію між усіма суб'єктами публічного екологічного управління, відкидаючи будь-яку можливість адміністративного втручання держави. Наука та практика публічного управління потребує новітніх підходів та механізмів до питання ефективності та результативності стратегічного, програмного та

проектного забезпечення в екологічній сфері та формування сучасних концептів поширення екологічної культури в суспільстві. Саме запровадження дієвої системи стратегічного планування в екологічній сфері дозволить підвищити рівень екологічної безпеки та сприятиме поширенню екологічної культури в суспільстві. Звідси варто переходити до нагальних питань стратегічних комунікацій в екологічній сфері.

Оскільки для демократичного суспільства питання взаємодії в системі «влада-бізнес-громадськість» загострюється в процесі розробки, прийняття та реалізації рішень в екологічній сфері, стратегічна комунікація починає набувати характеристик вагомого елементу забезпечення екологічної безпеки в державі. Саме через зазначене підтверджується важливість такої комунікації майже всіма науковцями та практиками різних сфер діяльності, оскільки завдяки комунікаційним зв'язкам реалізуються державні політики, зміцнюються культурні особливості, розширюється коло інтересів, будуються нові функціональні стратегії, взаємодії тощо. Так склалося, що використання інструментів стратегічних комунікацій впливає на ефективність створення й оприлюднення важливої інформації (у вигляді повідомлень), яка має помітний вплив на цільову аудиторію. Саме таке спрямування стратегічних комунікацій у розрізі представленої дисертації здатне сприяти вирішенню екологічних проблем в Україні на національному та локальному рівнях.

Сьогодні ефективна внутрішня екологічна політика України у є важливою складовою загальнонаціональної політики та запорукою розвитку держави (Додаток Г). При цьому в сучасних умовах елементом політичного та

соціального дискурсу виступає стратегічна комунікація, що визнається перспективним напрямом досліджень і важливим фрагментом управління складними соціальними системами. Тобто, мова йде про параметр суспільної значимості, який є сутнісним вираженням публічного управління. Вважається, що поняття «стратегічна комунікація» почало активно поширюватись у США на початку 2000-х років (термін було введено в обіг на початку 1960-х років), однак здебільшого використовувалось у військових чи політичних колах. Більше того, одним із компонентів зовнішньої політики Європейського Союзу, відповідно до документа «Спільне бачення, спільні дії: сильніша Європа» (був ухвалений у 2016 році), є саме стратегічні комунікації. Сьогодні продовжує розширюватися перелік сфер, у яких досліджуються стратегічні комунікації, серед яких особливе місце посідає екологічна. Отже, механізм інформаційної взаємодії держави, місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства з метою поширення екологічної культури є сегментом стратегічних комунікацій. Водночас ефективна стратегічна комунікація передбачає розробку детальної комунікаційної стратегії яка здатна гармонійно поєднатися з механізмами публічного екологічного управління.

Зазначимо, що важливість комунікації для різних сфер та рівнів (наднаціональний, національний регіональний рівні, рівень організації, колективу тощо) життєдіяльності людей пов'язують зі складністю пошуку єдиного універсального пояснення щодо сутності стратегічної комунікації. Враховуючи пріоритетність даного напрямку у складі публічно-управлінських відносин, основними характеристиками стратегічної комунікації в екологічній

сфері варто визнати: досягнення екологічних інтересів (об'єктивно існуючі потреби в чистому, здоровому, продуктивному навколишньому природному середовищі, яке забезпечує біологічний режим життя) на національному, локальному та інших рівнях; ефективна взаємодія та результативна співпраця між публічними управлінцями, активістами, громадськими лідерами, неурядовими організаціями та іншими зацікавленими сторонами; інформаційна підтримка та зворотний зв'язок; вивчення реакції на прийняті рішення; налагодження співпраці між інституційними організаціями; координація комунікацій між різними суб'єктами; посилення стратегічного ефекту; формування інформаційного середовища; збільшення кількості прихильників екологічного способу життя завдяки спеціальним технологіям і засобам; поширення екологічної культури в суспільстві тощо [251]. *Отже, авторка вважає за доцільне введення поняття екологічна комунікаційна стратегія, що передбачає певне керівництво в екологічній сфері в галузі ЗМІ та звязків з громадськістю, яке покликане працювати на поширення (дифузію) екологічної культури та підвищення рівня екологічного розвитку громад, а в основі такої стратегії має бути закладена головна концепція позиціювання, яку органи місцевого самоврядування доносять до всіх суб'єктів публічного екологічного управління. При цьому, авторка впевнена, що одним із завдань комунікаційної стратегії виступає підвищення рівня екологічної культури за рахунок розбудови якісної взаємодії в системі «влада – громадськість», що включає синергетичний ефект у процесі досягнення успіхів в екологічній сфері й максимально наближує до формування сприятливих умов становлення*

ефективного публічного екологічного управління. Зазначимо, що обов'язковою умовою забезпечення ефективності стратегічної комунікації при цьому є оперативність засобів масової інформації.

При цьому, слід розуміти, що побудова комунікативної структури є важливим елементом ефективного поширення екологічної культури в суспільстві. Здавалося б, що не складно взяти під контроль процес побудови ефективної системи, проте, зазначимо – в Україні дослідження стратегічних комунікацій загалом орієнтуються на закордонних досвід. Для представленого дослідження важливим фактом є те, що у практичній площині такі комунікації використовуються переважно в офіційних документах окремих сфер (наприклад, у дорожній карті Програми партнерства між Україною та НАТО; в освітньо-науковій сфері тощо). Отже, цей процес неоднозначний та складний для сьогодення.

Окремо варто визначити відмінності між поняттям «стратегічні комунікації» та «зв'язки з громадськістю» (PR – public relations). Так, останнє передбачає комунікацію лише із зовнішніми стейкхолдерами. Водночас стратегічна комунікація вміщує підсистеми внутрішніх і зовнішніх комунікацій. Отже, зв'язки з громадськістю є складовою стратегічної комунікації.

Виходячи з постановки завдань представленого дисертаційного дослідження зазначимо, що ефективність екологічної стратегічної комунікації залежить від побудови дієвої комунікаційної стратегії за даним напрямом (включає місію, цілі, завдання та деталізує план). Також необхідно

підкреслити, що існує цілий спектр важливих питань на які комунікаційна стратегія дає відповіді: що, кому, яким чином, за яких обставин та в яких умовах, коли, навіщо комунікується. Ієрархічну структуру екологічної комунікаційної стратегії представлено на рис. 4.11.

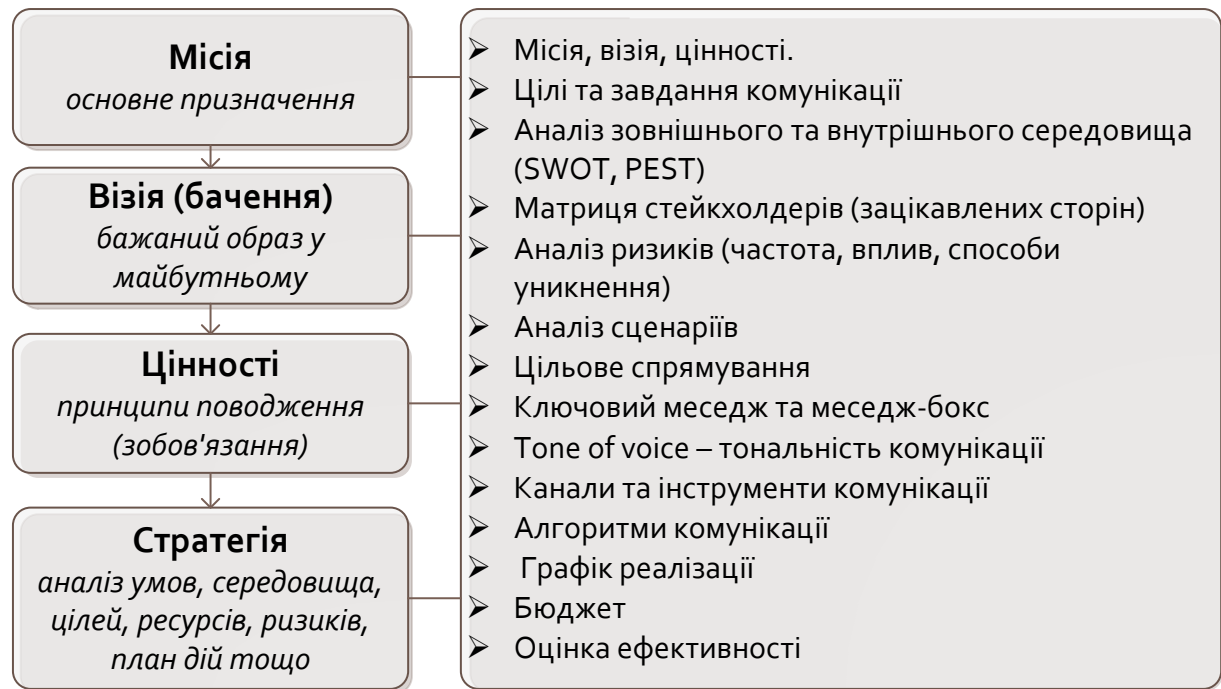

Рис. 4.11. Структурні складові комунікаційної стратегії в екологічній сфері

Побудовано авторкою на основі [272]

Саме в умовах необхідності побудови дієвого організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури за допомогою внутрішньої комунікації може відбуватися мотивація до впровадження змін та підвищення ефективності роботи. Водночас зовнішня комунікація – спрямована на залучення партнерів до вирішення екологічних проблем,

формування екологічного іміджу тощо. Тому обійти увагою будь-який з них було б недоречно, оскільки обидва види комунікації спрямовані на досягнення певних цілей в екологічній сфері (співпраця з партнерами, залучення прихильників, волонтерів, адвокація ініціатив, публічне просування тощо).

Доречно додати, що складовою екологічної комунікаційної стратегії виступає план реалізації, який зазвичай є рамковим, однак містить основні формати комунікації та включає тематичні кампанії. Проте варто зауважити, що комунікаційна стратегія в екологічній сфері може не спрацювати в умовах, коли її базові компоненти (місія, візія, цінності) сформульовані не чітко чи у випадку, якщо щоденна діяльність відбувається без їх урахування [61].

Продовжуючи логіку вищевказаного підкреслимо, що завдяки реформі децентралізації в Україні територіальні громади сьогодні мають широкий спектр повноважень не лише щодо розвитку спроможності громади, а й щодо активізації громадської активності в екологічній сфері. Звідси – продумана комунікаційна політика здатна сприяти зміні поглядів громадянського суспільства до екологічної проблематики та зсуву ситуації у напрямі *«розуміння та визнання екологічних проблем → екологічна діяльність»*, що забезпечить належне використання природних ресурсів. Тобто таке завдання має бути викликом не лише державі, а й громадянському суспільству, які разом реалізують публічне екологічне управління.

Не вдаючись в теоретичні аспекти публічного екологічного управління, зазначимо, що основоположним стратегічним документом на рівні

територіальних громад є Стратегія розвитку, а допоміжною стратегією для її реалізації є комунікаційна стратегія, що спирається на вже визначені Стратегією розвитку цілі та завдання та має сприяти результативній роботі органів місцевого самоврядування. Відтак, перш за все, важливо, до розробки такого документа, як екологічна комунікаційна стратегія залучати всі зацікавлені сторони публічного управління, використовуючи інструменти місцевої демократії. Така залученість, що характеризується публічною суб'єктністю (усвідомлену публічну екологічну діяльність), забезпечує причетність до процесу управління громадою, формує почуття відповідальності, створення якісного продукту, що спрямований на сталий розвиток громади, а не лише на зміну статистичних даних для звітності про розробку стратегічних документів. Саме фактор постановки суспільно-корисних цілей та подальшої самоорганізації визначає спроможність громадянського суспільства до реалізації публічно-управлінської діяльності.

Тож, якщо розглядати комунікаційні стратегії в екологічній сфері на рівні місцевого самоврядування з практичного погляду, варто окреслити два моменти: 1) існують позитивні практики розробки комунікаційних стратегій (спрямовані на побудову системи інформаційної взаємодії органів місцевого самоврядування, населення, громадських організацій, бізнес-структур. Наприклад, проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (був завершений 31 березня 2021 р.) сприяв розробці комунікаційних стратегій таких міст Коломия, Хмельник, Івано-Франківськ, Бердянськ [98]; 2) навіть за умови наявності сучасних комунікаційних

стратегій, вони містять лише фрагментарне згадування про проблемні питання екологічної сфери в цілому. Враховуючи тематику дисертаційного дослідження, авторка вважає, що кричущим фактом, який потребує термінового втручання є повна відсутність не лише екологічних комунікаційних стратегій на рівні громад, а й будь-яких складових поширення екологічної культури в комунікаційних стратегіях, що вже розроблені та реалізуються [97].

Тож, підтвердимо, що питання підвищення ефективності комунікаційних процесів на рівні територіальних громад є важливим елементом досліджень, оскільки комунікація виступає цінним управлінським засобом реалізації заходів, що спрямовані на досягнення поставлених цільових орієнтирів територіальної громади. Саме звідси бере свої витoki той факт, що будь-яка комунікативна діяльність повинна мати стратегічне спрямування, бути системною, координованою, продуманою та контролюватися належним чином. На рівні територіальної громади у даному випадку стратегічна комунікація являє собою зв'язок необхідного послання з відповідною аудиторією.

Оскільки комунікація є двостороннім процесом, і на це вже було вказано у межах представленої роботи, спілкування в системі публічного екологічного управління має бути орієнтоване на цільову аудиторію та обов'язково включати зворотній зв'язок. Відповідно до управлінського підходу, комунікації здатні перетворитися на інструмент досягнення стратегічних екологічних цілей шляхом налагодження конструктивного діалогу у системі

«влада – бізнес – громада». Водночас стратегічні комунікації також включають і діяльність з моніторингу та вивчення громадської думки, сприяють включенню громадськості до процесу прийняття публічно-управлінських рішень тощо.

На основі наукових досліджень можемо говорити про практичну необхідність комунікаційної стратегії, особливо в умовах інтенсивних сучасних процесів, яка має бути «живою та пластичною», тобто дозволяє вносити доповнення, зміни, адаптовувати стратегію відповідно до потреб тощо. В основі екологічної комунікаційної стратегії на рівні громади, безперечно, має лежати концепція позиціонування громади (в екологічній сфері), яка доводиться до цільової аудиторії.

Все частіше науковці згадують про те, що екологічна комунікація знаходиться на перетині теорії комунікації та теорії про довкілля та може розглядатися як система різних форм міжособистісного, групового, громадського, організаційного та опосередкованого спілкування, яке творить соціальну дискусію про екологічні проблеми, переважно «відносини людини/нелюдини», що в решті решт складає «екологічний дискурс» [347].

У даному контексті науковці виокремлюють певні стратегії екологічного дискурсу, які складаються з окремих тактик (рис. 4.12). Зауважимо про те, що в межах однієї соціальної екологічної кампанії може бути реалізовано одразу декілька тактик. Отже, активна здійснення таких стратегій та тактик на місцевому рівні здатне зрушити з місця екологічну

свідомість та актуалізувати екологічні проблеми серед громадського суспільства.

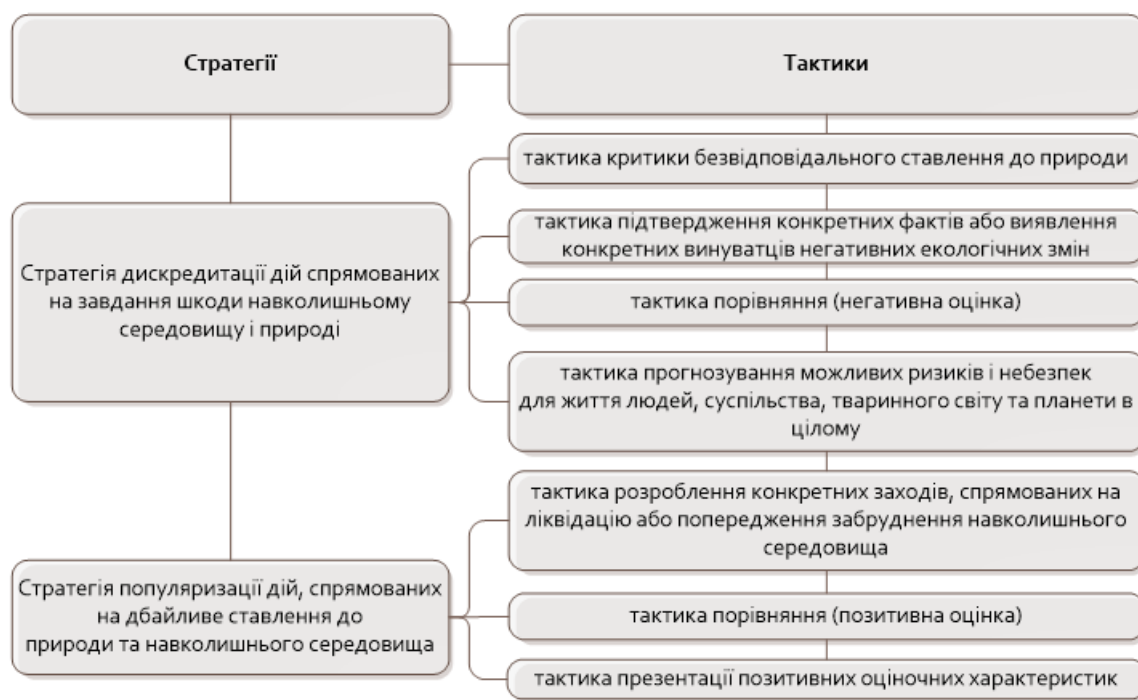

Рис. 4.12. Стратегії та тактики екологічної комунікації

Джерело: побудовано авторкою на основі [236]

У публічно-управлінській сфері соціальні екологічні кампанії не обмежуються представленим переліком тактик, їх може бути на багато більше, наприклад: тактика закріплення норм «екологічно безпечної» і «екологічно грамотної» поведінки; тактика гіперболізації негативних оціночних характеристик; тактика апеляції до думок провідних учених тощо.

На основі вивчення багатоманітності поглядів науковців та практиків в управлінській сфері, зазначимо, що ключовими завданнями екологічної комунікаційної стратегії є: 1) формування екологорієнтованого спільного бачення (визначити потреби та проблеми екологічної комунікації; спільні цілі,

інтереси в екологічній сфері; як за допомогою комунікації сприяти досягненню цілей екологічного розвитку громади); 2) проведення діагностики (систематизація наявних заходів, процесів, ресурсів тощо); 3) визначення фокусу докладання зусиль; 4) відсікання зайвого (виявити, які підходи та діяльність варто змінити/припинити); 5) організація роботи у напрямі досягнення поставлених цілей (планування ресурсів та процесів); 6) визначення критеріїв успішності (встановлення реалістичних очікуваних результатів та розробка критеріїв оцінки); 7) налагодження зворотного зв'язку як елемента взаємодії (із залученням мешканців громади до процесу прийняття рішень); 8) посилення промоції щодо вирішення проблемних питань в екологічній сфері ззовні та всередині громади.

Отже, ще один важливий підсумок, який можна зробити – стратегічні комунікації здатні утворювати перспективні відносини між різними суб'єктами публічного екологічного управління (владою та громадськістю, медіа та аудиторією тощо) на довготривалий термін. Актуальність використання таких комунікацій саме в екологічній сфері набуває особливого значення саме сьогодні, в умовах посилення екологічних ризиків. Як дозволяє констатувати представлений матеріал, важливість застосування дієвих комунікаційних інструментів у практичній діяльності на рівні територіальних громад, що здатні змінити вектор розв'язання екологічних проблем, зумовлює проведення більш глибоких досліджень впливу стратегічної комунікації саме в екологічній сфері [114].

4.3. Пріоритети публічного екологічного управління в контексті поширення екологічної культури

Поширення екологічної культури являє собою складне явище, сформоване злиттям індивідуальної поведінки, суспільних норм, інституційних рамок і глобальних впливів. Розуміння динаміки дифузії екологічної культури потребує детального вивчення, яке виходить за межі спрощених понять. Використовуючи різні підходи представлене дослідження прагне розгадати тонкощі, властиві прийняттю та поширенню екологічної свідомості, визнаючи різноманітні та взаємопов'язані фактори, які сприяють її поширенню.

Оскільки екологічні виклики виходять за межі географічних кордонів і культурних контекстів, глобальне поширення екологічної культури стає важливою стратегією для сприяння сталому майбутньому. Таким чином, авторка прагне забезпечити комплексну основу для моделювання запутаної мережі взаємодій, які сприяють поширенню екологічних цінностей, практик і свідомості всередині та між різними спільнотами.

Розкриваючи тонкощі розповсюдження екологічної культури, представлене дослідження спрямоване на скеровування політиків, педагогів і правозахисників у розробці цільових втручань, які каталізують глобальний зсув до більш стійкого та гармонійного співіснування між людством і навколишнім середовищем. При цьому основні пріоритети внутрішньої екологічної політики з точки зору поширення екологічної культури повинні відображати складність та різноманіття екологічних проблем і, пов'язаних

з ними, кризових ситуацій. Питання поширення екологічної культури не може бути вирішено виключно в межах локального рівня системи публічного управління, а має бути доповнене механізмами та інструментами продуманої державної екологічної політики, враховуючи те, що суспільство і держава є відкритими системами і зовнішнє середовище здійснює потужний вплив на процес поширення екологічної культури. Відтак, поширення екологічної культури на державному рівні передбачає узгодження документів між собою та розвиток зворотнього зв'язку, що обумовить їх взаємовплив.

Програми, що стосуються розвитку публічного екологічного управління кожного окремого регіону мають включати перелік специфічних основних пріоритетів, що враховують особливості його географічного та природничого розташування, стан розвитку екокультурних традицій, потребу в розвитку новітніх підходів в управлінні екологічною сферою, необхідність залучення інвестицій в екологію, удосконалення інфраструктури тощо.

Якщо розглядати пріоритети публічного екологічного управління у контексті поширення екологічної культури, що теоретично було широко окреслено у першому розділі дисертаційного дослідження, доцільно сформулювати ключові сфери для сприяння більшій екологічній обізнаності, відповідальності та стійкості, які мають практичне значення:

1) екологічна освіта та обізнаність (розробка та впровадження комплексних програм екологічної освіти в школах, університетах та

громадах для підвищення обізнаності щодо екологічних проблем; сприяти екограмотності, навчаючи громадськість взаємозв'язкам між екосистемами, людською діяльністю та їхнім впливом на навколишнє середовище);

2) комунікація та охоплення (встановлення ефективних каналів комунікації, включаючи веб-сайти, соціальні медіа та кампанії з підвищення обізнаності громадськості, для поширення інформації про збереження навколишнього середовища, практики сталого розвитку та місцеві ініціативи; організація майстер-класів, семінарів та публічних лекцій для залучення громад до дискусій про екологічні проблеми та шляхи їх вирішення);

3) культурно-історичний зв'язок (наголос на культурному та історичному значенні навколишнього середовища, зв'язку екологічного збереження з культурною спадщиною; просування ідеї, що збереження навколишнього середовища є важливим для збереження культурних традицій та самобутності);

4) зміна поведінки та стійкий спосіб життя (заохочення екологічного способу життя, надання інформації про енергоефективність, зменшення відходів, відповідальне споживання та альтернативні способи транспортування; пропозиція стимулів, таких як податкові пільги або субсидії, для окремих осіб і компаній, які застосовують екологічні методи);

5) зелена інфраструктура та містобудування (інтеграція зеленої інфраструктури, такої як парки, міські сади та зелені дахи, у міське планування для покращення якості повітря та покращення якості життя

населення; розвиток міста, зручного для прогулянок і велосипедистів, щоб зменшити вуглецевий слід, пов'язаний з транспортом);

6) скорочення та переробка відходів (сприяння програмам скорочення відходів, переробки та компостування на рівні громади з чіткими вказівками та доступними об'єктами переробки; організація заходів з прибирання та акцій з переробки для підвищення обізнаності щодо поводження з відходами);

7) збереження місцевого біорізноманіття (підтримка місцевої природоохоронної ініціативи, включаючи зусилля щодо захисту місцевих видів та екосистем; запровадження природоохоронних проєктів на рівні громади, які залучають мешканців до моніторингу та збереження місцевого біорізноманіття);

8) екологічно чисті системи сільського господарства та харчування (сприяння сталим методам сільського господарства, органічному землеробству та сільському господарству, яке підтримується громадою; заохочення місцевого виробництва та споживання харчових продуктів для зменшення вуглецевого сліду транспортування харчових продуктів);

9) збереження та управління водними ресурсами (впровадження заходів зі збереження води, такі як збір дощової води, ефективне зрошення та зменшення витрат води в домогосподарствах і на промисловості; підвищення обізнаності про важливість прісноводних екосистем і необхідність відповідального використання води);

10) енергоефективність та відновлювані джерела енергії (сприяння підвищенню енергоефективності в будівлях і промисловості для зменшення споживання енергії, впровадженню відновлюваних джерел енергії, таких як сонячна та вітрова, за допомогою стимулів та освіти);

11) залучення та участь громади (розвиток почуття відповідальності громади за екологічні проблеми через місцеві екологічні клуби, волонтерські можливості та проекти збереження природи під керівництвом громади; необхідність права голосу та активної участі жителів в процесах прийняття екологічних рішень);

12) адвокація політики та законодавство (захист сильної екологічної політики та законодавства на місцевому, регіональному та національному рівнях; заохочення прозорості у прийнятті урядових рішень і відповідальності від політиків щодо екологічних зобов'язань);

13) наукові дослідження та обмін даними (підтримка наукових досліджень місцевих екологічних проблем і оприлюднення результатів досліджень; заохочення громадських наукових програм, які залучають жителів до збору даних і моніторингу);

14) кризова готовність і стійкість (розробка та повідомлення планів готовності до надзвичайних ситуацій у разі стихійних лих, таких як повені, лісові пожежі та екстремальні погодні явища, а також у разі надзвичайних ситуацій, що пов'язані з військовими діями на території України; сприяти стійкості до клімату та стратегіям адаптації на рівні громади);

15) міжнародна співпраця (співпраця з міжнародними організаціями для вирішення глобальних екологічних проблем і обміну передовим досвідом; участь у глобальних ініціативах, таких як Цілі сталого розвитку ООН для сприяння глобальній екологічній стійкості).

Пріоритетність цих сфер в управлінні навколишнім середовищем здатна допомогти створити культуру екологічної відповідальності, що призведе до більш стійких практик і підвищення якості життя. Впроваджуючи комплексний механізм публічного екологічного управління, можна ефективно вирішувати екологічні проблеми, сприяти сталому розвитку та захищати природні ресурси, залучаючи до процесу громадськість та зацікавлені сторони. Також важливо адаптувати механізм до конкретних потреб і контексту регіонів та громад.

Фактично, можна підтвердити, що особливої актуальності у такому випадку набуває визначення в якості головних факторів впливу публічного екологічного управління на процес поширення екологічної культури, які формуються та розвиваються в межах реалізації публічного управління на локальному рівні. При чому значущості набуває рівень захищеності інтересів особистості, духовний та інтелектуальний розвиток громадян, добробут населення, збалансованість освітніх, наукових та виробничих ресурсів, рівень інвестицій в екологічну сферу, використання ефективних механізмів, розширення міжінституційних зв'язків тощо. Варто звернути увагу й на те, що поширення екологічної культури ґрунтується на використанні наявного потенціалу публічного екологічного управління,

високому рівні активності всіх учасників у даному процесі, розвитку екологоорієнтованих технологій тощо.

Як засвідчує час складність публічної екологічної взаємодії між всіма суб'єктами часто залежить від рівня взаємної довіри та вимагає перезавантаження міжсуб'єктних відносин. Із огляду на те, у попередніх частинах було зроблено поетапний огляд складових екологічної культури та конкретизацію впливів публічного екологічного управління на процес її поширення у дисертації робиться спроба комплексно зібрати нові теорії та практики стосовно розбудови дієвої взаємодії у площині «влада-громадськість», яка здатна буди вплинути на реалізацію потенціалу публічного екологічного управління.

У даному контексті, залежно від конкретної ситуації використання ціннісно-орієнтованого підходу у процесі визначення параметрів публічно-управлінської взаємодії в екологічній сфері може вплинути на розширення можливостей оцінки досягнення результатів стратегій, програм та проєктів. Такий підхід може бути спрямований на поширення екологічної культури та забезпечення дієвої співпраці всіх учасників, здатен забезпечити вчасність реакції на зміни в системі публічного екологічного управління, а також: полегшує комунікаційний процес; сприяє встановленню пріоритетів; покращує розподіл ресурсів; дозволяє знизити ступінь впливу ризик-негативів тощо. Хоча ціннісно-орієнтований підхід має негативний аспект – вимагає значної кількості ресурсів, однак залежність поточної цінності від значень цільових орієнтирів, може сприйматися з позиції наближення

цінностей суб'єктів публічного екологічного управління один до одного та цінностей стратегій, програм і проєктів. Ретельний аналіз співвідношення тих цінностей, які були визначені на початку та тих, що були отримані, дозволяє визначити ступінь привабливості екологорієнтованих стратегій, програм та проєктів, що можна враховувати при визначенні конвергенції цінностей [47].

Іншими словами, оптимальність запропонованого авторкою концепту публічного екологічного управління з використанням конвергенції його підсистем дозволить: наблизити всі елементи публічного екологічного управління з метою їх подальшого гармонійного поєднання та інтеграції; розвинути систему цінностей учасників екологічної співпраці, яка включатиме оцінки міри та ступеня їх конвергенції; сформувати координаційну структуру поширення екологічної культури, яка дозволить виділити необхідні для цього компоненти, їх наповнення та забезпечить успішну реалізацію публічної екологічної діяльності; проводити моніторинг та подальший контроль за зміною показників конвергенції суб'єктів у процесі співпраці; прогнозувати подальшу співпрацю між суб'єктами публічного екологічного управління, що дозволить контролювати зміни пріоритетності цілей та встановити можливість та доцільність подальшої співпраці. Зауважимо, що не лише фактор постановки суспільно-корисних цілей, а й фактор самоорганізації визначає спроможність громадськості до набуття публічної суб'єктності.

Розмірковуючи про сутнісне наповнення публічного екологічного управління згадуємо думку провідних вчених-екологів світу, що спирається на результати аналізу глобальних екологічних проблем – ніякі наукові та технічні новації чи екологічні реформи самі по собі не здатні забезпечити сталий екологічно збалансований розвиток. Водночас перехід до нової ідеології життя здатен успішно розв’язати складні екологічні проблеми та забезпечити подальше формування екологічно зорієнтованої цивілізації. Тож, підтверджуємо ключову роль у даному процесі формування високого рівня екологічної культури, що має брати свої витoki з екологічної освіти в державі. Відтак мислення всього суспільства має стати екологічним. І тут особлива роль у поширенні екологічної культури відводиться освіті, оскільки вона здатна створити підґрунтя для реалізації потужного вітчизняного потенціалу публічного екологічного управління.

Ставлячи у представленому дослідженні за мету побудову дієвого організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури за рахунок використання публічно-управлінського потенціалу та на основі координації співпраці в системі у даному підрозділі далі зробимо акцент на екологічній освіті, оскільки основним завданням екологічної освіти є формування екологічної культури засобами формальної і неформальної освіти у всіх верств населення [67]. Тобто, екологічна освіта є потужним інструментом адаптації до життя в урбанізованому світі в умовах розвитку громадянського суспільства.

Звідси у авторки виникає логічне питання: «Як правильно вчити», щоб суспільство (особа, сім'я, громада тощо) прагнуло навчитися жити за екологоорієнтованими принципами? Таке питання повністю збігається із головною метою представленого дослідження, однак, сьогодні немає однозначної відповіді на нього, оскільки досі не відомо з використанням яких методів можна отримати стійкі результати у вигляді реальних змін в житті й екологічній поведінці населення. Погодимося, що пошук найкращих шляхів формування екологічної культури в різних країнах розвивається по-різному, оскільки всі країни не схожі одна на одна. Тож, навіть успішні моделі екологічної освіти завжди потребують адаптації при перенесенні в інші умови (рис. 4.13).

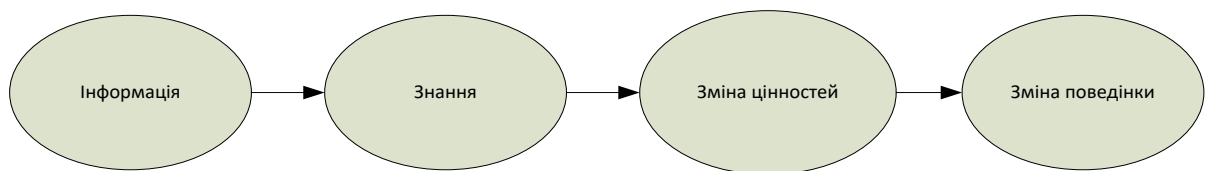

Рис. 4.13. Лінійна модель впливу на зміну поведінки

Джерело: побудовано авторкою

Фахівці сьогодні впевнені, що рівень впливу громади на екологічну політику залежить від таких чинників, як: 1) свідомого бажання кожного громадянина впливати на покращення стану довкілля, що називається «рівень екологічної культури»; 2) створення умов як на рівні держави так і на рівні місцевого самоврядування для безперешкодної участі громадян у формуванні та реалізації екологічної політики (публічне екологічне

управління). Однак, на думку авторки варто додати до даного переліку специфічну та важливу складову – *повсякчасне сприяння та ефективне мотивування органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями й організаціями до формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління задля підвищення рівня екологічної культури в суспільстві.*

Утім щодо останньої складової впливу громадськості на екологічну політику, значимо – досвід реалізації переважної більшості державних програм, спрямованих на певні зміни, свідчить, що зміна поведінки людей, нажаль, має багато спільного з відомою політикою «батога і пряника», на відміну від свідомого розуміння серед громадян потреби та значення змін щодо екологічного мислення.

Однак, уже відомо (підтверджується сучасними спостереженнями), що людині для зміни поведінки, впливу на ціннісні орієнтири та цільові установки лише викладу фактів недостатньо. Як приклад авторка може привести наступний факт: загальновідомо, що пластик небезпечний для довкілля та людей, але не усі від нього відмовляться. Отже, модель такого впливу не є достовірною, тобто її не можна визначити у як коректну модель реальності. Також підхід до змін в поведінці, який ґрунтується лише на інформуванні, досить ресурсозатратний (у даному випадку авторка головним ресурсом вважає «час») та може бути використаний у більшості епізодів для одноразових змін. Більше того, практичний досвід також

доводить, що впливати на екологічну політику краще через діяльність громадських організацій природоохоронного спрямування.

Отже, констатуємо, що створення ланцюга певних екоспрямованих дій ще не гарантує на практиці підвищення рівня екологічної культури населення чи реальних змін у поведінці. Вважаємо, що тут варто враховувати й великі щоденні обсяги інформації, які припадають на окрему особу. У такому випадку індивід обирає що просто слухати, а на яку інформацію реагувати. Тож, ефективний механізм поширення екологічної культури, має включати більше ніж просте викладення інформації щодо кризи в екологічній сфері, чого вже давно не достатньо для того, щоб масово вплинути на цінності населення та змінити вектор поведінки й, як наслідок, культурного розвитку. Тож авторка має впевненість, що саме через ці причини поступове збільшення інформації щодо стану екологічної сфери серед громадськості ніяк не відбивається на культурному розвитку, стилі життя чи стані довкілля [67; 155].

Досліджуючи ж практичні аспекти реалізації дієвих напрямів, що сьогодні сприяють розвитку публічно-управлінської діяльності в екологічній сфері, варто виділити використання сучасних інструментів, метою яких є формування спільного бачення щодо екологоорієнтованої діяльності. Зауважимо, Процес, за допомогою якого екологічні міркування інтегруються в підготовку планів і програм входить до Стратегічної екологічної оцінка (СЕО). У стратегічному вимірі завданням СЕО є забезпечення високого рівня навколишнього середовища та сприяння

сталому розвитку. У протоколі про Стратегічну екологічну оцінку [362] (прийнятий 21 травня 2003 р. та ратифікований 1 липня 2015 р.) до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті [288] вона визначена як «оцінка ймовірних екологічних наслідків, зокрема пов'язаних зі здоров'ям населення, яка поєднує визначення сфери застосування екологічної доповіді та її підготовки, забезпечення участі громадськості й консультацій, а також урахування в плані чи програмі положень екологічної доповіді та результатів участі громадськості й консультацій». З 12 жовтня 2018 р. в Україні набрав чинності Закон України «Про стратегічну екологічну оцінку» відповідно до якого така оцінка це: «процедура визначення, опису та оцінювання наслідків виконання документів державного планування для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виправданих альтернатив, розроблення заходів із запобігання, зменшення та пом'якшення можливих негативних наслідків» [197]. Суб'єктами СЕО при цьому виступають: 1) замовник; 2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації (відповідні підрозділи з питань охорони навколишнього природного середовища та охорони здоров'я), орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища та орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони здоров'я;

- 3) органи виконавчої влади; 4) органи місцевого самоврядування; 5) громадськість; 6) держава походження; 7) зачеплена держава.

Зазначимо, що існування Єдиного реєстру стратегічної екологічної оцінки забезпечить доступ до відомостей у зазначеній сфері. Позитивним є і той факт, що за потреби передбачено залучення різних органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, спеціалістів і науковців до консультацій. Водночас Закон регулює лише «відносини у сфері оцінки наслідків для довкілля, у тому числі для здоров'я населення, виконання документів державного планування та поширюється на документи державного планування, які стосуються сільського господарства, лісового господарства, рибного господарства, енергетики, промисловості, транспорту, управління відходами, використання водних ресурсів, охорони довкілля, телекомунікацій, туризму, містобудування або землеустрою (схеми) та виконання яких передбачатиме реалізацію видів діяльності (або які містять види діяльності та об'єкти), щодо яких законодавством передбачено здійснення процедури оцінки впливу на довкілля, або які вимагають оцінки, зважаючи на ймовірні наслідки для територій та об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі (далі – території з природоохоронним статусом), крім тих, що стосуються створення або розширення територій та об'єктів природно-заповідного фонду», а дія його не поширюється на «план відновлення та розвитку регіонів, плани відновлення та розвитку територіальних громад».

Продовжуючи тему варто підкреслити, що екологічна політика – це сукупність офіційно проголошених (документально закріплених) завдань, намірів, зобов'язань, пов'язаних з проблемою охорони, збереження і відтворення навколишнього природного середовища. Вона здійснює у відповідності з Міжнародними стандартами ISO 14000 і відображеними у Державному стандарті України (1998) та являє собою систему заходів, пов'язаних із впливом суспільства на природу. При цьому існує таке поняття як «екологічна компетентність» – це вияв екологічної культури у «зоні відповідальності» особистості. На підтримку зазначеного приведемо наступний приклад: хоча більшість людей обізнана з проблемою руйнування озонового шару планети та співчутливо ставиться до загиблих у рибальських сітках дельфінів, реально вплинути на їх вирішення можна, лише купуючи аерозолі з позначкою «ozon friendly» («дружній до озону») та консерви з маркуванням «безпечно для дельфінів». Тож, саме у прийнятті такого рішення у найближчому довкіллі і виявляється екологічна компетентність особистості. Тож, хотілося б зауважити, що екологічна культура не «прив'язана» до ситуації, а може розглядатись як духовна основа, ціннісно-світоглядний орієнтир, що визначає вибір рішення, спрямованість дії, а компетентність конкретизує і матеріалізує культуру в умовах певної ситуації. У даному баченні можемо прослідкувати ступінь сходження від простого підвищення грамотності до становлення особистості як суб'єкта культури в алгоритмі: «грамотність – освіченість – професійна компетентність – культура – менталітет».

Фактично національна екологічна політика поєднує між собою певні складові серед яких: цілеспрямована діяльність державних інституцій, науковців, експертів, громадських організацій тощо. Зауважимо, що Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року», який був прийнятий в 2010 році (наразі втратив чинність), став початковим документом для подальшої реалізації екологічної політики в Україні. З його прийняттям було закладено вектор руху, який тісно пов'язаний з формуванням сучасної екологічної культури та належного рівня відповідальності у суспільстві. Якщо розглядати ціль №1 Стратегії державної екологічної політики на період до 2020 року («Підвищення рівня суспільної екологічної свідомості») більш детально варто окреслити основні завдання, виконання яких дозволить суспільству наблизитись до забезпечення екологічної безпеки. Першим завданням було визначено необхідність створення національної інформаційної системи охорони навколишнього природного середовища, у рамках якого впроваджено деякі елементи, що стосуються системи екологічного моніторингу, зокрема: 1) автоматизована система обліку та оброблення інформації щодо антропогенних викидів та абсорбції парникових газів, природно-заповідного фонду; 2) Державне підприємство «Центр екологоекспертної аналітики» (не працює через відсутність фінансування); 3) візуалізована інтерактивна версія бази даних по відходах, яка розміщена на сайті Мінприроди. Відтак констатуємо, що дані складові поки не

функціонують достатньо ефективно, але ж у разі їх дієвої реалізації – здатні вплинути на ситуацію в екологічній сфері.

Наступним важливим завданням на думку авторки є продумане збільшення кількості екологічної інформації та соціальної реклами природоохоронного спрямування, що регулярно поширюється засобами масової інформації з обов’язковим моніторингом щодо її впливу на свідомість населення задля визначення найбільш ефективних напрямів для різних локальних одиниць. Водночас, експерти сьогодні засвідчують збільшення такої інформації, однак за рахунок реклами екологічно орієнтованих товарів (послуг), органічної продукції тощо. Реклама ж природоохоронної діяльності у складі соціальної реклами має підтримуватися як органами влади (місцевими та центральними) так міжнародними організаціями та громадськістю. Характерною негативною особливістю даного завдання справедливо можна визнати відсутність будь-якого збору та аналізу необхідної інформації для аналізу щодо виконання завдання ані органами державної влади чи місцевого самоврядування, ані громадськими організаціями.

Власне, сприяння розвитку інформаційних центрів, територіальних органів було покладено на спеціально уповноважений орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища та Орхуські інформаційні центри, утворені при ньому. Після початку адміністративної реформи в Україні було ліквідовано Орхуські інформаційні центри, але вже через рік деякі з них відновили свою роботу (Чернігів, Львів, Кіровоград

(Кропивницький), Миколаїв). Такі центри, що створені та працюють на базі громадських організацій, покликані забезпечувати доступ громадськості до інформації, яка пов'язана з довкіллям на місцевому рівні, залучення громадян до прийняття важливих рішень, підвищення рівня екологічної освіти та просвіти. Результатом діяльності Орхуських інформаційних центрів є створення інформаційних веб-сторінок відповідно до вимог Орхуської конвенції на сайтах територіальних органів управління з призначенням відповідальних за цю роботу посадових осіб. Так, на офіційному вебсайті Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України [170] надано наступну інформацію щодо напрямів діяльності Орхуського інформаційного центру: 1) інформаційно-комунікаційна; 2) інформаційно-консультативна; 3) інформаційно-просвітницька та навчальна; 4) науково-методична; 5) координаційна; міжнародне співробітництво. Тож, по суті така структура здатна забезпечити необхідний діалог між владою та громадськістю, що сприяв би підвищенню рівня екологічної культури в суспільстві.

Вагомим внеском у напрямі удосконалення інформаційного екологічного блоку можна відзначити створення та введення в дію національної онлайн-платформи (жовтень 2021 р.), яка включає актуальну інформацію про стан довкілля «ЕкоСиситема» (<https://eco.gov.ua/>) та складається з електронних сервісів: е-Відходи, е-Ліс, е-ОВД (оцінка впливу на довкілля), е-Екоконтроль, е-Повітря, е-ПЗФ (природно-заповідний

фонд), у-СЕО (стратегічна екологічна оцінка), е-Надра, е-Вода, е-Пестициди, е-Довкілля (Додаток Д).

На екологічній освіті акцентується значна увага на сайті Міндовкілля, де створено розділ екологічна освіта та наука, що віднесено до групи напрямів діяльності Міністерства. У даному розділі зібрані цікаві матеріали, однак кількість активних заходів не велика. На думку авторки цікавим, у плані формування екологічної культури в Україні, є тест на «екологічний» слід (рис. 4.14), однак варто підкреслити необхідність його адаптації не лише для школярів, а й для інших вікових категорій, що включатиме висвітлення результатів не тільки освіти, а й просвіти за даним напрямом. Доречно додати й те, що на початку серпня 2021 року за даними «Global Footprint Network» українці вже використали свій річний запас ресурсів Землі, що засвідчує життя у борг перед планетою.

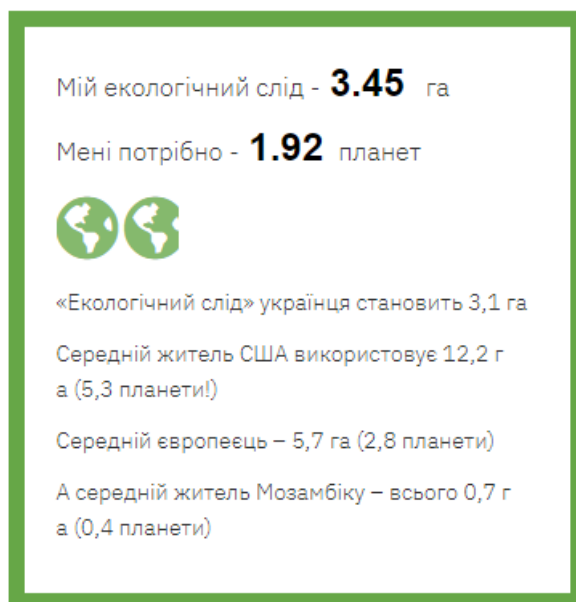

Рис. 4.14. Екологічний слід українців

Джерело: за даними «Global Footprint Network»

У такому фокусі згадаємо про проєкт «ЕсоМОН» завдяки якому був розроблений навчально-методичний ресурс для педагогічних працівників з реалізації наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток» (<https://e-comon.org.ua/>). Сервіс містить готові завдання на тему сталого розвитку для предметів 5-7 класів основної школи. Серед команди та партнерів розробників сервісу – органи державної влади, українські та міжнародні громадські організації, представники бізнес-структур. Зазначимо й про міжнародний освітній проєкт для шкільної молоді та дорослих «Освіта для сталого розвитку в дії» (<http://www.esd.org.ua/>) НУО «Вчителі за демократію і партнерство», що реалізується спільно зі шведською організацією «Глобальний план дій» (GAP) та за підтримки Агенції з питань міжнародного розвитку SIDA (Міністерство закордонних справ Швеції) та Національної академії педагогічних наук України. Однак, на жаль, остання публікація на сайті проєкту датована 2017 роком.

Далі варто відзначити у якості позитивного досвіду створення дієвої системи екологічного навчання та підвищення кваліфікації державних службовців, до компетенції яких належать питання охорони навколишнього природного середовища. Узагальнену схему структури процесу такого навчання авторкою візуалізовано на рис. 4.15.

Рис. 4.15. Структура процесу навчання

Джерело: побудовано авторкою

Так, на сайті Національного Агентства України з питань державної служби (<https://pdp.nacs.gov.ua/courses>) представлено інформацію щодо програм підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування з питань екологічного управління. Однак, негативним аспектом, як вважає авторка, є те, що у таких програмах майже зовсім не приділено уваги перспективам формування належного рівня екологічної культури в суспільстві.

Безперечно й такий інструмент, як «Інтерактивна екологічна мапа» (працює з 2017 р.), на якій позначено не лише кількість звернень громадян, а й реєстр місць видалення відходів, стихійних сміттєзвалищ, пунктів прийому вторсировини, ліцензіати на поводження з небезпечними відходами дуже важливий для формування належної екологічної культури, особливо враховуючи простий доступ до нього через встановлення відповідного додатку. На мапі можна відстежити не лише певні координати на карті, а й переважно побачити візуалізацію цих місць (фото) до та після виконання. Можна також констатувати, що громадяни активно намагаються долучитися до такої ініціативи рис. 4.16)

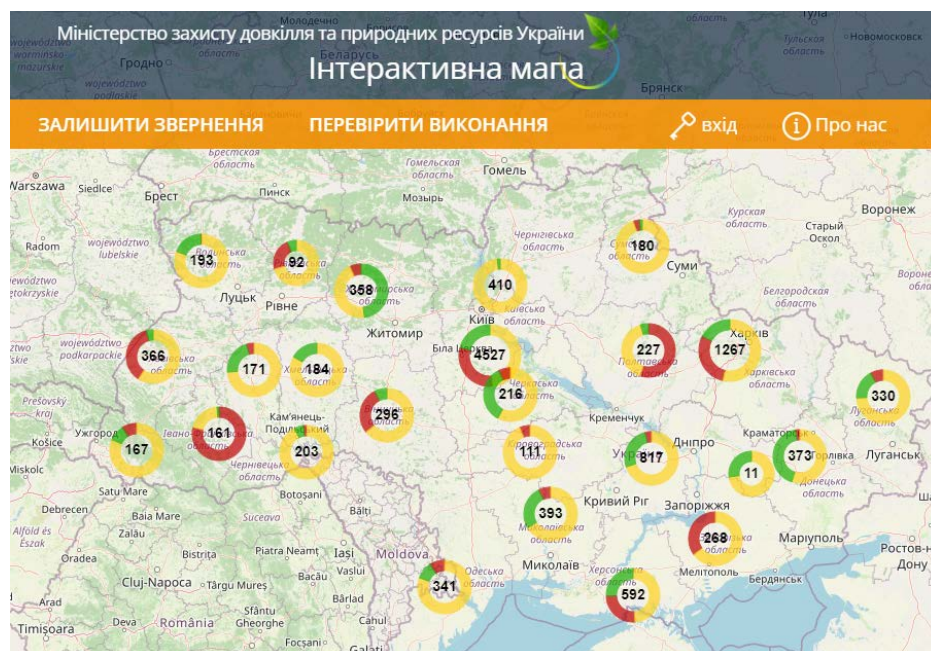

Рис. 4.16. Інтерактивна мапа (12.11.2021 р.)

Джерело: ecotara.gov.ua

Незважаючи на кількість позитивних переваг, варто вказати на певні недоліки. Так, Р. Стрілець [157], заступник Міністра захисту довкілля та природних ресурсів України (CDTO) щодо роботи сервісу зазначає: «громадяни повідомляють про несанкціоновані сміттєзвалища, ми наносимо ці точки на мапу країни і знімаємо позначку тоді, коли сміттєзвалище ліквідовано. Ми не завжди можемо вплинути на процес ліквідації, оскільки це завдання належить до повноважень місцевої влади». Отже, інколи за певними зверненнями після їх розгляду облдержадміністрацією надається відповідь яка деталізує щодо того, кому належить відповідна територія. Далі направляється відповідне звернення до власника території та має бути представлена інформація щодо кінцевих результатів. Однак, на практиці деякі звернення знаходиться «в роботі» роками.

Тож, завданням яке потребує обов'язкового вирішення є той факт, що деякими обласними адміністраціями лише констатується направлення звернення за належністю. Тож, можемо стверджувати, що такий механізм має бути доопрацьований в частині кінцевого вирішення проблемних питань, оскільки, якщо ситуація не зміниться не лише громадяни залишаться не задоволеними, а й сміттєзвалище продовжить існування.

Тут підкреслимо наявність великої кількості заходів, які відбуваються на державному рівні, однак на рівні місцевого самоврядування авторка може сформулювати проблемні аспекти в практичній частині, а саме: 1) точкова участь окремих громадян в сучасних інформаційних форматах екологічних ініціатив, що не сприяє синергетичному ефекту; 2) занадто низька поінформованість

громадян щодо можливостей впливу на екологічну сферу, при цьому механізми реалізації таких можливостей вже майже досконалі; 3) низький рівень екологічної культури; 4) відсутність заходів, що спрямовані на використання наявного потенціалу екологічної культури; 5) низьке сприяння співпраці в системі публічного екологічного управління; 7) неякісний комунікаційний процес; 8) порушення балансу публічної співпраці та комунікації між суб'єктами публічного екологічного управління тощо.

У національній доповіді про реалізацію національної екологічної політики, ще у 2016 році було зроблено висновок про: 1) підвищення рівня суспільної екологічної свідомості за рахунок посилення активності громадських організацій та зеленого бізнесу; 2) збільшення частки екологічної інформації; 3) відсутність загальнодержавної інформаційної системи охорони навколишнього природного середовища; 4) відкритий доступ до окремих автоматизованих систем щодо природних заповідників, відходів; 5) відсутність заходів реалізації Стратегії екологічної освіти. Звісно такі процеси мають набувати характеристик стійкості, однак коливання, які відбуваються через впливи ендогенного та екзогенного середовищ потребують координаційних впливів з боку всіх суб'єктів публічного екологічного управління.

Так, у рамках доповіді було представлено рекомендації стейкхолдерам у напрямі активізації діяльності щодо: 1) підвищення рівня суспільної екологічної свідомості, інформування про нові зелені технології та захист прав місцевих громад в судовому порядку на екологічно чисте довкілля;

2) розробки та впровадження державної програми із впровадження Інформаційної системи охорони навколишнього природного середовища; 3) розробки та впровадження Стратегії екологічної освіти для сталого розвитку України [155].

Найвідоміші методи поширення екологічної культури включають екологічну освіту, програми сталого розвитку, програми зеленої сертифікації, кампанії з підвищення обізнаності громадськості та політику сталого розвитку. У межах тематики дисертаційного дослідження варто виокремити деякі актуальні практики, щодо поширення екологічної культури, зокрема:

1) екологічна освіта – одним із найвідоміших методів поширення екологічної культури. Школи, коледжі та заклади вищої освіти можуть інтегрувати екологічні теми у свої навчальні програми задля підвищення обізнаності і розуміння екологічних проблем. Неурядові організації (НУО) та громадські групи також можуть організовувати семінари та навчальні програми для підвищення екологічної обізнаності та заохочення екологічних практик громадськості різних вікових категорій.

2) Програми сталого розвитку, які здатні сприяти розвитку екологічної культури. Вони можуть бути спрямовані на задоволення потреб сьогодення без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти власні потреби (сталий розвиток). Пропагуючи стійкі практики програми варто спрямовувати на зменшення шкоди навколишньому середовищу та сприяння розвитку екологічної культури.

3) Програми екологічної сертифікації – призначені для визнання підприємств, організацій і окремих осіб, які застосовують екологічні практики. Програми сертифікації, такі як LEED (Лідерство в енергетичному та екологічному проектуванні) і BREEAM (Метод оцінки навколишнього середовища будівельних дослідницьких установ) заохочують впровадження екологічних практик і додатково сприяють поширенню екологічної культури.

4) Кампанії з підвищення обізнаності громадськості. Доцільним є використання різних медіа-платформ для інформування громадськості про проблеми навколишнього середовища та заохочення до активізації екологічної діяльності і впровадження екологічних практик. Прикладами таких кампаній є Година Землі, Всесвітній день навколишнього середовища, День Землі тощо.

5) Політика сталого розвитку. Уряди можуть ухвалювати політику, яка заохочує екологічні практики, такі як встановлення цін на викиди вуглецю, стимулювання відновлюваної енергії та заборона одноразового пластику. Приймаючи таку політику, уряди можуть сприяти сталим практикам і поширенню екологічної культури.

Впроваджуючи ці практики, окремі особи, організації та уряди можуть сприяти сталим практикам і забезпеченню екологічної безпеки. При цьому додатковими інструментами стимулювання екоаспрямованої діяльності можуть стати: 1) на рівні держави: запровадження директив ЄС з екологічної безпеки; вдосконалення санітарного захисту повітряного басейну; розвиток системи дисциплінарних стягнень за екологічні порушення; поінформованість населення про екологічні ризики; введення «зелених» стандартів у

будівництві; вдосконалення санітарного контролю харчових продуктів, зменшення робочих місць із шкідливими умовами праці: впровадження екологічних стандартів на підприємствах ISO14000; штрафи роботодавцям за порушення екологічних норм; пільги за «зелені технології», впровадження програм здоров'я на робочому місці; податкове регулювання; освітні програми для роботодавців тощо; 2) на рівні бізнес-структур: соціальна звітність; конкурси; рейтинги; кодекси поведінки; застосування інноваційних, ресурсоощадних та природоохоронних технологій; державно-приватне партнерство тощо; 3) з боку громадян: навчальні програми з підвищення екологічної грамотності; консультування, Інформування; позички, низькі відсоткові ставки на екологічні кредити; розвиток прибудинкової інфраструктури (сміттєві баки, каналізаційні люки тощо) [164].

Як можна побачити, управління процесами поширення екологічної культури передбачає використання стратегічного підходу, що враховує різні фактори, такі як цільова аудиторія, наявні ресурси та бажані результати. Далі можемо окреслити певні ключові кроки для управління поширенням екологічної культури:

1) Визначення цільової аудиторії (може включати окремих осіб, організації чи спільноти, які, ймовірно, зацікавлені в екологічних практиках). Чітке розуміння цільової аудиторії у даному випадку може допомогти визначити найкращий підхід до просування екологічної культури.

2) Розробка стратегії. Після визначення цільової аудиторії можна розробити стратегію поширення екологічної культури. Ця стратегія повинна враховувати наявні ресурси, бажані результати та найбільш ефективні методи охоплення цільової аудиторії. Стратегія також повинна включати конкретні цілі та завдання, які можна виміряти та оцінити.

3) Реалізація стратегії. Даний етап передбачає реалізацію плану та використання різних методів, таких як освіта, інформаційні кампанії, зміна політики на різних рівнях публічного управління для поширення екологічної культури. Впровадження має здійснюватися систематично, а прогрес слід регулярно контролювати.

4) Оцінка ефективності. Оцінка ефективності стратегії має важливе значення для визначення того, чи досягнуті бажані результати. Зазначене передбачає вимірювання прогресу щодо цілей і завдань, викладених у стратегії, і внесення коригувань за необхідності.

5) Безперервний процес постійного вдосконалення. У міру надходження нової інформації та виникнення нових викликів стратегію слід оновлювати з урахуванням змін. Постійне вдосконалення стратегії має вирішальне значення для забезпечення її ефективності та актуальності.

Отже, дотримуючись представлених кроків можна систематично та ефективно управляти процесом поширення екологічної культури.

Варто вказати про те, що в Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [191], який було введено в дію з початку 2020 року, вказано на «низький рівень

розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти». Даний Закон ґрунтується на правових стандартах ЄС та чітко визначає цілі, завдання, показники реалізації такої політики. Водночас ключовими екологічними проблемами у рамках екологічної політики визнані наступні: «забруднення повітря, низька якість водних ресурсів і деградація земель, поводження з відходами та небезпечними речовинами, втрата біорізноманіття та проблеми зі здоров'ям людини». Сьогодні можна засвідчити наявність суттєвих зрушень в контексті формування законодавчої бази та специфічних регуляторних механізмів в природоохоронній сфері. Однак, на практичному рівні реалізації екологічної стратегії існують певні прогалини через слабку інтеграцію екологічних питань у регіональні стратегії, зміну пріоритетів при визначенні цілей та завдань, обмеженість фінансових ресурсів тощо.

Тож, як можемо побачити, метою національної екологічної політики є «стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України шляхом інтеграції екологічної політики до соціально-економічного розвитку держави для гарантування екологічно безпечного природного середовища для життя і здоров'я населення, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування та збереження природних екосистем». При цьому, головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування і реалізує державну політику у

сфері охорони навколишнього природного середовища та екологічної безпеки є Міністерство екології та природних ресурсів України.

В Україні питання захисту довкілля регулюють понад 40 законів та сотні підзаконних нормативно-правових актів, проте система відповідальності за екологічні правопорушення, забезпечення дотримання екологічних прав людини залишається слабкою та неефективною [195]. У представленому дисертаційному дослідженні увага акцентована саме низькому рівні екологічної культури як важливою складовою екологічних проблем в Україні, оскільки на думку авторки дана причина визначає подальше формування екологічної політики починаючи з локального рівня та закінчуючи державним. Так, розглядаючи законодавче поле України щодо екологічної політики можемо навести табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Законодавче забезпечення державної екологічної політики

Документ	Характеристика
Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року Розпорядження Кабінету Міністрів України; Стратегія, План від 20.10.2021 № 1363-р [198]	Очікується, що реалізація положень Стратегії підвищить рівень екологічної безпеки та адаптації до наслідків зміни клімату в Україні. Містить операційний план реалізації у 2022-2024 роках, порядок проведення моніторингу, оцінки результатів реалізації Стратегії та звітування. Фінансування реалізації Стратегії здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів та інших джерел, не заборонених законом. Констатується: «низький

	рівень розуміння в суспільстві пріоритетів збереження довкілля та переваг збалансованого (сталого) розвитку, недосконалість системи екологічної освіти та просвіти».
Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки Постанова Кабінету Міністрів України; Стратегія від 05.08.2020 № 695 [188]	Стратегія є основним планувальним документом для реалізації секторальних стратегій розвитку, координації державної політики у різних сферах, досягнення ефективності використання державних ресурсів у територіальних громадах та регіонах в інтересах людини, єдності держави, сталого розвитку історичних населених місць та збереження традиційного характеру історичного середовища, збереження навколишнього природного середовища та сталого використання природних ресурсів для нинішнього та майбутніх поколінь українців.
Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Пріоритети екологічної політики Верховної ради України на наступні п'ять років» Постанова Верховної Ради України; Рекомендації від 14.01.2020 № 457-IX [195]	На основі даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, встановлено, що хімічне і біологічне забруднення повітря, води, ґрунтів, антропогенна зміна клімату та зміна екосистем є одним з чинників, які безпосередньо впливають на стан здоров'я людей. Пріоритетом визнано забезпечення раціонального та ефективного природокористування та збільшення відповідальності за порушення законодавства у цій сфері.

Про ратифікацію Паризької угоди Закон України від 14.07.2016 № 1469-VIII [194] Паризька угода ООН; Угода, Міжнародний документ від 12.12.2015 [173]	Наголошується на необхідності розбудови інституційної спроможності, яку «слід здійснюватися за ініціативою країн, на основі та з урахуванням національних потреб», а також «Розбудові інституційної спроможності слід керуватися отриманими уроками, у тому числі тим, отримані від діяльності щодо розбудови інституційної спроможності в рамках Конвенції, а також слід бути ефективним, циклічним процесом, який ґрунтується на широкій участі громадськості, має наскрізний характер та враховує гендерні аспекти».
Деякі питання виконання Угоди про фінансування програми «Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України» Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 17.08.2011 № 877 [52]	Ціллю використання бюджетних коштів є збереження природних екосистем, підтримання їх цілісності, забезпечення екологічної безпеки та впровадження збалансованої системи природокористування для сталого розвитку суспільства.
Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю)	Зазначено, що «Для запобігання, зменшення та, наскільки це можливо, усунення забруднення, що виникає внаслідок промислової діяльності, відповідно до принципу "забруднювач платить" та принципу запобігання забрудненню, слід встановити загальні рамки для контролю основної

Європейський Союз; Директива, Міжнародний документ, Перелік, Критерії, Положення від 24.11.2010 № 2010/75/ЄС [56]	промислової діяльності, надаючи пріоритетне значення втручанню на джерелі, забезпечуючи розсудливе управління природними ресурсами та враховуючи, за необхідності, економічну ситуацію та конкретні характеристики місцевості, де провадять промислову діяльність».
Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату Закон України від 04.02.2004 № 1430-IV [193] Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату ООН; Протокол, Міжнародний документ від 11.12.1997 [92]	Сприяє сталому розвитку (передбачає сприяння на національному рівні поширенню поінформованості громадськості і її доступу до джерел інформації про зміну клімату).
Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 09.05.1992 [204]	Ст.3 містить перелік принципів, серед яких важливими є: вживання попереджувальних заходів з метою прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату і пом'якшення його негативних наслідків; співпраця з метою встановлення сприятливої і відкритої міжнародної економічної системи.

Джерело: сформовано за даними [51]

Варто наголосити, що відбувається стабільне зростання кількості громадських організацій, які переймаються еколого-просвітницькою діяльністю та які підтримують міжнародні організації, про що авторкою було зазначено у третьому розділі. Однак, вагомим недоліком публічно-управлінського механізму залишається відсутність єдиної їх мережі. Однак є позитивні зрушення, а саме існують практики функціонування партнерської мережу до якої входять: навчальні заклади, неурядові екологічні організації тощо.

Тут нагадаємо, що єдиного сучасного механізму активного залучення громадськості до процесу екологічної освіти національного, регіонального, місцевого рівнів досі не створено, що фахівці пов'язують з ліквідацією обласних підрозділів Міністерства екології та природних ресурсів України та передачею їх функцій обласним державним адміністраціям [155]. Проте, такий процес продовжує розвиватися за рахунок активної участі (інформаційна підтримка громадським організаціям, об'єднанням громадян, навчальним закладам тощо) та фінансової підтримки міжнародних організацій.

Так, Міжнародний фонд «Відродження» з 2019 року реалізує програму «Екологічна ініціатива» («Ініціатива з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні» (ЕРАІУ) [66], що спрямована на розвиток громадських організацій, які працюють в екологічній сфері. Серед завдань ініціативи варто виділити «Сприяння розширенню кола екологічно мислячих громадян України, зокрема чиновників різних рівнів, представників медіа тощо». Отже актуальність питання екологічної культури засвідчена на рівні міжнародних організацій, що опікуються екологічними проблемами.

Таким чином, можемо констатувати, що існуючі механізми співпраці у процесі публічного екологічного управління сучасного періоду в нашій державі не задовольняють в повній мірі суспільні очікування та сподівання. Тож, для ефективного реформування публічно-управлінських відносин в екологічній сфері необхідно сформувати перспективні та результативні

процеси співпраці між органами державної влади, місцевого самоврядування, бізнес-структурами та інститутами громадянського суспільства. Отже, владно-громадська співпраця, на думку авторки має бути спрямована на: створення постійно діючого комунікаційного процесу з представниками громади; підтримку громадських екологічних ініціатив; доступність органів влади для громадян; урегулювання законодавчої основи щодо визначення повноважень органів місцевого самоврядування в екологічній сфері; вивчення громадської думки щодо якості послуг, які надаються органами місцевого самоврядування в екологічній сфері, та екологічних проблем територіальної громади тощо.

Разом із тим, сучасні напрями менеджменту змін дозволяють провести трансформаційний процес публічно-управлінської співпраці із максимальною ефективністю. Необхідність використання сучасних підходів та механізмів такого управління зумовлена вимогами часу, оскільки до процесу публічного екологічного управління залучені не лише органи влади, а й громадськість, що передбачає взаємовідповідальність, яка спрямована на вирішення проблем поширення екологічної культури та потребує виконання загальної послідовності певних завдань (рис. 4.17).

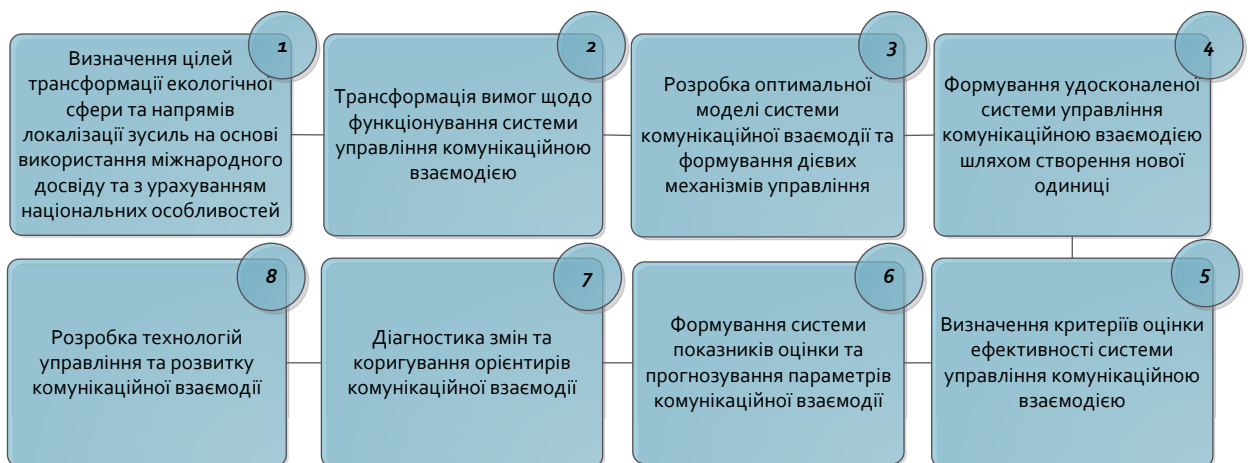

Рис. 4.17. Етапність виконання ключових завдань щодо вирішення проблемних питань у системі публічного екологічного управління

Джерело: побудовано авторкою

Спробуємо підсумувати, що саме необхідно для врахування всіх аспектів необхідності поширення екологічної культури в умовах змін: розуміти поточний стан розвитку екологічної культури в цілому, що визначається способом дій, оскільки саме в щоденних діях та взаємодіях виявляється екологічна культура суспільства; впровадження екокультурних змін буде майже безуспішним, якщо не враховувати стан розвитку громадянського суспільства та співпраці в системі публічного екологічного управління (зміни, спрямовані «згори», обов'язково мають бути сприйняті громадськістю, запорукою сталості змін є їх формування «знизу»). Більше того, готовність до змін завжди пов'язана з тим, що суспільство має бути спроможним до їх здійснення, тобто у суспільстві мають бути активні суб'єкти публічного екологічного управління, що сфокусовані на співпраці всередині. Не слід також забувати й про те, що суспільство здатне чинити спротив будь-яким змінам.

Відтак авторське бачення алгоритму розвитку співпраці в системі публічного екологічного управління, що сприятиме поширенню екологічної культури за рахунок використання її потенціалу представлено на рис 4.18. Отже, передбачається, що координаційні впливи на систему публічного екологічного управління здатні забезпечити формування, накопичення та використання потенціалу екологічної культури, який може бути мобілізований як об'єктивна «відповідь» та сучасні екологічні «виклики».

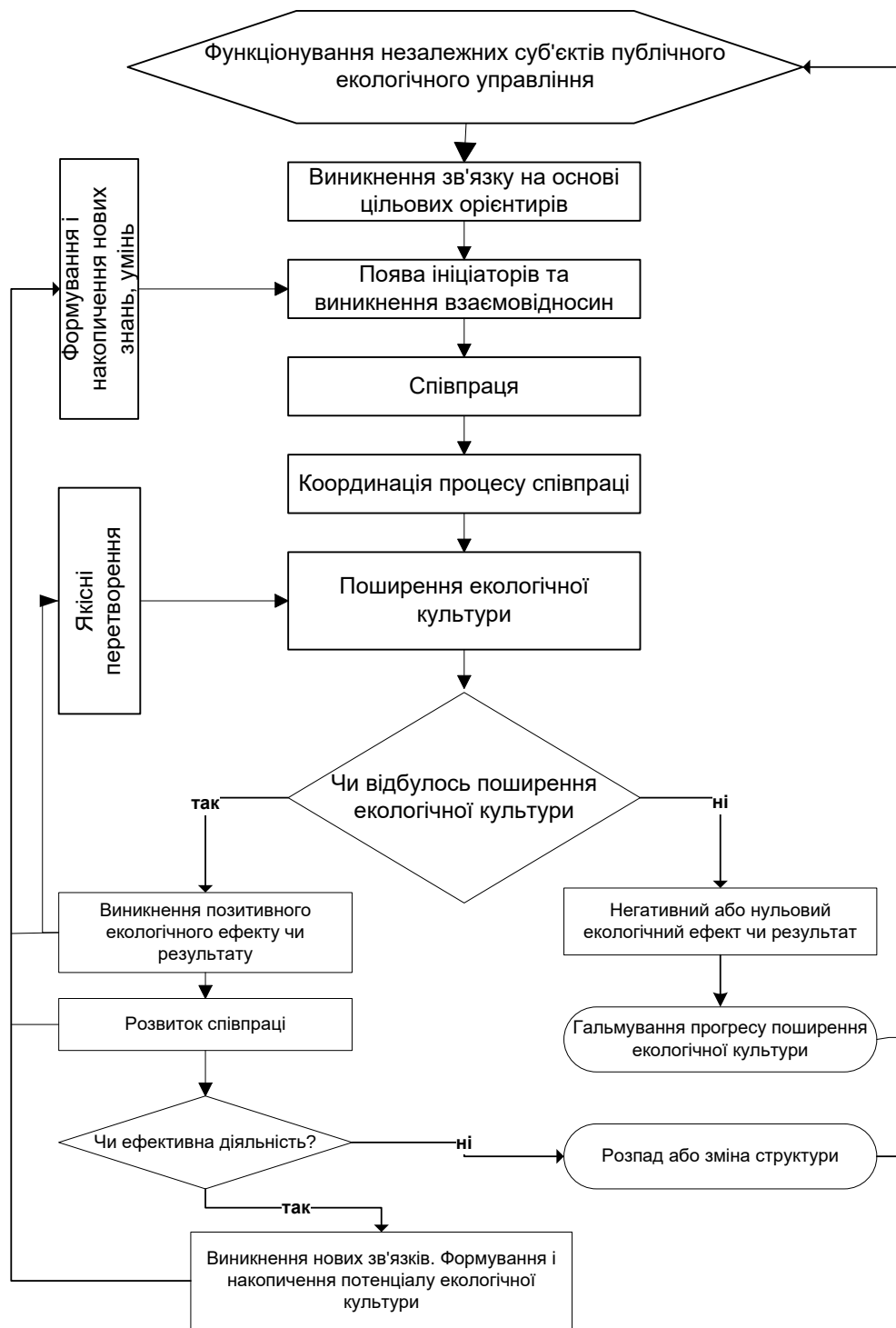

Рис. 4.18. Алгоритм поширення екологічної культури на засадах формування співпраці в системі публічного екологічного управління

Джерело: розроблено авторкою

Тож, виходячи із зазначеного, передбачимо, що сучасні шляхи підвищення рівня екологічної культури суспільства цілком придатні до

практичної реалізації за рахунок впровадження в систему публічного екологічного управління запропонованого у дисертації механізму поширення екологічної культури.

Висновки до четвертого розділу

Дослідження перспективних напрямів формування ефективних механізмів практичного поширення екологічної культури в Україні сприяло виокремленню організаційно-управлінського механізму розвитку та використання потенціалу екологічної культури в системі публічного управління. Детальний розгляд ключових процесів поширення екологічної культури в Україні дозволив представити наступні висновки:

1. Підтверджено, що з одного боку громади здатні ефективніше (ніж держава чи приватний сектор) управляти природними ресурсами, а з іншого – вони досі не є активними гравцями публічно-управлінського простору в екологічній сфері, а продовжують залишатися статичними, що посилює актуальність пошуку напрямів вирішення екологічних проблем саме на локальному рівні шляхом розширення практики використання сучасних управлінських механізмів.

2. З'ясовано, що основними функціями управління у сфері охорони природного середовища є: організаційна; попереджувально-охоронна; стабілізаційна та запропоновано додати до їх переліку – координацію співпраці у сфері охорони природного середовища. Представлено структурну візуалізацію системи державного нагляду у сфері охорони довкілля відповідно до Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року. Наведено статистичні дані, які підтверджують необхідність удосконалення публічного екологічного управління у сфері природоохоронної діяльності.

3. Встановлено, що: 1) головну відповідальність за покращення екологічної ситуації українці покладають на місцеву владу; 2) майже остання позиція щодо відповідальності належить неурядовим екологічним організаціям; 3) більшість українців серед ключових кроків, які має зробити держава для підвищення відповідальності бізнесу в екологічній сфері, віддає перевагу посиленню екологічних вимог до підприємств і підвищенню штрафів за їхнє невиконання; 4) переважна більшість респондентів вважають увагу до екологічних проблем з боку політиків недостатньою. Констатовано, наявність розбіжності між розумінням проблем екологічної сфери та проявом екологічної діяльності, а також необхідність підвищення екологічної культури населення.

4. З'ясовано, що актуальними проблемами є: низька ефективність діяльності неурядових організацій та об'єднань, які займаються питаннями охорони навколишнього середовища в Україні; лише 2,7 % українців бере безпосередню участь у роботі екологічних громадських організацій, фондів рухів, в екологічних протестах; лише 5,7 % просуває в різний спосіб екологічну культуру. *До обов'язкових складових елементів системи співпраці у фокусі поширення екологічної культури віднесено: автоматизовану систему управління; експертно-діагностичну групу; аналітичну групу, кожна з яких здатна виконувати чіткі функції. Складовими процесу побудови дієвої співпраці визнано: організаційну; функціональну; структурну; інформаційну.*

5. порушено питання необхідності розбудови ефективної взаємодії суспільства й держави в екологічній сфері, яка здатна забезпечити ефективність ланцюга «національна стратегія – стратегія розвитку територіальних громад», що передбачає усунення недоліків щодо якості процесу формування та реалізації стратегічних і програмних документів в екологічній сфері. Зосереджено увагу на процесі впровадження та реалізації різних форм участі громадян у вирішенні екологічних проблем загальнодержавного та місцевого значення. Представлено базові

характеристики та взаємозв'язок планування, моніторингу, оцінки стратегій, програм та проєктів, що спрямовані на використання потенціалу публічного екологічного управління. Виокремлено ключові етапи планування, моніторингу та аналізу стратегічних та програмних документів в екологічній сфері.

6. Введено поняття *«екологічна комунікаційна стратегія»* під яким авторка розуміє певне керівництво в екологічній сфері в галузі ЗМІ та зв'язків з громадськістю, яке покликане працювати на поширення (дифузії) екологічної культури та підвищення рівня екологічного розвитку громад, а в основі такої стратегії має бути закладена головна концепція позиціювання, яку органи місцевого самоврядування доносять до всіх суб'єктів публічного екологічного управління. Засвідчено, що продумана комунікаційна політика здатна сприяти зміні поглядів громадянського суспільства на екологічну проблематику та зсуву ситуації у напрямі *«розуміння та визнання екологічних проблем → екологічна діяльність»*.

7. Наведено чинники, що позначаються на рівні впливу громади на екологічну сферу та запропоновано додати до переліку специфічну та важливу складову – *повсякчасне сприяння та ефективне мотивування органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями й організаціями до формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління задля підвищення рівня екологічної культури в суспільстві*. Констатовано, що створення ланцюга певних екоспрямованих дій ще не гарантує на практиці підвищення рівня екологічної культури населення чи реальних змін у поведінці. Прослідковано послідовність сходження від простого підвищення грамотності до становлення особистості як суб'єкта культури в алгоритмі: *«грамотність – освіченість – професійна компетентність – культура – менталітет»*.

6. Виділено пріоритети публічного екологічного управління у контексті поширення екологічної культури: екологічна освіта та обізнаність;

комунікація та охоплення; культурно-історичний зв'язок; зміна поведінки та стійкий спосіб життя; зелена інфраструктура та містобудування; скорочення та переробка відходів; збереження місцевого біорізноманіття; екологічно чисті системи сільського господарства та харчування; збереження та управління водними ресурсами; енергоефективність та відновлювані джерела енергії; залучення та участь громади; адвокація політики та законодавство; наукові дослідження та обмін даними; кризова готовність і стійкість; міжнародна співпраця. На основі пріоритетів розроблено комплексний покроковий план розвитку публічного екологічного управління.

8. Проаналізовано практику публічного екологічного управління в Україні (організаційні структури, сучасні інформаційно-комунікаційні напрями та результати їх діяльності тощо) та встановлено наявність удосконалення інформаційного екологічного блоку (створення та введення в дію національної онлайн-платформи, яка включає актуальну інформацію про стан довкілля «ЕкоСиситема» та складається з електронних сервісів: е-Відходи, е-Ліс, е-ОВД (оцінка впливу на довкілля), е-Екоконтроль, е-Повітря, е-ПЗФ (природно-заповідний фонд), у-СЕО (стратегічна екологічна оцінка), е-Надра, е-Вода, е-Пестициди, е-Довкілля). Приділено увагу практичним аспектам сучасної екологічної освіти (програмне забезпечення, екологічні проєкти, навчально-методичні ресурси, діяльність неурядових організацій, програми підвищення кваліфікації тощо) та засвідчено про наявність великої кількості заходів, які відбуваються на державному рівні так і проблемні аспекти в практичній частині.

9. Проаналізовано законодавче забезпечення державної екологічної політики та встановлено, що в Україні питання захисту довкілля регулюють понад 40 законів та сотні підзаконних нормативно-правових актів, проте система відповідальності за екологічні правопорушення, забезпечення дотримання екологічних прав людини залишається слабкою та неефективною. Існуючі механізми співпраці у процесі публічного екологічного управління сучасного періоду в нашій державі не задовольняють в повній мірі суспільні очікування та сподівання. Запропонована авторська етапність (8 етапів) виконання ключових завдань щодо вирішення проблемних питань у системі публічного екологічного управління, що позитивно вплине на владно-громадську співпрацю. Названо складові, що необхідні для врахування всіх аспектів поширення екологічної культури в умовах змін. Наведено авторське бачення алгоритму розвитку співпраці в системі публічного екологічного управління та побудовано організаційно-функціонального механізм поширення екологічної культури.

РОЗДІЛ 5.

ОСНОВНІ ІМПЕРАТИВИ ПОШИРЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В СУСПІЛЬСТВІ

5.1. Стратегічні орієнтири та науково-прикладні рекомендації поширення екологічної культури

З огляду на ескалацію екологічних викликів і критичну потребу в екологічних практиках, необхідність виховання екологічної культури ніколи не була такою виразною. Оскільки Україна додатково має боротися з наслідками війни на своїй території, втратою біорізноманіття та виснаження ресурсів, культивування колективної свідомості, яка підтримує екологічне управління, є не просто перевагою, а необхідністю. У представленій роботі авторка намагається висвітлити основні імперативи, які підкреслюють невідкладне завдання поширення екологічної культури в суспільстві, наголошуючи на ключовій ролі, яку вона відіграє в спрямуванні населення нашої держави до більш сталого та стійкого майбутнього.

Необхідність поширення екологічної культури виникає з фундаментального розуміння того, що доля нашої держави нерозривно переплетена з людськими діями, поведінкою та вибором. Екологічна культура виходить за межі простої екологічної свідомості; це втілює глибоку зміну в мисленні, прищеплюючи повагу до складного балансу екосистем і відданість відповідальному управлінню природними ресурсами.

Імперативи поширення екологічної культури є багатогранними і виходять за межі індивідуальної поведінки, охоплюючи суспільні норми,

інституційні практики та глобальну співпрацю. За своєю суттю, поширення екологічної культури обумовлюється декількома критичними імперативами, зокрема: екологічна стійкість і адаптивність (екологічна культура стає необхідною для сприяння стійкості та адаптації, культивування розуміння стійких практик дає змогу громадам орієнтуватися в змінах навколишнього середовища, мінімізуючи негативні наслідки); збереження біорізноманіття (екологічна культура стає основою для виховання почуття відповідальності за збереження біорізноманіття для майбутніх поколінь); ефективність використання ресурсів і сталий розвиток (в епоху обмежених ресурсів екологічна культура змушує суспільства використовувати ресурсоефективні практики, що стає керівним принципом для досягнення балансу між людськими потребами та збереженням природного середовища); екологічна справедливість (поширюючи обізнаність і сприяючи інклюзивним практикам, екологічна культура прагне усунути диспропорції, забезпечуючи справедливий розподіл ресурсів і захист від екологічної шкоди); глобальна взаємозв'язаність (в умовах транскордонних екологічних проблем сприяння спільному розумінню екологічної взаємозалежності стає життєво важливим для колективного добробуту); пом'якшення кризи та готовність до неї (незалежно від того, чи йдеться про стихійні лиха, забруднення чи пандемії, культура, що ґрунтується на екологічних принципах, сприяє активній реакції на кризи, мінімізуючи їхній вплив як на екосистеми, так і на людські суспільства).

Тож, представлене дослідження спрямоване на використання мультидисциплінарного об'єктиву для аналізу рушійних сил, бар'єрів і стратегій, пов'язаних із поширенням екологічної культури в різноманітних суспільних контекстах. Розбираючи складність цього невід'ємного завдання, авторка прагне надати цінну інформацію тим, хто розробляє політики, освітянам і прихильникам, які декларують бажання вступити в

епоху сталого розвитку, де екологічна культура є не вибором, а невід'ємною складовою спільного суспільного духу.

Розбудова ефективного механізму публічного екологічного управління передбачає передусім створення структурованої основи та процесів для вирішення проблем навколишнього середовища, сприяння стійкості та забезпечення підзвітності. Основним його елементом має стати перш за все створення координаційного органу, відповідального за нагляд за діяльністю у сфері управління навколишнім середовищем. Таким органом може бути спеціальний відділ екологічного менеджменту. Наступним кроком є визначення: 1) чітких цілей та пріоритетів, які мають бути вимірні; 2) аспектів екологічного менеджменту, що є найбільш критичними для кожної території. Відповідно до зазначеного необхідно розробити екологічні правила. Оновлення екологічної політики, законів та нормативних актів, які відповідають міжнародним стандартам і вирішують місцеві екологічні проблеми має стати пріоритетом для системи публічного екологічного менеджменту. Необхідно переконатися, що політика охоплює такі сфери, як якість повітря, управління водними ресурсами, утилізація відходів і землекористування.

Необхідним елементом механізму публічного екологічного управління є встановлення процедури оцінки впливу на навколишнє середовище. Отже, розробка такої процедури для нових проектів і політики, що можуть мати значний вплив на навколишнє середовище має включати участь громадськості. Безперечно, розробка програм сталого розвитку та збереження, включаючи ініціативи щодо захисту біорізноманіття, скорочення викидів парникових газів і сприяння сталим практикам землекористування має також бути забезпечена участю громадськості. Моніторинг і збір екологічних даних всередині механізму публічного екологічного управління передбачає створення надійної системи моніторингу навколишнього середовища для збору даних про

ключові екологічні показники, такі як якість повітря та води, біорізноманіття та викиди вуглецю тощо. Для ефективного збору та аналізу даних необхідно широке використання сучасних технологій та аналітики.

Варто окрему увагу приділити такому важливому елементу механізму публічного екологічного управління як інформування та освіта громадськості та який має особливе значення для поширення екологічної культури. Проведення інформаційні кампанії з метою ознайомлення громадян з проблемами навколишнього середовища, охорони природи та екологічних практик може включати шкільні програми, громадські семінари, цифрове спілкування тощо. При цьому заохочення стійких практик має включати розробку стимулів та правил для їх заохочення у промисловості, сільському господарстві, транспорті тощо, в аспекті сприяння відновлюваним джерелам енергії та заходам з енергоефективності.

Окрема роль має відводитись і питанням управління ресурсами, особливо в умовах їх обмеження. Обов'язково необхідно знайти фінансові можливості на програми та ініціативи з управління навколишнім середовищем. Фінансування доцільно здійснювати через гранти, партнерства та екологічні фонди. Зауважимо, що сьогодні в Україні, нажаль, необхідно багато уваги приділяти реагуванню на надзвичайні ситуації та готовності до катастроф, що передбачає розробку планів дій у надзвичайних ситуаціях і специфічних механізмів реагування на надзвичайні екологічні ситуації (розливи хімікатів, промислові аварії тощо). Враховуючи важливість таких питань має постійно розширюватись залученість зацікавлених сторін, включаючи місцеві громади, НУО, наукові кола та представників промисловості, до прийняття екологічних рішень. При цьому необхідно встановити механізми примусу для забезпечення дотримання екологічних норм і штрафів за порушення. Зазначене включає регулярні перевірки та аудити. Водночас отримані дані

мають бути прозорими, тобто варто зробити екологічні дані доступними для громадськості через онлайн-платформи, звіти та публічні консультації, а також сприяти підзвітності даних. Підзвітність забезпечується через незалежні аудити та нагляд.

Регулярна оцінка ефективності механізму публічного екологічного управління має здійснюватися за допомогою ключових показників ефективності, а також передбачати використання даних та відгуків зацікавлених сторін для подальшого удосконалення. Безперечно, на даному етапі також важлива співпраця з міжнародними організаціями та іншими країнами з питань довкілля та передового досвіду в екологічній сфері.

Постійне вдосконалення механізму має включати періодичний перегляд та його оновлення для адаптації до мінливих умов навколишнього середовища, наукових знань і нових викликів. Участь громадськості та механізми зворотного зв'язку має бути забезпечений дієвими каналами для такої участі, включаючи громадські слухання, консультації та механізми зворотного зв'язку, щоб забезпечити врахування інтересів і переваг громади під час прийняття публічно-управлінських рішень в екологічній сфері. При цьому важливу роль відводимо публікації регулярних звітів про зусилля з управління навколишнім середовищем, досягнення та виклики.

У системі публічного екологічного управління реалізація процесу поширення екологічної культури на будь-якому рівні розвитку такої системи, враховуючи структурний взаємозв'язок, має відображатися в структурованій взаємодії всіх суб'єктів системи (рис. 5.1).

Рис. 5.1. Суб'єкти публічного екологічного управління

При чому в процесі забезпечення екокультурного розвитку за рахунок дифузії екологічної культури необхідним варто визнати встановлення конкретних стратегічно важливих завдань та їх подальша деталізація. Тут йдеться переважно про інституціональну проблематику, основним виміром розв'язання якої фактично є ефективність системи публічного екологічного управління, з притаманними їй в сучасній площині непрозорістю, корумпованістю, недостатньо розвиненою культурою тощо. Дана система також характеризується недостатнім рівнем дієвості публічного управління в екологічній сфері, а результатом є виникнення затримки процесу підвищення рівня екологічної безпеки. Тож, у процесі розбудови ефективного публічного екологічного управління варто приділяти більше уваги сигналам, що

надходять від суб'єктів такого управління (рис. 5.2). Для більшої конкретизації об'єктів і суб'єктів публічного екологічного управління у рамках дисертаційного дослідження варто їх розглянути детальніше.

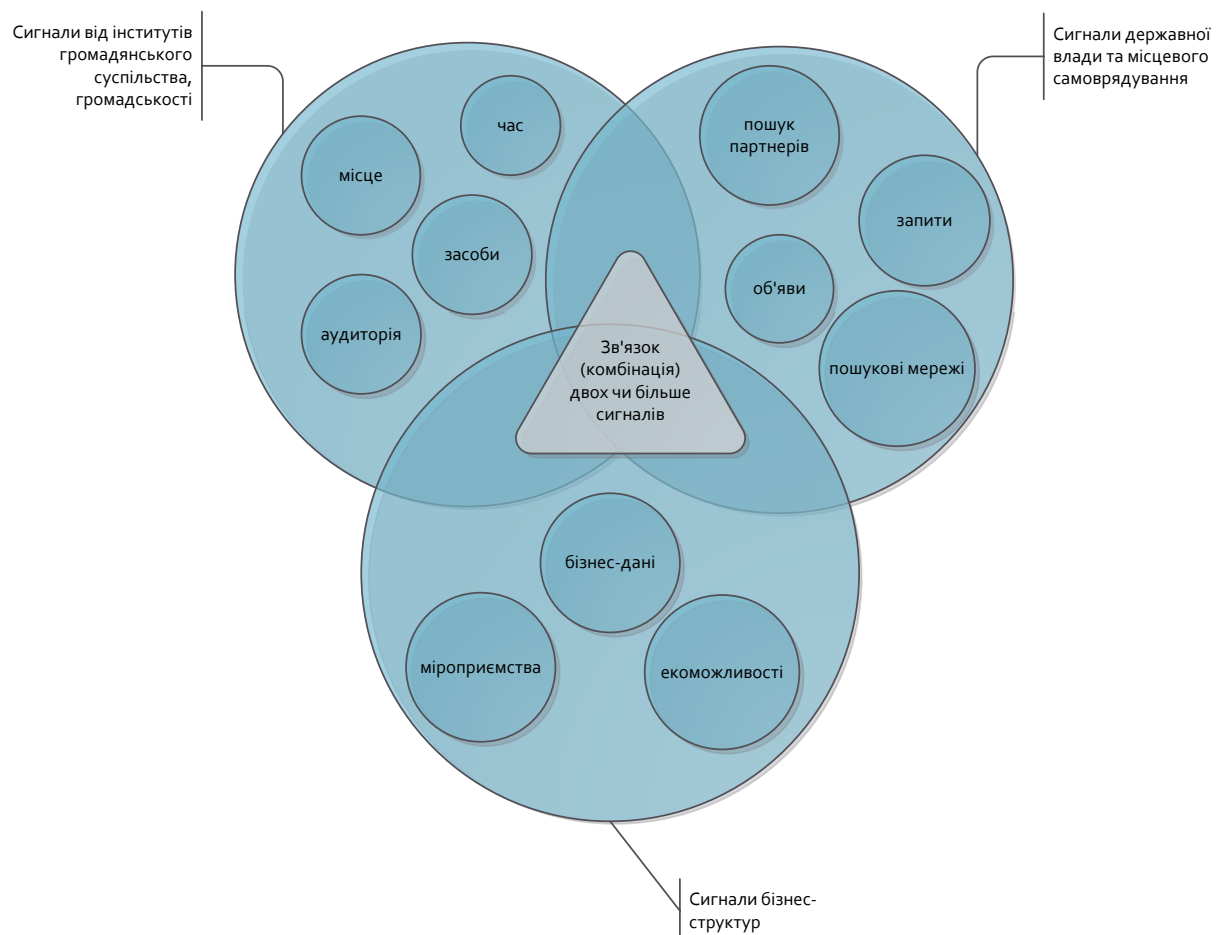

Рис. 5.2. Основні сигнали суб'єктів публічного екологічного управління

Так, у системі управління навколишнім середовищем суб'єкти та об'єкти відіграють різні ролі у плануванні, реалізації та регулюванні екологічної політики та дій. Розуміння цих ролей має важливе значення для ефективного екологічного врядування. Суб'єктами публічного екологічного управління є:

1) Державні установи та органи влади різних рівнів, у тому числі місцевого, регіонального та національного. Вони розробляють і

впроваджують екологічну політику, правила та програми, що стосуються екологічної сфери. Ці установи контролюють дотримання екологічних вимог, видають дозволи, проводять екологічну оцінку та виділяють ресурси для екологічних ініціатив.

2) Екологічні НУО та адвокаційні групи. Неурядові організації та групи захисту прав є активними суб'єктами екологічного менеджменту. Вони виступають за захист навколишнього середовища, проводять дослідження та часто здійснюють контролюючу функцію, щоб переконатися, що уряди та промисловість дотримуються екологічно відповідальних практик.

3) Науково-дослідні установи до яких відносяться університети та наукові організації, роблять свій внесок у процес управління навколишнім середовищем, проводячи дослідження, надаючи дані та аналізуючи їх, а також пропонуючи рекомендації, що ґрунтуються на фактах, для розробки політики та прийняття рішень.

4) Місцеві громади є важливими суб'єктами публічного екологічного управління. Залучення та участь громади мають вирішальне значення для екологічного врядування, оскільки вони забезпечують цінний внесок, місцеві знання та підтримку ініціатив сталого розвитку.

5) Суб'єкти промисловості та господарювання. Вони несуть відповідальність за дотримання екологічних норм, впровадження стійких практик і мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище.

6) Міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй, Світовий банк та регіональні екологічні організації, співпрацюють з національними урядами для вирішення глобальних і транскордонних екологічних проблем, забезпечують фінансування, експертизу та координацію міжнародних екологічних зусиль.

Об'єктами публічного екологічного управління варто визнати:

1) Природні ресурси, у тому числі земля, водойми, ліси, корисні копалини, біорізноманіття. Управління природними ресурсами потребує постійного удосконалення існуючих механізмів та розробки нових для забезпечення довгострокової доступності і захисту здоров'я екосистеми.

2) Якість повітря та води. Дані об'єкти є найважливішими з точки зору екологічного менеджменту. Моніторинг і регулювання викидів, забруднювачів і забруднювачів є важливими для захисту здоров'я людини та екосистем.

3) Екосистеми та середовища проживання. Екосистеми, такі як ліси, водно-болотні угіддя, коралові рифи та луки, а також пов'язані з ними середовища проживання є об'єктами екологічного управління. Збереження біорізноманіття та відновлення деградованих екосистем є спільними цілями суб'єктів управління.

4) Відходи та забруднення. Управління відходами та контроль забруднення є центральними об'єктами публічного екологічного управління. Правильна утилізація, переробка та запобігання забрудненню мають вирішальне значення для зменшення шкоди навколишньому середовищу.

5) Клімат і атмосфера. Зміни клімату та земної атмосфери є предметом глобального занепокоєння. Зменшення викидів парникових газів і адаптація до впливу клімату є ключовими цілями управління навколишнім середовищем будь-якої країни.

6) Культурні та історичні пам'ятки, визначні пам'ятки та об'єкти спадщини можуть охоронятися в рамках ініціатив з природокористування, особливо якщо вони мають екологічне значення.

7) Здоров'я та благополуччя людини. Благополуччя та здоров'я громад є об'єктами екологічного менеджменту. Забезпечення чистої питної води, безпечної їжі та здорових умов життя є важливими пріоритетами для будь-якого рівня екологічного управління.

8) Проекти інфраструктури та розвитку. Інфраструктурні проекти, містобудування та промислова діяльність часто виступають об'єктами екологічного дослідження. Оцінка впливу таких проектів на навколишнє середовище проводиться для оцінки потенційного впливу та пом'якшення негативних наслідків.

9) Громадські парки, зони відпочинку, зелені насадження є об'єктами екологічної уваги. Даний об'єкт потребує управління в аспекті забезпечення можливості для відпочинку населення при одночасному збереженні природного середовища.

10) Екосистемні послуги, такі як запилення, очищення води, поглинання вуглецю, також є важливими об'єктами екологічного управління, оскільки вони мають власний внесок у добробут людей.

11) Екологічні дані, інформація та знання є об'єктами, які використовуються різними суб'єктами для прийняття рішень, формулювання політики та кампаній з підвищення обізнаності громадськості щодо екологічної безпеки та захисту навколишнього середовища, і як наслідку – поширення екологічної культури.

Отже публічне екологічне управління передбачає складну взаємодію між суб'єктами та об'єктами для досягнення екологічної стійкості, захисту природних ресурсів і сприяння здоровому та стійкому навколишньому середовищу для теперішнього та майбутніх поколінь. Відтак, у межах представленого дослідження необхідно виокремити стратегічні аспекти публічного екологічного управління (табл. 5.1). Зауважимо, що стратегічне управління в екологічній сфері, яке часто називають екологічним стратегічним управлінням або управлінням екологічною стійкістю, фокусується на інтеграції екологічних міркувань і принципів сталого розвитку в загальну стратегію організації та процеси прийняття рішень. Це передбачає встановлення чітких екологічних цілей, впровадження планів дій і постійне покращення екологічних показників. Стратегічне управління

навколишнім середовищем на рівні громади передбачає розробку та реалізацію планів та ініціатив для вирішення місцевих екологічних проблем, сприяння сталому розвитку та підвищення добробуту членів громади. Зазвичай це передбачає співпрацю між місцевими жителями, громадськими організаціями, державними установами та іншими зацікавленими сторонами. Ключові компоненти стратегічного управління навколишнім середовищем на рівні громади також представлені в табл. Зазначимо також, що стратегічне управління навколишнім середовищем на рівні громади вимагає скоординованих зусиль і зобов'язань щодо сталого розвитку з боку всіх членів громади та зацікавлених сторін.

Стратегічне управління в екологічній сфері також має важливе значення для організацій, які прагнуть мінімізувати свій вплив на навколишнє середовище, відповідати очікуванням зацікавлених сторін і сприяти досягненню ширших цілей сталого розвитку. Це передбачає узгодження екологічних цілей із бізнес-цілями для створення взаємовигідного сценарію, який принесе користь як організації, так і навколишньому середовищу.

Таблиця 5.1

Основні аспекти стратегічного управління в екологічній сфері

Напрямок стратегічного екологічного управління	Характеристика
<i>На рівні громад</i>	
Залучення та участь спільноти	Залучення місцевої громади до процесів прийняття екологічних рішень; заохочення активної участі, збір відгуків та залучення до обговорень і планування.
Оцінка потреб і визначення пріоритетів	Проведення комплексної оцінки місцевих екологічних проблем і проблем; визначення пріоритетних сфер, які потребують негайної уваги,

	такі як якість повітря та води, утилізація відходів або збереження середовища існування.
Бачення та встановлення цілей	Спільне створення чіткого бачення екологічного майбутнього громади; встановлення конкретних, вимірюваних та досяжних екологічних цілей, їх узгодження з цінностями та прагненнями громади.
Співпраця зацікавлених сторін	Встановлення партнерських стосунків та співпраці з місцевими державними установами, неурядовими організаціями, навчальними закладами, підприємствами та іншими зацікавленими сторонами; спільні зусилля, які можуть залучити ресурси та досвід.
Екологічна освіта та обізнаність	Впровадження освітніх програм та кампаній для підвищення обізнаності про місцеві екологічні проблеми, що включає в себе навчання мешканців важливості збереження та стійких практик.
Екологічне планування та розробка стратегії	Розробка стратегічного плану вирішення екологічних проблем, який має окреслювати цілі, кроки, часові рамки, відповідальних сторін та показники ефективності.
Мобілізація ресурсів	Визначення потенційних джерел фінансування, грантів та ресурсів для підтримки екологічних проєктів та ініціатив; вивчення можливості для збору коштів громади, державно-приватного партнерства та грантів.
Планування землекористування та зонування	Впровадження правил планування землекористування та зонування, які підтримують практики сталого розвитку, захищають природні території та мінімізують розростання міст.

Програми зменшення відходів і переробки	Популяризація запровадження програм зменшення відходів і переробки на рівні громади; забезпечення доступних пунктів переробки та навчання мешканців щодо правильної утилізації відходів.
Зелені зони та парки	Створення та підтримка зелених зон, парків та громадських садів, які збільшують місцеве біорізноманіття, покращують якість повітря та забезпечують можливості для відпочинку.
Сталий транспорт	Сприяння екологічним варіантам транспорту, таким як їзда на велосипеді, ходьба пішки та громадський транспорт задля зменшення забруднення повітря; розвиток велосипедних доріжок та зручної для пішоходів інфраструктури.
Енергоефективність та відновлювана енергетика	Заохочення енергозберігаючих практик в будинках, на підприємствах і громадських об'єктах; вивчення можливостей для впровадження відновлюваних джерел енергії, таких як сонячні батареї або вітрові турбіни.
Збереження та управління водними ресурсами	Впровадження заходів зі збереження води, таких як кріплення з низьким потоком води та збір дощової води; забезпечення відповідального управління місцевими водними ресурсами, включаючи захист вододілів і запобігання забрудненню.
Охорона природних ресурсів	Розробка стратегії захисту та збереження природних ресурсів, включаючи ліси, водно-болотні угіддя, річки та місця проживання диких тварин, що дозволить розширити створення місцевих природних заповідників і заповідних територій.

Стійкість до зміни клімату та адаптація	Розробка стратегії стійкості до зміни клімату та адаптації для подолання наслідків зміни клімату, таких як повені, екстремальні погодні явища та підвищення рівня моря.
Моніторинг та оцінка	Постійний контроль та оцінка прогресу екологічних ініціатив; коригування стратегії та планів дій на основі результатів і відгуків від спільноти.
Публічна комунікація та звітність	Інформування громади про екологічний прогрес, проблеми та досягнення за допомогою регулярних оновлень, інформаційних бюлетенів та звітів.
Екологічні норми та правозастосування	Встановлення та забезпечення виконання місцевих екологічних норм і розпоряджень, які стосуються таких питань, як контроль забруднення, управління відходами та землекористування.
<i>На рівні організацій</i>	
Екологічна політика та зобов'язання	Розробка офіційної екологічної політики, яка окреслює зобов'язання організації щодо екологічної стійкості та яка має бути узгоджена з місією та цінностями організації.
Екологічна оцінка та аналіз ризиків	Проведення ретельної екологічної оцінки для визначення поточного впливу на навколишнє середовище, ризики та можливості, яка може включати екологічний аудит, оцінку життєвого циклу та оцінку впливу на навколишнє середовище
Встановлення екологічних цілей і завдань	Встановлення конкретних, вимірюваних та обмежених у часі екологічних цілей та завдань, які відповідають загальним стратегічним цілям організації та які мають стосуватися таких сфер, як енергоефективність, скорочення відходів і викидів.

Інтеграція зі стратегічним плануванням	Інтеграція екологічних міркувань у процеси стратегічного планування організації; екологічна стійкість має стати ключовим компонентом загального стратегічного плану.
Залучення зацікавлених сторін	Взаємодія з внутрішніми та зовнішніми зацікавленими сторонами, зокрема співробітниками, клієнтами, постачальниками та регуляторними органами для отримання інформації, вирішення проблем та створення підтримки для екологічних ініціатив.
Системи управління навколишнім середовищем	Впровадження системи управління навколишнім середовищем на основі міжнародних стандартів, таких як ISO 14001, що забезпечує основу для управління впливом на навколишнє середовище та постійного покращення екологічних показників.
Відповідність законодавству та нормам	Забезпечення дотримання всіх відповідних екологічних законів, правил і стандартів; фіксація змін у екологічному законодавстві, які можуть вплинути на організацію.
Вимірювання екологічної ефективності та звітність	Встановлення ключових показників ефективності для вимірювання екологічної ефективності та прогресу в досягненні екологічних цілей; формування регулярних звітів про ці показники для внутрішніх і зовнішніх стейкхолдерів.
Розподіл ресурсів	Забезпечення фінансовими та людськими ресурсами для підтримки екологічних ініціатив, включаючи інвестиції в стійкі технології та навчання співробітників.

Звітність щодо сталого розвитку та прозорість	Публікація щорічних звітів про сталий розвиток, які надають прозору інформацію про вплив організації на навколишнє середовище, досягнення та цілі; використання таких структур, як Global Reporting Initiative (GRI).
Інновації та впровадження технологій	Заохочення інновацій та впровадження екологічно чистих технологій і практик; дослідження можливостей зменшення споживання ресурсів і викидів за допомогою інновацій.
Управління ланцюгом поставок	Робота з постачальниками для оцінки та покращення екологічної стійкості ланцюга поставок; впровадження варіантів сталого джерела, матеріалів і транспортування.
Управління ризиками та стійкість	Визначення та управління екологічними ризиками, в тому числі пов'язаними зі зміною клімату, дефіцитом ресурсів і стихійними лихами; розробка стратегії стійкості для адаптації до мінливих умов навколишнього середовища.
Залучення та навчання працівників	Залучення працівників до екологічних ініціатив шляхом навчання та додаткових можливостей; виховання в організації культури екологічної відповідальності.
Постійне вдосконалення та адаптація	Постійний контроль та оцінка екологічної ефективності; адаптація стратегії та плану дій, якщо це необхідно для досягнення екологічних цілей і вирішення нових викликів.
Корпоративна соціальна відповідальність	Інтеграція екологічної стійкості у більш широкі ініціативи організації; демонстрація прихильності соціальної та екологічної відповідальності.

Зв'язки з громадськістю та маркетинг	Інформування громадськості, клієнтів та інвесторів про екологічні досягнення та заходи сталого розвитку; використання стратегії маркетингу та зв'язків з громадськістю для створення позитивного екологічного іміджу.
--------------------------------------	---

Враховуючи складність системи, що розглядається у даному підрозділі наступним кроком є виокремлення основних цілей публічного екологічного управління. Відтак, на думку авторки такими цілями мають стати: повноцінне становлення та розвиток екологічної культури в суспільстві, забезпечення стабільності екологічної системи, захист цінностей в екологічній сфері. При цьому інституційні зміни в екологічній сфері повинні бути спрямовані на підсилення процесу поширення екологічної культури, забезпечення ефективної діяльності органів публічного екологічного управління, повноцінне становлення місцевого самоврядування в екологічній сфері, підвищення ролі громадськості в процесах підготовки, реалізації та контролю за управлінськими рішеннями, боротьба з корупцією. Однією з найбільш нагальних задач є вкорінення системи ефективного публічного екологічного управління, що має розвиватися на фоні недосконалості існуючої системи (особливо в частині дієвості суб'єктів публічного екологічного управління), невисокого рівня участі громадянського суспільства у вирішенні екологічних проблем тощо. Зазначене потребує певних зусиль, які спрямовані на зміни в системі державного управління та місцевого самоврядування, метою чого виступає створення такої системи публічного екологічного управління, яка б була спроможна ефективно забезпечувати підвищення рівня вирішення екологічних проблем, своєчасно і гнучко реагувати на трансформаційні перетворення.

Оновлення у сфері публічного екологічного управління повинні здійснюватися за умови збереження національної культурної ідентичності з опорою на внутрішній потенціал такого управління, а також з використанням наявного досвіду і постійної підтримки міжнародних організацій, що дотичні до екологічної сфери. Такий підхід дозволить включити процес поширення екологічної культури у якості складової ефективної системи публічного екологічного управління, за якої будь-яка зміна екологічної сфери сприяла б: 1) запровадженню високих стандартів життя; 2) екологічній безпеці на основі закріплення принципів екологічної культури на локальному рівні та одночасного зниження розриву такої культури серед різних шарів населення; 3) активізації інноваційного розвитку в екологічній сфері; 4) енергетичній незалежності країни; 5) формуванню чіткої та виваженої політики в екологічній сфері; 6) розбудові нових моделей екологічного розвитку з урахуванням локальних особливостей поширення екологічної культури; 7) реалізацію конституційних прав громадян тощо.

Важливим є й те, що на екологічну поведінку та свідомість у суспільстві впливає складна взаємодія різноманітних факторів, які діють на індивідуальному, суспільному та системному рівнях. Розуміння цієї складності має важливе значення для розробки ефективних стратегій сприяння екологічно стійким практикам. Ключові чинники, що сприяють взаємодії доцільно згрупувати за основними характеристиками на основі інформації, що була розглянута у попередніх розділах та у контексті пріоритетів поширення екологічної культури:

1) Індивідуальні фактори: а) знання та обізнаність (індивідуальна обізнаність і розуміння екологічних проблем відіграє вирішальну роль. Різні рівні знань і обізнаності серед людей сприяють різним ставленням і поведінці); б) цінності та переконання (особисті цінності та системи переконань формують ставлення до навколишнього середовища, а

культурні, релігійні та етичні переконання впливають на те, як люди сприймають свою відповідальність перед навколишнім середовищем); в) спосіб життя та звички (щоденний вибір, моделі споживання та життєві звички значно впливають на екологічну поведінку. На цей вибір також впливають такі фактори, як зручність, доступність і соціальні норми).

2) Соціальні та культурні фактори: а) соціальні норми (люди часто узгоджують свої дії з передбачуваними соціальними очікуваннями, і ці норми можуть або підтримувати, або перешкоджати проекологічній поведінці); б) культурний контекст (культурне походження та традиції сприяють різним ставленням до навколишнього середовища. Різні культури можуть по-різному приділяти увагу збереженню, використанню ресурсів і стійкості); в) соціальні мережі (взаємодія в соціальних мережах може сформувати екологічну свідомість. Вплив однолітків, дискусії та спільні цінності в громадах сприяють колективній екологічній поведінці).

3) Психологічні фактори: а) сприйняття ризику та вигоди (люди оцінюють дії щодо навколишнього середовища на основі передбачуваних ризиків і переваг. Якщо передбачувані переваги проекологічної поведінки переважають передбачувані витрати, індивіди, швидше за все, будуть брати участь у такій поведінці); б) когнітивні упередження (такі як тимчасове дисконтування (оцінка поточних вигод більше, ніж майбутніх) або евристика доступності (покладення на легкодоступну інформацію), можуть впливати на прийняття рішень, пов'язаних з екологічними проблемами).

4. Економічні фактори та технологічний прогрес: а) доступність (економічні міркування відіграють важливу роль у екологічно свідомому виборі. Стійкі продукти та практики можуть бути більш доступними або прийнятними для одних груп, ніж для інших); б) стимули та стримування (економічні стимули, такі як субсидії на відновлювані джерела енергії, або стримування, як податки на викиди вуглецю, можуть впливати на

індивідуальну та корпоративну поведінку); в) інновації та технології (технологічний прогрес може запропонувати рішення для екологічних практик. Наприклад, інновації у відновлюваних джерелах енергії, поводженні з відходами та транспорті сприяють екологічній стійкості).

5. Інституційні фактори: а) нормативна база (екологічна політика та нормативні акти встановлюють контекст для поведінки. Сила та ефективність цих політик впливають на те, наскільки окремі особи та організації їх дотримуються); б) корпоративна практика (екологічна практика бізнесу, зокрема методи виробництва, стійкість ланцюжка поставок і корпоративна соціальна відповідальність, впливають на вибір споживачів і ставлення суспільства).

6. Медіа та комунікація: а) вплив ЗМІ (відіграють значну роль у формуванні громадської думки та поведінки. Те, як проблеми довкілля відображаються в ЗМІ, може вплинути на сприйняття та обізнаність громадськості); б) стратегії комунікації (ефективність стратегій комунікації, включаючи екологічні кампанії та освітні програми, може змінюватися залежно від структури повідомлень і вибору каналів комунікації).

7. Політичні та управлінські фактори: а) пріоритети уряду (пріоритети уряду та політична воля впливають на напрям екологічної політики та ініціатив. Тиск суспільства та адвокація можуть вплинути на політичні рішення); б) міжнародне співробітництво (проблеми навколишнього середовища часто виходять за межі. Глобальна співпраця та угоди сприяють колективним зусиллям для вирішення таких проблем, як зміна клімату та втрата біорізноманіття).

8. Освітні та просвітницькі програми: освітні заходи (програми офіційної та неформальної освіти формують екологічну свідомість. Освітні заходи можуть сприяти розвитку почуття відповідальності та розуміння екологічних систем).

9) Взаємозв'язок систем: комплексні цикли зворотного зв'язку (системи навколишнього середовища взаємопов'язані, і зміни в одній частині системи можуть мати каскадний ефект. Розуміння цих складних циклів зворотного зв'язку має вирішальне значення для ефективного управління навколишнім середовищем).

Орієнтування у складності цих факторів вимагає цілісного та міждисциплінарного підходу. Стратегії сприяння екологічно стійкій поведінці та свідомості повинні враховувати динамічну взаємодію між цими елементами та розглядати як індивідуальні, так і системні виміри. Крім того, визнання різноманітності поглядів у суспільстві є важливим для сприяння інклюзивним та ефективним екологічним ініціативам.

Враховуючи зазначене, доцільно вказати, що реалізація концептуальних положень теоретичного переосмислення необхідності поширення екологічної культури за рахунок використання наявного потенціалу публічного екологічного управління на практиці сприятиме забезпеченню переходу до нового типу екокультурної свідомості, в основі якої лежать принципи духовних, культурних, інтелектуальних, моральних можливостей суспільства в цілому та кожної особистості окремо.

Водночас ключові завдання щодо регулювання процесів поширення екологічної культури мають певні виміри: 1) стратегічне бачення не лише реального стану, а й перспектив розвитку системи публічного екологічного управління, що знаходить прояв у програмних документах, таких як: стратегії, концепції, програми тощо; 2) конкретизацію стратегічних завдань екологічної сфер шляхом висвітлення у планових документах. Враховуючи те, що у процесі регулювання в якості об'єкта виступає система як єдине ціле (підпадає впливу зовнішніх та внутрішніх чинників), в межах представлених вимірів процес поширення екологічної культури передбачає практичне втілення у провадженні політики публічного екологічного управління. Однак, на жаль, не всі нормативно-законодавчі

документи сьогодні відображають реальний стан проблем екологічного управління на різних рівнях та в якості головного пріоритету не враховують поширення екологічної культури.

Розуміння сутності процесів публічного екологічного управління, що відбуваються в умовах змін, дозволяє встановити оптимальний вектор поширення екологічної культури, що найбільшою мірою відповідає сучасному стану публічно-управлінської системи. Водночас подальший поступ системи публічного екологічного управління залежить від інструментів реалізації стратегій розвитку, визначення головної мети, стану розвитку систем публічної влади та громадянського суспільства, а стійкість такого розвитку пов'язана з якістю інтеракцій на всіх рівнях публічного управління в екологічній сфері, що визначається ефективністю його механізму.

Тут доцільно наголосити, що врахування концептуальних положень теоретичного осмислення поширення екологічної культури на практиці сприятиме переходу до нового типу публічного екологічного управління, в основі якого лежать принципи співпраці в системі, формування, розвитку та використання потенціалу такого управління. Також очевидним є взаємозв'язок основних сфер життя суспільства та процесів забезпечення екологічної безпеки в основі якої лежить вироблення механізмів протистояння кризам.

Зважаючи на попередню інформацію, у даній структурній частині дисертаційного дослідження ставимо наукове завдання виокремлення стратегічних пріоритетів розвитку публічного екологічного управління та поширення екологічної культури, що включає моделювання її системних характеристик. Основні науково-теоретичні результати дисертаційного дослідження, що були отримані авторкою дають підстави розробити практичні рекомендації органам державної влади в Україні щодо

поширення екологічної культури та розвитку публічного екологічного управління як драйвера даного процесу.

На рівні вищого керівництва державного управління та органів державної влади сьогодні підтверджено майже сформоване бачення перспектив розвитку екологічної сфери України, що підтверджено у попередніх розділах дисертаційного дослідження. Крім того, розуміння проблем, що склались у визначеній сфері поєднується з пріоритетами державної політики. Однак шляхи та механізми публічного екологічного управління поширення екологічної культури залишаються не визначеними на рівні управлінської практики.

Отже, з метою оптимізації поширення екологічної культури в суспільстві необхідно виробити стратегічно важливі документи, що дозволять підтримувати загальний курс публічного екологічного управління в такій важливій сфері, особливо у повоєнний період, коли постане необхідність розв'язання екологічних проблем, що спричинені війною в Україні. Стратегічні документи містять певні параметри, що підкреслюють їхню специфіку та зміст. Так, наприклад: Л. Сморгунів, справедливо вважає, що успішний державний менеджмент обов'язково потребує відчуття стратегії; С. Дацюк підкреслює наявність суспільної довіри до влади, якщо така влада дотримується курсу проголошеної стратегії. Змістовне наповнення стратегії містить орієнтири та пріоритети поточної, середньострокової та короткострокової діяльності у рамках генеральної стратегії. Сама стратегія не лише конкретизує етапи досягнення мети, а й визначає наявні проблеми та деталізує шляхи їх вирішення на загальнодержавному рівні, а цілі стратегії несуть у собі сенсоутворюючу складову й орієнтовані на перспективу розвитку держави.

Державна стратегія формулюватися та розроблятися вищим керівництвом держави, ґрунтується на загальносуспільних інтересах, визначених цінностях та ідеях та реалізується за участі всіх управлінських

рівнів. Стратегічне планування спрямоване на досягнення публічно проголошених цілей.

Розробка комплексного плану розвитку публічного екологічного управління включає кілька ключових кроків і компонентів. Структурована основа для такої програми може бути візуалізована за допомогою рис. 5.3.

Представлені комплексні рамки програми спрямовані на зміцнення публічного екологічного управління, підвищення стійкості та захист навколишнього середовища. Він визнає важливість співпраці, залучення громадськості та прийняття рішень у сфері екологічного управління.

Так, стрижневим стратегічним документом щодо вирішення екологічних проблем України має стати “Державна програма поширення екологічної культури в суспільстві”, реалізація якої наблизить якісні зміни в екологічній сфері. Підґрунтям програми має стати сприяння інституційній конвергенції на всіх рівнях публічного екологічного управління і розробці нової робочої моделі, що передбачає відповідні процедури. На даній платформі стає можливим створення гнучкої діалогової основи партнерства та співпраці бізнес-структур, влади, громадянського суспільства, та прийняття відповідальності за прийняті рішення екологічного характеру із одночасним посиленням взаємодії у процесі вирішення важливих екологічних проблем.

Разом з тим, доцільним вбачається завдання налагодження партнерства між усіма суб’єктами публічного екологічного управління та формування системи довгострокових заходів щодо поширення екологічної культури, спрямованих на використання наявного потенціалу публічно-управлінської системи, що має бути передбачено у відповідній довгостроковій Програмі.

Рис. 5.3. Основні структурні компоненти програми розвитку публічного екологічного управління

Джерело: запропоновано авторкою

Підвищення рівня екологічної культури в Україні потребує вирішення проблем фундаментального характеру та одночасного посилення факторів, що забезпечують пряме підвищення екологічної участі суспільства і перехід до сталого розвитку. Виходячи із зазначеного можна запропонувати основні складові підвищення рівня екологічної культури, які утворюють факторні групи: 1) фундаментальні (підвищення ефективності публічного екологічного управління, розвиток інфраструктури в екологічній сфері, нарощення потенціалу, поширення екологоорієнтованих технологій); 2) підвищення результативності та ефективності (розвиток екологічного підприємництва, ефективне використання паливно-енергетичних ресурсів, запровадження європейських екологічних принципів); 3) забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки (стабілізація і поліпшення екологічного стану, впровадження екологічно збалансованої системи природокористування, мотивація інноваційної складової). Метою розробки та впровадження такої програми є поширення екологічної культури в громаді та заохочення стійких практик (рис. 5.4).

Водночас з точки зору процесу поширення екологічної культури, принципи внутрішньої політики сьогодні варто визнати занадто абстрактними (тривіальними), оскільки, навіть враховуючи їх стратегічний зміст, визнаємо відсутність: 1) чітких шляхів поширення екологічної культури в суспільстві; 2) конкретизації та шляхів публічно-управлінської реалізації.

Загалом існуюча екологічна політика держави (на рівні ключових пріоритетів) не має характеру стратегічного бачення вирішення проблем поширення екологічної культури в суспільстві, відображаючи лише цілі за даним напрямом.

Поряд з тим розвиток місцевого самоврядування та формування дієвих інститутів громадянського суспільства повинні сьогодні привертати особливу увагу з точки зору сприяння вирішенню екологічних проблем, оскільки, з

одного боку вони носять стратегічний характер, а з іншого – конкретизують практику публічного екологічного управління в його реальному вимірі.

Крок 1: Оцінка громади Проведення оцінки громади для отримання інформації про поточний стан екологічної культури в громаді. Даний крок може включати опитування, інтерв'ю та дискусії у фокус-групах. Оцінка допоможе виявити найгостріші екологічні проблеми в громаді та скерувати розробку програми.	
Крок 2: Розробка програми На основі оцінки розробляється програма, яка сприяє поширенню екологічної культури в громаді. Програма може включати такі ініціативи: ➤ Екологічні освітні програми для будь-якого віку ➤ Ініціативи щодо переробки та управління відходами ➤ Програми сталого сільського господарства та виробництва продуктів харчування ➤ Громадські проекти відновлюваної енергії ➤ Ініціативи з розвитку та збереження зелених насаджень ➤ Адвокація екологічної політики та нормативних актів ➤ Програми сталого транспорту тощо	
Крок 3: Реалізація Реалізація програми через партнерство з громадськими організаціями, державними установами та неурядовими організаціями. Програму можна популяризувати через інформаційні кампанії, семінари тощо.	
Крок 4: Моніторинг та оцінка Регулярний контроль та оцінка ефективності програми. Це може включати відстеження ключових показників ефективності, проведення опитувань і оцінок, а також отримання відгуків від членів спільноти та зацікавлених сторін. Результати оцінки можуть бути використані для визначення областей для покращення та відповідного коригування програми.	
Крок 5: Відповідність та забезпечення виконання Забезпечення дотримання екологічних норм і політики шляхом штрафів за порушення, перевірок і аудитів. Співпраця з відповідними органами, щоб забезпечити дотримання екологічного законодавства.	
Крок 6: Постійна освіта та обізнаність Забезпечення постійної освіти та обізнаності громади щодо екологічної культури через майстер-класи, семінари та роботу з громадськістю. Заохочення громади до участі в програмі та відзначення успіхів через громадські заходи та нагороди.	

Рис. 5.4. Складові програми поширення екологічної культури в суспільстві

Джерело: запропоновано авторкою

Якщо в національній екологічній політиці будуть ставитись завдання, цілі та пріоритети, що враховують потенціал публічного екологічного управління, то даний процес набуде якісно іншого характеру. Зазначене відбудеться за рахунок врахування тенденцій розвитку

громадянського суспільства, а саме зменшення негативного впливу на природне середовище. З іншого боку, чіткою стане й екологічна політика на локальному рівні, оскільки розширяться можливості розвитку екологічного управління поряд зі створенням додаткових можливостей соціально-економічного зростання. При цьому ймовірність виникнення екологічних криз, що дестабілізує процес поширення екологічної культури, потребує розробки таких шляхів і механізмів, які б протистояли негативним тенденціям.

Основним документом, який буде відображати стратегічне бачення щодо поширення екологічної культури, повинна стати «Державна стратегія розвитку публічного екологічного управління». Програмний документ має стати орієнтиром для вироблення політики щодо поширення екологічної культури, визначати передумови практичної діяльності за даним напрямом, а також містити механізми досягнення запланованих результатів. Важливість стратегії зумовлена тим, що вона має стати основою для подальшої розробки концептуальних документів, які розкривають напрями та принципи співпраці держави, місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у сфері поширення екологічної культури. Отже, необхідною умовою є спрямування стратегії на забезпечення реалізації визначених пріоритетів публічного екологічного управління та фокусування уваги на вирішенні проблем з урахуванням пріоритетів екологічної політики та національних інтересів.

Стратегічне бачення основоположних напрямів як державного розвитку в екологічній сфері, так і поширення екологічної культури повинно формуватися в рамках концепцій, які відносяться до визначеної в дисертаційному дослідженні сфери: «Концепція розвитку публічного екологічного управління», «Концепція поширення екологічної культури в суспільстві» тощо. Важливість розробки таких документів посилюється

змінами в екологічному секторі держави в черед ведення військових дій, виникненням кризових ситуацій, що потребує формування концепцій консолідації зусиль у напрямі розвитку публічного екологічного управління нашої держави, які б віддзеркалювали духовні цінності суспільства та були спрямовані на розвиток держави, суспільства й особистості. Концепції документують також виконують функцію національного й культурного розвитку, що входить до рамки представленого дисертаційного дослідження. Таким чином, концепції продемонструють погляди та принципи у яких відображено інтереси та потреби як суспільства в цілому, так і кожного індивіда.

«Концепція розвитку публічного екологічного управління» – документ, в межах якого визначаються основні шляхи розвитку публічного екологічного управління та підвищення її ефективності із залученням всіх суб'єктів (рис 5) на основі вироблення дієвих інструментів та механізмів такого розвитку; узгодження рішень, що приймаються в екологічній сфері; державне сприяння тощо.

«Концепції поширення екологічної культури» – документ, що визначає систему встановлених державою та визнаних суспільством принципів, норм і положень, які характеризують стан екологічної культури, а також пріоритетні напрями її поширення, міжінституційні відносини в екологічній сфері. Концепція має бути спрямована на розбудову спеціальних механізмів та базуватися на участі всіх суб'єктів публічного екологічного управління.

Враховуючи зазначене, публічно-управлінська діяльність в екологічній сфері має знижувати імовірність виникнення ризикових ситуацій. Такі ситуації можуть бути породжені розбіжністю цільових орієнтирів суб'єктів управління; підвищенням кількості кризових ситуацій; нерівномірністю між розвитком елементів системи публічного екологічного управління; територіальними диспропорціями в

екологічному секторі тощо. Через складність проблем, які зачіпають Концепції обов'язково мають бути формалізовані механізми та шляхи поширення екологічної культури, а також засоби інтеграції даних механізмів в систему публічного екологічного управління.

Актуальні проблеми поширення екологічної культури зумовлюють на суттєві перетворення спрямованість системи публічного екологічного управління з метою досягнення стратегічно важливих для всього суспільства цілей (екологічний розвиток громад, зниження екологічних ризиків, розбудова дієвих інститутів в екологічній сфері, залучення широкого кола громадян до участі в екологічному публічному управлінні тощо).

Представлені вище концепції включають процес управління в екологічній сфері на всіх рівнях, а людину визнають його творцем. Вони спрямовані на вирішення ключових проблем: низької активності громадян у процесах захисту навколишнього природного середовища; відсутності системи ціннісних орієнтирів та поінформованості населення країни з різних питань в екологічній сфері; недостатньої узгодженості між цілями держави, місцевого самоврядування, приватного сектору, інститутів громадянського суспільства.

Забезпечення розвитку публічного екологічного управління та поширення екологічної культури в суспільстві повинно доповнюватись розробкою та реалізацією нормативно-правових документів, які мають забезпечувати комплексність та враховувати різні виклики у процесі управління. У межах програмних документів передбачається вирішення питань щодо поширення екологічної культури. Водночас деталізація стратегій здійснюється в стратегічних програмах, що спрямовуються на розвиток публічного екологічного управління та забезпечення сталого розвитку держави загалом. Наприклад, «Стратегічна програма залучення суспільства до активної участі в публічному екологічному управлінні»

може стати необхідним документом, в якому представлені можливі шляхи сприяння активної діяльності щодо захисту навколишнього природного середовища як інститутів громадянського суспільства, так і кожного громадянина, а також створення належних умов щодо поширення екологічної культури на засадах популяризації. Також у рамках представленої Стратегічної програми можуть бути визначені пріоритетні шляхи та напрями розвитку системи публічного екологічного управління. Основним пріоритетом при цьому виступає досягнення довгострокових цілей: безперервне поширення екологічної культури та подальша її дифузія; формування відповідного рівня суспільної самосвідомості щодо необхідності захисту навколишнього середовища; сприяння участі розвитку громадських організацій у даній сфері; формування необхідної територіальної інфраструктури; розробка нових механізмів підтримки у процесі розробки та реалізації екологічно важливих заходів; формування комплексного механізму взаємодії у процесі публічного екологічного управління між всіма суб'єктами такого управління. Важливим при цьому варто визнати завдання, що конкретизують цілі: вироблення методології аналізу та оцінки публічного екологічного управління та поширення екологічної культури на локальному рівні із залученням наукового ресурсу; розробка системи виявлення та оцінки ризиків, а також пошук дієвих механізмів управління ними; визначення напрямів розвитку та використання потенціалу поширення екологічної культури тощо.

Отже, представлений перелік документів, що мають бути розроблені органами, які опікуються екологічною сферою в державі утворюють систему заходів, що включає ключові цінності захисту навколишнього природного середовища та побудована на основі тісних взаємозв'язків у системі публічного екологічного управління. Отже, основними елементами реалізації таких документів є: нормативно-правові, наукові, інформаційно-аналітичні, виховні, кадрові тощо.

Зазначимо, що в Україні відбуваються стихійні процеси самоорганізації суспільства щодо захисту навколишнього природного середовища. Нині спостерігається інерційність процесів взаємодії у даній сфері між органами влади та суспільством внаслідок неефективної комунікації (як вже було зазначено у 2 та 3 розділі дисертаційного дослідження). Отже, представникам громадськості варто розширювати свою активність та інструментарій впливу у процесах публічного екологічного управління для уникнення тенденції неврахування думки громадськості в екологічній сфері. Важливо наголосити, що у процесі координації є додаткові переваги, а саме: легкість та можливість вдосконалення за рахунок методик, які є не складними в застосуванні. Така функція хоча і є технічна, проте засаднича у контексті забезпечення успішного управління, оскільки створює умови учасникам залишатися різними, однак забезпечувати результативність у напрямі досягнення поставлених цілей.

Формування та реалізація політики щодо поширення екологічної культури повинні бути гнучкими до змін, оскільки постає необхідність розвороту від звичайного інформування громадян до створення цілої системи певних заходів за даним напрямом. Розгалуженість інституційного забезпечення розширить можливості публічного екологічного управління та дозволить підвищити рівень розвитку системи, що базується на використанні інноваційних практик.

При формуванні та реалізації політики поширення екологічної культури необхідно дотримуватися принципів когерентності, гнучкості та інституційної пам'яті. Наявний досвід уможливорює певні варіанти за даним напрямом: 1) забезпечення зв'язку між всіма суб'єктами публічного екологічного управління у процесі поширення екологічної культури; 2) інституційне забезпечення публічного екологічного управління за напрямом поширення екологічної культури, що включає: а) єдину

структура, відповідальну за поширення екологічної культури (у процесі вироблення офіційної інформаційно-комунікаційних заходів) до компетенції якої належить координування залучених підрозділів органів влади; моніторинг інформації (охоплює відкриті і конфіденційні джерела інформації); проведення досліджень громадської думки, її врахування у процесі підготовки рішень в екологічному секторі; супровід процесів поширення екологічної культури; б) єдина мережа спеціалістів з питань екології та захисту навколишнього середовища, з метою фахової підтримки та сприяння розвитку; в) механізм поширення екологічної культури.

5.2. Адаптивність організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури

У сучасному світі удосконалення управління екологічною сферою впливає на загальний каркас реалізації державної екологічної політики і актуальності набуває розбудова дієвих механізмів екокультурного розвитку. Питання про механізми є одним з центральних проблем управління будь-якими суспільними процесами. Тобто, категорія «механізми публічного управління» відіграє не лише провідну роль в науці публічного управління, вона дозволяє глибше з'ясувати характер взаємодії в публічно-управлінській системі та визначити особливості досягнення управлінських цілей. Механізми публічного екологічного управління націлені не лише на дослідження публічно-управлінських процесів, а й акцентують увагу на внутрішніх зв'язках та рушійних силах [2]. Само поняття «механізми» широко використовується у суспільнознавчих науках, однак категорія «механізми управління» характеризується специфічними складовими та певним рівнем складності [54].

Враховуючи сукупність наявних механізмів публічного управління в екологічній сфері можна припустити всеосяжність даного процесу і у межах конкретного механізму дуже складно знайти теоретико-методологічний чи практичний інструментарій для забезпечення ефективної його реалізації. Ускладнює процес пошуку і сучасне становище в державі, коли військові дії унеможливають реалізацію державної екологічної політики на певних частинах нашої держави. Тож, сукупність завдань представленого дисертаційного дослідження варто згрупувати до формування саме організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури конструкція якого враховує сучасні виклики та загрози. При цьому загальний кінцевий результат, орієнтований на перспективу має пряме відношення до сталого розвитку, а екологічна культура тісно переплітається з екологічно безпекою та якістю життя населення.

Одним з першочерговим завдань формування екологічної культури виступає оптимально-ефективне використання природних ресурсів. Тож, законодавчо та організаційно слід сформувати такі умови, за яких буде досягнуто належний рівень збереження і відновлення в межах об'єктивних умов екологічних систем.

Водночас існують різні механізми правового регулювання поширення екологічної культури, зокрема: 1. Екологічні закони та нормативні акти. Уряди використовують екологічні закони та нормативні акти для сприяння впровадженню стійких практик і перешкоджання екологічно шкідливим практикам. Законодавча база у даній сфері може охоплювати низку питань, таких як забруднення повітря та води, управління відходами та збереження біорізноманіття. Нормативно-законодавчі акти можуть вимагати застосування екологічно чистих методів, таких як використання відновлюваних джерел енергії, скорочення викидів парникових газів і практики сталого лісового господарства тощо. 2. Політика екологічних закупівель, що передбачає вимогу від державних установ і підприємств віддавати пріоритет екологічно чистим

продуктам і послугам, що з рештою сприяє заохоченню до провадження стійких практик шляхом створення ринку екологічно чистих продуктів і послуг. 3. Оцінка впливу на навколишнє середовище – це оцінка, яка проводиться перед початком нових проєктів або діяльності, які здатні вплинути на навколишнє середовище. Метою такої оцінки є виявлення потенційних впливів на навколишнє середовище та пом'якшення їх до того, як вони реалізуються. 4. Норми екологічного будівництва – правила, які встановлюють вимоги до нових будівель щодо відповідності певним екологічним стандартам. Ці стандарти можуть охоплювати низку питань, таких як енергоефективність, збереження води та використання екологічно чистих матеріалів. 5. Ціноутворення на викиди вуглецю (політика, яка визначає ціну за викиди вуглецю). Зазначене реалізується за допомогою запровадження податку на викиди вуглецю або системи обмеження та торгівлі.

Досягнення встановлених цілей державної екологічної політики можливе лише за умов адекватного поєднання механізмів екологічного управління, а рівень ефективності залежить від дієвості кожного з окремого механізму. Наприклад, низька дієвість організаційно-правового механізму (інституціональна неузгодженість у розподілі повноважень і відповідальності, дублювання окремих функцій, ускладнення координації та погодженості дій у сфері охорони довкілля) не здатна забезпечити необхідний рівень інтеграції економічного й адміністративного механізмів, що призводить до неефективності планування й використання інвестицій природоохоронного призначення, унеможливорює врахування територіальних інтересів з точки зору екобезпечного навколишнього природного середовища.

Щодо інформаційно-комунікаційних механізмів поширення екологічної культури зазначимо, що в їх основі лежить інформація про екологію та культуру. До таких механізмів відноситься систематичне інформування громадськості про стан навколишнього природного середовища у регіональному розрізі та в державі в цілому, дані про забруднені території,

екологічні ризики, можливості екокультурного розвитку тощо. До цієї групи належить екологічна освіта, просвіта широких верств населення, підвищення кваліфікації, пропаганда кращих екологічних практик, заходи й акції, що пов'язані з екологічними проєктами (громадські кампанії, слухання, демонстрації, виставки, круглі столи тощо) [178]. Ефективність інформаційно-комунікаційних механізмів залежить рівня екологічної свідомості суспільства та окремих суспільних груп. Формування екологічної свідомості прямо залежить від інформації про стану навколишнього природного середовища, якою володіє людина, його зміни, політики органів влади. Зауважимо, що громадськість зацікавлена в отриманні такої інформації, оскільки вона стосується особистого життя кожного громадянина.

Однією з ключових проблем сучасного екологічного управління, яке потребує вирішення вже сьогодні є організаційно-функціональний механізм поширення екологічної культури, який дозволить знизити можливі загрози, особливо в умовах війни, та сприятиме пришвидшенню відновлення у післявоєнний період за рахунок використання наявного потенціалу. Науковці виділяють два основні підходи до визначення поняття «механізм»: 1) структурно-організаційний підхід (характеризує механізм як сукупність певних складових елементів, які створюють організаційну основу різних явищ, процесів); 2) структурно-функціональний підхід (увага не лише на організаційній основі його побудови, але й на його динаміці, реальному функціонуванні). Відтак, побудову організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури авторка вважає за доцільне формувати на основі врахування обох підходів (рис. 4.19). Елементи представленого механізму мають складну багаторівневу ієрархію та включають відповідні підсистеми: стратегічно-цільову; результату/ефекту; організаційно-структурну і функціонально-змістову узгодження яких варто проводити на основі системного та комплексного підходів. Враховуючи стратегічну важливість екологічної сфери та ролі екологічної культури у забезпеченні

екобезпечного життя, вважаємо що доцільною є комплексна побудова механізму поширення екологічної культури, що додатково обумовлено різними складовими потенціалу. У даному фокусі варто використати ієрархічний підхід до розгляду даного явища – один з елементів представленого механізму виконує провідну роль, а інші елементи його доповнюють.

При визначенні сутності та змісту механізму поширення екологічної культури пропонуємо наступне тлумачення – сукупність послідовних дій і процесів в системі публічного управління щодо формування комплексу різнопланових заходів щодо поширення екологічної культури серед громадськості шляхом формування сприятливих умов активізації взаємодії, які реалізують учасники механізму шляхом поєднання сукупності методів, принципів, інструментів, функцій, завдань, важелів впливу. Процес функціонування даного механізму передбачає наявність суб'єкта (має повноваження чи компетенції, що дозволяють приймати управлінські рішення, обов'язкові до виконання) та об'єкта (процеси екокультурного розвитку та поширення екологічної культури та сукупність складових потенціалу).

Функції механізму поширення екологічної культури представлені в агрегованому стані, але можуть бути деталізовані відповідно до умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Базу механізму складають підсистеми методів (адміністративних, соціально-психологічних, ідеологічних), інструментів та важелів.

За допомогою адміністративних методів (нормативно-правове регулювання, державна експертиза, захист екологоорієнтованих процесів, проєктування, моніторинг, контроль тощо) формується структура, розпорядок роботи, визначаються повноваження, відповідальні особи та порядок дій відповідно до ситуації. В основу правових методів покладені правові норми (правила поведінки встановлені державою). Правове регулювання здійснюється за допомогою регламентації (у вигляді державних указів, законів,

інструкцій та інших нормативних актів) і конкретних розпорядчо-правових актів (проєктування, затвердження на посаді тощо). Соціально-психологічні методи відображають об'єктивні зв'язки і стосунки у соціумі, забезпечуючи розвиток шляхом управління свідомістю та поведінкою людей через фактори діяльності (мотиви, потреби, ідеали, цілі тощо). До таких методів відносимо методи управління: 1) соціально-масовими процесами; 2) групами; 3) соціальної профілактики; 4) рольових змін; 5) соціального регулювання; 6) психологічного спонукання. Ідеологічні методи у рамках представленого механізму поширення екологічної культури спрямовані на підвищення екокультурного рівня громадян, виховання почуття обов'язку за допомогою методів пропаганди і агітації. До методів одержання інформації відносимо спостереження, аналіз документації, бесіди з громадянами, анкетування, вивчення досвіду, тестування, рейтинг, експеримент, моделювання. Запропонований науковий підхід до функціонування механізму поширення екологічної культури полягає у трактуванні його як сукупності взаємопов'язаних та узгоджених між собою методів, засобів, форм впливу, що корелюють із інструментарієм представленого механізму, спрямовані на досягнення синергетичного ефекту, включають комплекс елементів, упорядкованих певним чином у контексті подолання негативних впливів на природне середовище за рахунок наявного потенціалу.

Механізм поширення екологічної культури ґрунтується на розробці відповідної наукової концепції, стратегії і тактики, проведенні дієвої екологічної політики, систематизації можливих ризиків, а також способів використання наявного потенціалу. До процесу реалізації механізму включені такі етапи: оцінка існуючого стану в екологічній сфері; оцінка впливу екологічної культури населення на стан навколишнього середовища; оцінка екологічних ризиків; розробка заходів спрямованих на підвищення рівня екологічної культури населення країни та контроль за їх реалізацією.

Зв'язок між елементами підсистем, що представлені на рис. 5.5 здійснюється завдяки цільовому підходу, тобто має відбуватися задоволення

потреб всіх учасників: максимально ефективне використання ресурсів; формування, накопичення та використання потенціалу; сталий розвиток; підвищення якості життя населення тощо. Для досягнення мети механізму поширення екологічної культури необхідно розробити комплекс стратегічних завдань, що враховують неминучі зміни в нашій державі, пов'язані з цими змінами ризику та спрямовані на формування важливих компонентів екологічної безпеки.

Військові дії на території нашої держави означають необхідність пристосування до нових реалій в аспекті екологоорієнтованої взаємодії та привертають увагу до можливості налагодження нових зв'язків в системі публічного управління, що сприятиме зміні конструкту відношення до навколишнього середовища. Вітчизняна управлінська наука дає різнопланову оцінку стану і ефективності структурно-організаційних змін в системі екологічного управління, однак ми хочемо продемонструвати роль саме організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури, результатом функціонування якого є зміна системи відносин на екологорієнтовану взаємодію та задоволення потреби населення в еколого-безпечному середовищі.

Одним із головних завдань представленого механізму є формування сприятливих умов міжінституційної взаємодії поширення екологічної культури у контексті реалізації державної екологічної політики. Враховуючи зазначене, механізм як складна система має включати підсистему з моніторингу та аналізу інформації, що сприятиме прийняттю конструктивних управлінських рішень. При цьому інформаційна складова та швидкість отримання і передачі інформації мають вирішальне значення, оскільки сьогодні важлива об'єктивна оцінка зміни динаміки кількісно-якісних характеристик стану навколишнього середовища та можливостей поширення екологічної культури.

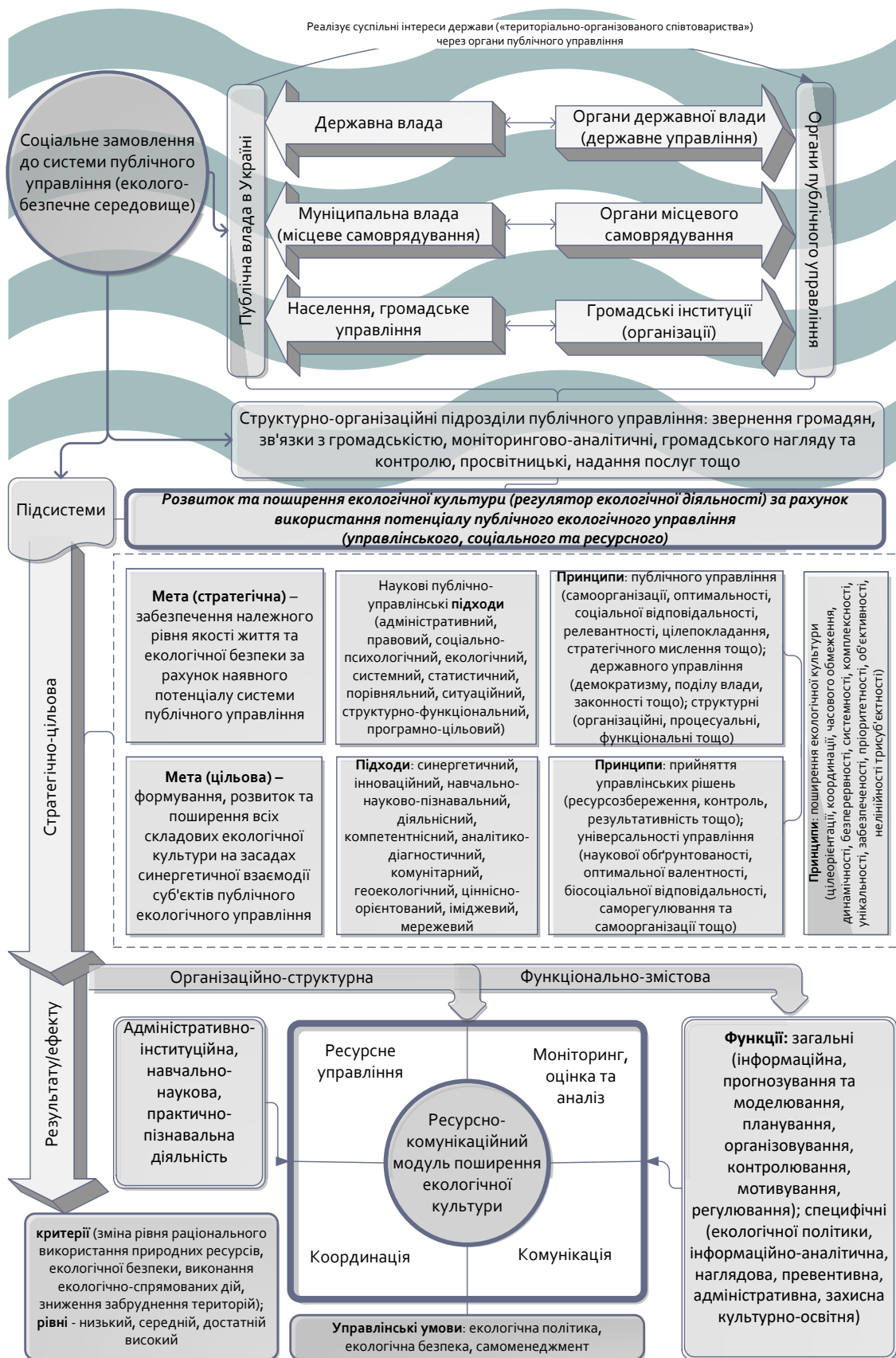

Рис. 5.5. Науковий конструкт організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури

Джерело: авторська розробка

Організаційно-функціональний механізм поширення екологічної культури, адаптований до вітчизняних реалій, здатен забезпечити координацію взаємодій у певному, сформованому органами влади інституційному середовищі у рамках системи публічного управління, ефективність функціонування відповідних інститутів (формування ефективних інститутів сприяння поширенню екологічної культури), мінімізувати ризики та задовольнити потреби соціуму. Тож авторка пропонує формувати координаційну підсистему в якості складової системи публічного екологічного управління, що дозволить визначати точки координаційних впливів (докладання зусиль) на основі обстеження порушень функціонування системи та встановлення їх локалізації, а також формування напрямів подальшої співпраці. Саме тому для створення представленого механізму, складові якого мають бути науково-обґрунтованими та сприяти вирішенню проблем на різних публічно-управлінських рівнях, органи влади мають реально оцінити перспективні можливості системи публічного управління з урахуванням їх спроможності та потенціалу.

У даному аспекті варто наголосити на використанні теорії мережевого управління, яка застосовується для характеристики операційних можливостей і середовища прийняття рішень в екології спадщини (у даному випадку «спадщина» концептуалізується як суспільна цінність, оскільки вона використовується для визначення ідентичності та приналежності до громадянського суспільства [335]). Саме тут науковці підіймають питання «стратегічного трикутника суспільної цінності», оскільки він вміщує у собі: 1) санкціонуюче середовище; 2) операційні можливості; 3) робоче середовище. Використання стратегічного трикутника як лінзи для виявлення виникнення суспільної цінності в екології є відповіддю на критику щодо подолання дуалізму в теорії суспільної цінності, де вона є як емпіричною, так і нормативною.

Мережеве управління (пояснює зміну відносин між державою та суспільством) – це концепція, яка знайшла популярність у літературі з державного управління як пояснювальна концепція, та як інструмент для того, щоб спонукати державне управління до створення суспільної цінності. Крім того, він використовується для пояснення відходу від традиційних способів управління, що призвело до залучення ширшого кола партнерів до надання послуг, включаючи бізнес, неприбуткові організації та громади. Водночас науковці та практики помітили, що мережеве управління впливає на сферу охорони навколишнього середовища.

Протягом останніх років екологія передала більшу частину своїх традиційних структур влади та управління від централізованих інституцій до місцевих і громадських організацій, що, в принципі, відповідає усталеній тенденції, коли уряд замінюється врядуванням у державній політиці. Саме в цьому середовищі громадські організації успадкували оперативні можливості щодо опіки та просування активів й інтересів екологічної сфери і виконали провідну роль у визначенні потенціалу суспільної цінності місцевого рівня з метою створення нового середовища. Зазначене демонструє, що оперативні можливості мережевого управління громадою (*networked community governance* – NCG) для створення суспільної цінності щодо екології можна визначити емпірично. Екологія є життєво важливим соціальним надбанням, але, крім того, є засобом для мобілізації дорадчої демократії для посилення процесу прийняття рішень на місцевому рівні. Як стверджує Капальдо [287] – міжорганізаційна співпраця може призвести до вищого рівня в отриманні знань завдяки спільному досягненню стратегічних результатів.

Важливість мережевого управління у процесі поширення екологічної культури підкріплюється зверненням до соціологічних концепцій для визначення людських характеристик, а не до утилітарних концепцій. Так, Стокер [345] стверджує, що люди від природи схильні до співпраці, а мережеве управління звертається до цієї природи. Тобто, мережі є

відображенням того, як люди організовуються повсякденно. Для того, щоб управління мережею працювало ефективно, воно має поєднуватися з управлінням суспільними цінностями. Отже, мережі пропонують потенціал для форми управління, що символізує те, як люди живуть і спілкуються в суспільстві, на відміну від управління зверху вниз, яке втілює інструменталізм. Девіс [292] доцільно зазначає, що для успіху мереж необхідно розвивати та підтримувати довіру між акторами, тому що саме довіра до намірів і дій один одного замінює команду як керівний інструмент управління. Отже, екологічна складова є важливою проблемою в публічному управлінні, оскільки, по-перше, вона стосується аспектів життя громади, а по-друге – вона пов'язана з тим, як матеріальні аспекти фінансуються та управляються. Ці аргументи є соціологічними в тому сенсі, що вони стосуються соціальної версії індивіда, а не егоїстичного економічного актора. Тож, екологічними питаннями повинна бути пронизана повсякденна діяльність органів влади. Малий приріст населення в Україні, військові дії, «екологічні» хвороби у післявоєнний період можливо подолати за умови формування екологічної культури особистості.

Тож варто засвідчити, що дієвим механізмом публічного управління в сфері поширення екологічної культури може виступати стратегічне проєктування. Використання екологічних проєктів у даному процесі дозволить змінити світоглядне світосприйняття. Проєктування охоплює різні сфери життєдіяльності суспільства та розглядається як: «створення на діагностико-прогностичній основі цілісної системи, що забезпечує гарантоване досягнення спланованого результату» [3]. Зазначимо, що доцільним також є проєктування взаємодії у процесі поширення екологічної культури, при цьому ефективність даного процесу забезпечується реалізацією принципів, які були описані у другому розділі дисертації. В умовах інституціональних змін, які відбуваються в Україні розробка механізмів проєктування управлінських рішень в екологічній сфері дозволить вирішувати

складні питання як стратегічних пріоритетів так і локальних проблем [17]. Зауважимо, що в умовах дії військового стану рівень координації діяльності між основними інститутами в екологічній сфері знизився, а загрози екологічній безпеці держави значно посилюються. При цьому публічно-управлінські механізми переважно розглядаються в правових аспектах майже залишаючи поза увагою координацію дій між суб'єктами системи на локальному рівні. Узгодження інтересів суб'єктів та їх інституалізація мають бути посилені методичним забезпеченням прийняття управлінських рішень з чим і пов'язана Стратегія державної екологічної політики. Запровадження дієвих механізмів в практику публічно-управлінської діяльності в екологічній сфері має стати проєктна технологія налагодження дієвого механізму розв'язання поставлених завдань у стратегічній перспективі (післявоєнний період). Враховуючи позитивні зрушення у вирішенні екологічних проблем які відбулись у нашій державі до повномасштабного вторгнення РФ, варто вказати на необхідність переосмислення процесу стратегічного планування управлінських дій в екологічній сфері на різних управлінських рівнях.

Для забезпечення ефективності реалізацію завдань щодо поширення екологічної культури, необхідно: 1) визначити кількість, послідовність, характер операцій даного процесу; 2) розробити чи адаптувати для кожної операції відповідні інструменти, методики, технічні засоби; 3) визначити оптимальні умови процесу реалізації завдань у часі й просторі. Для підвищення ефективності значення має також і технологізація процесу.

Проектуванням тісно взаємодіє з усіма управлінськими функціями, є певною формою вироблення і прийняття рішення, важливим елементом управлінського циклу на основі якого відбувається конструкт моделі системи яка будується та визначення її основних характеристик [40]. Проектування застосовується для розробки різних варіантів вирішення соціальних проблем, складання соціальних планів та програм з регулювання соціальних процесів та явищ і здійснюється за допомогою управлінської технології – проєктного

підходу [17] основу якого складає погляд на проект як на керовану зміну початкового стану будь-якої системи, пов'язану з витратою часу й коштів.

Проектно-орієнтоване управління у процесі поширення екологічної культури можна застосовувати тоді, коли чітко визначені: завдання проекту та кінцевий результат; наявні ресурси; встановлені часові межі та обмеження. Проектно-орієнтоване управління є «гнучким» методом, що поєднує творчі зусилля з загальними задачами в основі якого покладено визначення суті проблеми, формування цілей управління, виявлення проблем, розробка програми або стратегічного плану вирішення проблем, усунення перешкод досягненню поставлених цілей [201]. Потенційні можливості даного підходу дозволяють уявити ідеальну модель функціонування та розвитку певного об'єкта (у межах дисертації – екологічної культури); визначити механізми досягнення цілей та їх взаємозв'язок тощо.

Проектування в екологічній сфері це насамперед метод ефективного управління програмами і проектами, що спрямовані на реалізацію державної екологічної політики. У таких програмах суб'єктами є органи влади, а результатом – покращення положення громадян як кінцевих бенефіціарів програми.

Стратегічне проектування: 1) метод визначення пріоритетів і прийняття управлінських рішень щодо розвитку системи (забезпечує використання стратегічних інструментів управління, моніторингу та оцінки ризиків); 2) інструментарій, що дозволить органам публічної влади використовувати методи прогнозування, планування, програмно-цільового управління з метою проектування управлінських дій з поширення екологічної культури. Таким чином, стратегічне проектування поширення екологічної культури – це управлінська технологія (регламент виконання процесу управління) розробки та реалізації програм такого поширення з пріоритетом вимог політики охорони навколишнього середовища в Україні. Стратегічне проектування як механізм публічного управління складається з сукупності інструментів, методів і

моделей обґрунтованого вибору стратегії поширення екологічної культури за чітко визначеними принципами. Ключовим інструментом стратегічного проектування є розробка альтернативних стратегічних рішень та подальший вибір найоптимальнішого, що має привести до ефективного його впровадження. Стратегічні альтернативи спрямовані на досягнення стратегічної цілі (поширення екологічної культури) на основі використання наявних ресурсів. Проект – це найкращий інструмент для досягнення мети, який, однак має власні недоліки: обмеження у часі, відособленість, замкнутість. Також, під час реалізації великої кількості проектів, що поєднані однією метою, важливого значення набуває оцінка кожного проекту окремо і оцінка загалом програми чи портфелю проектів. Також у даному випадку варто враховувати раціональний розподіл наявних ресурсів. Тож для ефективної реалізації проектної діяльності у процесі поширення екологічної культури необхідно провадити постійну інтегруючу діяльність. На основі проектів має бути сформована комплексна Програма поширення екологічної культури, що включає набір не просто заходів, а взаємопов'язаних проектів різного типу, що відбираються на основі єдиних критеріїв з подальшим їх розподілом між профільними суб'єктами в екологічній сфері, які відповідальні за реалізацію проектів, що пов'язані зі Стратегією державної екологічної політики.

5.3. Моделювання системи поширення екологічної культури

У сучасному глобальному ландшафті терміновість вирішення екологічних проблем стала імперативом, що підкреслює необхідність колективного переходу до стійких практик. Центральним у цьому трансформаційному намаганні є культивування та поширення екологічної культури, що втілює цілісне розуміння взаємозалежності між людством і навколишнім середовищем. Даний розділ дисертаційного дослідження

заглиблюється в складний процес моделювання поширення екологічної культури, використовуючи аналіз, який інкапсулює багатогранні фактори, що впливають на її поширення в різних суспільствах.

Екологічна ситуація в Україні, як було доведено у розділі 3 дисертаційного дослідження є дуже складною та потребує впровадження негайних практичних заходів, а також усвідомлення суспільством глибини наявних проблем. Посилює дану проблему і споживацьке ставлення до природи. тож, екологічні питання в державі мають входити не лише до сфери економіки чи політики, а й стати обов'язковим компонентом людської культури. Водночас рівень екологічної культури в суспільстві перебуває в прямій залежності від сприйняття біосфери та прямо пропорційний екологічній ситуації. А. Львовчикіна вбачає через становлення екологічної культури особистості в системі неперервної освіти та зазначає, що для: «формування високорозвиненого рівня екологічної культури – культури творчого типу – потрібні певні умови» [136]. При цьому наголошується на важливості вирішення проблем в екологічній сфері, що потребує застосування масштабних заходів, із залученням не лише науковців, спеціальних організацій, владних структур, але й кожної особи. У даному аспекті Л. Курняк [128] провела соціальні дослідження та на основі ціннісних орієнтацій та зробила висновок про незначущість екологічних цінностей серед студентів і про необхідність формування екологічної культури. Також Л. Курняк справедливо наголошує на необхідності більш глибоко дослідження феномену «екологічної культури» у різних його проявах та звертається до нього як до мистецтва впорядкування довкілля на основі певних цінностей [128]. Дж. Стюарт займався пошуком причин культурних змін і спробами розробити метод розпізнавання шляхів, якими культурні зміни викликані [294] та пов'язував екологічну культуру з практичною діяльністю людей. Сьогодні науковці також намагаються більше приділяти уваги мотивації

екокультурного розвитку людини [294] та схилиються до думки, що освіта екологічної культури є одним із ключових рішень для того, щоб розвиток екологічної культури став рушійною силою майбутнього людства.

При цьому, важливою умовою є те, що для розвитку екологічної культури та для покращення якості екологічного середовища, потрібна нормативна система, що змінює екокультуру кожної особи/організації. Зазначене виражається через встановлення законодавчих норм, керівних принципів, політики щодо екологічного середовища з метою покращення якості екологічної культури в громаді. Сама екологічна культура виражається через культуру дій, самосвідомість, суворе виконання керівних принципів, політики та законів у практичній діяльності кожної особи/організації, що додатково підтверджує важливість практичної діяльності (будь-яка практична діяльність людини пов'язана з природою) у складі екологічної культури. Через покращення екологічної культурної освіти кожної людини та кожної громади можна досягти розуміння природного середовища, взаємодії біологічних, фізичних, хімічних, соціальних, економічних і культурних аспектів, отримати знання та практичні навички для ефективної та відповідальної участі у прогнозуванні та вирішенні екологічних питань та управління екологічною якістю навколишнього середовища. Зазначене породжує потребу щодо посилення діяльності з виховання та формування екологічної культури, що може стати основою для свідомого контролю за взаємовідносинам між людьми та екологічним середовищем для екологізації різних видів людської діяльності [294].

Відтак, погоджуючись з дослідниками та їх твердженнями надалі хочемо акцентувати увагу на моделюванні системно-універсальних характеристик екологічної культури. Таке моделювання має сприяти прозорому управлінню природними ресурсами в Україні, їх раціональному використанню і відтворенню [172]. Зазначимо й про те, що екологічний

розвиток і охорона навколишнього середовища має бути системним проєктом і здійснюватись системно. Простий екологічний та природоохоронний розвиток має перетворитися комплексну систему, що виходить із інтересів довгострокового розвитку (наприклад, як Чжецзянь) [311].

Сучасна українська екологічна політика потребує новітніх підходів, що базуються на детальному аналізі наявних сценаріїв світового розвитку з подальшим зрізом національних змін та проблем. Варто враховувати, що адекватність екологічної політики залежить від стадії розвитку на якій ми перебуваємо, її визначальних закономірностей, наявних перспектив, загроз та ризиків, а також ймовірності їх виникнення.

Оскільки суспільства сьогодні активно борються з нагальними екологічними проблемами, просування екологічної культури стає першочерговим для сприяння сталим практикам і пом'якшення впливу людської діяльності на навколишнє середовище. У даному підрозділі пропонуємо окреслити успішні тематичні дослідження з різних регіонів, та провести стислий аналіз стратегій і результатів. Витягуючи найкращі практики, ці моделі дають цінну інформацію, яку можна застосувати до різноманітних суспільних контекстів:

1) Комплексне містобудування є невід'ємною частиною виховання екологічної культури. м. Куритиба (Бразилія) відоме своїм інноваційним міським плануванням, яке акцентує увагу на екологічності. У рамках ініціативи «Зелене місто», що була започаткована в 1970-х роках, запроваджено. Результатом стало зменшення заторів і забруднення повітря та покращення якості життя [297];

2) Урядова політика відіграє ключову роль у розвитку екологічної культури. Перехід до відновлюваної енергетики потребує поєднання регуляторних та стимулюючих заходів. Німецька «Energiewende» представляє зобов'язання щодо переходу від викопного палива до

відновлюваної енергії. Ця багатогранна ініціатива спрямована на досягнення вуглецевої нейтральності та підвищення енергоефективності в промисловості та побуті. Результатами стали значне збільшення виробництва відновлюваної енергії та зменшення викидів парникових газів [274];

3) Інтеграція екологічних цілей із ширшим суспільним добробутом є ефективною. Культурні цінності та традиції можуть бути потужними рушійними силами екологічної культури. Унікальна філософія розвитку Бутану (Bhutan) зосереджена навколо валового національного щастя, включаючи збереження навколишнього середовища як одну зі своїх основ. Країна є вуглецево-нейтральною та зберігає значну частину своїх земель під лісовим покривом. Результатом є високий рівень збереження біорізноманіття [366];

4) Принципи циклічної економіки можуть допомогти мінімізувати вплив на навколишнє середовище. Кампанії з підвищення обізнаності громадськості є життєво важливими для заохочення сталого споживання. Швеція є передовою в ініціативах циркулярної економіки, наголошуючи на ефективності використання ресурсів і зменшенні відходів. Країна запровадила політику та практику для заохочення переробки, повторного використання та сталого споживання. Як результат сьогодні в країні високі показники переробки відходів та зниження впливу споживання на навколишнє середовище [350];

5) Стійкі практики в одному секторі можуть мати каскадний позитивний ефект. Співпраця між урядом, бізнесом і місцевими громадами є життєво необхідною для успіху. Коста-Ріка позиціонує себе як лідера в галузі сталого туризму. Країна запровадила політику та ініціативи для захисту свого багатого біорізноманіття, одночасно просуваючи практику екологічного туризму. Результатом стало збільшення збереження біорізноманіття та зростання екологічного туризму [303].

Представлена інформація підкреслює різноманітність підходів до просування екологічної культури. Загальні теми таких практик включають комплексне планування, ефективні рамки політики, залучення громадськості та інтеграцію екологічних цінностей у ширші культурні та суспільні наративи. Оскільки суспільства стикаються зі складнощами екологічної стійкості, ці моделі можуть стати маяками для натхнення, демонструючи, що виховання екологічної культури є не тільки важливим, але й досяжним шляхом продуманих і узгоджених зусиль.

На основі тенденцій світового розвитку під егідою програми ООН з охорони довкілля у доповіді «Перспективи глобального навколишнього природного середовища» запропоновано сценарії подальшого розвитку з урахуванням фактору зміни довкілля: 1) «Пріоритет ринку» – в його основі припущення про поштовх розвитку приватного сектора з одночасною активною державною підтримкою, що спрямовані на максимізацію економічного зростання з урахуванням найоптимальнішої підтримки належного рівня стану довкілля; 2) «Пріоритет політики» – ведуча роль відводиться уряду, що за підтримки приватного та громадського секторів активізує політику з покращання стану навколишнього природного середовища; 3) «Пріоритет безпеки» відповідно до якого суспільство та приватний сектор виступають конкуруючими суб'єктами за контролювання над зусиллями з підтримки та покращання стану довкілля; 4) «Пріоритет сталості» включає спільні дії приватного сектора та суспільства на шляху до покращання стану довкілля. Деякі науковці вважають, що найбільш вірогідними є перший та другий сценарії. Водночас не зважаючи постійне декларування пріоритетів сталого розвитку, найменш вірогідним визнано четвертий сценарій. Отже, можна зробити висновок про посилення ролі держави саме в управлінні процесами покращення стану довкілля з необхідністю одночасної активізації екологічної діяльності в суспільстві.

Моделювання системно-універсальних характеристик екологічної культури передбачає ідентифікацію та визначення фундаментальних аспектів, які сприяють цілісному та сталому підходу до екологічної свідомості, відповідальності та поведінки. Екологічна культура охоплює набір цінностей, вірувань, практик і установок, які сприяють гармонії з природою та сприяють збереженню навколишнього середовища. Розуміння взаємозв'язку діяльності людини з навколишнім середовищем є ключовою універсальною характеристикою у розділі представленого дисертаційного дослідження. Необхідно постійно приділяти увагу формуванню цілісного світогляду, який враховує взаємозалежність усіх живих організмів та їх середовища. При цьому етична відповідальність має займати важливе місце у процесі публічного екологічного управління, що передбачає прийняття відповідальності за наслідки індивідуальних і колективних дій на довкілля та дотримання етичних принципів, які спрямовують прийняття рішень до екологічно відповідального вибору. Управління природними ресурсами має здійснюватися паралельно з пропагуванням справедливого розподілу екологічних переваг і тягаря між різними громадами та соціальними групами.

Забезпечення справедливого доступу до здорового довкілля для всіх має стати одним з ключових напрямів стратегічного управління. додатково виховання прихильності до постійного навчання у фокусі екологічних питань має відбуватися протягом всього життя та із залученням до екологічної освіти та обміну знаннями в громадах.

Інтеграція екологічних принципів у культурні практики, традиції та системи вірувань має відбуватися через призму визнання та цінування знань і практик пов'язаних зі сталим життям. В основі публічного екологічного управління має лежати прагнення звести до мінімуму індивідуальні та колективні екологічні сліди шляхом прийняття сталого споживання та вибору способу життя, а також врахування впливу

повсякденної діяльності на навколишнє середовище, такої як транспорт, використання енергії та споживання їжі. Підтримка та розвиток інновацій і технологій, які сприяють екологічній стійкості додатково сприятиме зменшенню шкоди навколишньому середовищу. Однак, на думку авторки досі недостатньо уваги приділяється пропагуванню та активності щодо просування політики та практик, які захищають навколишнє середовище. Варто зауважити, що участь в екологічних рухах та кампаніях за позитивні зміни дозволить посилити особистий зв'язок з природним світом. Підтримка та сприяння дотриманню місцевих і міжнародних екологічних законів і правил, а також пропагування сильнішої екологічної політики та механізмів її дотримання є важливими умовами ефективного публічного управління.

Додатково моделювання системно-універсальних характеристик забезпечує основу для розробки освітніх програм, політики та ініціатив, спрямованих на виховання екологічної культури на індивідуальному, колективному та суспільному рівнях. З наукової точки зору, моделювання таких характеристик щодо екологічної культури передбачає структурований аналіз і концептуалізацію фундаментальних атрибутів, які визначають комплексну та стійку екологічну культуру.

На сьогодні найбільш обговорюваним підходом до екологічного управління є узгодження екологічних, соціальних та економічних інтересів на різних рівнях (міжнародному, місцевому, муніципальному тощо). У цьому контексті варто наголосити на необхідності формування готовності публічних управлінців до поширення екологічної культури в суспільстві (рис. 5.6), оскільки такі процеси не можуть відбуватися самотійно.

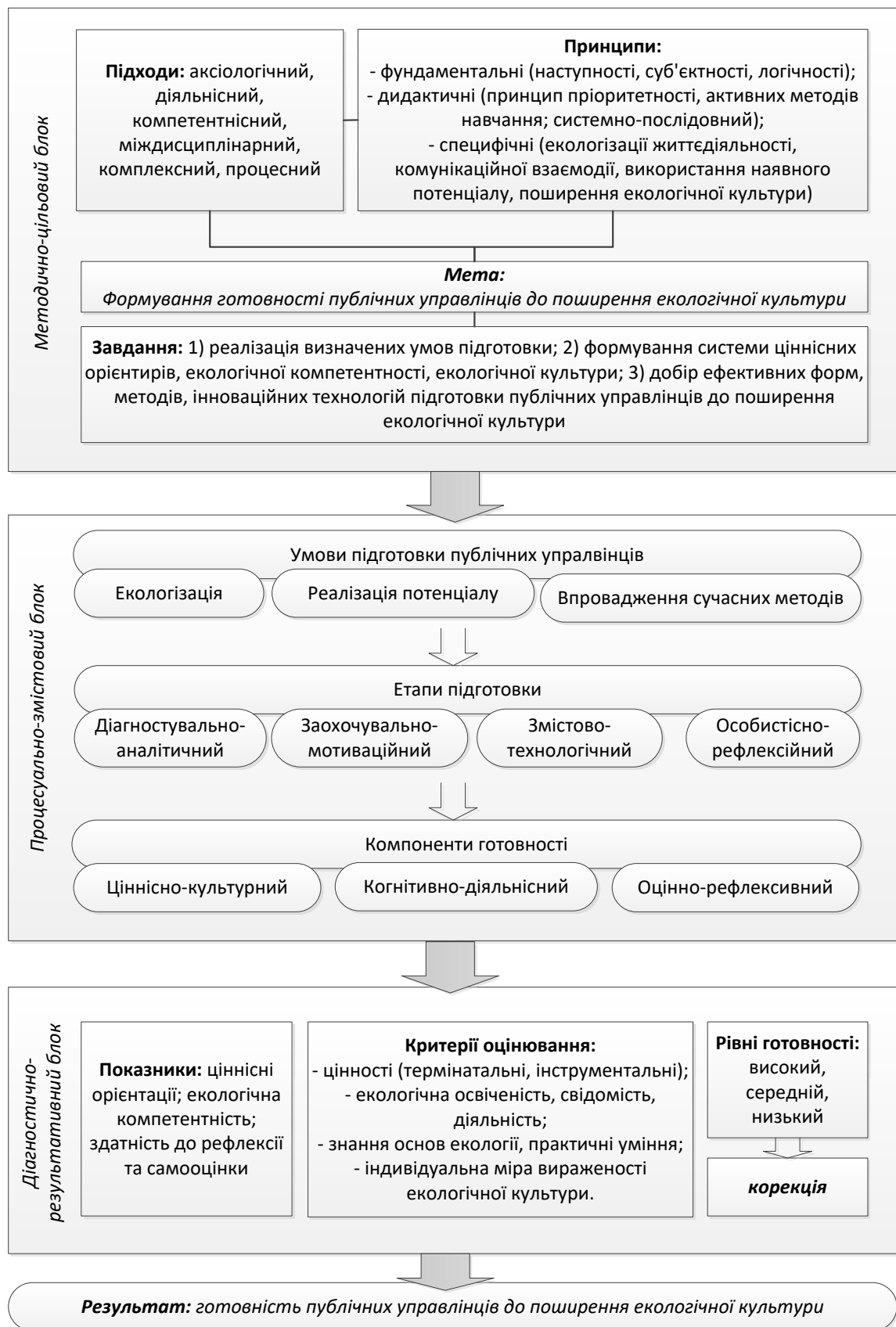

Рис. 5.6. Механізм підготовки публічних управлінців до поширення екологічної культури на рівні громади

Джерело: розроблено авторкою

Не знижуючи важливість публічних службовців у процесах поширення екологічної культури, знову зауважимо про роль громадянського суспільства в екологічній сфері. Для формування сучасного дизайну екологічної культури суспільства необхідна зміна уявлення про неї серед громадян, що також вимагає розробки специфічних координаційних програм. Розвиток екокультурних інститутів та соціального підприємництва здатен пришвидчити дифузії екологічної культури та сприяти нарощенню синергії. Екологічне менторство громад дозволяє дати громадам необхідні знання для вирішення проблем у сфері охорони довкілля та екобезпеки. Перша в Україні Програма екологічного менторства громад [199] мала на меті привернути їх увагу до екологічних проблем та мотивувати до впровадження реальних кроків з охорони довкілля. така програма включає кілька етапів: 1) проведення навчання для лідерів громад, що включає формування навичок з ефективного управління, реформ децентралізації влади та інструментам громадської участі. Особлива увага приділяється екологічним проблемам громад у різних регіонах України; 2) семінари для менторів з питань охорони довкілля, що включає основи оцінки впливу на довкілля у громадах, стратегії поводження з побутовими відходами, стале управління природними ресурсами, а також підготовку до роботи у громадах; 3) робота менторів безпосередньо з громадами, що передбачає консультацію громади щодо проблем довкілля та підходів до їх вирішення.

Отже, зауважимо про те, що екологічне менторство відіграє важливу роль у формуванні сталого та екологічно свідомого суспільства та у процесі поширення екологічної культури. В контексті наведеного середовища таке менторство включає досвідчених осіб, які направляють і підтримують інших на шляху до розуміння, оцінки та внеску в збереження навколишнього середовища. Воно забезпечує платформу для передачі

наукових знань і розуміння екологічних процесів, екосистем і проблем. Громади можуть отримати технічні навички, пов'язані з моніторингом навколишнього середовища, практикою збереження та сталим управлінням ресурсами. Також, екологічне менторство сприяє формуванню почуття етичної відповідальності перед навколишнім середовищем, що допомагає людям усвідомити вплив своєї діяльності на екосистеми та заохочує до відповідальної поведінки. Такий підхід здатен забезпечити знайомство з професійними управлінцями, допомагаючи налагодити зв'язок з експертами в екологічному секторі. Розширення прав і можливостей на місцевому рівні також може стати результатом менторства, що сприятиме розвитку місцевого довкілля, надаючи людям можливість вирішувати екологічні проблеми в їхніх громадах. Розвиток навичок адвокації для ефективного інформування про проблеми довкілля сприятиме сталим практикам і впливу на позитивні зміни. Заохочення інноваційного мислення та вирішення проблем під керівництвом досвідчених наставників може внести свіжі перспективи та ідеї для вирішення екологічних проблем. Також важливим аспектом у фокусі екологічного менторства є потенційна співпраця над дослідницькими проектами, які сприяють розвитку культури постійного навчання та дослідження. Отже, культурна обізнаність є об'єктом наставництва, що дозволить покращити культурне розуміння стосунків між громадами та їх середовищем. Це особливо важливо в проектах, які включають знання корінного або місцевого населення.

Таким чином, екологічне менторство служить каталізатором індивідуальних і колективних зусиль, спрямованих на екологічну стійкість. Воно поєднує в собі освіту, розвиток навичок і етичне керівництво, щоб надати людям можливість робити усвідомлений вибір і сприяти позитивним екологічним результатам. Хвильові ефекти ефективного екологічного менторства поширюються не лише на окремих

людей, а й на громади, сприяючи розвитку культури екологічної свідомості та відповідальності.

Зважаючи на незалежність процесів публічного екологічного управління в Україні з системою інших країн, зауважимо, що тісні взаємозв'язки в екологічній сфері з останніми дозволяють використати наявні переваги щодо ресурсів, резервів та можливостей в контексті поширення екологічної культури. Однак, визнаємо, що постійне підвищення екологічних ризиків знижує рівень екологічної безпеки регіонів та сприяє нарощуванню загроз в екологічній сфері. Отже, авторка представленого дослідження вважає необхідним засвідчити наступне: оптимізаційні управлінські рішення щодо поширення екологічної культури мають прийматись з урахуванням масштабів потенціалу публічного екологічного управління в регіонах шляхом розробки та запровадження у практичну діяльність нових методів із ідентифікації системних характеристик провадження процесів у напрямі розвитку та використання такого потенціалу. Потреба у визначенні таких ознак доцільна, лише тоді, коли вони мають суттєві зв'язки з рівнем екологічної безпеки.

В умовах інформаційного суспільства в Україні одну з найважливіших ролей відіграє інформаційний потенціал, що виступає основою для забезпечення належного рівня екологічної культури суспільства, незалежно від того держава це чи окремі регіони. При цьому, граничні значення будь-якого виміру (у рамках представленого дослідження: масштабів поширення екологічної культури) – це кількісні значення відхилень, при яких можливе виникнення загроз чи процесів, що мають негативний вплив на базові показники. Дисертантка вважає, що згідно з положеннями, які були розроблені в межах теорії ймовірності, екологічний ризик присутній у процесах життєдіяльності людей, однак, він може знижуватися за умови підтримки суб'єктами публічного екологічного управління високого рівня об'єктивності інформаційного

простору. Зазначене обумовлюється належним рівнем інформаційного потенціалу, що включає сукупності інформаційних ресурсів, наявність інформаційних резервів й інформаційних можливостей.

Звідси, можна прослідкувати, що реалізація розробленого у дослідженні механізму поширення екологічної культури стає можливою за умови використання методичного підходу для мінімізації екологічного ризику через об'єктивізацію його інформаційної складової. Тож, доцільним є, починати процеси поширення екологічної культури на основі *інформаційної ємності екологічної культури в державі*, що віддзеркалює результативність функціонування цільової підсистеми на інтелектуальному рівні (вплив матеріальних витрат, що спрямовані на інформатизацію суспільства у сфері екологічної безпеки; вимір потенційно можливого насичення інформацією у даній сфері з урахуванням часу та ресурсних обмежень).

За результатами сформованих і обґрунтованих у представленому дослідження методологічних основ формування потенціалу публічного екологічного управління, що були репрезентовані у Розділі 2, необхідно вказати на необхідність розв'язання певних науково-прикладних завдань, а саме: 1) забезпечити об'єктивність структури інформаційного простору системи публічного екологічного управління і відповідного механізму поширення екологічної культури, за яким стає можливою реалізація дій за елементарними цільовими компонентами: управлінською; ресурсною; соціальною; 2) визначити сутність і зміст ключових етапів поширення екологічної культури в умовах ресурсних обмежень та нарощування загроз екологічній безпеці держави і ризиків українському державотворенню в цілому; 3) розробити стратегічні кроки розвитком публічного екологічного

управління та поширення екологічної культури універсального типу (розділи можуть бути інкорпорованими до стратегії сталого розвитку).

Реалізація представленої тріади можлива лише за умови формалізації її у структурно-інформаційному просторі. Тому надалі, відтворимо етапи формування потенціалу публічного екологічного управління, що складаються з двох площин (вертикальної і часової) та здатні інтегрувати сукупність наявних ресурсів, резервів та можливостей із процесами забезпечення екологічної безпеки при постійному екологічних загроз і ризиків в Україні. Тут важливо досягти не лише відповідності розвитку потенціалу публічного екологічного управління, що передбачає, поряд із локалізацією зусиль у даному напрямі й синхронну розбудову інформаційного потенціалу, а й реалізацію специфічних процедур і способів стратегічного управління:

- 1) ідентифікація реальних умов щодо розвитку публічного екологічного управління і поширення екологічної культури;
- 2) формування об'єктивної інформаційної бази та ідентифікація перешкод на шляху до забезпечення результативності такого управління та поширення;
- 3) впровадження процедур щодо обґрунтування вихідних положень публічного екологічного управління та формування оригінального механізму поширення екологічної культури, пропонованого авторкою до використання механізму і, відповідно, іншого комплексу заходів та інструментарію для реалізації мети, що була поставлена у дисертаційному дослідженні. Зазначене можливо реалізувати у разі введення в дію Ради (на рівні держави) з розвитку публічного екологічного управління. Варто наголосити, що поряд із зазначеним, задля

поширення екологічної культури, повинні бути впроваджені у практику публічного екологічного управління:

1) базова модель поширення екологічної культури (див., рис. 2.2) та модель «4S» поширення екологічної культури (рис. 2.14);

2) розроблена у дисертаційному дослідженні (див., рис. 2.3) науково-теоретична концепція дослідження поширення екологічної культури, що представлена у вигляді схеми;

3) теоретичний конструкт комунікаційної системи поширення екологічної культури в системі місцевого управління, який сприятиме подальшій її дифузії (див. розділ 2).

4) організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури (рис. 5.5)

Дослідженнями питань оцінки державного управління в екологічній сфері займаються багато дослідників і вчених. Вчені та організації, які зробили внесок у цю галузь досліджень, включають: Р.Л. Карсон (діячка в сфері охорони природи, відома екологічного активістка, авторка книги «Тиха весна»); Е. Остром (лауреатка Нобелівської премії з економіки, провела широке дослідження управління ресурсами загального об'єднання, яке має безпосереднє відношення до екологічного менеджменту та державного управління); Міжурядова група експертів зі зміни клімату (Intergovernmental Panel on Climate Change) є науковим органом, який оцінює стан науки про клімат і надає політикам інформацію про зміну клімату. Діяльність організації представляє собою колективні зусилля для оцінки стану навколишнього середовища та формування необхідних дій на рівні держави; Всесвітній фонд дикої природи (World Wildlife Fund), Рада захисту природних ресурсів (Natural Resources Defense Council) і Грінпіс (Greenpeace), проводять широке коло досліджень та оцінки, що пов'язані з державним управлінням і екологічною політикою; Урядові агенції, відповідальні за охорону навколишнього середовища, такі

як Агентство з охорони довкілля США (U.S. Environmental Protection Agency) та подібні агенції в інших країнах, часто проводять оцінки та дослідження, пов'язані з функціями державного управління в екологічній політиці та регулюванні даної сфери; Міжнародні організації, такі як Програма ООН з навколишнього середовища (the United Nations Environment Programme) і Світовий банк, проводять дослідження та оцінку, пов'язані з державним управлінням у контексті глобальних екологічних проблем. Тож, можна побачити, що сфера управління навколишнім середовищем є міждисциплінарною, що охоплює елементи екологічної науки, аналізу політики, економіки та управління. Зазначене сприяє розумінню того, як уряди та різні організації вирішують екологічні проблеми, і оцінюють ефективність цих зусиль.

Зауважимо, що на різних етапах життєвого циклу суспільства оцінка розвитку екологічної культури розглядається з різних ракурсів, тому і процеси її поширення різняться, насамперед з точки зору результативності заходів спрямованих на поширення. Опрацюванням підходів до оцінювання публічно-управлінської системи займалися такі вчені, як: Т. Бовайрд., Д. Кауфман, Д. Килинг, А. Краай, Е. Льофлер, М. Мاستруззі. У даному фокусі доцільним можна вважати оцінювання управління за принципом пошуку найкращого способу використання ресурсів для досягнення пріоритетів державної політики. У сучасних дослідженнях оцінювання розглядається у напрямі виявлення факторів розвитку суспільства. Однак досі універсального критерію оцінки ефективності системи публічного управління на даний час не існує, тож і дослідження, що пов'язані з оцінкою системи публічного екологічного управління мають здійснюватися із урахуванням умов комплексності, системності та масштабності. Зазначене можливо лише за умови врахування багатьох критеріїв.

Сьогодні існують різні методи та підходи до оцінки ефективності державного управління в екологічній сфері. Ці методи часто відрізняються залежно від конкретної екологічної проблеми, цілей і наявних ресурсів. Основні, найбільш поширені методи, які використовуються для оцінки державного екологічного менеджменту представлені в табл. 5.2.

Таблиця 5.2

Основні методи оцінки державного екологічного управління

Метод	Характеристика
Оцінка відповідності нормативним вимогам	метод передбачає оцінку того, чи дотримуються промисловість, підприємства та окремі особи екологічних законів і правил. Він включає інспекції, моніторинг і примусові дії для забезпечення дотримання екологічних стандартів.
Оцінка впливу на навколишнє середовище (Environmental Impact Assessment)	систематична оцінка потенційних екологічних наслідків запропонованих проектів, політики чи програм. Зазвичай вони проводяться до прийняття рішень і дають рекомендації щодо пом'якшення або запобігання несприятливому впливу на навколишнє середовище.
Показники ефективності	Уряди та установи можуть встановлювати ключові показники ефективності (key performance indicators) для вимірювання своїх зусиль з управління навколишнім середовищем. Ці показники можуть включати індекси якості повітря та води, цілі скорочення викидів, рівень перенаправлення відходів і цілі збереження середовища існування.
Екологічний аудит	комплексний аналіз екологічної діяльності організації. Оцінює відповідність нормам, визначає екологічні

	ризиками та рекомендує покращення систем управління навколишнім середовищем.
Моніторинг навколишнього середовища	безперервний моніторинг параметрів навколишнього середовища, таких як якість повітря та води, допомагає відстежувати зміни з часом і виявляти нові екологічні проблеми. Дані моніторингу можуть інформувати про політику та управлінські рішення.
Залучення громадськості та зацікавлених сторін	передбачає збір відгуків від громадськості та зацікавлених сторін має вирішальне значення для оцінки ефективності управління навколишнім середовищем. Опитування, громадські слухання та консультації допомагають оцінити проблеми та переваги громади.
Аналіз витрат і вигод	метод економічної оцінки порівнює витрати на заходи з управління навколишнім середовищем та очікувані вигоди. Це допомагає політикам визначати найбільш економічно ефективні стратегії для вирішення екологічних проблем.
Оцінки сталого розвитку	оцінки сталого розвитку вивчають довгостроковий екологічний, соціальний та економічний вплив політики, проєктів або програм. Вони спрямовані на те, щоб дії були стійкими та не виснажували ресурси чи шкодили майбутнім поколінням.
Оцінка ризику для навколишнього середовища	цей метод визначає й оцінює потенційні ризики для навколишнього середовища, здоров'я людини та екосистем, що допомагає визначити пріоритетність дій для пом'якшення цих ризиків або ефективного управління ними.

Екологічна оцінка та оцінка біорізноманіття	зосереджуються на здоров'ї та різноманітності екосистем, включаючи збереження видів, що перебувають під загрозою зникнення, та захист критичних середовищ існування.
Огляд екологічної ефективності	міжнародні організації, такі як ООН, можуть проводити періодичні огляди практики управління навколишнім середовищем у країні та надавати рекомендації щодо покращення.
Екологічна звітність	уряди часто випускають регулярні екологічні звіти, в яких підсумовуються ключові екологічні дані, тенденції та заходи управління. Ці звіти забезпечують прозорість і підзвітність.
Тематичні дослідження	академічні дослідження та тематичні дослідження можуть дати цінну інформацію про ефективність державної практики та політики управління навколишнім середовищем.
Технологія та аналіз даних	Передові технології, включаючи дистанційне зондування, географічні інформаційні системи і аналітику даних, можуть допомогти оцінити умови навколишнього середовища та прийняти управлінські рішення.
Експертна перевірка та оцінка незалежними органами	незалежні організації або експерти можуть проводити оцінку державного екологічного менеджменту для надання неупереджених оцінок і рекомендацій.

Ефективне державне управління навколишнім середовищем часто передбачає поєднання цих методів оцінки для вирішення складних

екологічних проблем і забезпечення того, щоб політика та дії були добре обґрунтованими та адаптованими до мінливих обставин.

Однак, у сучасних умовах розвиток системи публічного екологічного управління в державі ускладнюється дефіцитом ресурсів в державі (фінансових, матеріальних, організаційні тощо), що породжує важливість та необхідність використання підходу, який ґрунтується на самоорганізації системи. Зазначене вимагає певних передумов, а саме: вихідна організація системи; оновлена організація відбувається у замкнутому колі; самоорганізація впливає на зміну характеристики і структури управлінських механізмів, що сприяє навчанню системи реалізувати неординарні дії; в різних умовах та в різні періоди зовнішнього середовища система прагне не поліпшення окремого показника, а до самовдосконалення; у випадку недоотримання інформації про зміну умов зовнішнього середовища система використовує набутий досвід функціонування в аналогічних умовах або на основі спостережень за визначений період до вироблення рішення та доповнює її.

Вихідну організацію публічного управління процесами поширення екологічної культури узагальненому вигляді можна візуалізувати за допомогою рис. 5.7.

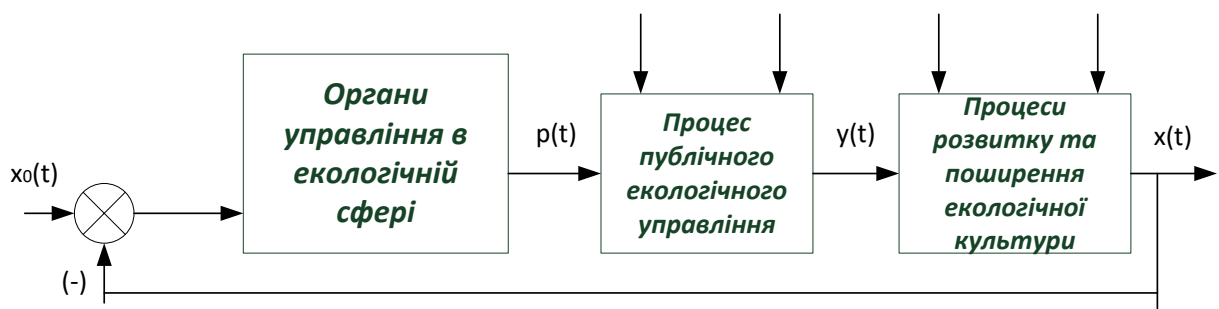

Рис. 5.7. Узагальнена схема організації публічного управління процесами розвитку та поширення екологічної культури

Джерело: побудовано авторкою

Так, в управлінському процесі, що спрямований на розвиток та поширення екологічної культури виробляються рішення $u(t)$, що спрямовані на досягнення певної мети (поставленої/обраної). Оцінка ступеня досягнення такої мети може вимірюватись за рахунок порівняння нормативних значень показників ефективності $x_0(t)$ з отриманими значеннями $x(t)$ після виконання поставлених завдань $p(t)$, сформульованих управлінською підсистемою. Варто враховувати, що у випадку розбіжностей $x(t)$ наявна кризова ситуація у зв'язку з недосягненням мети. На сам управлінський процес та на процес розвитку і поширення екологічної культури впливають зміни умов ендогенного та екзогенного середовища.

У відповідності до схеми, яка представлена на рис. 5.7 основним принципом публічного управління виступає принцип «управління за відхиленнями». Водночас в умовах недостатнього опрацювання проблеми розпізнавання кризових ситуацій на ранніх стадіях їх потенційного виникнення може використовуватись управлінський принцип «компенсації збурень». Відповідно до зазначеного підвищується ймовірність втрати ресурсів (матеріальних, фінансових), що спрямовуються на ліквідацію небажаних подій.

У такій системі публічного управління контур самоорганізації практично відсутній, оскільки будь які зміни в середині системи у такому випадку здійснюються без належного врахування їх впливів на кінцевий результат. Відсутність контуру самоорганізації у такому випадку призведе до залежності якості управління процесами розвитку та поширення екологічної культури від мистецтва управління органів публічної влади. У такому випадку для ефективного функціонування системи в умовах

динамічних змін зовнішнього та внутрішнього середовищ необхідним є вироблення контуру самоорганізації.

Результатом застосування принципів самоорганізації стало створення функціонально-адаптивних систем управління (розділ 2), що самоорганізуються. При цьому принцип адаптації реалізується у випадку, якщо в результаті самоорганізації створено таку управлінську систему, що забезпечить тривале управління без внесення змін у саму структурну побудову системи. За такого підходу зовнішні впливи компенсуються за рахунок параметричної перебудови (самоналаштування параметрів). Вибір керуючої дії здійснюється за рахунок наближення до підмети, яка узгоджується з метою (наприклад, поліпшення критерію якості екологічного середовища, що задається на кожному кроці). Так, системи управління можуть змінювати структурну побудову, тобто самоорганізовуватися.

Теорія самоорганізації – це концепція, яка охоплює різні дисципліни, включаючи фізику, хімію, біологію, екологію, соціологію тощо. Дана теорія була розроблена та досліджена вченими різних дисциплін. Дослідники зробили внесок у розуміння самоорганізації в конкретних контекстах: математик і філософ Н. Вінер відомий своєю роботою в кібернетиці, яка досліджує системи саморегулювання та механізми зворотного зв'язку; С. Кауфман зробив внесок у розуміння самоорганізації біологічних систем, зокрема в контексті теорії складності. Він ввів поняття «замовлення безкоштовно» в складних системах; М. Фейгенбаум досліджував теорію хаосу та вивчав біфуркації у нелінійних динамічних системах. Його робота пов'язана з самоорганізацією складних систем; Г. Гакен відомий своїми роботами в галузі синергетики, яка вивчає самоорганізацію фізичних систем. Він ввів поняття «параметри порядку» для опису колективної поведінки складних систем; Артур Т. Вінфрі зробив внесок у розуміння самоорганізації в біологічних системах, зокрема в

контексті синхронізації та ритмічних біологічних явищ, таких як циркадні ритми; Е. Бонабо сприяв розумінню самоорганізації в складних системах, зокрема в контексті ройового інтелекту, де колективна поведінка виникає в результаті взаємодії простих агентів; Д. Голланд розробив генетичні алгоритми та зробив внесок у область складних адаптивних систем. У своїх роботах досліджував, як адаптивні системи за допомогою ітераційних процесів можуть самоорганізовуватися та розвиватися та інші. Міждисциплінарний характер самоорганізації призвів до поєднання ідей у фізиці, хімії, біології, математиці та інших дисциплінах.

Теорія самоорганізації застосовується до складних систем, включаючи соціальні мережі, потік трафіку, економічні ринки та нейронні мережі та стосується спонтанного виникнення порядку, структури або складності в системі без зовнішнього впливу. Системи, що демонструють самоорганізацію, часто демонструють закономірності, узгодженість і функціональність, які виникають у результаті взаємодії між їх складовими компонентами. У даному фокусі необхідно додатково враховувати певні аспекти теорії самоорганізації, а саме: 1) самоорганізація передбачає спонтанну появу порядку або шаблонів у системі без централізованого чи зовнішнього контролера, який керує процесом; 2) локальні взаємодії між компонентами призводять до глобальних моделей або поведінки; 3) нові властивості або шаблони виникають на глобальному рівні в результаті взаємодії на локальному рівні; 4) системи, що самоорганізуються, часто демонструють нелінійну динаміку, тобто невеликі зміни в одній частині системи можуть призвести до непропорційно великих ефектів; 5) системи можуть пристосовуватися до змін у своєму середовищі, коригуючи свою структуру чи поведінку для підвищення стабільності чи ефективності; 6) самоорганізація ґрунтується на локальних взаємодіях між компонентами, де кожна частина системи реагує на своє безпосереднє оточення; 7) петлі зворотного зв'язку, як позитивні, так і негативні,

відіграють вирішальну роль у самоорганізації систем, посилюючи або пригнічуючи певну поведінку; 8) системи, що самоорганізуються, часто працюють у критичних точках між порядком і безладдям, забезпечуючи гнучкість і адаптивність; 9) хоча системи, що самоорганізуються, можуть адаптуватися до мінливих умов, вони також стикаються з проблемами, пов'язаними з підтриманням стабільності та надійності; 10) деякі системи, що самоорганізуються, чутливі до початкових умов, тобто невеликі варіації початкового стану можуть призвести до суттєво відмінних результатів.

Науковці зазначають, що самоорганізація схожа з теорією хаосу, особливо в сфері нелінійної динаміки, де невеликі зміни можуть мати значні наслідки. Однак системи, що самоорганізуються, часто демонструють порядок, а не хаос.

Таким чином, теорія самоорганізації дає зрозуміти, як складні системи можуть спонтанно створювати порядок і структуру. Розуміння цих принципів має значення для різних наукових дисциплін і може стати основою для стратегій розробки адаптивних і стійких систем у таких галузях, як біологія, екологія, соціологія та технології.

Отже, надалі можемо обґрунтувати структуру контуру самоорганізації управління процесами розвитку та поширення екологічної культури. Контур самоорганізації управління процесами розвитку та поширення екологічної культури має включати аналіз з урахуванням $x(t)$, що передбачає наявність в його структурі специфічного аналізатору (А), що визначатиме наявність розбіжностей між нормами і контрольованими виходами в результаті виробленого рішення для кожного окремого процесу, а також вплив таких рішень на виконання поставлених завдань $f(t)$. Аналогічно необхідно ввести аналізатор процесів публічного екологічного управління (рис. 5.8.). Важливо те, що піддаватись контролю мають не лише остаточні результати розвитку та поширення екологічної

культури, а й проміжні. При цьому необхідно встановити значення показників ефективності, що відповідають локальним цілям на кожному етапі. Поетапний контроль дозволить вчасно вносити зміни у ході кожного з процесів розвитку та поширення екологічної культури. Інформація та дані з аналітичної підсистеми надходять до оптимізаційної (R), в якій формуються управлінські рішення, що спрямовані на структурні зміни у процесі розвитку та поширення екологічної культури для поліпшення їх вихідних показників. Реалізація організування має відбуватися за допомогою специфічного виконавчого елемента (W), що визначає відповідний механізм.

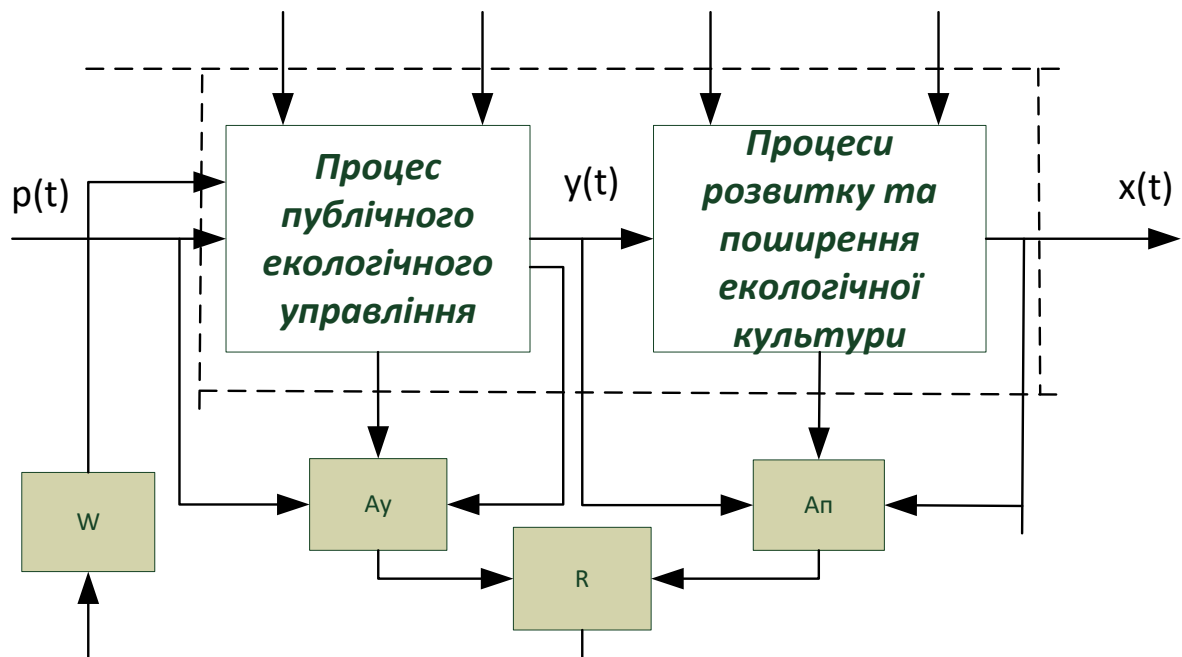

Рис. 5.8. Контур самоорганізації з аналізаторами та виконавчим елементом

Джерело: побудовано авторкою

Зауважимо, що принцип адаптації потребує взаємоузгодження між зміною зовнішнього та внутрішнього середовища й мети, яка була поставлена. При цьому адаптивне управління має забезпечити одержання інформації, що відповідає специфічним вимогам, про стан об'єкта управління для

подальшого порівняння поточної якості роботи системи з очікуваною. На підставі зазначеного ухвалюються управлінські рішення, що спрямовані на приведення системи до оптимального рівня. Відтак для реалізації принципу адаптації в контур самоорганізації доцільно ввести таку складову, як вимірювач (M). Тоді контур самоорганізації можна візуалізувати за допомогою рис. 5.9.

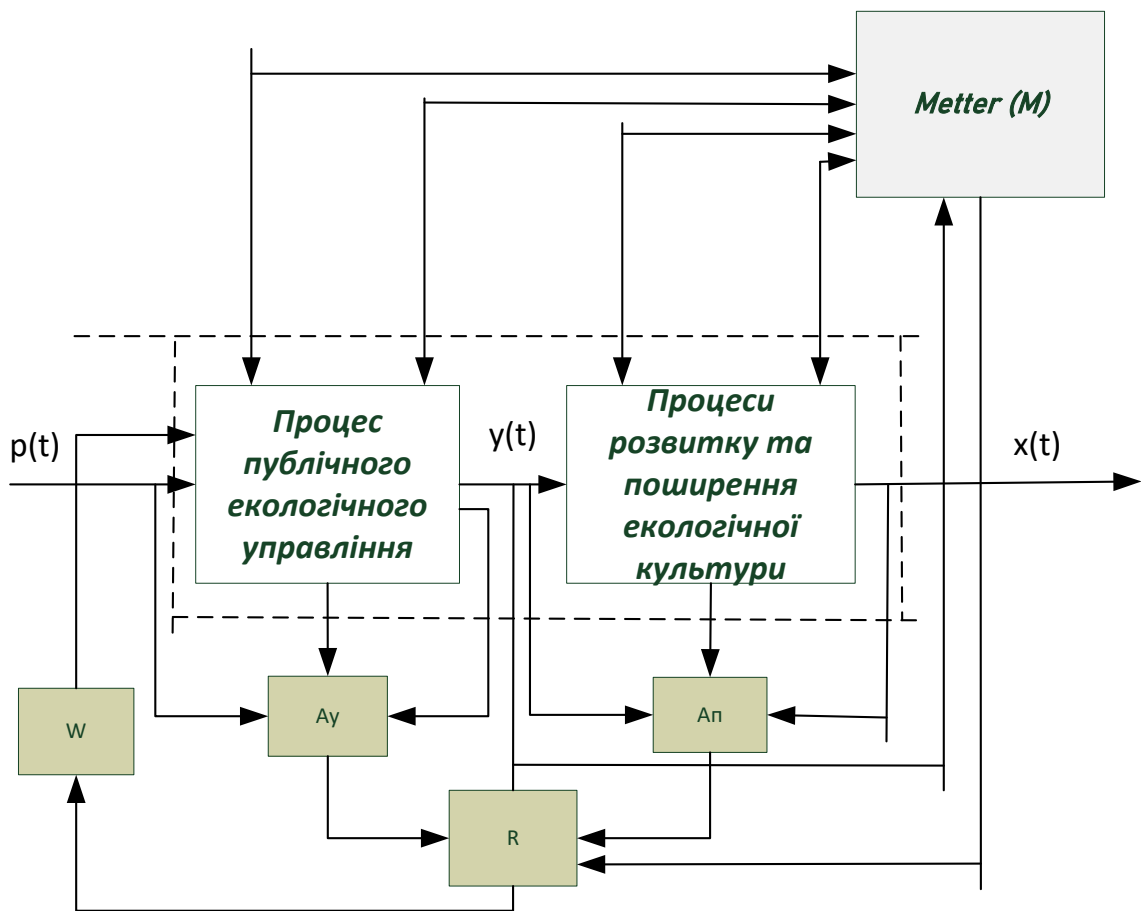

Рис. 5.9. Контур самоорганізації системи, що включає вимірювач

Джерело: побудовано авторкою

Наявність специфічного вимірювача дозволить фіксувати негативні та позитивні зміни умов внутрішнього та зовнішнього середовища для системи публічного екологічного управління, а також визначати домірність у взаємозв'язку «відхилення-реакція». Для реалізації принципу «спроможність до дій» у системі має бути: 1) стійка єдність елементів системи; 2) опис різниці

між «задовільною» і «незадовільною» організацією; 3) збереження свободи вибору рішень.

Зовнішні доповнення запропонованого контуру самоорганізації мають ґрунтуватись на оцінці якості функціонування процесу публічного екологічного управління вищими органами. Саме для цього вводяться додаткові контури зворотного зв'язку (Рис. 5.10).

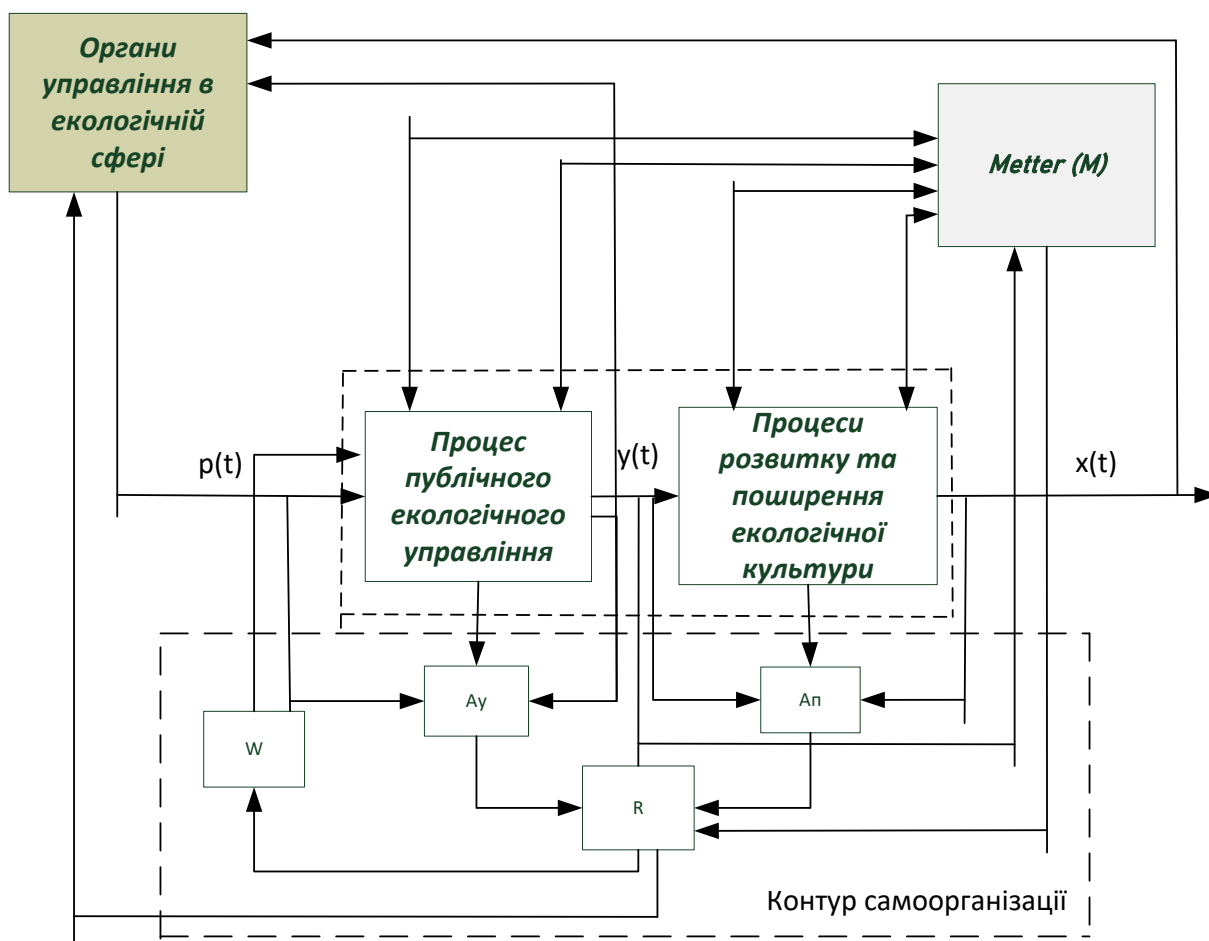

Рис. 5.10. Система з додатковим контуром зворотного зв'язку

Джерело: побудовано авторкою

Таким чином маємо в системі блоки аналізу процесів розвитку та поширення екологічної культури і процесів публічного екологічного управління, вимірювач зовнішніх та внутрішніх змін, оптимізатор і виконавчий блок. Однак зазначимо, що представлений контур

самоорганізації не здатен виникнути сам пособи, а потребує формування лише за допомогою організаційних впливів.

Відтак, теорія самоорганізації може бути використана в процесі поширення екологічної культури шляхом визнання та використання властивих спроможностей спільнот адаптуватися, навчатися та колективно розвивати стійким практикам. В контексті просування екологічної культури можна виділити сучасні напрями, що стосуються самоорганізації. Отже, варто виділити залучення спільноти, що включає заохочення та підтримку місцевих ініціатив, які дозволяють громадам самоорганізовуватися навколо екологічних цілей. Необхідно також забезпечити роботу платформи для членів спільноти на якій пропонуються та впроваджуються проекти, які відповідають екологічним принципам.

У сучасних умовах також слід врахувати важливість використання існуючих соціальних мереж в спільнотах. Теорія самоорганізації припускає, що спільноти можуть спонтанно організовуватися навколо спільних інтересів. Розвиваючи почуття спільних екологічних цінностей, може відбуватися швидка дифузія екологічної культури. Теорія самоорганізації визнає, що люди в межах спільноти можуть вчитися одне в одного тому варто приділити увагу навчанню «рівний-рівному». Так, необхідно розробити програми наставництва або обміну знаннями, де члени спільноти обмінюються інформацією та навичками, пов'язаними з екологічними практиками.

У громадах часто є люди з традиційними екологічними знаннями тому важливо визнати та підкреслити місцевий досвід, оскільки така можливість сприяє почуттю гордості та причетності до екологічних практик. Прийняття рішень за участю (адаптивне управління) дозвоить членам громади брати активну участь у прийнятті рішень щодо місцевої екологічної політики та ініціатив. Теорія самоорганізації узгоджується з ідеєю, що локальні системи можуть адаптуватися ефективніше, коли є

колективний внесок. При цьому встановлення механізму зворотного зв'язку дозволить громадам оцінювати ефективність їхніх екологічних ініціатив. Цей ітеративний процес підтримує адаптивне управління та постійне вдосконалення. Особливе значення у рамках представленого дослідження має культурний контекст спільноти (культурна відповідність). Теорія самоорганізації підкреслює, що втручання є більш успішним, коли воно узгоджується з існуючими цінностями та нормами спільноти, тому створювати екологічні ініціативи необхідно так, щоб вони були культурно відповідними та чутливими.

Використання цифрових платформ та технологій для полегшення обміну інформацією є також сучасним аспектом самоорганізації. Інтернет-спільноти та платформи можуть служити простором, де люди самоорганізуються навколо екологічних тем, діляться знаннями та координують спільну діяльність. Необхідно всіляко сприяти доступності відкритих даних, пов'язаних із місцевими екологічними умовам, оскільки доступна інформація дає людям можливість самоорганізуватися навколо спільних екологічних проблем. Співпраця багатьох зацікавлених сторін, включаючи членів громади, підприємства, місцеву владу та некомерційні організації може сприяти процесам самоорганізації.

Як вже зазначалося у розділі 2 дисертаційного дослідження у процесі поширення екологічної культури особливу роль відіграє потенціал. Відтак, розбудова потенціалу та інвестування в розвиток потенціалу в громадах додатково дозволять зміцнити здатність громад до самоорганізації, надаючи освіту, навчання та доступ до ресурсів, які підтримують екологічні практики.

Тож, застосовуючи принципи самоорганізації, зусилля з поширення екологічної культури можуть підключитися до внутрішньої динаміки спільнот, сприяючи почуттю власності, адаптивності та стійкості. Мета полягає в тому, щоб створити середовище, в якому люди та громади

природним чином організовуються навколо спільних цінностей екологічного захисту.

Водночас сьогодні практично відсутні довготривалі способи підвищення активності в аспекті поширення екологічної культури в суспільстві. У зв'язку з цим подальші дослідження в системі публічного екологічного управління варто проводити на принципах системності, збалансованості та інтеграційності. Для підвищення ефективності механізму поширення екологічної культури необхідно враховувати особливості даного процесу (важливість створення нових зв'язків), дифузії (подальше проникнення вузькими місцями) та спрямованість на досягнення результатів (імплементация в життя громадянського суспільства).

Сукупність показників поширення екологічної культури може бути представлено за допомогою (табл) та може слугувати основою для розуміння складної взаємодії факторів, що впливають на екологічну поведінку та свідомість в суспільстві.

Таблиця 5.3

Система показників поширення екологічної культури

Перспективні складові	Визначення	Компоненти
Системне мислення та цілісна перспектива [313]	інтеграція системного мислення та цілісної перспективи як основоположний аспект, що підкреслює взаємозв'язок і взаємозалежність екологічних елементів	інструменти системного мислення, застосовані до екологічної динаміки, охоплюючи цілісне бачення світу

Екологічна свідомість [284]	кількісна оцінка рівня екологічної обізнаності, розуміння та свідомості особи чи спільноти	когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти, що сприяють екологічній свідомості
Матриця стійкості [344]	концептуальна матриця, що окреслює багатогранні аспекти сталого розвитку в контексті екологічної культури	економічні, соціальні та екологічні основи, оцінка стійкості в часовому та просторовому масштабах
Етична відповідальність [18]	розробка індексу етичної відповідальності, що оцінює ступінь відповідальності окремих осіб або організацій за вплив на навколишнє середовище	етичні принципи та цінності, що впливають на прийняття рішень, з етичною відповідальністю як головною конструкцією
Біотична цілісність та збереження [332]	індекси, що оцінюють стан здоров'я та збереження біорізноманіття в межах певної екологічної культури	Видове різноманіття, цілісність середовища проживання та зусилля щодо збереження, що сприяють загальному здоров'ю біотичних спільнот
Екологічна справедливість [360]	структурована система оцінки справедливого розподілу екологічних	просторові та соціальні виміри екологічної справедливості,

	ресурсів і небезпек у громаді	усунення диспропорцій у якості навколишнього середовища
Екологічна грамотність [299]	Вимірювання кваліфікації окремої людини чи громади в розумінні та застосуванні екологічних знань	наукова грамотність, екологічне розуміння та застосування екологічних знань у прийнятті рішень
Індикатори сталого розвитку [342]	набір індикаторів, що оцінюють прогрес і ефективність ініціатив сталого розвитку в рамках певної екологічної культури	економічні, соціальні та екологічні показники, що відображають потрійну кінцеву лінію сталого розвитку
Показник зменшення екологічного сліду [296]	показник, що оцінює ступінь, до якого окремі особи чи громади мінімізують свій екологічний слід	стратегії скорочення, ефективність використання ресурсів і вибір способу життя, що впливає на екологічний вплив
Технологічні інновації та екологічної інтеграції [295]	індекс кількісної оцінки рівня технологічних інновацій у відповідності з екологічними принципами	впровадження екологічно чистих технологій, інновації в екологічних практиках та технологічна інтеграція для довкілля
Екологічна пропаганда та активізм [99]	вимірювання залученості окремої	участь в екологічних рухах, адвокація та

	людини або громади до екологічної пропаганди та активізму	вплив активізму на зміну політики
Зв'язок природи та біофілії [323]	оцінка міцності зв'язку окремої людини чи громади з природою	Психологічні та емоційні аспекти зв'язку з природою, виховання біофілії та екологічної оцінки
Впровадження циркулярної економіки [353]	індекс кількісної оцінки того, якою мірою принципи циклічної економіки охоплюються певною екологічною культурою	зменшення кількості відходів, переробка ресурсів, циклічні моделі виробництва та споживання
Глобальне екологічне громадянство [329]	вимірювання прихильності особи чи спільноти до глобального екологічного громадянства	внесок у глобальні екологічні ініціативи, обізнаність про транскордонні екологічні проблеми та участь у міжнародному співробітництві

Даний підхід забезпечує структуровану аналітичну основу для розуміння та поширення екологічної культури. Кожен компонент сприяє системному розумінню складних відносин між людськими суспільствами та їхнім екологічним контекстом. Модель може бути адаптована до емпіричних

досліджень, що дозволяє проводити кількісні оцінки та порівняння в різних екологічних культурах.

Багатогранна природа екологічної культури охоплює індивідуальний вибір, суспільні норми, освітні парадигми, технологічний прогрес, рамки політики та всеосяжний вплив глобального ландшафту, що швидко змінюється. Завдяки застосуванню новітніх підходів представлене дослідження має на меті з'ясувати, як різноманітні компоненти взаємодіють і впливають один на одного, сприяючи поширенню екологічної культури на місцевому, регіональному та національному рівнях.

Окрім аналітичної спрямованості дана робота визнає культурні, економічні та політичні нюанси, властиві прийняттю екологічних практик. Авторка всіляко намагалася дослідити роль ЗМІ, освіти, залучення громади та політичних втручань у формуванні екологічної свідомості. Застосовуючи міждисциплінарний підхід, у представленому дослідженні було запропоновано ідеї, які виходять за межі однієї дисципліни, сприяючи більш повному розумінню факторів, які спонукають до поширення екологічної культури.

Висновки до п'ятого розділу

Представлений у розділі матеріал дозволив визначити основні імперативи поширення екологічної культури в суспільстві. Детальне окреслення важливих стратегічних питань публічного екологічного

управління та моделювання системи поширення екологічної культури дозволяють сформулювати такі висновки:

1. Встановлено, що розбудова ефективного механізму публічного екологічного управління передбачає створення структурованої основи та процесів для вирішення проблем навколишнього середовища, а базовим елементом при цьому має стати координаційний орган, який буде відповідати за нагляд за діяльністю у сфері управління навколишнім середовищем. Також мають бути чітко встановлені цілі та аспекти екологічного менеджменту для кожної окремої території й розроблені екологічні правила, які включають оновлення екологічної політики, законів та нормативних актів, відповідно до сучасних вимог. Визначені ключові елементи процесу публічного екологічного управління серед яких: інформування та освіта населення, пошук фінансових можливостей, належна увага до надзвичайних ситуацій та катастроф, залученість зацікавлених сторін, необхідність встановлення механізмів примусу для забезпечення дотримання екологічних норм і штрафів за порушення, регулярні перевірки та аудити, посилення прозорості та доступності екологічних даних тощо.

2. Оскільки публічне екологічне управління передбачає складну взаємодію між суб'єктами та об'єктами у розділі були детально схарактеризовані суб'єкти публічного екологічного управління (державні установи та органи влади різних рівнів, у тому числі місцевого, регіонального та національного; екологічні НУО та адвокаційні групи; науково-дослідні установи до яких відносяться університети та наукові організації; місцеві

громади; суб'єкти промисловості та господарювання, міжнародні організації) та об'єкти (природні ресурси; якість повітря та води; екосистеми та середовища проживання; відходи та забруднення; клімат і атмосфера; культурні та історичні пам'ятки; здоров'я та благополуччя людини; проекти інфраструктури та розвитку; громадські парки; екосистемні послуги; екологічні дані). Наголошено, що оцінка механізму публічного екологічного управління має здійснюватися за допомогою ключових показників ефективності, а також передбачати використання даних та відгуків зацікавлених сторін для подальшого удосконалення. Вдосконалення механізму має відбуватись на постійній основі, включати періодичний перегляд та його оновлення, забезпечення участі громадськості та механізмів зворотного зв'язку тощо.

3. Виокремлені та описані стратегічні аспекти публічного екологічного управління на рівні громад (залучення та участь спільноти, оцінка потреб і визначення пріоритетів, бачення та встановлення цілей, співпраця зацікавлених сторін, екологічна освіта та обізнаність, екологічне планування та розробка стратегії, мобілізація ресурсів, планування землекористування та зонування, програми зменшення відходів і переробки, зелені зони та парки, сталий транспорт, енергоефективність та відновлювана енергетика, збереження та управління водними ресурсами, охорона природних ресурсів, стійкість до зміни клімату та адаптація, моніторинг та оцінка, публічна комунікація та звітність, екологічні норми та правозастосування) та організацій (екологічна політика та зобов'язання, екологічна оцінка та аналіз

ризиків, встановлення екологічних цілей і завдань, інтеграція зі стратегічним плануванням, залучення зацікавлених сторін, системи управління навколишнім середовищем, відповідність законодавству та нормам, вимірювання екологічної ефективності та звітність, розподіл ресурсів, звітність щодо сталого розвитку та прозорість, інновації та впровадження технологій, управління ланцюгом поставок, управління ризиками та стійкість, залучення та навчання працівників, постійне вдосконалення та адаптація, корпоративна соціальна відповідальність, зв'язки з громадськістю та маркетинг).

4. Побудовано механізм поширення екологічної культури на основі врахування структурно-організаційного та структурно-функціонального підходів. Елементи такого механізму мають складну багаторівневу ієрархію та включають відповідні підсистеми: стратегічно-цільову; результату/ефекту; організаційно-структурну і функціонально-змістову узгодження яких варто проводити на основі системного та комплексного підходів. Визначено сутність та зміст механізму поширення екологічної культури (*сукупність послідовних дій і процесів в системі публічного управління щодо формування комплексу різнопланових заходів щодо поширення екологічної культури серед громадськості шляхом формування сприятливих умов активізації взаємодії, які реалізують учасники механізму шляхом поєднання сукупності методів, принципів, інструментів, функцій, завдань, важелів впливу*). Функції механізму представлені в агрегованому стані, але можуть бути деталізовані відповідно до умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Базу механізму

складають підсистеми методів (адміністративних, соціально-психологічних, ідеологічних), інструментів та важелів. Опрацьовано адаптивність організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури.

4. Оновлення публічного екологічного управління повинно відображати: збереження національної культурної ідентичності, врахування внутрішнього потенціалу, використання наявного досвіду і підтримки. Такий підхід дозволив авторці процес поширення екологічної культури визначити у якості складової ефективної системи публічного екологічного управління, за якої будь-яка зміна екологічної сфери сприяла б запровадженню високих стандартів життя, посиленню екологічної безпеки, активізації інноваційного розвитку в екологічній сфері, реалізацію конституційних прав громадян тощо. Вказано, що реалізація концептуальних положень теоретичного переосмислення необхідності поширення екологічної культури за рахунок використання наявного потенціалу сприятиме забезпеченню переходу до нового типу екокультурної свідомості, в основі якої лежать принципи духовних, культурних, інтелектуальних, моральних можливостей суспільства в цілому та кожної особистості окремо. Зазначене дозволило визначити стратегічне бачення не лише реального стану, а й перспектив розвитку системи публічного екологічного управління та конкретизувати стратегічні завдання екологічної сфери.

5. Визначені та описані ключові чинники, що сприяють взаємодії у контексті пріоритетів поширення екологічної культури, що дозволило авторці згрупувати їх за основними характеристиками (індивідуальні фактори (знання

та обізнаність; цінності та переконання; спосіб життя та звички); соціальні та культурні фактори (соціальні норми; культурний контекст; соціальні мережі); психологічні фактори (сприйняття ризику та вигоди; когнітивні упередження); економічні фактори та технологічний прогрес (доступність; стимули та стримування; інновації та технології); інституційні фактори (нормативна база; корпоративна практика); медіа та комунікація (вплив ЗМІ; стратегії комунікації); політичні та управлінські фактори (пріоритети уряду; міжнародне співробітництво); освітні та просвітницькі програми (освітні заходи); взаємозв'язок систем (комплексні цикли зворотного зв'язку).

7. Запропоновано Програму поширення екологічної культури в суспільстві, яка додатково сприятиме створенню гнучкої діалогової основи партнерства та співпраці бізнес-структур, влади, громадянського суспільства, та прийняття відповідальності за прийняті рішення екологічного характеру. Запропоновано факторні групи підвищення рівня екологічної культури в суспільстві (фундаментальні; підвищення результативності та ефективності; забезпечення сталого розвитку та екологічної безпеки). Деталізовано складові програми поширення екологічної культури в суспільстві, що враховують концептуальні положення та потенціал публічного екологічного управління. Деталізовано «Державну стратегію розвитку публічного екологічного управління», що має стати орієнтиром для вироблення політики щодо поширення екологічної культури, визначати передумови практичної діяльності за даним напрямом, а також містити механізми досягнення запланованих результатів. Розкрито зміст Концепцій: 1) розвитку публічного екологічного управління; 2)

поширення екологічної культури в суспільстві, які формалізують механізми та шляхи поширення екологічної культури, а також засоби інтеграції даних механізмів в систему публічного екологічного управління. Деталізують стратегію стратегічні програми, до яких віднесена «Стратегічна програма залучення суспільства до активної участі в публічному екологічному управлінні».

8. Акцентовано увагу на моделюванні системно-універсальних характеристик екологічної культури, що сприятиме прозорому управлінню природними ресурсами в Україні, їх раціональному використанню і відтворенню. Окреслено успішні тематичні дослідження з різних регіонів, та провести аналіз стратегій і результатів (комплексне містобудування; урядова політика; інтеграція екологічних цілей із ширшим суспільним добробутом; принципи циклічної економіки; стійкі практики), що демонструє різноманітність підходів до просування екологічної культури. Оскільки процеси поширення екологічної культури не можуть відбувати самостійно було розроблено механізм підготовки публічних управлінців до поширення екологічної культури в суспільстві, що включає методично-цільовий, процесуально-змістовний та діагностично-результативний блоки.

10. Посилено роль інформаційного потенціалу оскільки реалізація механізму поширення екологічної культури стає можливою за умови використання методичного підходу для мінімізації екологічного ризику через об'єктивізацію його інформаційної складової. Встановлено, що реалізація тріади (забезпечення об'єктивності структури інформаційного простору системи публічного екологічного управління і відповідного механізму поширення

екологічної культури; визначення сутності і змісту ключових етапів поширення екологічної культури в умовах ресурсних обмежень та нарощування загроз екологічній безпеці держави і ризиків українському державотворенню в цілому; розробка стратегічних кроків розвитку публічного екологічного управління та поширення екологічної культури універсального типу) можлива лише за умови її формалізації її у структурно-інформаційному просторі.

11. Окреслено основні, найбільш поширені методи, які використовуються для оцінки державного екологічного менеджменту: оцінка відповідності нормативним вимогам; оцінка впливу на навколишнє середовище; показники ефективності; екологічний аудит; моніторинг навколишнього середовища; залучення громадськості та зацікавлених сторін; аналіз витрат і вигод; оцінки сталого розвитку; оцінка ризику для навколишнього середовища; екологічна оцінка та оцінка біорізноманіття; огляд екологічної ефективності; екологічна звітність; тематичні дослідження; технологія та аналіз даних; експертна перевірка та оцінка незалежними органами.

12. Встановлено необхідність використання підходу щодо поширення екологічної культури, який ґрунтується на самоорганізації системи, що пов'язано з дефіцитом ресурсів в державі (фінансових, матеріальних, організаційні тощо). Зазначене вимагає певних передумов (вихідна організація системи; оновлена організація відбувається у замкнутому колі; самоорганізація впливає на зміну характеристики і структури управлінських механізмів, що сприяє навчанню системи реалізувати неординарні дії; в різних умовах та в різні періоди зовнішнього середовища система прагне не

поліпшення окремого показника, а до самовдосконалення тощо). Авторкою побудовано: 1) узагальнену схему організації публічного управління процесами поширення екологічної культури (основним принципом публічного управління виступає принцип «управління за відхиленнями», може використовуватись управлінський принцип «компенсації збурень»); 2) структуру контуру самоорганізації управління процесами розвитку та поширення екологічної культури з аналізаторами та виконавчим елементом (передбачає наявність в його структурі специфічного аналізатору, що визначатиме наявність розбіжностей між нормами і контрольованими виходами в результаті виробленого рішення для кожного окремого процесу, а також вплив таких рішень на виконання поставлених завдань); 3) контур самоорганізації системи, що включає вимірювач, що дозволить фіксувати негативні та позитивні зміни умов внутрішнього та зовнішнього середовища для системи публічного екологічного управління, а також визначати домірність у взаємозв'язку «відхилення-реакція»; 4) систему з додатковим контуром зворотного зв'язку задаля оцінки якості функціонування процесу публічного екологічного управління вищими органами. Дана система спрямована на визнання та використання властивих спроможностей спільнот адаптуватися, навчатися та колективно розвивати стійким практикам.

13. Представлено перелік показників поширення екологічної культури (системне мислення та цілісна перспектива екологічна свідомість; матриця стійкості; етична відповідальність; біотична цілісність та збереження; екологічна справедливість; екологічна грамотність; індикатори сталого

розвитку; показник зменшення екологічного сліду; технологічні інновації та екологічної інтеграції; екологічна пропаганда та активізм; зв'язок природи та біофілії; впровадження циркулярної економіки; глобальне екологічне громадянство), що може слугувати основою для розуміння складної взаємодії факторів, які впливають на екологічну поведінку та свідомість в суспільстві.

Використання таких показників забезпечує структуровану аналітичну основу для розуміння та поширення екологічної культури. Модель може бути адаптована до емпіричних досліджень, що дозволяє проводити кількісні оцінки та порівняння в різних екологічних культурах.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язано актуальну наукову проблему, яка полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні процесів поширення екологічної культури для розробки практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів реалізації такого поширення в публічно-управлінській практиці в умовах постійного нарощування екологічних загроз у державі.

Отримані в процесі проведеного дослідження результати та реалізовані мета й завдання дають можливість зробити такі висновки:

1. Визначено онтологічну сутність, зміст і природу екологічної культури, виявлено базові компоненти екологічної культури як об'єкта публічного екологічного управління. Доведено, що екологічна культура може мати: особистісне трактування – прийнятий людиною спосіб гармонійної взаємодії з навколишнім природним світом; глобальне трактування – узагальнений досвід людства. Виділено базові компоненти екологічної культури – інтелектуальний, ціннісний, діяльнісний. Обґрунтовано, що екологічну культуру слід розглядати в трьох вимірах: специфічний спосіб життя, в якому гнучко поєднані цінності, потреби, навички та потенціал поведінки, що відповідають екологічній дійсності; спосіб, міра взаємодії суспільства із довкіллям на засадах інтеграції наявного досвіду щодо збереження природного оточення, поєднання розуміння, сприйняття та дії на шляху до формування відповідального ставлення до довкілля; прояв відповідного способу життя. Запропоновано до системи екологічної культури включити: екологічну освіченість, мислення, навички, світогляд, ціннісні орієнтири, виправдану поведінку, які ґрунтуються на ставленні до природи як до унікальної цінності; здатність до створення, розвитку, поширення та захисту екологічних цінностей; активну практичну участь у системі публічного управління на різних рівнях впливу.

Показано, що в основі поняття «культурна екологія» закладено: методологію вивчення проблеми адаптації людини до розмаїття довкілля;

знання про навколишнє середовище, що присутні в мові, цінностях, звичаях і матеріальних об'єктах, які передаються від людини до людини і від одного покоління до іншого в людській групі або суспільстві; систему управління, яка застосовує культурні цінності для контролю результатів, що впливають на зміни навколишнього середовища. Розширено понятійно-категоріальний апарат науки «Державне управління» шляхом введення в обіг авторського тлумачення екологічної культури, під якою слід розуміти цілісну якість основних компонентів її формування в особистості окремої людини, що є частиною загальнонаціональної екологічної культури та передбачає наявність екологічної свідомості, світогляду та етики, які здатні виражатися у вигляді екологобезпечної життєдіяльності на глобальному та локальному рівнях.

2. Виокремлено основні принципи максимально ефективної співпраці суб'єктів публічного екологічного управління. Авторська послідовність дослідження передбачає на першому етапі використання системного, процесного, ситуаційного, інституційного, функціонального, синергетичного, конвергентного та ціннісно-орієнтованого підходів до вивчення природи поширення екологічної культури, а на другому – формування концепції дифузії екологічної культури за рахунок наявного потенціалу системи публічного екологічного управління.

На основі інфільтрації публічно-управлінської співпраці в екологічній сфері представлено авторську базову модель поширення екологічної культури, що містить репрезентативний та парадигмальний блоки. Ідентифіковано ключові принципи побудови максимально ефективної співпраці на засадах партнерства як драйвера поширення екологічної культури та аргументовано доцільність уведення принципу публічно-управлінської співпраці, який передбачає рівнозначну та рівномірну участь усіх суб'єктів такого управління в процесі поширення екологічної культури. Запропоновано авторське бачення щодо визначень терміна «конвергенція», які стосуються публічного екологічного управління обґрунтоване наближення елементів публічного екологічного управління один до одного з метою їх інтеграції та створення системи нової якості.

3. Запропоновано й обґрунтовано науково-теоретичну концепцію дослідження поширення екологічної культури в науці публічного управління, яка включає 3 блоки, кожен з яких має власну мету та завдання та концептуальної моделі «Піраміди співпраці», під якою мається на увазі система, що змінює формальне ставлення до міжсуб'єктних відносин у процесі публічного екологічного управління та є практичним відображенням механізмів публічно-управлінської співпраці у визначеній площині взаємодії, що також спрямовані на зростання відповідальності суб'єктів публічної взаємодії в екологічній сфері.

Запропоновано та обґрунтовано публічно-управлінську співпрацю як драйвер поширення екологічної культури. Доведено, що такий підхід дослідження поширення екологічної культури на засадах публічно-управлінської співпраці з позицій поєднання публічного управління та синергетики дає змогу обґрунтувати необхідність скерування організаційних заходів (за рахунок координаційних впливів) на повніше використання управлінських важелів щодо стимулювання поширення екологічної культури в бік підвищення її рівня.

4. Репрезентовано та розкрито архітектуру авторських моделей процесу поширення екологічної культури. Оскільки для підвищення рівня екологічної культури та її поширення необхідні певні умови, які включають специфічні механізми, авторкою обґрунтовано необхідність формування механізму управління процесами поширення екологічної культури в Україні, що потребують зміни підходів управління від класичних до сучасних, які сприятимуть формуванню екобезпечного простору та взаємодії всіх рівнів органів публічної влади, бізнес-структур та інститутів громадянського суспільства. Обґрунтовано мотиви взаємодії у процесі поширення екологічної культури та включено авторські складові процесу управління поширенням екологічної культури (методологічна модель поширення екологічної культури, модель «4S», методологічна концепція дослідження поширення екологічної культури, концептуальна модель «Піраміда співпраці», контур розбудови комунікативної системи поширення екологічної культури, організаційно-

функціональний механізм поширення екологічної культури), які у взаємозв'язку являють собою комплексний механізм поширення екологічної культури в системі публічного екологічного управління. Висунуто ідею про існування «екокультурного дзеркала», що здатне візуалізувати наявність чи відсутність прогресивного культурного розвитку суспільства та може чітко відображати зміни, що відбуваються в екологічній сфері на локальному рівні, сприяє визначенню меж коригування оновленої публічно-управлінської співпраці, управлінських зусиль та подальшому конструюванню ефективного (результативного) публічного (відкритого) середовища екологічного управління з урахуванням його потенціалу.

5. Концептуалізовано ідею формування та використання потенціалу публічного екологічного управління. Запропоновано під потенціалом публічного екологічного управління розуміти наявні ресурси та засоби, що можуть бути використані в процесі поширення екологічної культури в публічно-управлінській системі та здатні доповнити і розширити екокультурний розвиток як суспільства в цілому, так і окремої громади чи особистості. Запропоновано авторське розуміння формування потенціалу публічного екологічного управління, під яким слід розуміти суттєве об'єктивно-причинне явище чи процес публічного екологічного управління, який спрямований на поширення екологічної культури та під впливом якого змінюються або якісні її характеристики, або рівень розвитку екологічної культури суспільства, що відображається в екокультурній діяльності.

Виокремлено структурні складові потенціалу публічного екологічного управління як системи методів пошуку вирішення важливих екологічних завдань, у результаті чого встановлено, що: такий потенціал розглядається у фокусі реальної можливості використання наявних та прихованих ресурсів публічного екологічного управління для поширення екологічної культури; управлінський потенціал публічного екологічного управління має включати: інституціональну, функціональну, комунікативну та евристичну (авторська складова) складові, що

забезпечить належний рівень співпраці в межах публічного екологічного управління; ресурсний потенціал публічного екологічного управління визначається фінансовими, людськими, технологічними, інфраструктурними, просторовими та іншими видами ресурсів; соціальний потенціал публічного екологічного управління визначається суспільним сприйняттям та суспільною активністю у напрямі поширення екологічної культури, а також участі у формуванні екологічної політики в цілому.

6. Розкрито науково-логічну послідовність зв'язку ключових понять публічного екологічного управління. Показано особливості взаємодії у напрямі поширення екологічної культури, що ґрунтується на триступеневій системі оцінки готовності до неї публічного екологічного управління, санкціонує до виокремлення синергетичних детермінант розвитку екологічної культури на перспективу: дає змогу охарактеризувати наявний вплив публічного управління, сформованого в країні, на систему екологічної культури та динаміку окремих показників розвитку такої системи; містить розвідки щодо сучасного рівня розвитку окремих складових екологічної культури в Україні на основі аналізу ендогенних та екзогенних чинників; включає дослідження перспектив поширення екологічної культури за рахунок взаємодії (співпраці) в системі публічного екологічного управління. Пояснено залежність поширення екологічної культури від особливостей взаємодії в системі публічного екологічного управління, що на локальному рівні дало змогу встановити їх залежність від рівня якості публічно-управлінської системи.

7. Охарактеризовано сучасний стан системи публічного управління в екологічній сфері та стверджується, що існує певна розбіжність між розумінням проблем екологічної сфери та проявом екологічної діяльності, а також необхідність підвищення екологічної культури населення. Показано, що одним із важливих чинників поширення екологічної культури є ефективні інформаційно-комунікаційні механізми. Проведено оцінку міжнародних індексів (рейтинг найбільш екологічних країн світу, рейтинг країн за рівнем

смертності від екологічних проблем, рейтинг країн щодо боротьби зі змінами клімату, рейтинг країн за рівнем забруднення навколишнього середовища) з метою виявлення факторів впливу на процес поширення екологічної культури.

На основі аналізу законодавчого забезпечення державної екологічної політики обґрунтовано модель співпраці в системі публічного управління, так звану «Піраміду співпраці». Під «екологічною співпрацею» пропонується розуміти таку співпрацю в системі публічного екологічного управління, що має певний потенціал, містить ознаки самозбереження, самовідновлення та самовдосконалення функціоналу після відповідних збурень та за умови докладання зусиль у своїй цілісності та за окремими елементами. «Піраміду співпраці» необхідно формувати як складову системи публічного екологічного управління, що: дасть можливість визначати точки докладання координаційних зусиль; забезпечить належне формування подальших напрямів екологічної політики в системі публічного управління. У процесі поширення екологічної культури доцільно використовувати авторську модель «4S» (system (система), strategy (стратегія), saving (збереження), scale (шкала (масштаб) поширення екологічної культури), оскільки вона здатна впливати на розширення відкритого простору, який включає прояви активності всіх суб'єктів публічно-екологічних відносин.

8. Досліджено наявні стратегії й тактики екологічної комунікації. Доведено необхідність розбудови ефективної взаємодії суспільства й органів влади в екологічній сфері, яка здатна забезпечити ефективність ланцюга «національна стратегія – стратегія розвитку територіальних громад», що передбачає усунення недоліків щодо якості процесу формування та реалізації стратегічних і програмних документів в екологічній сфері. Запропоновано введення поняття «екологічна комунікативна стратегія», під яким слід розуміти певне керівництво в екологічній сфері в галузі ЗМІ та зв'язків з громадськістю, яке покликане працювати на поширення (дифузію) екологічної культури та підвищення рівня екологічного розвитку громад, а в основу такої

стратегії має бути закладена головна концепція позиціювання, яку органи місцевого самоврядування доносять до всіх суб'єктів публічного екологічного управління.

Визначено ключові завдання екологічної комунікаційної стратегії в публічному управлінні, а також чинники рівня впливу громади на екологічну сферу. Показано, що одним із ключових завдань комунікаційної стратегії є підвищення рівня екологічної культури за рахунок розбудови якісної взаємодії в системі «влада – громадськість», що передбачає синергетичний ефект у процесі досягнення успіхів в екологічній сфері й максимально наближує до формування сприятливих умов становлення ефективного публічного екологічного управління в напрямі «розуміння та визнання екологічних проблем → екологічна діяльність». Акцентовано увагу на екологічній освіті як чиннику впливу на зміну поведінки, в результаті чого додано до переліку специфічну та важливу складову – повсякчасне сприяння та ефективне мотивування органами державної влади, місцевого самоврядування та громадськими об'єднаннями й організаціями до формування, розвитку та використання потенціалу публічного екологічного управління для підвищення рівня екологічної культури в суспільстві, а також обґрунтовано ланцюг певних екоспрямованих дій сходження від простого підвищення грамотності до становлення особистості як суб'єкта культури в алгоритмі: «грамотність – освіченість – професійна компетентність – культура – менталітет».

9. Розроблено та обґрунтовано науковий конструкт організаційно-функціонального механізму поширення екологічної культури на засадах використання потенціалу публічного екологічного управління. Установлено, що ефективний механізм публічного екологічного управління передбачає: створення координаційного органу, який відповідатиме за нагляд за діяльністю у сфері управління навколишнім середовищем; установлення цілей екологічного менеджменту для кожної окремої території; розробку екологічних правил, які включають оновлення екологічної політики, законів та

нормативних актів відповідно до сучасних вимог. Визначено ключові елементи процесу публічного екологічного управління, серед яких: інформування та освіта населення, пошук фінансових можливостей, належна увага до надзвичайних ситуацій та катастроф, залученість зацікавлених сторін, необхідність установлення механізмів примусу для забезпечення дотримання екологічних норм і штрафів за порушення, регулярні перевірки та аудити, посилення прозорості й доступності екологічних даних тощо. Окреслено перелік чинників, що сприяють взаємодії у процесі поширення екологічної культури (індивідуальні, соціальні та культурні фактори, економічні фактори та технологічний прогрес, інституційні, медіа та комунікація, політичні та управлінські, освітні й просвітницькі програми, взаємозв'язок систем). Обґрунтовано, що оцінка механізму публічного екологічного управління має здійснюватися за допомогою ключових показників ефективності, а також сприяти активному використанню даних та відгуків зацікавлених сторін для подальшого його вдосконалення, що має відбуватись на постійній основі, включати періодичний перегляд та його оновлення, забезпечення участі громадськості і механізмів зворотного зв'язку тощо. Побудовано та описано механізм поширення екологічної культури, елементи якого мають складну багаторівневу ієрархію та включають узгоджені підсистеми (стратегічно-цільову, результату/ефекту, організаційно-структурну і функціонально-змістову) та опрацьовано його адаптивність; окреслено функції механізму, які за потреби можуть бути деталізовані відповідно до умов зовнішнього та внутрішнього середовищ; представлено базу механізму як сукупність підсистеми методів, інструментів та важелів. Запропоновано механізм підготовки публічних управлінців до поширення екологічної культури в суспільстві, що включає методично-цільовий, процесуально-змістовний та діагностично-результативний блоки.

10. Запропоновано Програму поширення екологічної культури, яка сприятиме створенню гнучкої діалогової основи партнерства і співпраці

бізнес-структур, влади, громадянського суспільства, та взяття відповідальності за прийняті рішення екологічного характеру. Виокремлено факторні групи підвищення рівня екологічної культури в суспільстві (фундаментальні, підвищення результативності та ефективності, забезпечення сталого розвитку й екологічної безпеки). Деталізовано: складові програми поширення екологічної культури в суспільстві, що враховують концептуальні положення та потенціал публічного екологічного управління; «Державну стратегію розвитку публічного екологічного управління»; концепції «Розвитку публічного екологічного управління» та «Поширення екологічної культури в суспільстві». Окреслено ключові методи оцінки державного екологічного менеджменту (оцінка відповідності нормативним вимогам, оцінка впливу на навколишнє середовище, показники ефективності, екологічний аудит, моніторинг навколишнього середовища, залучення громадськості та зацікавлених сторін, аналіз витрат і вигод, оцінки сталого розвитку; оцінка ризику для навколишнього середовища, екологічна оцінка та оцінка біорізноманіття, огляд екологічної ефективності, екологічна звітність, тематичні дослідження, технологія та аналіз даних, експертна перевірка й оцінка незалежними органами).

Виділено перелік показників поширення екологічної культури, серед яких: системне мислення та цілісна перспектива; екологічна свідомість; матриця стійкості; етична відповідальність; біотична цілісність та збереження; екологічна справедливість; екологічна грамотність; індикатори сталого розвитку; показник зменшення екологічного сліду; технологічні інновації та екологічної інтеграції; екологічна пропаганда й активізм; зв'язок природи та біофілії; упровадження циркулярної економіки; глобальне екологічне громадянство. Доведено, що використання таких показників забезпечує структуровану аналітичну основу для розуміння та поширення екологічної культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптивне управління: сутність, характеристика, моніторингові системи : кол. монографія / Г. В. Єльнікова, Т. А. Борова, О. М. Касьянова, Г. А. Полякова та ін. / за заг. ред. Г. В. Єльнікової. Чернівці: Технодрук, 2009. 572 с.
2. Ажажа М. А. Механізми, органи, методи та стилі публічного адміністрування. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/monodrupadmin_166.pdf.
3. Андрєєва Т., Козоріз І. Використання екологічних проєктів як шлях формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди". Педагогіка. Психологія. Філософія*. 2013. Вип. 28(2). С. 9-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvpdpu_2013_28_2_4.
4. Андрієнко М. В., Шако В. С. Сутність державної екологічної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1051>.
5. Андрусевич Н., Голубовська-Онісімова Г. Належне екологічне врядування в Україні: відповідність європейським принципам. Аналітичний документ. Київ : ВЕГО «МАМА-86», 2018. 36 с. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/463/files/analytics2.pdf>.
6. Ахновська І. О. Управління рівнем дивергенції та конвергенції в освіті. *Економіка і організація управління*. 2018. Вип. 2. С. 14-21.
7. Ашикова Е. І. Стратегічна екологічна оцінка як інструмент реалізації державної екологічної політики. *Правові аспекти публічного управління: теорія та практика* : матеріали V наук.-практ. конф. (12 груд. 2013 р.) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. С. 133-136.

8. Балюк С., Клаунінг Н., Четвертухіна Л., Коваль-Гончар М. Екологічні тренди в Україні: погляд громадян. Звіт за результатами соціологічного дослідження. 2021. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17805.pdf>.
9. Бастун М. В. Діалогічні засади підготовки педагогічних працівників до розвитку духовного потенціалу учнів. Київ, 2016. 59 с.
10. Бачинський Г. А. Соціоекологія. Київ, 1991. 154 с.
11. Бесіда ділова. *Велика українська енциклопедія*. URL: [https://vue.gov.ua/Бесіда ділова](https://vue.gov.ua/Бесіда_ділова).
12. Біда О.А. Природознавство і сільськогосподарська праця. Методика викладання. Київ; Ірпінь: ВПКФ «Перун», 2000. 400 с.
13. Білик О. В., Поліщук С. П. Стратегічне планування в системі публічного управління. URL: http://rep.btsau.edu.ua/bitstream/BNAU/5585/1/strategichne_planuvannya.pdf.
14. Білявський Г. О., Падун М. М., Фурдуй Р. С. Основи загальної екології. Київ : Либідь, 1995. 368 с.
15. Білявський Г. О. Основи екології : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2006. 408 с.
16. Бобровський О. І. Територіальні громади як субєкти публічного управління первісних територіальних ланок суспільства. *Науковий вісник: Державне управління*. №2(4). URL: <https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/view/48/47>
17. Богданов С. Г. Стратегічне проектування як механізм державного управління розвитком медичної реабілітації в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. № 4 (68). С. 76-81. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/4_2019/15.pdf.
18. Бойченко М. Наскільки формальною є етика відповідальності? *Філософська думка*. № 1, 2021. С. 75-95.

19. Бокови́кова Ю. В. Підходи до управління змінами на рівні територіальної громади. *Державне будівництво*. 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2014_1_4.
20. Бокови́кова Ю. В., Коваль Н. В. До питання реалізації державної екологічної політики в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2018. № 4(63). С. 34–42.
21. Бондаренко В. Чи потрібна в Україні ідеологія? URL: <http://www.day.kiev.ua/51278/#>.
22. Борейко В. Є. Введення в екологічну етику. *Екологічна етика* : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Шуміла. Харків, 2015. С. 15-53.
23. Буканов Г. М. Стратегічні інструменти реалізації державної екологічної політики в Україні. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2019. Вип. 2(22). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-02\(22\)/7.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-02(22)/7.pdf).
24. Буринська О. І. Особливості сталого розвитку та його складників в аграрному секторі національної економіки. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 7-1(49). С. 30-34.
25. В ЄС починають переговори про приєднання України до програми LIFE для клімату і довкілля. Українська правда. Європейська правда. *Міжнародна безпека та Євроінтеграції України*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/31/7136990>.
26. В. І. Вернадський: ноосферний вимір освіти, життя особистості, суспільства і цивілізації. До 157-річчя від дня народження і 75-річчя від дня смерті академіка В. І. Вернадського / за наук. ред. А. П. Самодріна. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2020. 116 с.
27. Vanegas Montes, G. M. Ecoturismo instrumento de Desarrollo sostenible [Tesis] Medellín: Universidad de Antioquía, 2006.
28. Васильєва Л. М. Державне регулювання аграрного сектора України в умовах системної модернізації концептуальні теоретичні

положення та напрями подальшого розвитку: [монографія]. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 392 с.

29. Верестун Н. О. Роль екологічної культури у збалансованому розвитку суспільства *Збірник матеріалів II-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю*. URL: http://eco.com.ua/sites/eco.com.ua/files/lib1/konf/2vze/zb_m/0156_zb_m_2VZE.pdf.

30. Вернадский В. И. Биосфера. Москва : Мысль, 1967. 326 с.

31. Вернадский В. И. Живое вещество и биосфера. Москва : Наука, 1994. 672 с.

32. Вишенська І. Г. Демекологія. *Енциклопедія Сучасної України* : енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. Т. 7. URL: <https://esu.com.ua/article-21397>.

33. Вишиванюк М. В. Формування екологічних механізмів стратегічного державного управління розвитком регіонів. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 9. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=471>.

34. Войтович А. Ю. Екологічне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи (друга половина XX століття) : дис. ... канд. пед. наук / Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич, 2016. 272 с.

35. Воронкова В. Г. Синергетична методологія аналізу соціального управління. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. Вип. 36. С. 26-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpvgvzdia_2009_36_5.

36. Гетьман А. П. Організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища. *Проблеми законності*. 2014. Вип. 125. С.119-128.

37. Голубець М. Екологія й культура: до питання про структурно-функціональні зв'язки. *Ойкумена*. 1991. № 1. С. 29-40.

38. Голубець М. А. Як захистити екологію від «неоекологів». *Вісник НАН України*. 2001. № 7. С. 63-65.
39. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп. та випр. Рівне : Волинські обереги, 2011. 552 с.
40. Горбатенко В. М. Аналіз майбутнього та його роль в управлінні соціально-політичними процесами. *Політичний менеджмент*. 2004. № 1. С. 30–40.
41. Гродзинський Д. М. Екологія. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: <https://esu.com.ua/article-18695>.
42. Громадська організація «Зелений фонд: подолання екологічних та гуманітарних катастроф». URL: <https://greenfund.com.ua/about-us>.
43. Гудков І. М., Гайченко В. А. Екологічна криза. *Енциклопедія Сучасної України* / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18679.
44. Гусєва О. Ю. Управління стратегічними змінами: теорія і прикладні аспекти : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2014. 395 с.
45. Даль Р. О демократии : пер. с англ. Москва : Аспект Пресс, 2000. 233 с.
46. Дарендорф Р. Дорога к свободе: демократия и её проблемы в Восточной Европе. *Вопросы философии*. 1990. № 9. С. 28-42.
47. Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. До уваги ОТГ: рекомендації щодо першочергових кроків до екологічного планування на рівні громади. URL: <https://deplv.gov.ua/2020/12/24/do-uvagy-otg-rekomendacziyi-shhodo-pershochergovyh-kroktiv-do-ekologichnogo-planuvannya-na-rivni-gromady>.

48. Дерев'янка В. О. Екологічне виховання учнів. *Початкова школа*. 1989. № 11. С. 27–30.
49. Державне управління і менеджмент : навч. посіб. / за заг. ред. Г. С. Одінцової. Харків : Вид-во ХарПІ УАДУ, 2002. 492 с.
50. Державне управління : словник-довідник / уклад. : В. Д. Бакуменко та ін. ; за заг ред В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
51. Державний сайт України / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/l482655>.
52. Деякі питання виконання Угоди про фінансування програми "Підтримка реалізації Стратегії національної екологічної політики України" : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2011 № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2011-%D0%BF#Text>.
53. Джигирей В. С., Сторожук В. М., Яцюк Р. А. Основи екології та охорона навколишнього природного середовища (Екологія та охорона природи). Львів, Афіша. 2000. 272 с.
54. Дзюндзюк В. Б. Ефективність діяльності публічних організацій : монографія. Харків : Вид-во ХарПІ УАДУ "Магістр", 2003. 236 с.
55. Дикань Н. В., Борисенко І. І. Менеджмент : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 389 с.
56. Директива Європейського Парламенту і Ради 2010/75/ЄС від 24 листопада 2010 року про промислові викиди (інтегрований підхід до запобігання забрудненню та його контролю) від 24.11.2010 № 2010/75/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-10#Text.
57. Дідух Я. В.І. Вернадський і сучасна екологія. *Вісник НАН України*. 2003. № 5. С. 53-59.
58. Дідух Я. П., Вишенська І. Г. Аутоекологія. *Енциклопедія Сучасної України* : енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та

ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. Т. 1. URL: <https://esu.com.ua/article-44637>.

59. До уваги ОТГ: рекомендації щодо першочергових кроків до екологічного планування на рівні громади / Департамент екології та природних ресурсів Львівської обласної державної адміністрації. URL: <https://deplv.gov.ua/2020/12/24/do-uvagy-otg-rekomendacziyi-shhodo-pershochergovyh-kroktiv-do-ekologichnogo-planuvannya-na-rivni-gromady>.

60. Добрянська Л. О., Жарова Л. В., Хлобистов Є. В. Стратегічний потенціал екологічної безпеки: технологія економічного зростання : [монографія] / за наук. ред. проф. Є. В. Хлобистова. – Львів : Український бестселер, 2012. 284 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/259912442_Strategicnij_potencial_ekologicnoi_bezpeki_tehnologia_ekonomicnog_o_zrostan-na.

61. Доктрина зі стратегічних комунікацій / Управління стратегічних комунікацій Апарату Головнокомандувача ЗСУ. 2020. 36 с. URL: <http://surl.li/gczmj>.

62. Дробноход М. І., Вольвач Ф. В., Іваненко С. І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою : [кол. моногр.]. Київ : МАУП, 2000. 76 с.

63. Дубина М. В. Концептуальні підходи до пізнання сутності методології як науки. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2017. Вип. 53. С. 178-183.

64. Дука А. П. Наукові підходи до оцінювання публічного управління. Публічне управління та сучасний менеджмент в інформаційному суспільстві : колективна монографія. Київ : Кондор, 2018. 190 с.

65. Екологи підраховали збитки від знищених окупантами АЗС у Чернігові. URL: <https://www.0462.ua/news/3411983/ekologi-pidrahuvali-zbitki-vid-znisenih-okupantami-azs-u-cernigovi>.

66. Екологічна ініціатива / Міжнародний фонд «Відродження». URL: <https://www.irf.ua/program/ecology>.
67. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 228 с. URL: <http://dea.edu.ua/img/source/24122015.pdf>.
68. Екологічний рейтинг регіонів України 2022. *Інтернет-ресурс «Фокус»*. URL: <https://focus.ua/ratings/504721-ekologicheskiiy-reyting-oblastey-ukrainy-2021>.
69. Екополітика / Національний екологічний центр України. URL: <https://necu.org.ua/ekopol>.
70. Експерти прозвітували про дослідження екологічної ситуації. Онлайн-газета «Біла хата». URL: <https://bilahata.net/eksperty-prozvituvaty-pro-doslidzhennia-ekolohichnoi-sytuatsii/>
71. Електронна філософська енциклопедія. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/967/%D0%9F%D0%A0%D0%90%D0%9A%D0%A1%D0%95%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%98%D0%AF.
72. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 8 : Публічне врядування / наук. ред. кол. : В. С. Загорський (голова), С. О. Телешун (співголова) та ін. 2011. 630 с.
73. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ : НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. кол. : Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. 692 с.
74. Ємець Л. О. Роль та місце інститутів громадського суспільства у сфері забезпечення екологічної безпеки держави. *Право і безпека*. 2017. № 2(65). С. 23-29. URL: <http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/article/view/53/44>.
75. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи : Монографія. К. : Лібра, 2010. 408 с.

76. Жарова Л.В. Природоохоронна діяльність: питання теорії та методології впровадження. *Продуктивні сили України*. 2009. № 1. С. 73-82.
77. Жученко А. М. Поняття сталого розвитку в сучасній економіці. *Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. URL: <http://global-national.in.ua/archive/13-2016/86.pdf>.
78. Зайцева А. В. Типология текстов экологического дискурса ФРГ : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Смоленский государственный университет. Смоленск, 2014. 253 с.
79. Запара Л. А. Основні підходи до управління: еволюція і перспективи. *Агросвіт*. 2015. № 20. С. 16-22.
80. Запорожан З. Є. Природоохоронне виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 1987. №1. С. 34–37.
81. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
82. Збитки довкіллю України від російської агресії перевищують 200 млн грн. URL: <https://rubryka.com/2022/06/09/zbytky-dovkillyu-200-mlrd-grn>.
83. Злобін Ю. А. Основы экологии. Київ : Лібра, ТОВ, 1998. 248с.
84. Інтерактивна мапа якості повітря. URL: <https://www.iqair.com/air-quality-map>.
85. Інформаційний портал «Перша електронна газета». URL: <https://persha.kr.ua/news/life/205645-gromada-z-kirovogradshhyny-zapustyla-sortuvannya-vidhodiv-u-shkolah>.
86. Інформаційно-аналітичне видання для старост та органів місцевого самоврядування «Радник старости». 2019. № 3. С. 31.
87. Карпенко В. Є. Методологічна роль гуманістично-ноосферної концепції у розв'язанні глобальних проблем сучасності : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.09. Суми, 2008. 172 с.

88. Картки: що таке стратегічна комунікація і кому вона потрібна / Центр політичного консалтингу. URL: <https://cps.com.ua/articles/kartki-scho-take-strategichna-komunikaciya-i-komu-vona-potribna>.

89. Качур І. В. Проблеми формування екологічної культури в освітньому середовищі. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2. С. 209-213.

90. Кириченко К. І. Міжнародні рейтинги й індекси в системі оцінювання рівня соціальних, економічних і політичних трансформацій в Україні. *Управління розвитком*. 2017. № 1-2. С. 18–26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2017_1-2_5.

91. Кисельов М. М., Канак Ф. М. Національне буття серед екологічних реалій : [монографія] / Центр практ. філософії. Київ : ТанDEM, 2000. 318 с.

92. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 11.12.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text.

93. Класифікація механізмів екологічного управління. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/0100bui9-6ea7.docx.html>.

94. Ковальчук Г. В., Ковальчук Г. С. Екологічне виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 1987. № 12. С. 50–55.

95. Колодяжна І. В. Впровадження інноваційного маркетингу на підприємствах малого бізнесу. *Товілля і ринок України: Тематичний зб. наук. праць* / голов. Ред. О. О. Шубін. Донецьк, 2004. Вип. 16, Т. 11. С. 219-226.

96. Комунальне підприємство «Київкомунсервіс». Небезпечні відходи. URL: <https://kks.kiev.ua/nebezpechni-vidhodi>.

97. Комунікаційна стратегія Миколаївської ОТГ на 2019-2022 рр. URL: <https://mykolaivka.otg.dp.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ec/39e/35e/5ec39e35e1148812218584.pdf>.

98. Комунікаційні стратегії / Вебсайт проєкту міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст» (Проєкт ПРОМІС). URL: <http://pleddg.org.ua/ua/komunikaciyni-strategii>.

99. Кононенко І. А. Актуальні питання екологічної комунікації в системі публічного управління. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 1 (75). С. 31-35.
100. Кононенко І. А. Актуальні питання функціонування державної екологічної системи. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2022. № 3. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2022-3-02-02/2022-3-02-02>.
101. Кононенко І. А. Взаємозв'язок екологічної культури та системи публічного управління. *Право та державне управління*. 2021. № 2. URL: <http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/pro-zhurnal>.
102. Кононенко І. А. Громадське екологічне управління в системі природоохоронної діяльності. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 1(32).
103. Кононенко І. А. Державна екологічна політика в умовах децентралізації влади в Україні. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2021. № 2 (27). URL: <http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/252349>.
104. Кононенко І. А. Екоактивна діяльність в системі місцевого самоврядування як показник розвитку екологічної культури. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. Том 33 (72), № 1. С. 6-10.
105. Кононенко І. А. Екологічна збалансованість розвитку територіальних громад: актуальні аспекти. *Держава та регіони. Серія: Державне управління Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2019. № 3. С. 229-234.
106. Кононенко І. А. Ефективність співпраці суб'єктів публічного управління в екологічній сфері. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023 № 4(64). С. 48-54. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-4\(64\)-7](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-4(64)-7).

107. Кононенко І. А. Основи формування екологічної культури суспільства. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 27. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua/authors-publication>.
108. Кононенко І. А. Публічно-управлінські аспекти формування екологічної культури. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2021. № 1. С. 131-135.
109. Кононенко І. А. Стратегічне планування в екологічній сфері. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. № 1. URL: <http://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/homepage>.
110. Кононенко І. А. Сутнісна характеристика екологічної культури. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. № 23. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua/authors-publication>.
111. Кононенко І. А. Сутність та значення державної екологічної політики. Соціогуманітарний вимір сучасних трансформацій. *Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Чернігів, 29 жовтня 2021 року) / Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій, м. Чернігів. Суми : ТОВ НВП "Росток А. В.Т.", 2021. 93 с.
112. Кононенко І. А. Сутність та значення потенціалу екологічної культури. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2020. № 16. URL: <http://pag-journal.iei.od.ua/example>.
113. Кононенко І. А. Сутність, співвідношення, взаємозв'язок ключових категорій публічного управління. *Право та державне управління*. 2019. № 4. С. 299-305.
114. Кононенко І. А. Теоретичний контур комунікаційної системи поширення екологічної культури. *Наукові перспективи*. 2022. № 5(23). С. 81-89.
115. Кононенко І. А. Управління змінами в умовах реформування в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені*

В. І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2020. Т. 31 (70), № 5. С. 133-137.

116. Кононенко І. Співвідношення понять «екологічна культура» та «культурна екологія». *Наукові перспективи*. 2022. № 6(24). С. 115-124.

117. Кононенко І. Стратегічна комунікація в екологічній сфері. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. № 1(61). С. 25-30.
URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-4](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-4).

118. Кононова І. В. Аналіз підходів до управління підприємством у сучасних умовах. *Прометей*. 2013. № 1. С. 146-151.

119. Конта Р. М. Екологічна культура. *Енциклопедія Сучасної України* : енциклопедія / ред.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2009. Т. 9. URL: <https://esu.com.ua/article-18680>.

120. Корбутяк В. І. Методологія системного підходу та наукових досліджень : навч. посіб. Рівне : НУВГП, 2010. 176 с.

121. Країна 2020. Огляд стану довкілля та ризиків для людей і бізнесу. *WWF-Україна*. URL: <https://wwf.ua/our-work/overview/ukraine-2020>.

122. Крижанівська Г. Італія зробить захист довкілля частиною конституції. *Офіційна вебсторінка Інформаційного агентства «Українські національні новини»*. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1963148-italiya-zrobit-zakhist-dovkillya-chastinoyu-konstitutsiyi>.

123. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. / Міжнар. фонд «Відродження». Київ : Заповіт, 1996. 352 с.

124. Крисаченко В. С., Мостяєв О. І. Україна: природа і люди. Київ : Національний ін-т стратегічних досліджень, 2002. 624 с.

125. Крисаченко В. С., Хилько М. І. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку. 2-ге вид. Київ : Знання України, 2002. 598 с.

126. Куди звернутися для фіксації екологічних злочинів: алгоритм дій від Офісу Омбудсмана. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/kudi-zvernutisya-dlya-fiksaciyi-zlochiniv-proti-dovkilliya-algoritm-dij-vid-ofisu-ombudsmana.

127. Кузьмін О. Є., Яцура В. В., Грибик І. І., Гришук А. М., Смолінська Н. В. Управління змінами : навчальний посібник. Львів : Національний університет «Львівська політехніка», 2014. 355 с.

128. Курняк Л. М. Екологічна культура: поняття та формування. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 10. С. 48-51. URL: https://nd.nubip.edu.ua/2015_4/8.pdf.

129. Куць Н. Екологічна свідомість українців та довкілля Аналітичний документ. URL: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/ekosvidomist.pdf>.

130. Лановенко О. Г., Остапішина О. О. Словник-довідник з екології : навчально-методичний посібник. Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2013. 226 с.

131. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання : навчальний посібник. Харків : ОВС, 2002. 400 с.

132. Лук'янюк В. Словник іншомовних слів. URL: <https://superagronom.com/slovník-agronoma/ekologiya-id20377>.

133. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Менеджмент соціальної роботи: Теорія і практика. Київ : Каравела, 2007. 296 с.

134. Львовочкіна А. М. Екологічна культура в умовах екологічної кризи. *Еколого-психологічні чинники сучасного способу життя* : колективна монографія / за наук. ред. Ю. М. Швалба. Київ : Наукова думка, 2007. С. 173-182.

135. Львовочкіна А. М. Підходи до визначення поняття «екологічна культура». *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту*

психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2013. Том 7. С. 102-111. С. 102-111. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/1624/1/Lyovochkina-34.pdf>.

136. Льовочкіна А. М. Психологія розвитку екологічної культури студентської молоді : автореф. дис. ... д-ра психол. наук 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2013. 42 с. URL: <http://www.ecopsy.com.ua/data/aref/lyovochkina.pdf>.

137. Макоцьоба М. В. Прогрес у контексті міждисциплінарних досліджень та його бачення з позицій концепції людського розвитку. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету: Серія «Економічні наук»*. 2012. URL: <https://economic-vistnic.stu.cn.ua/index.pl?task=arcls&id=582>.

138. Малекі О.А. Екологічна політика як складова частина місцевого публічного управління: аналіз міжнародного досвіду. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2019. Вип. 11. С. 144-147. URL: http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2019/11-2019/11_2019.pdf.

139. Малиш Н. А. Ефективні механізми формування державної екологічної політики : монографія. Київ : К.І.С., 2011. 348 с.

140. Мандрик О. М., Мальований М. С., Орфанова М. М. Екологічна освіта для сталого розвитку. *Науково-технічний журнал*. 2019. № 1 (19). С. 130-139.

141. Методичні рекомендації з планування, моніторингу та оцінювання процесів відновлення. URL: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/mtd/metodrecplanuvannya.pdf>.

142. Методологія наукових досліджень з державного управління : хрестоматія / упоряд. : С. В. Загороднюк, О. Л. Євмешкіна, В. В. Лещенко ; за заг. ред. д-ра політ. наук К. О. Ващенко. Київ : НАДУ, 2014. 180 с.

143. Михайловська О. В., Татарчук М. С. Екологічна складова розвитку територіальних громад. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 2. С. 11-15.

144. Михайловська О. В. Концепція громадського прогресу в науці публічного управління : монографія. Мена : ТОВ «Домінант», 2020. 308 с.
145. Михайловська О. В. Теоретичні аспекти комунікаційної взаємодії в науці публічного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2020. № 4 (71). С. 32-37.
146. Михайловська О. В., Філіпова Н. В., Ладонько Л. С., Ткаленко Н. В. Аналіз теоретичних підходів до визначення сутності складових дефініцій публічного управління та адміністрування. *Університетські наукові записки*. 2016. № 2 (58). С. 241-253.
147. Міненко М. А. Публічне управління: теорія та методологія : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 404 с.
148. Міністерство захисту навколишнього середовища назвало топ-20 забруднювачів повітря України. *Інформаційне агентство «Уніан»*. URL: <https://www.unian.net/ecology/10759353-ministerstvo-zashchity-okruzhayushchey-sredy-nazvalo-top-20-zagryazniteley-vozduha-ukrainy.html>.
149. Місцеве самоврядування: словник-довідник / уклад. О. М. Руденко, І. В. Козюра, Н. В. Ткаленко та ін. Київ : Кондор, 2016. 203 с.
150. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження. Львів : Світ, 2001. 416 с.
151. На порядку денному спільного засідання громадських рад при Мінприроди та Держекоінспекції – реформа системи державного нагляду у сфері охорони довкілля / Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/32456.html>.
152. Належне екологічне врядування в Україні: відповідність європейським принципам. Аналітичний документ. Київ. 2018. URL: <https://www.rac.org.ua/uploads/content/463/files/analytics2.pdf>.
153. Наместнік В. В. Громадські екологічні організації в системі публічного екологічного управління України. *Державно-управлінські студії*. 2017. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/deruprs_2017_1_7.

154. Науковці оцінили збитки довкіллю внаслідок викидів у повітря від одного російського танка за день. URL: <https://rubryka.com/2022/08/10/naukovtsi-otsinyly-zbytky-dovkillyu-vnaslidok-vykydiv-u-povitrya-vid-odnogo-rosijskogo-tank-a-za-den/>.

155. Національна доповідь про реалізацію національної екологічної політики / за наук. ред. Бондаря О.І. Херсон : ФОП Грінь Д.С., 2016. 120 с. URL: <http://dea.edu.ua/img/source/Doc/ecopol.pdf>.

156. Національна екологічна політика / Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/timeline/Nacionalna-ekologichna-politika.html>.

157. Національна онлайн-платформа «ЕкоСистема». URL: <https://eco.gov.ua>.

158. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva/nacionalna-strategiya-spriyannya-rozvitku-gromadyanskogo-suspilstva-v-ukrayini-na-2016-2020-roki>.

159. Некос В. Е. Основы общей экологии и ноосферологии. Харьков : Прапор, 2001. Ч. 2. 287 с.

160. Непоп Л. Політика Європейського Союзу щодо розвитку громадянського суспільства. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 2. С. 240-255. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_70/nepop_polityka.pdf.

161. Новак-Каляєва Л. Сучасні тенденції до конвергенції в концепціях державного управління. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2013. № 1. С. 29-41.

162. Норт Д. Інституції, інституціональні зміни та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Основи, 2000. 198 с.

163. Обушна Н. Публічне управління як нова модель організації державного управління в Україні: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44. С.53-63
164. Оганезова Г. Екологічний фактор у формуванні здоров'я орієнтованої економіки. *Економіка і регіон*. 2022. № 4 (87). С. 268-274. URL: <http://journals.nupp.edu.ua/eir/article/view/2808/2216>.
165. Один з найбільших екологічних наслідків війни – це відходи від руйнації інфраструктури. Як їх утилізувати? URL: <https://rubryka.com/2022/07/29/vidhody-vid-rujnatsiyi-infrastruktury>.
166. Окупанти завдали українському довкіллю збитків на понад 1,5 трильйона гривень. URL: <https://24.kyiv24.news/news/okupanty-zavdaly-ukrayinskomu-dovkillyu-zbytkiv-na-ponad-15-tryljona-gryven>.
167. Онуфрієнко О. Діалектика взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства в контексті теорії публічного адміністрування. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2015. Вип. 1 (13). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2015_1_8.
168. Опитування: які екологічні проблеми найчастіше хвилюють українців. *Rubryka*. <https://rubryka.com/2023/01/29/opytuvannya-yaki-ekologichni-problemy-najchastishe-hvylyuyut-ukrayintsiv>.
169. Офіційне інтернет-представництво Президента України : Указ Президента України №392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.
170. Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України / Орхуський центр. URL: <https://mepr.gov.ua/content/orhuskiy-centr.html>.
171. Офіційний сайт інформаційно-аналітичного видання «LDaily». URL: <https://ldaily.ua/news/novosti/eko-aktyvnist-ukrayincziv-zroslo-vtrychi-u-2020-roczni/>.

172. Офіційний сайт фундації «Відкрите суспільство». URL: <https://openaccess.org.ua/>
173. Паризька угода. *ООН* від 12.12.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_161#n2.
174. Печчеи А. Человеческие качества. Москва : Прогресс, 1980. 302 с.
175. Письменний І. Критерії оцінювання синергетичного потенціалу публічного управління. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01\(4\)/10pivppu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2010/2010_01(4)/10pivppu.pdf).
176. План реалізації на 2017-2019 роки Стратегії з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад Асоціації міст України на період до 2030 року. URL: https://auc.org.ua/sites/default/files/plan_realizac_strateg_ekolog.pdf.
177. Платформа рішень для менеджерів природоохоронної діяльності «ECOBUSINESS» : Резолюція Національного Ecobusiness forumu – 2021 «Зелена економіка: як досягти балансу». URL: <https://ecolog-ua.com/news/rezolyuciya-nacionalnogo-ecobusiness-forumu-2021-zelena-ekonomika-yak-dosyagty-balansu>.
178. Поворозник Р. В. Регуляторні механізми реалізації екологічної політики на регіональному рівні у контексті забезпечення їх стійкого розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 11. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=490>.
179. Попов С. М. Синергетична методологія соціосинергетики як нового наукового напрямку. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2010. № 42. С. 171-181. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_42_18.pdf.
180. Попова І. Екологічна свідомість та культура: проблеми формування у трансформаційному суспільстві. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 34. С. 43-48.

181. Попова І. Спадкоємність екологічного виховання в контексті соціалізації особистості. *Нова парадигма*. 2016. Вип. 130. С. 147-154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2016_130_15.

182. Президент підписав Стратегію екологічної політики України на період до 2030 року / Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/33251.html>.

183. Прем'єр-міністр та Білл Гейтс створюють партнерство на суму 400 млн фунтів стерлінгів для стимулювання «зелених» Інвестицій. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/news/prime-minister-and-bill-gates-launch-400m-partnership-to-boost-green-investment#:~:text=The%20strategic%20partnership%20with%20the,sector%20funding%20over%2010%20years.&text=The%20program%20focuses%20on%20four,fuels%20and%20direct%20air%20capture>.

184. Приживара С. В. Управління як специфічний вид діяльності. *Державне будівництво*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2012_1_9.

185. Природа та війна: як російська агресія впливає на екологію України. URL: <https://war.novyny.live/priroda-ta-viina-iak-rosiiska-agresii-vplivaie-na-ekologiiu-ukrayini-72740.html>.

186. Природа та війна: як російська агресія вплинула на довкілля. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/08/infografika/suspilstvo/pryroda-ta-vijna-yak-rosijska-ahresiya-vplynula-dovkillya>.

187. Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації: Рішення РНБО від 23.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018525-21#Text>.

188. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F#Text>.

189. Про затвердження національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2021 № 443-р.

190. Про концепцію екологічної освіти в Україні : Рішення МОН України від 20.12.2001 № 13/6-19.

191. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.

192. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII.

193. Про ратифікацію Кіотського протоколу до Рамкової Конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату : Закон України від 04.02.2004 № 1430-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1430-15#Text>.

194. Про ратифікацію Паризької угоди : *Закон України* від 14.07.2016 № 1469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#Text>.

195. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: "Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років" : Постанова Верховної Ради України від 14.01.2020 № 457-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-IX#Text>.

196. Про систему місцевого екологічного управління. *Офіційний вебсайт Олександрівської громади*. URL: <https://girsivska-gromada.gov.ua/news/1545160856>.

197. Про стратегічну екологічну оцінку: Закон України від 20.03.2018 № 2354-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text>

198. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 № 1363-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-%D1%80#Text>.

199. Програма екологічного менторства громад. Українська школа політичних студій. URL: <https://usps.org.ua/project/mentorstvo-hromad/>
200. Програма ООН з довкілля планує бути присутньою в Україні щонайменше чотири роки – виконавчий директор. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/898171.html>.
201. Проектний менеджмент у публічному управлінні : підручник / кол. авт. ; за наук. ред. Ю. П. Шарова. Київ, 2017. 344 с.
202. Прокопенко Л. Л., Тішкова Н. Л. Система органів державного управління охороною навколишнього середовища в Україні та можливість її адаптації до європейських вимог. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 5-6 (7-8). С. 41–48.
203. Пустовіт Г. П. Сучасні підходи до розуміння сутності принципів екологічної освіти учнів у позашкільних закладах. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон, 2003. Вип. 34. С. 95–102.
204. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 09.05.1992 / ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text.
205. Рейтинг країн за рівнем екології. The Environmental Performance Index. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2022/06/epi2022.pdf>.
206. Рейтинг країн за рівнем забруднення довкілля. Pollution Index for Country. URL: https://www.numbeo.com/pollution/rankings_by_country.jsp?title=2023®ion=150.
207. Рейтинг країн за рівнем смертності від екологічних проблем. World Health Organization. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/mortality-rate-pollution>.
208. Рейтинг країн за якістю повітря. *The Environmental Performance Index*. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/air-quality>.
209. Рейтинг країн щодо боротьби зі змінами клімату. Climate Change Performance Index. URL: <https://nonews.co/wp-content/uploads/2019/12/ccpi2020.pdf>.

210. Реформа децентралізації / Урядовий портал.
URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-decentralizaciyi>.
211. Рідей Н. М., Кучеренко Ю. А. Індикатор сталості розвитку взаємин суспільства і природи – екологічна культура. *Таврійський науковий вісник*. 2015. № 91. С. 180-200. URL: http://www.tnv-agro.ksauniv.ks.ua/archives/91_2015/38.pdf.
212. Річний звіт 2020. Національний екологічний центр України. URL: https://necu.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/public_report_necu_2020.pdf.
213. Розвідслужби США заявили про загрозу нацбезпеці через глобальне потепління. Інтернет-сайт «Інформаційний спротив». URL: <https://sprotyv.info/news/razvedsluzhby-ssha-zayavili-ob-ugroze-nacbezopasnosti-iz-za-globalnogo-potepleniya>.
214. Розмаріца І. О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2004. 15 с.
215. Романенко Є. О. Моделі комунікативної політики держави та інструментальне забезпечення взаємодії органів державної влади та громадськості. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_11.
216. Російсько-український словник наукової термінології: Суспільні науки. Київ : Вид-во Наукова думка, 1999. 600 с.
217. Росія завдала збитків довкіллю України на 1,35 трлн гривень. URL: <https://ukranews.com/ua/news/892951-rosiya-zavdala-zbytkiv-dovkilliyu-ukrayiny-na-1-35-trln-gryven>.
218. Росіяни завдали шкоди понад чверті усіх екосистем України. URL: <https://rubryka.com/2022/05/24/rosiyany-zavdaly-shkody-ponad-chverti-usih-ekosystem-ukrayiny-mindovkilliya>.

219. Руденко О. М. Моделі-підходи до аналізу поняття «суспільна стабільність». *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. № 1. С. 25. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01\(1\)/Rudenko.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-01(1)/Rudenko.pdf).

220. Савісько М. Скільки та на що закладено у бюджеті 2020 для покращення екологічної ситуації в Україні? URL: <https://voxukraine.org/skilki-ta-na-shho-zakladeno-u-byudzheti-2020-dlya-pokrashhennya-ekologichnoyi-situatsiyi-v-ukrayini>.

221. Савіцька В. В. Праксеологічний підхід як інновація при підготовці майбутніх соціальних працівників. *Вісник Національного університету оборони України*. 2013. Вип. 3. С. 115-119.

222. Савчук Б., Шевчук Х. Поняття «екологічна культура», «екологія культури», «екологія культурна» крізь призму пострадянського термінологічного дискурсу. *Інноватика у вихованні*. 2021. Т. 1, № 13. URL: <https://ojs.itup.com.ua/index.php/iiu/article/view/340>.

223. Саєнко Т. В. Екологічний потенціал вищої освіти, зокрема вищої технічної школи. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2017. № 11. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/VisnikPP/article/view/12566>.

224. Салтовський О. І. Основи соціальної екології. Київ : МАУП, 1997. 115 с.

225. Салтовський І. О. Суб'єкти соціально-екологічної політики. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36060/Saltovskyi_239-242.pdf?sequence=1.

226. Самойленко Н. М., Райко Д. В., Аверченко В. І. Організація та управління в природоохоронній діяльності : навч. посіб. Харків : НТУ «ХП», Видавництво «Лідер», 2018. 174 с.

227. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля. Київ, 2011. 844 с.

228. Семенюк Н. Екологічна культура – необхідний фактор безпечної перспективи розвитку суспільства. *Український науковий журнал «Освіта регіону»*. 2010. № 4 URL: <https://social-science.uu.edu.ua/article/366>.

229. Сергєєва В., Семенюк О. Від екологічної освіти до екологічної свідомості. *Проблеми педагогічних технологій*. 2003. Вип. 3. С. 80–86.

230. Сердюк К. В Україні підраховали суму збитків від екологічних злочинів. *24 Канал в формі інтернет-видання*. URL: https://trends.24tv.ua/ukrayini-pidrahuvali-sumu-zbitkiv-vid-ekologichnih-zlochiviv_n1789649.

231. Ситник К. М. Інвайронментальна криза: оцінки, розвиток, можливі наслідки. *Укр. ботан. журн.* 1994. Т. 51, № 6. С. 5-16.

232. Скільки сміття залишається в Україні та що з ним відбувається. *Аналітичний портал «Слово і діло»*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2017/05/29/infografika/suspilstvo/skilky-smittyazalyshaye-ukrayina-ta-nym-vidbuvayetsya>.

233. Скребець В. О., Шлімакова І. І. Екологічна психологія : підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий дім «Слово», 2014. 454 с.

234. Словник системного аналізу в державному управлінні / Ю. П. Сурмін, Л. Г. Штика, В. Д. Бакуменко, Л. М. Гогіна. Київ : Вид-во НАДУ, 2007. 148 с.

235. Словник української мови: в 11 томах / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, Т. 9 : С / ред. тому: І. С. Назарова [та ін.]. 1978. 916 с.

236. Слюсар В.М. Провокація як інструмент «міфічного» насилля. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/83534533.pdf>.

237. Сментина Н.В., Фіалковська А.А. Стратегічне планування місцевого розвитку : навч. посіб. Київ : ФОП Гуляєва В.М., 2019. 244 с.

238. Сміттєпереробні заводи в Україні: коли і де мають з'явитися. Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/03/26/infografika/suspilstvo/smittyepererobni-zavody-ukrayini-koly-mayut-zyavytysya>.

239. Соколов А. В. Сучасні підходи до оцінки якості державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_4_13.

240. Сонько С. П. Екологія – неоекологія – нооекологія – спадкоємні етапи формування предмету екологічних досліджень. *Людина та довкілля*. 2010. Вип. 2 (15). С. 7-12.

241. Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: національна доповідь / за ред. акад. НАН України Е. М. Лібанової, акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ : ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 776.с.

242. Стегній О. Г. Екологія соціальна. *Енциклопедія Сучасної України* : електронна версія / гол. редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18717.

243. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія. Київ : КНЕУ, 2008. 312.

244. Стратегічні комунікації : [словник] / за заг. ред. В. А. Ліпкана. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2016. 416 с.

245. Стратегія екологічної політики України на період до 2030 року / Офіційний портал Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/33251.html>.

246. Стратегія з питань екологічної збалансованості розвитку територіальних громад Асоціації міст України на період до 2030 року. URL: https://2.auc.org.ua/sites/default/files/strategiya_ekologichnoyi_zbalansovanosti.pdf.

247. Тагліна Ю. С. Екологічна освіта на Україні: обмеженість картезіанського підходу. *Философия природы и практическая философия* : Міжнародна конференція. Київ, 2004. С. 124-125.

248. Тагліна Ю. С. Фактори екологічної етики: відповідальність як аспект розвитку взаємодії «Людина-Природа». *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, Випуск №958-II. Серія „Теорія культури і філософія науки”*. 2011. С. 124-129.

249. Тарасенко Н. Ф. Природа, технология, культура: философско-мировозренеский анализ. Киев : Наукова думка, 1985. 255 с.

250. Терещенко Д.А. Організаційно-правове забезпечення комунікативної діяльності місцевих органів влади : дис. ... канд наук з державного управління: 25.00.02 / Харківський РІДУ. Харків, 2009. 207 с.

251. Терещеня О. В. Стратегічні комунікації у науково-теоретичному дискурсі. *Communications and Communicative Technologies*. 2020. Вип. 20. С. 116-121. URL: <https://cct.dp.ua/index.php/journal/article/view/183/181>.

252. Технології захисту довкілля. Спільнота фахівців-екологів. Промислова екологія. URL: <http://eco.com.ua/content/v%D1%96-vernadskaa-i-suchasna-ekologiya>.

253. Товстоухов А. В., Хилько М. І. Екобезпечний розвиток: пошуки стратегем. 2-ге вид. Київ : Знання України, 2007. 333 с.

254. Туленков М. В. Організаційна взаємодія в демократичній системі соціального управління. Київ : ІПК ДСЗУ, 2007. 102 с.

255. Уперше в Україні судитимуть за екоцид – двох службовців підприємства обвинувачують в отруєнні водних ресурсів промисловими скидами / Офіс генпрокурора. <http://surl.li/gvvfg>.

256. Ухвалено Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року / Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uhvaleno-strategiyu-ekologichnoyi-bezpeki-ta-adaptaciyi-do-zmini-klimatu-do-2030-roku>.

257. Участь громадськості у законодавчому процесі. *Науково-популярний журнал «Часпис Парламент»*. 2015. № 3. С. 3-4. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/09/CHasopys_2015_3.pdf.

258. Формування культури екологічної поведінки учнів основної школи : [методичний посібник] / Н. А. Пустовіт, О. О. Колонькова, О. Л. Пруцакова, Ю. В. Солобай, Г. П. Тарасюк, Є. В. Копилець. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 156 с.

259. Фофанова Л. В. Освітні парадигми ХХІ століття і соціально-психологічні наслідки. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Психологія і педагогіка*. 2012. Вип. 20. С. 297-305.

260. Хвесик М. А. Стратегічні імперативи раціонального природокористування в контексті соціально-економічного піднесення України : монографія. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. 496 с.

261. Хилько М. І. Екологічна культура – нова парадигма культури. *Держава і право. Сер. Політичні науки*. 2017/2. № 3(77). С. 169-181.

262. Чайківський І. А. Механізми забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. *Інноваційна економіка*. 2014. № 6 [55]. С. 108-114.

263. Чернігівщина – сьома в національному еко-рейтингу регіонів. *Інтернет-сайт «Час Чернігівський»*. URL: <https://cntime.cn.ua/chernigivshina-soma-v-nacionalnomu-eko-rejtingu-re-article>.

264. Чистякова Л. О. Культурологічний підхід у розвитку екологічної культури майбутніх фахівців технологічної освітньої галузі. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: "Педагогічні науки"*. 2020. № 4. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4055>.

265. Шалагінов Б. Б. І. Кант: мислитель, естетик, мораліст : (Матеріали до лекції). *Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська академія". Філологічні науки*. 2005. Т. 48. С. 82-90.

266. Шаров Ю. П. Інноваційні інструменти публічного адміністрування: європейський контекст. *Збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління «Публічне управління: теорія та практика»*. 2010. № 1. С. 5-9.

267. Швець В. А. Теоретичні засади реалізації державної екологічної політики в Україні. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2020. № 1(24). С. 5-8. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2020/1/1.pdf>.

268. Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Білявський Г. О., Навроцький В. М., Гетьман В. В. Екологічне управління. Київ : Либідь, 2004. 432 с.

269. Шевчук Я. В., Білявський Г. О., Саталкін Ю. М., Навроцький В. М. Ноосферогенез і гармонійний розвиток. Київ : Геопринт, 2002. 127 с.

270. Шкода докільню у Києві та на Київщині від згоряння нафтопродуктів перевищує 49 млрд грн. URL: <https://rubryka.com/2022/10/31/shkoda-dovkillyu-u-kyuevi-ta-na-kyuyivshhyni-vid-zgoryannya-naftoproduktiv-perevyshhuye-49-mlrd-grn>.

271. Шушко М. У ЄС вимагають притягти Росію до відповідальності за екоцид в Україні. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/es-vimagayut-prityagti-rosiyu-vidpovidalnosti-1683318791.html>.

272. Що таке стратегічна комунікація і кому вона потрібна / Центр політичного консалтингу. URL: <https://cpc.com.ua/articles/kartki-scho-take-strategichna-komunikaciya-i-komu-vona-potribna>.

273. Ajiferuke M., Boddewyn J. Culture and Other Explanatory Variables in Comparative Management Studies. *Academy of Management Journal*. 1970. Vol. 13. Pp. 153–163.

274. Álvarez Pelegry, Eloy Ortiz Martínez, Iñigo Menéndez Sánchez, Jaime. The German energy transition (Energiewende) Policy, Energy

Transformation and Industrial Development. 2016. URL: https://www.orquestra.deusto.es/images/investigacion/publicaciones/informes/cuadernos-orkestra/Energiewende_English.pdf

275. Applied Ecology. The open university of Hong Kong. P. 63. URL: https://www.opentextbooks.org.hk/system/files/export/12/12647/pdf/Applied_Ecology_12647.pdf.

276. Aron R. Dix-huit leçons sur la société industrielle. Paris : Gallimard, 1962. 379 p.

277. Baumer-Cardoso, M.I., Ashton, W.S. & Campos, L.M.S. Measuring the Adoption of Circular Economy in Manufacturing Companies: the Proposal of the Overall Circularity Effectiveness (OCE) *Index. Circ.Econ.Sust.* 2023. 3. 511-534 URL: <https://doi.org/10.1007/s43615-022-00188-4>

278. Bert Enserink, Rene´ A. H. Monnikhof. Information Management for Public Participation in Co-design Processes: Evaluation of a Dutch Examples. *Journal of Environmental Planning and Management.* 2003. Vol. 46, Issue 3. Pp. 315–344.

279. Bertalanffy L. General System Theory. *General System.* 1956. Vol. I. Pp. 1-10.

280. Biden Administration Accelerates Efforts to Create Jobs Making American Buildings More Affordable, Cleaner, and Resilient. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/05/17/fact-sheet-biden-administration-accelerates-efforts-to-create-jobs-making-american-buildings-more-affordable-cleaner-and-resilient>.

281. Blaikie P., Brookfield H. Land Degradation and Society. London: Methuen, 1987. 296 p.

282. Books Ngram Viewer. URL: https://books.google.com/ngrams/graph?content=ecological+culture%2Ccultural+ecology&year_start=1920&year_end=2019&corpus=26&smoothing=2.

283. Bracker J. The historical development of the strategic management concept. *Academy of Management Review*. 1980. Vol. 5, Iss. 1. Pp. 219-224.
284. Brazdău O., Mihai C. The consciousness quotient: a new predictor of the students' academic performance, *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Volume 11, 2011, P. 245-250, URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042811000723>
285. Breakthrough Energy Catalyst and Major Corporations Announce Partnership to Accelerate the Clean Energy Transition. URL: <https://www.breakthroughenergy.org/catalyst-announcement>.
286. Building a learning society. URL: <https://kansanvalistusseura.fi/en>.
287. Capaldo A. Network governance: A cross-level study of social mechanisms, knowledge benefits, and strategic outcomes in joint-design alliances. *Industrial Marketing Management*. 2014. Vol. 43. Pp. 685-703.
288. Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo, 1991) – the «Espoo (EIA) Convention». UNECE URL: <http://web.archive.org/web/20060207005356/http://www.unece.org/env/eia/>
289. Commoner Barry. A Bulletin Dialogue: on "The Closing Circle" – Response. *Bulletin of the Atomic Scientists*. May 1972. Vol. 28. Pp. 17–56.
290. Competencies for the Planet. URL: https://ecoactiveforplanet.eu/wp-content/uploads/2022/02/Ecological_competencies_EN.pdf.
291. Daniel Gage. The continuing evolution of Strategic Communication within NATO. *The Three Swords Magazine*. 2014. Vol. 27. Pp. 53-55.
292. Davies J. Network governance theory: A Gramscian critique. *Environment and Planning A*. 2012. Vol. 44. Pp. 2687-2704.
293. Definition of Change Management. Prosci. URL: <https://www.prosci.com/resources/articles/change-management-definition>.
294. Duong Thi Huong, Ngo Thi Tan Huong. Ecological Culture and Educational Issue of Ecological Culture – Motivation for the Human Development.

- American Journal of Educational Research*. 2018. Vol. 6(6). Pp. 694-702.
URL: <http://pubs.sciepub.com/education/6/6/17/index.html>.
295. Eco-innovation scoreboard. Green Business. European Commission.
URL: https://green-business.ec.europa.eu/eco-innovation_en
296. Ecological Footprint. URL: <https://www.footprintnetwork.org/our-work/ecological-footprint/>
297. Ecologist. Informed by nature. Curitiba: the Greenest city on Earth. URL: <https://theecologist.org/2014/mar/15/curitiba-greenest-city-earth>
298. Enright M. The Determinants of Geographic Concentration in Industry. Boston : Harvard Business School, Working paper No. 93-052, Division of Research, 1994. 169 p.
299. Fang, WT., Hassan, A., LePage, B.A. Environmental Literacy. In: The Living Environmental Education. *Sustainable Development Goals Series*. Springer, Singapore. 2023. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-981-19-4234-1_4
300. Flamant M. He Liberalizsne contemporain. Press Vniversitaires ole France, 1988. 249 p.
301. Frank C. Colcord Jr. Urban Transportation and Political Ideology: Sweden and the United States. *Policy Studies Journal*. Vol. 6, Issue 1. Pp. 9–19.
302. Galbraith J. K. The New Industrial State. Boston : Houghton Mifflin Co., 1967. 427 p.
303. Gallagher K. Costa Rica’s Keys to Success as a Sustainable Tourism Pioneer. URL: <https://www.treehugger.com/costa-rica-sustainable-tourism-5120162>
304. Global States and Regions Annual Disclosure 2020. Climate Group (theclimategroup.org). URL: <https://www.theclimategroup.org/AnnualDisclosure2020>.
305. Greenness of Stimulus Index. URL: https://www.vivideconomics.com/wp-content/uploads/2021/07/Green-Stimulus-Index-6th-Edition_final-report.pdf.

306. Grossman E. High tech trash: Digital devices, hidden toxics, and human health. Washington, DC, Covelo, CA, and London: Island Press/Shearwater Books, 2006. 288 p.
307. Hallahan K., Holtzhausen D., van Ruler B., Verčič D. & Sriramesh K. Defining Strategic Communication. *International Journal of Strategic Communication*. 2007. Vol. 35. Pp. 3-5.
308. Hamilton B. Persuasion and Power: The Art of Strategic Communication. *Political Science Quarterly*. 2012. Vol. 128(4). Pp. 780-781.
309. Henrico Dolfing. Project Inputs, Activities, Outputs, Outcomes, Impact and Results. URL: <https://www.henricodolfing.com/2020/09/project-inputs-outputs-outcomes.html>.
310. Hofstede. Culture's Consequences. Tilburg University, Netherlands, 2001. 616 p.
311. Jiahua Pan, Manhong Shen. Chinese Dream and practice in Zhejiang – Ecology/ 2019. 291 p. URL: <http://surl.li/msqdc>
312. Joseph A. Pereira, Gregg G. Van Ryzin. Understanding Public Support for Time Limits and Other Welfare Reforms. *Policy Studies Journal*. 2005. Vol. 26, Issue 3. Pp. 398-418.
313. Joseph George. Sustems Thinking – The Holistic approach URL: <https://www.linkedin.com/pulse/systems-thinking-holistic-approach-joseph-george/>
314. Keeling D. Management in Government. London : Allen & Unwin, 1972. 216 p.
315. Knorring M, The manager role in medical management: Mia von Knorring, *European Journal of Public Health*, Volume 24, Issue suppl_2, October 2014, cku163-064, URL: <https://doi.org/10.1093/eurpub/cku163.064>
316. Lemos M. Carmen, Agrawal A. Environmental Governance. *Annual Review of Environment and Resources*. 2006. Vol. 31. Pp. 297-325. URL: <https://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.energy.31.042605.135621>.

317. Mariana Mazzucato, Mission-oriented innovation policies: challenges and opportunities, *Industrial and Corporate Change*. October 2018. Volume 27, Issue 5. Pp. 803-815. URL: <https://academic.oup.com/icc/article/27/5/803/5127692?login=false>.
318. Mescon M.H., Albert M., Khedouri F. Management. Harper & Row, 1988. 777 p.
319. Models of culture with ecology. URL: <http://blog.culturalecology.info/2010/03/26/models-of-culture-with-ecology>.
320. Naciones Unidas. El ecoturismo como elemento clave para erradicar la pobreza y proteger el medioambiente. Asamblea general de las Naciones Unidas. PRNo: PR13001. 2012. URL: <https://www.unwto.org/es/archive/press-release/2013-01-09/asamblea-general-de-las-naciones-unidas-el-ecoturismo-como>.
321. «Net Zero by 2050: A Roadmap for the Global Energy Sector». URL: https://iea.blob.core.windows.net/assets/20959e2e-7ab8-4f2a-b1c6-4e63387f03a1/NetZeroBy2050-ARoadmapfortheGlobalEnergySector_CORR.pdf.
322. Nick A. Kirsop-Taylor, Adam P. Hejnowicz, Karen Scott. Four Cultural Narratives for Managing Social-ecological Complexity in Public Natural Resource Management. *Environmental Management*. 2020. Vol. 66. Pp. 419–434. URL: https://eprints.ncl.ac.uk/file_store/production/272873/5FAD3CA2-4FA1-40FF-9508-120C2F602457.pdf.
323. Nisbet Elizabeth, Zelenski John. The NR-6: a new brief measure of nature relatedness. *Frontiers in Psychology*. 4. 2013. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2013.00813/full>
324. Odum E. P. Fundamentals of Ecology. Third Edition. Philadelphia : W.B. Saunders Co., 1971. 574 p.
325. Odum H. T. Pollution and Marine Ecology: 99. ,Interscience Publishers .1967
326. Ostrom V. The Intellectual Crisis in American Public Administration. 3rd ed. Tuscaloosa: University of Alabama Press, [1973] 2008.

327. Paul A. Argenti, Robert A. Howell, Karen A. Beck The Strategic Communication Imperative. *MIT Sloan Management Review*. 2005.T. 46, № 3.
328. Paul C. Strategic Communication: origins, concept, and current debates. Santa Barbara: Praeger, 2011. 256 p.
329. Piyapong Janmaimool, Samattaphong Khajohnmanee.Enhancing university students' global citizenship, public mindedness, and moral quotient for promoting sense of environmental responsibility and pro-environmental behaviours Environment, Development and Sustainability. 2020. URL: <https://doi.org/10.1007/s10668-018-0228-6>
https://www.researchgate.net/publication/326634435_Enhancing_university_students'_global_citizenship_public_mindedness_and_moral_quotient_for_promoting_sense_of_environmental_responsibility_and_pro-environmental_behaviours
330. Policy Environment. Partner Build Grou. URL: <http://actionguide.healthinschools.org/connecting-with-the-policy-environment/>
331. Policy: Circular city. URL: <https://www.amsterdam.nl/en/policy/policy-innovation/policy-circular-city>.
332. Prenda J., Clavero M., Blanco-Garrido F., Menor A. and Hermoso V. Limnetica. Threats to the conservation of biotic integrity in Iberian fluvial ecosystems. *The ecology of the Iberian inland waters: Homage to Ramon Margalef*. 2006. 25(1-2). P. 377-388
333. Project management. I. Project Management Institute. II. Title: PMBOK guide. URL: https://repository.dinus.ac.id/docs/ajar/PMBOKGuide_5th_Ed.pdf.
334. Quintana V. M.Eco-Cultural Tourism: Sustainable Development and Promotion of Natural and Cultural Heritage Submitted: Published: September 29th, 2020.
335. Richard A. Courtney. Network governance in the heritage ecology. *Journal of Management and Governance*. 2018. Vol. 22. Pp. 689–705. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10997-017-9399-z>.

336. Richard N. Palmer, Hal E. Cardwell, Mark A. Lorie, William Werick Disciplined Planning, Structured Participation and Collaborative Modelling – Applying Shared Vision Planning to Water Resources. *JAWRA Journal of the American Water Resource Association*. Volume 49, Issue 3. Pp. 629-638. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/jawr.12065>.

337. Roadmap and Action Plan for Implementing Bangladesh NDC. Ministry of Environment, Forest and Climate Change Government of the People's Republic of Bangladesh, 2018. URL: https://moef.portal.gov.bd/sites/default/files/files/moef.portal.gov.bd/page/ac0ce881_4b1d_4844_a426_1b6ee36d2453/NDC%20Roadmap%20and%20Sectoral%20Action%20%20Plan.pdf.

338. Rostow W. W. The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. Cambridge : Cambridge University Press, 1960. 272 p.

339. Rudenko O., Mykhailovska O., Koziura I., Kolosovska I., Kononenko I. The latest tools of public administration in the process of solving socioenvironmental problems at the level of local government. *Ad Alta: journal of interdisciplinary research*. 2022. Vol. 12(1), XXVII. Pp. 181-187.

340. Samuel A.B, Leonard N. Eco-Communitarianism: An African Perspective. *Environ Sci Ind J*. 2018; 14(5):174 URL: <https://www.tsijournals.com/articles/ecocommunitarianisman-african-perspective-13873.html>.

341. Schafer D. Paul The Age of Culture. Rock's Mills Press. 2014. 282 p.

342. SDG Tracker: Measuring progress towards the Sustainable Development Goals Our World in Data team. 2023. URL: <https://ourworldindata.org/sdgs>

343. Simon H. A. Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Process in Administrative Organization, Third Edition, The Free Press, Collier Macmillan Publishers, London, UK, 1976. 67 p.

344. Spyridoula Gerassimidou, Olwenn V. Martin, Stephen P. Chapman, John N. Hahladakis, Eleni Iacovidou, Development of an integrated sustainability matrix

to depict challenges and trade-offs of introducing bio-based plastics in the food packaging value chain, *Journal of Cleaner Production*, Volume 286, 2021, URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S095965262035424X>

345. Stoker G. Public value management: A new narrative for networked governance? *American Review of Public Administration*. 2006. Vol. 36(1). Pp. 41-57.

346. Stoney K. Strategic Mangement or Strategic Taylorism? A Case Study into Change within a UK Local Authority. *International Journal of Public Sector Management*. 2001. Vol. 1 (1). Pp. 27-42.

347. Sukhenko I. On environmental communications in the information society: with a view to launching reconsiderations. *Communications and Communicative Technologies*. 2016. Vol. 24, № 12. Pp. 146-148.

348. Sukhenko I. Ecoambiguity, Community, and Development: Toward a Politicized Ecocriticism. Lexington Books. 2014. Chapter 8. P.113

349. Tansley A.G. The use and abuse of vegetational concepts and terms. *Ecology*. 1935. Vol. 16, № 3. Pp. 284-307.

350. The Circularity Gap Report. Circle Economy Foundation. URL: <https://www.circularity-gap.world/sweden>

351. The GlobeScan-SustainAbility Survey. URL: <https://www.sustainability.com/contentassets/b298c9248bd14c03951e8801a6880436/gss-leaders-report-2020.pdf>.

352. The limits to growth. A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind / Donella H. Meadows Dennis L. Meadows Jtsrgen Randers William W. Behrens III. NY : Universe Books. 1972. 211 p. URL: <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>.

353. The OECD Inventory of Circular Economy indicators. OECD. 2021. URL: <https://www.oecd.org/cfe/cities/InventoryCircularEconomyIndicators.pdf>

354. The study of participants' values convergence on the example of international scientific project on cyber security / M. Dorosh, O. Trunova, D. Itchenko, M. Voitsekhovska, M. Dvoieglazova. *Eastern-European Journal of Enterprise Technologies*. 2016. Vol. 6/3 (84). Pp. 4-10.

355. The Ultimate List of Change Management Tools to Drive Change Like a Pro. Creately. URL: <https://creately.com/blog/diagrams/change-management-tools-list>.

356. These six government priorities can help accelerate the evolution to a green, net-zero future. *Building a better working world*. URL: https://www.ey.com/en_gl/government-public-sector/six-ways-that-governments-can-drive-the-green-transition.

357. Thomas G. F., & Stephens K. J. An Introduction to Strategic Communication. *International Journal of Business Communication*. 2014. Vol. 52(1). Pp. 3-11.

358. Timothy W. Luke. *Ecocritique: Contesting the Politics of Nature, Economy, and Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997. 418 p.

359. Toxopeus H., Kotsila P., Conde M., Katona A., A. P.N. van der Jagt, Polzin F. How 'just' is hybrid governance of urban nature-based solutions? *Cities*. October 2020. Vol. 105. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264275120311872>.

360. Van Horne, Y.O., Alcala, C.S., Peltier, R.E. et al. An applied environmental justice framework for exposure science. *J Expo Sci Environ Epidemiol* . 2023. URL: <https://www.nature.com/articles/s41370-022-00422-z>

361. Wenqi Dang. How culture shapes environmental public participation: case studies of China, the Netherlands, and Italy. *Journal of Chinese Governance*. 2020. Vol. 5, Issue 3. Pp. 390-412. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23812346.2018.1443758>.

362. Wiecher Schrage. The Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context. Y C. J. Bastmeijer. *Theory and Practice of*

Transboundary Environmental Impact Assessment. Martinus Nijhoff Publishers. 2008 c. 46–47.

363. Wildavsky Aaron. Choosing Preferences by Constructing Institutions. *American Political Science Review*. 2014. Vol. 81, Issue 1. Pp. 3–21.

364. Wu Deng, Ali Cheshmehzangi, Yuanli Ma, Zhen Peng. Promoting sustainability through governance of eco-city indicators: a multi-spatial perspective. *International Journal of Low-Carbon Technologies*. March 2021. Vol. 16, Issue 1. Pp. 61–72. URL: <https://academic.oup.com/ijlct/article/16/1/61/5856903>.

365. Zhinko D. How Salesforce change management may reduce change pain. ScienceSoft. 2018. URL: <https://www.scnsoft.com/blog/salesforce-change-management>.

366. Zurick, D. Gross National Happiness and Environmental Status in Bhutan. *Geographical Review*, 96(4). 2026. 657–681. URL: <http://www.jstor.org/stable/30034142>

ДОДАТКИ

Додаток А

Рис. А.1. Різновиди методології, сформовані у процесі історичного розвитку

Джерело: побудовано авторкою

Таблиця Б.1

Область	Характеристика
Житомирська область	Основним джерелом екологічних проблем Житомирської області традиційно вважаються сільськогосподарські підприємства та скупчення наземного транспорту. Рівень забруднення водних ресурсів зменшився за останні два роки завдяки інспекції очисних споруд та каналізації Житомира.
Чернівецька область	Рівень забруднення атмосфери тут щорічно знижується. Звалища залишаються головною екологічною проблемою області, але у 2021 році Чернівці почали заробляти гроші на сортуванні побутових відходів. Поки що сортування відбувається вручну, але планується купівля сучасної сортувальної лінії за 8,5 млн грн. На наступному етапі в обласному центрі мають намір встановити контейнери для роздільного збирання твердих побутових відходів.
Закарпатська область	Цей регіон вважається відносно чистим, кількість та потужність промислових підприємств тут невелика, тому рівень саме тих видів забруднення, які моніторять на державному рівні, помірний. Проте помітне останніми роками збільшення викидів метану та інших парникових газів дає підстави для занепокоєння.
Волинська область	Основними джерелами забруднення атмосфери на Волині вважають автотранспортні компанії, газодобувні підприємства, нафтопереробні заводи, а також сільськогосподарські підприємства та харчову промисловість. Специфічною проблемою для даного регіону залишається нелегальний видобуток надр із порушенням технології та заподіянням шкоди навколишньому середовищу. Зокрема, йдеться про самовільний видобуток піску, після якого залишаються занедбані кар'єри.
Рівненська область	Відчутною проблемою Рівненщини є обсяг забруднених стічних вод. Також для регіону актуальні техногенні фактори, оскільки великими забруднювачами довкілля є завод "Рівнеазот", Костопільський завод скловиробів.
Хмельницька область	Збитки від скидання у водоймища неочищених та недостатньо очищених стоків оцінили у 1,3 млн грн. Запрацював Центр управління відходами. За 2021 рік понад 6 тис. осіб скористалися послугами центру, він зібрав близько 800 кг поліетилену, 5,5 т батарейок та 2 тис. термометрів.
Чернігівська область	Однією з найбільш актуальних екологічних проблем області є наявність на її території непридатних для використання хімічних засобів захисту рослин. протягом 2021 року не фіксувалися критичні показники рівня забрудненості. Для Чернігівської області, як і раніше, актуальною є проблема незаконної вирубки лісів. За даними

	Держекоінспекції, у 2021 році в регіоні знищено понад 7,7 тис. дерев, завдані збитки оцінюються майже в 40 млн грн.
Одеська область	Забрудненість повітря та води були актуальними темами 2021 року. Проблема в тому, що місцева влада не зацікавлена в об'єктивній інформації про стан повітря і не хоче вкладати кошти в його моніторинг. Також не модернізуються каналізація та системи очищення води в Одесі. Тому дощові та фекальні викиди регулярно забруднюють Одеську затоку та Хаджибеївський лиман. Дуст забруднює лиман, на берегах якого його сховище розташоване ще за радянських часів. Ця речовина зберігається неналежним чином
Тернопільська область	Серед регіональних екологічних викликів Тернопільської області виділимо забудову парків. За інформацією місцевих журналістів, тернопільські паркові зони за попередні 27 років скоротилися на 20 га. Наприкінці минулого року у регіоні затвердили програму водно-екологічного оздоровлення природного середовища Тернопільської області на 2022-2024 роки.
Вінницька область	Для цього регіону актуальною є проблема незаконної вирубки лісу. В області поширена практика осіннього спалювання листя. Особливо небезпечним екологи вважають спалювання опалого листя поблизу автомобільних доріг.
Черкаська область	У 2021 році на Черкащині створили мережу станцій для контролю якості повітря, встановивши 41 станцію моніторингу, з яких поки що працюють 19. Однією з головних екологічних проблем регіону залишається забруднення водойм та земель.
Кіровоградська область	У 2021 р. Кіровоградщина мала ті ж традиційні проблеми навколишнього середовища, що й у попередні роки: забруднення води та повітря через видобуток уранової руди, великі поклади якої є в регіоні.
Луганськ область	Ситуація з навколишнім середовищем на Донбасі набула ознак екологічної катастрофи – такого висновку дійшли дослідники міжнародної організації Truth Hounds, які в травні 2021 року опублікували звіт "Довкілля Донбасу: Невидимий фронт". Також небезпечно те, що проблема шахтних вод має транскордонний характер. Як зазначають експерти з Truth Hounds, забруднена вода потрапляє до Сіверського Донця, головної водної артерії Луганщини, а далі в річку Дон та Азовське море.
Івано-Франківська область	У гірських районах, де переважає приватний сектор, дуже гостро стоїть питання про забруднення повітря дрібнодисперсним пилом через побутові опалювальні котли. Друга серйозна екологічна проблема регіону пов'язана з Калуським гірничопромисловим районом: ще 12 років тому його визначили як зону надзвичайної екологічної ситуації. Третій привід занепокоєння громадськості – забруднення від Бурштинської теплоелектростанції.

Продовження таблиці Б.1

Херсонська область	Жителі Херсона тривалий час боролися за закриття асфальтного заводу "Мікрон", розташованого біля річок Кошова, Дніпро та поруч із житловими будинками. В області з часів СРСР накопичилося багато заборонених та непридатних для використання у сільському господарстві хімічних засобів захисту рослин. Погіршують проблему і місцеві фермери, які борються із гризунами, розкидаючи на полях отруєне зерно. Проте, як і раніше, в Херсонській області не налагоджено збирання відпрацьованих батарейок та акумуляторів та не впроваджено систему сортування сміття.
Київська область	Важливим фактором впливу на довкілля Київщини є промисловість: в області навколо столиці розміщено багато підприємств, які забруднюють довкілля. Так само, як у Києві, в області актуальна проблема забудови, у тому числі на землях природно-заповідного фонду, лісництв. Також він звертає увагу на хаотичне сільське господарство у заплавах річок та на території лісів.
Полтавська область	Ця область генерує надзвичайно багато відходів, кількість яких більш ніж у чотири рази перевищує середнє значення в Україні. У той же час в експертному середовищі Полтавщини велике занепокоєння викликає розорювання території, особливо те, що під рілля віддають природні комплекси лук або заплав річок, зокрема з природно-заповідного фонду. ніж офіційних даних майже немає.
Миколаївська область	Однією з нагальних проблем області є зникнення природних зон. Багато громад сприймають надану ним державою природну територію виключно як ресурс і, як наслідок, здають її в оренду для ведення сільського господарства.
Запоріжська область	У 2021 році великі промислові підприємства регіону розпочали верифікацію звітів про викиди парникових газів та програми модернізації, спрямовані на декарбонізацію та зниження викидів в атмосферне повітря. Громадськість Запоріжжя також докладає зусиль для збереження зелених зон у межах міста. Ще один фактор погіршення екологічного стану регіону – кількість автотранспорту, через що за рік викиди у повітря зросли на третину.
Харківська область	Тони побутового та промислового сміття утворюють цілі острови, з якими поодиночі борються небайдужі харків'яни. За останній рік відбулися і позитивні зміни: на річці Уди поблизу Жихорської греблі активісти встановили уловлювач сміття Trash Killer, який не заважатиме плисти за течією. Актуальною залишається проблема із викидами коксохімічного заводу "Новомет".
Львівська область	Львівська обласна рада визначила розвиток природно-заповідного фонду, збереження біологічної та ландшафтної різноманітності одними з пріоритетів Програми охорони навколишнього середовища на 2021-2025 роки. Ця проблема на Львівщині така ж актуальна, як і

. Продовження таблиці Б.1

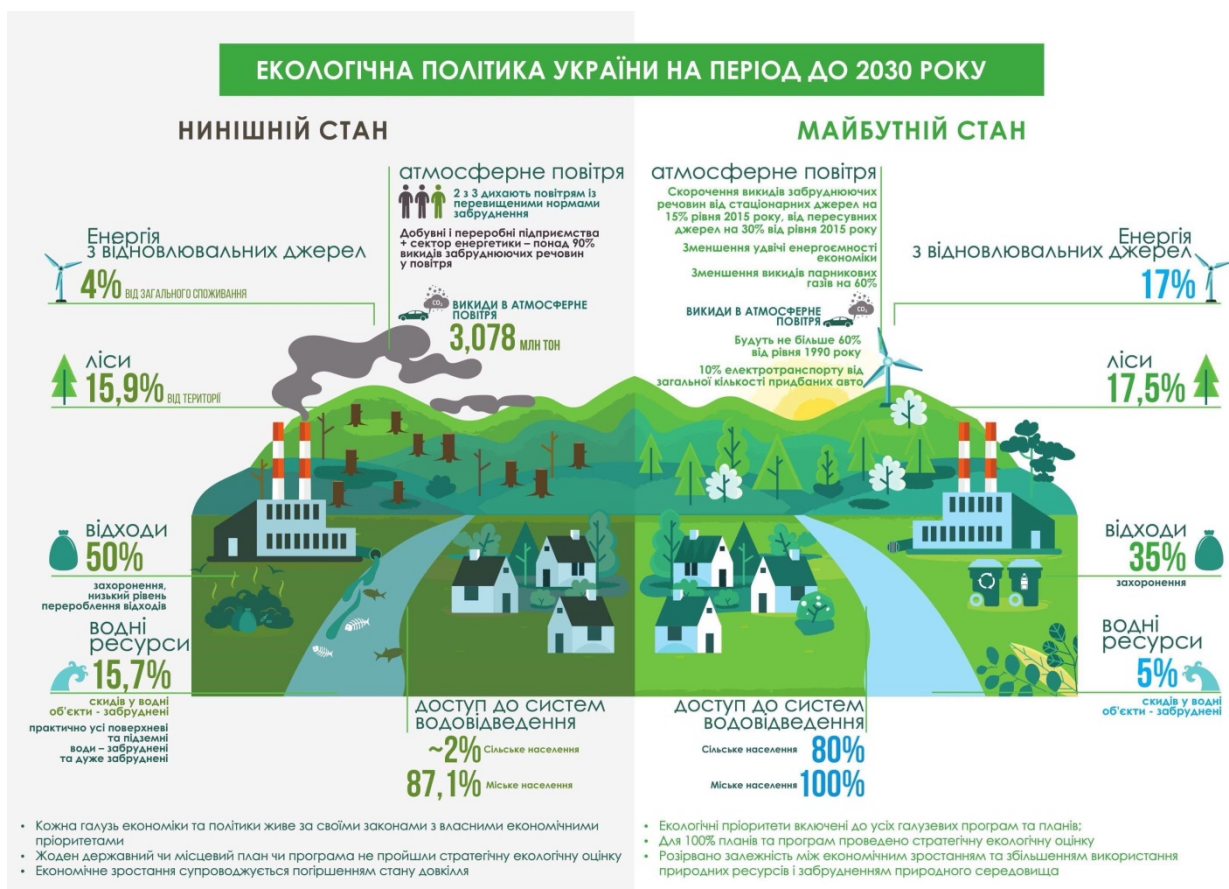
	забруднення річок, утилізація відходів та екологічні втрати від діяльності гірничої промисловості. У регіоні поширені незаконні рубки лісів, санітарні рубки понад встановлені законодавством ліміти
Сумська область	Одна з найактуальніших проблем довкілля у регіоні – поводження зі сміттям. Також у області порушують природно-заповідні території.
Донецька область	Минулого року місцеві державні органи розгорнули масштабну кампанію з протидії незаконному полюванню та вирубуванню лісу. Промислове забруднення повітря – давня проблема регіону. Один із найістотніших факторів екологічного ризику в Донецькій області – спалювання вугілля. Для шахтарського регіону завжди актуальною є проблема забруднення добувної промисловості.
Дніпропетровська область	Головним територіальним осередком забруднення в регіоні є обласний центр Дніпро, Кривий Ріг, Кам'янське та Павлоград. Головним джерелом зливів забруднень у воду екологи вважають Дніпровський металургійний комбінат. Приблизно 75% обсягу зливальних вод не відповідають нормативам екологічної безпеки.

№	Характеристика
1	2015 року, дослідження провели Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічна служба Центру Разумкова з 22 по 27 липня 2015 року. Було опитано 2011 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим і окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%;
2	2016 року, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та соціологічною службою Центру Разумкова з 11 по 16 травня 2016 року. Було опитано 2016 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України, за винятком АР Крим і окупованих територій Донецької та Луганської областей. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Еколого-правова частина опитування була здійснена на запит Міжнародної благодійної організації «Екологія-Право-Людина»;
3	2018 року, результати всеукраїнського дослідження «Думки і погляди населення України (Омнібус)», яке проводилося Київським міжнародним інститутом соціології у листопаді – грудні 2018 року. На замовлення Міжнародної благодійної організації «Екологія-Право-Людина» до Омнібусу було включено блок питань про ставлення до навколишнього середовища. Ці питання взято з опитувальника міжнародного проекту порівняльних досліджень Євробарометр (Спеціальний випуск). Польовий етап дослідження тривав з 30 листопада по 14 грудня 2018 року. Загалом в рамках дослідження було проведено 2034 інтерв'ю з респондентами, які проживають у 110 населених пунктах України;
4	2019 року, дослідження проекту Kantar TNS Online Track громадської думки про екологічну свідомість. Опитування проводилось у квітні 2019 року та репрезентує міське населення України, яке користується Інтернетом, у віці 18-55 років за статтю, віком, типом населеного пункту, регіоном (проникнення інтернету в цій групі – 84%). Обсяг вибірки 1000 респондентів ³ ;
5	2019 року, дані звіту «Ставлення громадян ЄС до довкілля» Спеціального Євробарометру 501. Дослідження було проведене Kantar у 28 країнах-членах ЄС протягом 6-19 грудня 2019 року на замовлення Головного директорату з питань довкілля Європейської Комісії. Опитано 27, 498 громадян ЄС ⁴ ;
6	2020 року, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення громадської організації «Екологія – Право – Людина» з 31 липня по 5 серпня 2020 року в усіх регіонах України за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2017 респондентів віком від 18 років методом інтерв'ю «обличчям до обличчя» за місцем проживання респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%;
7	2020 року, Світове дослідження цінностей 2020 в Україні, Український центр європейської політики. Польовий етап в Україні проводився з 21 липня 2020 року до 17 серпня 2020 року компанією Info Sapiens та ГО «Центр «Соціальний моніторинг». Загальна вибірка опитування склала 1289 інтерв'ю (максимальна похибка вибірки – 2,7%, з імовірністю 0.95 і без врахування дизайн-ефекту). Дана вибірка репрезентує доросле населення України (віком 18 років і старше), включаючи громадян та мешканців країни, які проживають в населеному пункті щонайменше 2 місяці. Вибірка репрезентує всю територію України, за винятком неконтрольованих українським урядом територій.

Джерело: <http://epl.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/ekosvidomist.pdf>

Продовження Таблиці В.1

Проблема	Характеристика
1) Україна продовжує втрачати природні екосистеми	В деяких областях України орні землі становлять понад 80% території. Це знищує природний водний "буфер" – спроможність ландшафту накопичувати та зберігати воду, впливає на якість води та її баланс загалом. Тож посуху на полях ми спостерігаємо вже в травні. З наукової точки зору, необхідно не тільки негайно припинити створювати нові поля, а й повернути частину орних земель до стану луків, лісів, степів та інших природних систем. Це завдання включає також відновлення водно-болотних угідь і торф'яників, особливо на Поліссі.
2) продовжується дефіцит та падіння якості прісної води	Окрім втрати природних територій, проблему ускладнюють надмірне використання та забруднення річок і підземних вод, фізичне змінення русл, створення перешкод на річках і штучних водних об'єктів. Через це водойми стають менш спроможними підтримувати належну якість води та біорізноманіття. Згідно з інструментом WWF Water Risk Filter, стан екосистемних послуг прісноводних ресурсів в Україні перетнув позначку "високий ризик" і впевнено прямує до статусу "дуже високий ризик".
3) посилюються проблеми щодо запасів риби та стану водних ресурсів 3) посилюються проблеми щодо запасів риби та стану водних ресурсів	У системі національного управління видами це справжня "чорна діра". Окремі наукові розвідки вказують на те, що кількість риби та молюсків продовжує скорочуватися, особливо у водосховищах Дніпровського каскаду, а також у Чорному та Азовському морях. Імовірний сценарій для України – це припинення комерційного рибальства вже до середини століття.
4) браконьєрство та знищення середовища існування видів	Масштаби браконьєрства в країні такі значні, що червонокнижні види, такі як ведмідь, рись чи осетрові, не мають змоги відновити чисельність своїх популяцій навіть за умови багаторічної заборони на їх полювання або вилов. Зниження чисельності багатьох видів і навіть зникнення окремих із них можуть комусь здаватися незначущими проблемами. Але ж природа – це система взаємозв'язків, яку ми достеменно не розуміємо. Також ми маємо достатньо прикладів, які переконують, що кожен вид має значення.
5) хімізація сільського господарства	Екологів насамперед турбує відсутність реального контролю за використанням хімікатів у сільському господарстві — як за переліком препаратів, так і за кількісними показниками їх використання. Хімізація, особливо неконтрольована, спричиняє безліч негативних впливів на природу та здоров'я людей. Із нею пов'язують масову загибель комах-запилювачів, зокрема бджіл, які є ключовим елементом сталих сільськогосподарських систем. Відновлення гумусу та підтримання його природного стану має стати першорядним завданням національної програми дій.

Джерело: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/prezydent-pidpysav-strategiyu-ekologichnoyi-polityky-ukrayiny-do-2030-roku>

Головна

Адміністративні послуги

18

активних послуг

13

послуг в розробці

Пошук серед послуг

Наприклад, «Ведення мисливського господарства та здійснення полювання»

Шукати

**Рис. Д.1. Національна онлайн-платформа «Екосистема»
(скріншот екрану)**

Джерело: <https://eco.gov.ua/>